

შოთა მესხიას ზუგდიდის
სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი

შრომების კრებული № 7-8

თბილისი
2017

**Shota Meskhia State Teaching University
of Zugdidi**

Volume of Scientific Works № 7-8

Tbilisi
2017

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე – თეონა ხუფენია

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო: ზაალ ქორთუა, ლარისა
თირქია, ბელა მოსია, ნესტან ფიფია, გელა სვირავა, გიორგი
სვირავა, ნინო მაქაცარია, რევაზ ხაინდრავა, ეკატერინე ანთია,
ბადრი ნანეიშვილი, რევაზ შეროზია, ქეთევან ლატარია, დევი
ხვედელიანი, ანი ფირცხალაიშვილი, მაია ახვლედიანი, სოფიო
მორალიშვილი

ტომის რედაქტორი – ხათუნა გოგია

Chairman of the scientific-editorial board – Teona Khupenia

Scientific-Editorial Board: Zaal Kortua, Larisa Tirkia, Bela Mosia,
Nestan Phiphia, Gela Svirava, Giorgi Svirava, Nino Maqatsaria, Revaz
Khaindrava, Ekaterine Antia, Badri Naneishvili, Revaz Sherozia,
Qetevan Lataria, Devi Khvedeliani, Ani Phirtskhalaishvili, Maia
Akhvlediani, Sophio Moralishvili.

Editor of the Volume – Khatuna Gogia

ISSN 1987-6777

შინაარსი ფილოლოგია

თეონა ხუფენია, ლუიზა ხაჭაპურიძე	
ეპიტაფიის, როგორც ეპიგრაფიული წარწერის, მნიშვნელობა ისტორიული დიალექტოლოგიისათვის (უახლესი მასალების მიხედვით)	9
ასმათ შონია	
ხარისხი მეგრულსა და ლაზურში (მორფონოლოგია)	18
ზეინაბ სარია	
ვერსიფიკაციული ძიებები მირზა გელოვანთან	31
თინათინ ბიგანიშვილი	
ქართული პოსტმოდერნიზმის წარმოშობისა და დასასრულის საკითხისათვის	39
ხათუნა გოგია	
ღმერთან მებრძოლი იაკობი, როგორც კონსტანტინე არსაკიძის წინასახე კ. გამსახურდიას ისტორიულ რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“	53
ნესტან ფიფია	
ერთი პერსონაჟის მხატვრული სახე გურამ დოჩანაშვილის რომანში „სამოსელი პირველი“	67
ლალი ჭითანავა	
დავით ნოლელის ლირიკიდან – „მარტვილი“	78
მაია ქარდავა	
ლიტერატურული ტექსტის ვიზუალური სახე, როგორც პრობლემა	86

თამთა როგავა
ქართული ბაროკოს „ანბანთქებანი“ .....

95

მაკა შეროზია
რეკლამის დისკურსის ლინგვისტური თავისებურებანი.....

104

ისტორია-ეთნოლოგია

ზაალ ქოროზა
ოდიშის სამთავროს ევროპასთან ურთიერთობის ისტორიიდან.
საქართველოს დიდი მეგობარი – დონ ქრისტოფორო დე
კასტელი .....

118

ავთანდილ თორდია
მეფეთ-მეფე გიორგი VIII
(გენეალოგიური და ქრონილოგიური ძიებანი).....

131

გელა ჩილაჩავა
რუსეთ-ირანის დიპლომატიური ურთიერთობების
გააქტიურება და საქართველო
XVIII ს. 20-იანი წლების დასაწყისში .....

147

ნანა აბულაძე
ოჯახისა და ქორნინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი
საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში, მოტაცება .....

159

ეკონომიკა

ნინო მაქაცარია, ლაშა ნარსია
მოტივაცია მენეჯმენტის სისტემაში .....

170

გელა სვირავა
ბიზნესის განვითარების ანალიზი,
შეფასებები და ტენდენციები.....

188

გიორგი სვირავა	
პერსონალის შერჩევა თანამედროვე მართვის პირობებში 203	
ქიმია-ბიოლოგია	
ბადრი ნანეიშვილი, ქეთევან ლატარია	
ავტოფრანსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური პრობლემები 208	
CONTENTS	
Philology	
Teona Khupenia, Luiza Khachapuridze	
The Importance of Epitaph, as Epigraphic Inscription, for the Historical Dialectology	
(According to the Latest materials) 9	
Asmat Shonia	
Degree in Megrelian and Laz (Morphophonology) 18	
Zeinab Saria	
Versificational Searches in Poetry of Mirza Gelovani 31	
Tinatin Biganishvili	
The Problem of the Beginning and The end of Georgian Postmodern Literature	
(<i>The Etymology of New Terms of Literary Theory</i>) 39	
Khatuna Gogia	
Jacob Wrestling with God , as a Prototype of Constantine Arsakidze in K. Gamsakhurdia's Historical Novel	
„The Right Hand of The Great Master“ 53	
Nestan Phiphia	
Portrait of one personage (According to the novel by G. Dochchanashvili „Samoseli Pirveli“ – The first clothes) 67	
Lali Chitanava	
From Lyrics of David Nogeli – „Martvili“ 78	
Maia Kardava	
Literary Text Visual Look as a problem 86	
Tamta Rogava	
„Alphabet Praising“ – Georgian Baroque 95	
Maka Sherozia	
The Linguistic Peculiarities of Advertising Discourse 104	
History&Ethnology	
Zaal Kortua	
From the History of Relationship Odisi Principality with Europe. The Great Friend of Georgia – Don Christoforo De Castelli 118	
Avtandil Tordia	
King Giorgi VIII (Genalogical and Chronological Studies) 131	
Gela Chilachava	
Enhancing Russia-Iran Diplomatic Relations and Georgia in the Early 1720 s 147	
Nana Abuladze	
Oldest Family and Marriage Traditions in Megrelian Folk Literature. Kidnapping 159	

Economics

Nino Maqatsaria, Lasha Narsia

Motivation in Management System 170

Gela Svirava

Business Development Analysis, Assessments and Trends..... 188

Giorgi Svirava

Selection of Personnel Management in Modern Conditions 203

Chemistry & Biology

Badri Naneishvili, Ketevan Lataria

Ecological Problems Caused by Motor Transport..... 208

ფილოლოგია

თეონა ხუფენია, ლუიზა ხაჭაპურიძე

ეპიტაფიის, როგორც ეპიგრაფიკული
ნარწერის, მნიშვნელობა ისტორიული დიალექტო-
ლოგიისათვის

(უახლესი მასალების მიხედვით)

ანოტაცია: საფლავის ქვები მატერიალური და სულიერი კულ-
ტურის თავისებურებათა ამსახველი მნიშვნელოვანი ობიექტებია.
თუკი უძველესი ეპიგრაფიკული ძეგლები არაერთ საინტერესო
ინფორმაციასა თუ ენობრივ მასალას გვაწვდის გასულ საუკუ-
ნებზე, ვფიქრობთ, ასევე საინტერესო იქნება ამ კუთხით თანა-
მედროვე მემორიალური ძეგლების კვლევა. გასული საუკუნის
ძეგლებზე ეპიტაფიები უფრო ხშირი იყო, დღეს კი ძალზე იშვია-
თია, ამიტომაც გადავწყვიტეთ მათი ამ კუთხით შესწავლა. ბევრი
მასალა ჩვენ თვალწინ ნადგურდება. ვფიქრობთ, ეპიტაფიებში
შემორჩენილი ენობრივი მასალა საინტერესო იქნება მომავალი-
სათვის, როგორც უძველეს ძეგლებში ფიქსირებული ენობრივი
ფორმები ისტორიული დიალექტოლოგიისათვის.

ნაშრომში გაანალიზებულია დიალექტიზმები ეპიტაფიებში,
კერძოდ, ლექსიკა, მორფოლოგიური თავისებურებები, მართლ-
ნერა, ანთროპონიმები დიალექტური გაფორმებით.

საკვანძო სიტყვები: მემორიალური კულტურა, ეპიტაფია, დი-
ალექტიზმები, მართლნერა.

Teona Khupenia, Luiza Khachapuridze

The Importance of Epitaph, as Epigraphic Inscription, for the Historical Dialectology

(According to the Latest materials)

Abstract: Headstones are the important and significant objects reflecting the peculiarities of the material and spiritual culture. If ancient epigraphics give us many interesting information or linguistic materials about the past centuries, we think it will also be interesting the survey of the modern memorial monuments in this regard. Epitaph are more often found in the monuments of the last century but they are now very rare, that's why we decided to study them in this regard. Many of the materials are being destroyed in front of us. We think that the verbal material preserved in the epitaph will be interesting as well for the future, as linguistic forms recorded in the ancient monuments for historical dialectology.

The paper analyzes dialectal forms in the epitaph, in particular, the vocabulary, morphological features, spelling, anthroponyms with dialectal decoration.

Keywords: memorial culture, epitaph, dialecticism, spelling.

ეპიტაფის, როგორც ეპიგრაფიკული წარწერის, მნიშვნელობა
ისტორიული დიალექტოლოგისათვის

საფლავის ქვები მატერიალური და სულიერი კულტურის
თავისებურებათა ამსახველი მნიშვნელოვანი ობიექტებია. მათი
დაფიქსირებისა და მეცნიერული კვლევისადმი ინტერესს საქარ-
თველოში საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორია აქვს.

ეპიგრაფიკული ძეგლები მათზე დატანილი სიმბოლოებით
გრძნობად-აღქმადი ობიექტებია, საზოგადოების, ორგანიზაციის,
სულიერი მოვლენების, ეროვნული თვითშეგნების, ზოგადსაკა-
ცობრით და ეპოქებისთის დამსახასიათებელი ლოკალურ-ეთნიკური
თუ სოციალურ-კულტურული მემკვიდრეობის ამსახველია.

თუკი უძველესი ეპიგრაფიკული ძეგლები არაერთ საინტერე-
სო ინფორმაციასა თუ ენობრივ მასალას გვაწვდიან გასულ საუ-
კუნეებზე, ვფიქრობთ, ასევე საინტერესო იქნება ამ კუთხით
თანამედროვე მემორიალური ძეგლების შესწავლა, გასული საუკუნის
ძეგლებზე უფრო ხშირია, ისინი დღეს ძალზე იშვიათია, ამიტომაც
გადავწყვიტეთ მათი ამ კუთხით შესწავლა. ბევრი მასალა ჩვენ
თვალწინ ნადგურდება, ვფიქრობთ, ეპიტაფიებში შემორჩენილი
ენობრივი მასალა ისევე საინტერესო იქნება მომავალისათვის,
როგორც უძველეს ძეგლებში ფიქსირებული ენობრივი ფორმები
ისტორიული დიალექტოლოგისათვის.

არაერთი გამოვლევა არსებობს მემორიალური ძეგლების, სამ-
გლოვიარო ფოლკლორისა და ტრადიციების შესახებ, მაგრამ კომ-
პლექსურად (ჟონგრაფიკული, ეპიგრაფიკული, ენათმეცნიერული,
ფოლკლორული თვალსაზრისით) თითქმის არ არის შესწავლილი
გასული საუკუნისა და დღევანდელი საფლავების ტიპები, მათი
მოწყობის ტრადიცია, სამგლოვიარო ფოლკლორი, შრიფტული დამ-
ნერლობისა და კალიგრაფიის სხვადასხვა ტიპი, საფლავის ქაზე
ფიქსირებული ონომასტიკური თუ წმინდა ენობრიობრივი მასალა...

ამჯერად საანალიზოდ ავიღეთ დიალექტური ფორმები ეპი-
ტაფიებში:

1. დიალექტური ლექსიკა:

- „მე დამთხვლეული გამომყვა გვერდი“ – „დამთხვლეული“ –
სიტყვა არაა დაფიქსირებული არცერთ დიალექტურ ლექსიკონში.
დღეს საკმაოდ გავრცელებული სიტყვაა იმერულში, რაც ნიმნავს,
ძვალ-რბილ გაერთიანებული, ერთმანეთში აზელილი;
- „მაგიორი გამომიგზავნეთ“ – „მაგიორი“ – იგივე მაგიერ,
შემცვლელი, სანაცვლო;

- „ბუნებას რისოვის ენდური“ – „ენდური“ – დიალექტური ფორმა სიტყვისა „დამდურება“ (ნ-რ მონაცვლეობა – მდურვანდურვა) ანუ მომდურავად ყოფნა, გაწყრომა, გაბუტვა;

- „ჩემ თავს არ ვჩივი, მსგავსად ქარის, რომ ჩაიქროლა“ – ვჩივი იგივე დავეძებ – უკმაყოფილების, სამდურავის გამოთქმა, – ჩივილი;

- „სიმხიარულის მსხვერპლი გავხდი, რა გაეწყობა“ – „სიმხიარულე“ – დიალექტური ფორმა სიტყვისა – მხიარულება (ება – ბოლოსართს ცვლის პრეფიქს-სუფიქსი სი-ე), კარგ გუნებაზე ყოფნა, გართობა;

- „ხულიგანმა შოფერმა ძალით ამოგაძრო სული“ – „სული ამოგაძრო“ – ფრაზეოლოგიზმი – მოგკლა-ს მნიშვნელობით, იგივე „სული ამხადა“;

- „ხულიგანი შოფერი“ – ხულიგანი გამოყენებულია დამნაშავის მნიშვნელობით, შოფერი – მომდინარეობს რუსული სიტყვიდან შაფერ – მძლოლი .....

2. მორფოლოგია:

- „ეგი წერილი რომ მიიღო, მაგიორი გამომიგზავნე“ (ეპიტაფია შინაარსობრივად მოიცავს მეორე მსოფლიო ომიდან გამოგზავნილ წერილს, ახალგაზრდა მებრძოლი უკან აღარ დაბრუნებულა, მისი ზუსტი გარდაცვალების თარიღიც უცნობია და ოჯახს მხოლოდ ეს წერილი შემორჩენიათ. ძმამ ომში დაკარგულ ძმას ქვადაუდგა და ეს წერილი წარმატებისას „ეს.“)

- „სხვები რად გახდნენ, ამნაირი ბედის ზიარნი“ – ამნაირი – დიალექტური ფორმა ჩვენებითი ნაცვალსახელისა – ასეთი.

- „სანთელს ავანთებ, გულმხურვალედ შენზედ ვილოცებ“ – შენზედ – თანდებული „ზე“ წარმოდგენილია ძველი ქართულისთვის დამახსასიათებელი ფორმით ზედა (შენსა ზედა – შენს ზედ – შენზე).

- „შენსგან მსმენია ეს კარგი სიტყვა“ – შენსგან – ამ შემთხვევაში ნაცვალსახელთან ბრუნვის ნიშანი „ს“ ზედმეტია.

- „უბედნურო თაო ჩემო, სიცოცხლე რათარ გეწერა“ – რათარ – რად-, რატომ., „რად არ“ – ამ შემთხვევაში „ა“ ხმოვნებს შორის მოქცეული მუდერი „დ“ დაყრუცდა, რის გამოც მეტყველებაში ისმის როგორც „თ“, გამომდინარე აქედან ზეპირმეყტყველებაში არსებული ვარიანტი მწერალმა გადაიტანა ისე, როგორც ესმოდა.

- „ლრუბელი გადეკრა ზედა“ – გადეკრა – ზმინსწინში „გადა“ დაიკარგა – „ა“ ხმოვანი მის მომდევნოდ მდგომი ვნებითის ნიშნის „ე“ ხმოვნს წინ.

- „დედა უტიორეთ ფაშისტებს“ – დაკარგულია | სუბ. პირის ნიშანი – ვ., კბილბაგისმიერი ვ-ს დაკარგვა უ და ო ხმოვნებთან დღეს საკმაოდ გავრცელებული ფორმაა, არა მარტო დასავლურ კილოებში არამედ აღმოსავლურშიც, დავძენთ, რომ საანალიზო ფორმა ბუნებრივი იყო ძველი ქართულისათვისაც.

- „დამეული ვითარც სიზმარი“ – ვითარც – როგორც – ამ შემთხვევაში გამოყენებულია არქაული ფორმით ვითარ, „ც“ ნაწილაკის დართვით.

- „საჩქაროთ იქნება მივიღო“ – საჩქაროთ – მართებული ფორმაა საჩქაროდ, მეტყველებაში ხშირია ვითარებითი ბრუნვის ნიშნის დ-ს დაყრუცება (საჩქაროდ-საჩქაროთ).

- „კვამლი ჰერს მიყვება“ – მიყვება – დაკარგულია ზმნაში ცირ. ობიექტური პირის ნიშანი – ჰ.

- „შემინირა ჩემს ბედისწერამ“ – მსაზღვრელად გამოყენებული ნაცვალსახელის ბრუნვაში შეუთანხმებლობა საზღვრულთან... (უნდა იყოს – ჩემმა ბედისწერამ).

- „ზოგჯერ რითმის მისაღწევად უცნაური ფორმებიც გვხვდება: „არასოდეს არ შეგეხრას ჩემს თვალნინ წარბი“, – შეგეხრას ანუ შეგეხეაროს წარბი (წარბის შეხერა ამ შემთხვევაში გვხვდება განაწყენება, გაბრაზების მნიშვნელობით, მოცემულ შემსვევაში ამოვარდნილია ფუძისეული „ა“ ხმოვანი და მწკრივის ნიშანი „ო“ .

3. მართლწერა:

- „რათარ“ – ერთად წერია კითხვითი ნაცვალსახელი და უარყოფითი ნაწილაკი არ.

- „თვალცრუმლიანო და ძმებო“ გამოტოვებულია ტირე, უნდა იყოს „და-ძმებო“.

- „მტირალი ცოლშვილი“ გამოტოვებულია ტირე, უნდა იყოს „ცოლ-შვილი“.

- აქვე აღვნიშნავთ, რომ ეპიტაფიების უმრავლესობაში, იშვიათი გამონაკლისების გარდა, თითქმის არ გვხვდება პუნქტუაციის ნიშნები....

- 4. გვხვდება ე.წ. ფსევდოგრამატიკული დამწერლობაც: „ჩემი გარდასვლა სძევს ღვთაებრივში“ – იშიფრება როგორც ღმერთან

შეერთება. ხშირად, განსაკუთრებით აღმოსავლურ დიალექტში ზმნის „დევს“ მართებულ ფორმად მიჩნეულია „ძევს“ ვარიანტი ამასთანავე ჩვენს შემთხვევაში ერთპირიან ზმნასთან (სძევს) ზედ-მეტად გამოყენებულია ირიბ ობიექტური პირის ნიშანი – „კა“.

5. անտրոպոնիմիքի դրալլելիքուրությունը գագաթում մշտական է

გამოვლენილია მოცემული კუთხისთვის (ამ შემთვევევაში იმერულისთვის) დამახასიათებელი ენობრივი მოვლენები: **ნინუცია, შალია, ილუშა, სოსია...** (ჩეენ მიერ ჩანერილი ერთი გადმოცემის მიხედვით, ადამიანს, როგორაც სიცოცხლეში ეძახდნენ სახელს, საფლავის ქვასაც ისე უნდა დააწერო, თორემ ანგელოზის მიერ საკურთხის დარიგებისას სხვა სახელის დაძახილზე არ მივა და მშეერი დარჩება). გარდა ანთროპონიმთა დიალექტური მახასიათებლისა, გვხვდება სახელთა კნინობით-ალერსობითი ფორმები, რითაც გამოხატულია გარდაცვლილთა ასაკობრივი ზღვარი, ასე უმეტესად ახალგაზრდებია მისცემის გველი (ზურიკო, ჯვემიკო, ნოდიკო, მიშიკო, ოთიკო....).

აქვე დავსძებთ, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ეპი-
ტაფიებში გამოვლენილი ანთროპონიმები ნათლად მიუთითებს
როგორც ამ რეგიონებში, ასევე სხვადასხვა ისტორიულ მონაკვეთ-
ში გავრცელებულ სახელებზე, მაგ., 90-იან წლებში ქართველთა
მასობრივი გაქრისტიანების პერიოდში აჭარაში საფლავებზე ერთ-
მანეთის გვერდით წერია, როგორც ქრისტიანობამდელი ისლამური
სახელი, ასევე გაქრისტიანებისას მიღებული წმინდანთა სახელები
მაგ., რეჯები (გიორგი), ჰური (მარიამი). იმერეთში, სამაგრელოსა-
და გურიაში საფლავებზე გვხვდება ასევე 90-იან წლებში ახლად-
შემოსული ბრაზილიური სერიალების გმირთა სახელები (მარია
ნა, მარისაბელი, ალბერტო...), დღეს კი გვხვდება სქესის გაგების
შემცველი ევროპული (ბერძნული) სახელები (გაბრიელა, იოანა
ნიკოლა...) რა(კ ადრე თითქმის არ ფიქსირდებოდა.

მე-20 საუკუნის ბოლოდან იმატა უეპიტაფიო საფლავებმა დღესდღეობით უმეტესად საფლავის ქვაზე მხოლოდ სახელი გვარი და დაბადება – გარდაცვალების თარიღებია ამოკვეთილი

გამომდინარე აქტებან, ვფიქრობთ, ჩვენ მიერ მოკვლეული და სამ-
სჯელოდ წარმოდგენილი მასალა მომავალში ისტორიული დიალექტი-
ტოლოგიისათვის ისეთივე საინტერესო იქნება, როგორც ეპიგრაფი-
კულ ძეგლებსა თუ ხელნაწერებში შემორჩენილი ენობრივი ფორმები

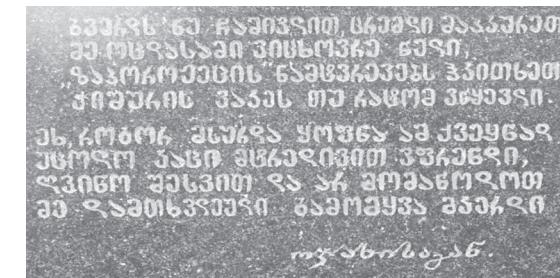
ეპიტაფიის, როგორც ეპიგრაფიკული წარწერის, მნიშვნელობა
ისტორიული დიალექტოლოგიისათვის

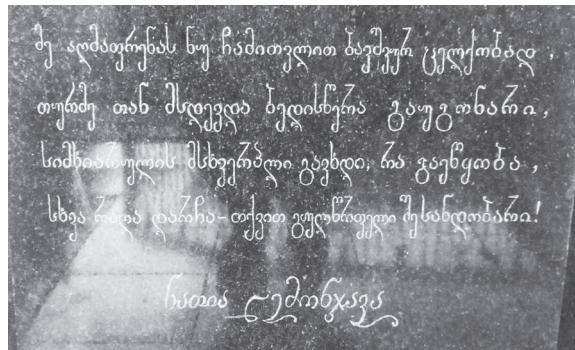
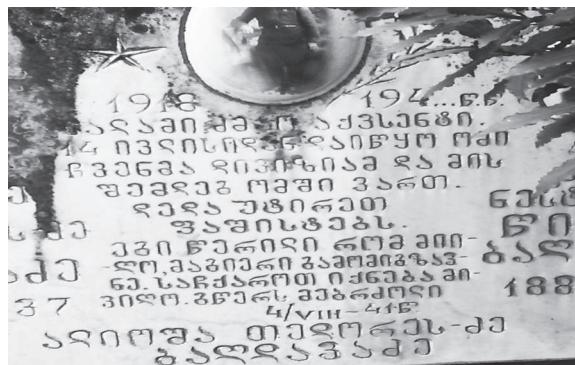

საცილებელ კავშირი, და გურული გურულ უნიტაზ მიზნების, პოლიტიკის, მიზნების რეალიზაციას უკ იყო ნიშნავა, და არამარტინ არ უმარტინ ჩაირჩინა, და ს არ გვივისა, უკ ნიშნავ კავშირი, მა უნიტაზ უკ იყო ნიშნავა.

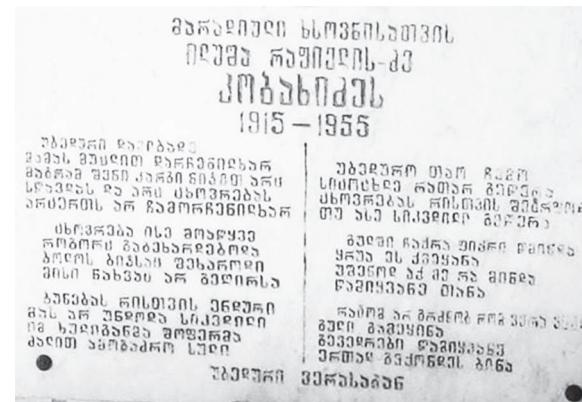
საცილებო მუშაობის და მიზი კვაჭალი ჰქანას მიყვავა, მაგ ამ კარასად. და საცილებო დაზღა მიზანდა
კავა ამ ვაკ გრძელობა და საცილებო კა მიზრდებ ვიკრი
რომ კარა მიზანდა და კარა გრძელო ცილი მიზანდა.

და ბოლ ეს უნიტარ, გვიჩვენ მასთან შე კარგი სიტყვა,
და რადგან გიცა უზრუნველყოდ ისეთ აღრიცხვა
წარი ცარისას დაგას უკიდუო
შე რეაგირდა ცარებ გადაეჭვდა.

ეპიტაფის, როგორც ეპიგრაფიკული წარწერის, მნიშვნელობა
ისტორიული დიალექტოლოგიისათვის

ჩემი სიცოცხლე იყო თუმცა არა იყო ზა ,
უკანას გაქნა დამეული, უთავკ სინძირა ;
ჩემს თავს არ შეიგა, მუდგებდ ქამას სავ ჩაიწოდა,
სხვება დად გამოიკანა ამნაირი ბერის გადანი ?...

6. გიორგის 5.VIII.2001.

ଶ୍ରୀକୃତ୍ସନ୍ଧାନ

References

1. ოთვეჩიშვილი 2007: რ. ოთვეჩიშვილი, კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია, ეთნიკური ისტორია, ეთნიკური კულტურა, თბ., 2007;
  2. ხაჭაპურიძე 2015: ლ. ხაჭაპურიძე, ანთროპონიმთა დიფერენცირებისათვის ეპიტაფიებში, ონომასტიკა, ახალციხის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კონფერენციის სრული კრებული, 2015;
  3. 2012–2013–2014 წლის ექსპედიციის მასალები, სამეგრელო, წალენჯიხისა და ზუგდიდის რ-ნი; სვანეთი, ლენტეხისა და მესტიის რ-ნები;
  4. <http://orthodox.ge/>.

ხარისხი მეგრულსა და ლაზურში (მორფონოლოგია)

ანოტაცია: ჩვენი მიზანია ქართველურ ენებში ხარისხის წარმოების წესის დადგენა და სახელთა დერივაციის თანმხლები მორფონოლოგიური პროცესების განხილვა. სამივე ენაში ხარისხი ინარმოება პრეფიქსებისა და სუფიქსების საშუალებით. მეგრულში, უფროობითისა და ოდნაობითის გარდა, მოიპოვება თანაბრობითი ხარისხი, რომელსაც აქვს თავისი მანარმოებლები (მა --ა: მა-მანგარ-ა „მასავით მაგარი“). როგორც სახელწოდება გვიჩვენებს, თანაბრობას გამოხატავს.

ნაშრომის სიახლეა სახელთა დერივაციის თანმხლები მორფონოლოგიური პროცესების აღნუსხვა მეგრულსა და ლაზურში. გამოყენებულია შედარების მეთოდი. ისევე როგორც სხვა ტიპის სახელთა წარმოებისას, ხარისხის სახელთა დერივაციის დროსაც თავს იჩენს მორფონოლოგიური ცვლილებები. კერძოდ, ბოლოკიდური ხმოვნის მოკვეცა. **-ა, -ე, -ო** ხმოვნებზე დაბოლოებული სახელები ხარისხის სანარმოებელი **ა-სუფიქსის** წინ კარგავს ფუძისეულ ხმოვნებს, რადგანაც ენა ისწრაფვის გამარტივებისკენ.

ამოსავალი სიტყვები: მორფონონემატური, გამარტივება, ფონეტიკური პროცესები, თანაბრობითი ხარისხი, ფონემატური დაწოლა.

Degree in Megrelian and Laz (Morphophonology)

Abstract: The rule of formation of degrees is the same in Kartvelian languages. Degrees are formed by adding prefixes and suffixes in three languages. There is an equality degree besides comparative and superlative degrees in the Megrelian language. It has its own forming (**ზა-ა ma-a; ზა-მანგარ-ა ma-mangar-a**). As the title shows, it expresses equality.

There are some morphological changes during the derivation of names of the degree as well as the formation of other types of names. Namely, a final vowel is out. The names ended in *a, e, o*, lose root vowels as the language aspires to simplify.

Keywords: morphophonemic, simplification, phonetic processes, uniformity degree, phonemic pressure

სიტყვაწარმოებას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ენის ლექსიკური სისტემის ორგანიზაციასა და ფორმირებაში. სიტყვაწარმოებითი მოდელების შესწავლას თავისი სპეციფიკა აქვს. გრამატიკული ფლექსიისაგან განსხვავებით, რომლისთვისაც, ჩვეულებრივ, მნიშვნელობა არა აქვს სანარმოებელი ფუძეების სემანტიკას, სიტყვაწარმოებითი საშუალებების გამოყენების სფერო მკაფრად შეზღუდულია სწორედ სემანტიკით. ამასთანავე, სემანტიკაც არ არის ერთადერთი შემზღუდველი ფაქტორი, ამიტომაც ყოველი ენის ფარგლებში სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს როგორც სიტყვაწარმოებითი საშუალებები, მანარმოებელთა შესაძლო კლასიფიკაციები, ისე მათი ურთიერთგანაწილებისა და ურთიერთთავსებადობის საკითხები.

საინტერესო მოსაზრებანი გვხვდება ზოგიერთი აფიქსის გენეზისისა და ფუნქციის შესახებ ნ. მარის ნაშრომში. ზედსართავი სახელის ხარისხის ფორმებში გარჩეულია შედარებითი ხარისხის ორი ფორმა: უფროობითი და ოდნაობითი. პირველი მათგანი იწარმოება უ-ე . (იშვიათად უ-ო) აფიქსებით, რომელსაც მოსდევს ნათესაობითი ბრუნვის -ის/დს - ნიშანი. აღნიშნულია, რომ უფროობითი ხარისხი იწარმოება ყოველგვარი მეტყველების ნაწილისაგან: უ-ალ-რ-ეეს-ი, უ-ნინა-რ-ტ-ს-ი...ალმატებითი ხარისხი დაირთავს გაორმაგებულ პრეფიქსს: უ-უ-დიდ-ეს-ი. გაანალიზებულია თავისებურად ნაწარმოები ფორმებიც: უ-ხუც-ტ-ს-ი, რომელშიაც სვანურისებრი დიალექტური ხუ- თავსართი ჩნდება, ხოლო რუსთველურ ფორმაში „დისაგანცა უფრო დესი“ გაუჩინარებულია პრეფიქსი (მარი 1925:67-70).

ოდნაობითი ხარისხის მანარმოებელია მო-ო. აქვე განხილულია -ილო, -ელ მარცვლებზე დაბოლოებული ზედსართავები, რომლებიც შედარებით ფორმათა ნარმოებისას კარგავს ამ მარცვალს (მარი 1925:82). ასევე ნ. მარი ჭანური „(ლაზური) ენის გრამატიკაში“ მსჯელობს სახელთა წარმოქმნის ზოგიერთ საკითხზე. კერძოდ, შედარებითი ხარისხის გამოხატულებაზე. მხოლოდ ერთი სიტყვა „უჯგიში“ „ყველაზე უკეთესი, საუკეთესო“, შედარების ხარისხის მაგალითია, რომელიც უ- პრეფიქსითა და -ში სუფიქსით არის წარმოდგენილი (ნათესაობითი ბრუნვის ფორმანტია), მაგრამ ეს ფორმა ნაწარმოებია მეგრული ჯგირი „კარგისაგან.“ სხვა ზედსართავ სახელებს

ხარისხი მეგრულსა და ლაზურში
(მორფონოლოგია)

შედარების ხარისხი ენარმოებათ სინტაქსურად ან აღნერით. შედარების ხარისხი გამოიხატება იმ საგნის გამოყენებით, რომელსაც უდარებენ: **ჰამბუშემორდენ ონ** „ეს უფრო დიდია, ვიდრე ეს.“

აღმატებითი ხარისხი გამოხატულია შედარებითი ხარისხის მსგავსად იმ განსხვავებით, რომ აღმატებულობა ყველასაგან გამოარჩევს. **ლორმოთი მთელიშე ნოსონო** „ლმერთი ყველაზე უფრო ბრძენია.“ აღმატებითი ხარისხის ნაცვლად შეიძლება ზედსართავ სახელებს წინ უძლოდეს ზმინზედები: დიდო, ოფშა, ფელი. ზედსართავი სახელის გაძლიერების მიზნით ხდება მისი გამეორება ხმოვნითი ან თანხმოვნითი ელემენტის შეცვლით: **მჯვეში მჯვეშ** „ძველთაძველი“ (მარი 1910: 30-31).

სოლომონ დოდაშვილმა თავისი გრამატიკიდან საერთოდ ამოილო სიტყვაწარმოებითი ჯგუფები და ამდენად მათი მანარმოებლებიც, რითაც საკმაოდ დააკნინა თავისი გრამატიკის ის ნაწილი, რომელსაც ეტიმოლოგია ანუ სიტყვაწარმოება ერქვა და რომელიც, თვით მისივე განსაზღვრებით, უპირველეს შეისწავლიდა „წარმოებათა ლექსთა“ (ფოცხიშვილი 1979:319).

ნაშრომში განხილულია მხოლოდ ხარისხის სახელთა წარმოება. ხარისხის ფორმებია: და დებითი (მმნე), შეთანასწორებითი (უ- - - ეს-ი) მაგ. უ- გონიერ-ეს-ი. აღნიშნულია, რომ ამ ამ უკანასკნელის ნარმოება შეიძლება შეთანასწორებით ხარისხზე ზმინზედების ყოვლად, მრავლად, ძლიერ... ფორმების დართვით.

ქართველური სიტყვათწარმოებმნა უპირატესად პრეფიქსულ-სუფიქსურია. ამიტომ ასეთი სიტყვობრივი ერთეულების სტრუქტურული ანალიზი დამოკიდებულია ძირის, ფუძისა და აფიქსების მართებულ გამოყოფაზე. ფონეტიკური ფაქტორი აქ ფრიად მნიშვნელოვან როლს თამაშობს. ქართველური სიტყვის სტრუქტურა რთულია. ფუძესა და აფიქსებში ჩაქსოვილია გამომსახველობის დიდი შესაძლებლობა არა მარტო აფიქსებით, არამედ ძირთა რედუსლიკაციითა და აღტერნაციითაც სტრუქტურულ მთლიანობას გვიჩვენებს. სიტყვა იშლება ფუძედ და მორფებად. აგებულება ქართველური სიტყვისა აგლუტინაციურია. მორფემის ადგილი სიტყვაში ყოველთვის განსაზღვრულია. ერთ ფუძეს სანარმოებლად ერთი ან მეტი აფიქსი მოუდის, ზოგჯერ კი - წყვილ-წყვილადაც და ცალ-ცალკეც (ლლონტი 1971:24).

სიტყვაწარმოება ორი საენათმეცნიერო დისციპლინის საზღვრებში უნდა განიხილებოდეს: მორფოლოგია შეისწავლის დერივაციული აფიქსის სტრუქტურას, გენეზისს, ფუქსესთან შეხამების წესებს, ხოლო ნაწარმოებ სიტყვათა ლექსიკურ-სემანტიკური დაჯგუფება ლექსიკოლოგის ამოცანაა (ტუსკია 2004:5).

ძველ ქართველ გრამატიკოსთა შეხედულებანი სიტყვაწარმოების საკითხებზე ორ ძირითად პერიოდად იყოფა: 1. ანტონ კათალიკოსიდან პლატონ იოსელიანამდე და 2. დავით ჩუბინაშვილიდან ილია სიხარულიდის გრამატიკის ჩათვლით. თუ თავს მოვუყრით მათ მიღწევებს სახელთა წარმოქმნის შესწავლის დარგში, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქართული ენის შესწავლის თანამედროვე მეცნიერულ ეტაპზე გადასვლის მომენტისთვის არსებობდა გარკვეული წარმოდგენა წარმოქმნასა და წარმოქმნის საშუალებებზე, მაგრამ ეს არ იყო სრული და სისტემური (ტუსკია 2004:27–28).

როგორც ცნობილია, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ქართულში ხარისხის სამი ფორმა არსებობს: დადებითი (დიდი), უფროობითი (უდიდესი) და ოდნაობითი (მოდილი) (შანიძე 1973:137).

ხარისხის წარმოების ორი სახიდან ძირითადია წარმოქმნა. იგი ხდება აფიქსების საშუალებით. ხარისხის ყველა ფორმას თავისი საწარმოებელი ნიშანი აქვს. ძველ ქართულში, უძველეს ე.წ.ხანმეტურსა და ჰაემეტურ ძეგლებში, უფროობითი ხარისხის საწარმოებლად გამოყენებული იყო აფიქსები: ხუ – ცს// ხუ – ეს (ხანმეტურში) და ჰუ – ცს // ჰუ – ეს (ჰაემეტურში), იშვიათად ხუ – ოდს და ჰუ – ოდს. მაგ.:

ხუადრეს: ხოლო ერთი იგი მოწაფედ წინა რბილოდა ხუადრცს პეტრესსა.

ხუმეტესა: რას ხუმეტესსა ლალადებენ წინასწარმეტყუელისაგან დაწერილსა.

ჰუადვილცს: ჰუადვილცს არს მანქანისა საბელი წურელსა წემსისასა განსვლად.

ჰუმჯობცს: რაოდენ ჰუმჯობცს არს კაცი ცხოვრის.

ძველი ქართულის მომდევნო IX-XI საუკუნეთა ძეგლებში უფროობით ხარისხს აწარმოებდა : უ – ცს// უ – ეს, იშვიათად უ – რდს // უ – რს აფიქსები. მაგ.:

უმრავლესი: ზროხა და ცხვარი დაკლული არს უმრავლესი ხავსისა.

უდიდესი: ამისთვის მიიღო უდიდესი საშველი.

უსუბუქეს: გარნა ხოლო უსუბუქეს სენსა მეფისასა იყო სენი მათი.

დასახელებულთა გარდა, ძველსა და ე. წ. საშუალო ქართულში ხარისხის საწარმოებლად გამოყენებულია უ – ე, იშვიათად უ – ო აფიქსებიც. საშუალი ქართულისთვის თითქოს ჩვეულებრივია ასეთი წარმოება. მაგ.:

უადვილ: რაა უადვილე არს თქუმად.

უწმიდე: რომელიმცა რჩული უწმიდე იყო.

უმჯობე: უმჯობე არს თქუენდა, მე თუ მივიდე.

უდიდე: გული ფუდუკისაგან უდიდე ჰქონდეს.

უმოკლე: ან ენა ჩემი უმოკლე იქნებოდა.

უტკბო: იამანეთის წითელი ამარტა მისის მანანის უტკბო შექმნილიყო.

რაც შეეხება ახალ სალიტერატურო ქართულს, მასში მათ ვერ ვხედავთ, თუმცა იგი ქართულის ზოგ კილოში შემონახულია. მაგალითად, სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ: „ასეთი ფორმები ახლაც ცოცხალი ყოფილა ზემო იმერეთში (მაგ. სოფ. ხრეითში): უმაღლე, უხნე „... და „უფროობითი ხარისხის ასეთი წარმოება არქაულობის ნიშანს ატარებს და ქართულ კილოთაგან მხოლოდ ზემო იმერეთშია შემონახული. შესაძლებელია მსგავსი მაგალითები მთის დიალექტებშიც დაიძებნოს (ზურაბიშვილი 1957:140–141).“

ა. ღლონტი ქართული ხარისხის ორ ფორმას გამოყოფს: უფროობითსა და ოდნაობითს. „ორივე მათგანი წარმოქმნის გზით მიიღება და ისევე უნდა განვიხილოთ, როგორც წარმოქმნილი სახელები. ხარისხის წარმოება, როგორც ენობრივი მოვლენა, განეკუთვნება ლექსიკის სამყაროს და ამ პროცესს უნდა სწავლობდეს არა გრამატიკა, არამედ ლექსიკოლოგია (ღლონტი 1964:89–90).“

უფროობითი ხარისხის საწარმოებლად თანამედროვე ქართულში მოგვეპოვება აფიქსი უ – ეს, რაც გამარტივებული სახეა ხუ – ეს (ჰუ – ეს) და მათი ვარიანტებისა (ღლონტი 1964:90).

განსხვავებული მდგომარეობა სხვა ქართველურ ენებში. მეგრულში, უფროობითის გარდა, მოპოვება თანაბრობითი ხარისხი. ამ უკანასკნელის საფუძველი შედარებაა. თანაბრობით ხარისხს

აქვს თავისი მაწარმოებლები, მაგრამ, როგორც სახელწოდება გვიჩვენებს, თანაბრობას გამოხატავს. რაც შეეხება სვანურს, აქ არ გვაქვს მეგრულის მსგავსი თანაბრობითი, მაგრამ, უფროობოთის გარდა, არის აღმატებითი ხარისხის ფორმებიც. აღმატებითი თვისებას, ყველა სხვა საგნის იმავე თვისებასთან შედარებით, უფრო მეტად გადმოგვცემს; უფროობითი ხარისხის ფორმებს სამივე ენაში, თანაბრობითს მეგრულში და აღმატებითს სვანურში, მათი ფუნქციის მიხედვით, შეიძლება ერთი სახელი – შედარებითი ხარისხი ეწოდოს (ზურაბიშვილი 1957:136). თ. ზურაბიშვილი ოდნაობითი ხარისხის ფორმებს (მო-ყვით-ალ-ო, ნა-ლურჯ-ო) ხარისხად არ მიიჩნევს. მეგრულში ასეთ სახელებს აწარმოებს მო - ე აფიქსი: მო-უჩ-ე „მოშავო“, მო-რჩ-ე „მოთეთრო“, ხოლო სვანურში მ - ა: მ-ნრნ-ა „მოწითალო“, მ-მხა-ა „მოახლო“. ოდნაობით ხარისხს თ. ზურაბიშვილიარ თვლის შედარებით ხარისხად, რადგან აქ არ გვაქვს არც საგნის ნიშანთა ისეთი შედარება და არც სინტაქსური კონსტრუქცია, როგორიც შედარებითი ხარისხისათვის არის დამახასიათებელი (ზურაბიშვილი 1957:137).

ი. ყიფშიძეს დადგენილი აქვს მეგრულში ხარისხის სამი ფორმა: 1. შედარებითი ხარისხი უ - პრეფიქსითა და - აშ სუფიქსითაა ნაწარმოები უ-დიდ-აშ-ი „უდიდესი“. 2. თანაბრობითი ხარისხი მა - პრეფიქსითა და ა სუფიქსით მა-დიდ-ა „იმის ოდენა დიდი“. 3. ოდნაობითი (დაკლებითი) ხარისხი მო-პრეფიქსითა და -ე სუფიქსით მო-უჩ-ე „მოშავო“.

მა - პრეფიქსიანი თანაბრობითი ხარისხის ფორმა დადასტურებულია აგრეთვე ჭანურშიც : მა-პეჯ-ან-ა „მასავით სქელი“, ზედსართავთაგან პეჯი „სქელი“.

ხარისხის ფორმები ზედსართავთა კუთვნილებაა (შანიძე 1957: 137). ზედსართავ სახელთა ერთი თავისებური ჯგუფის მე - - ე კონფიქსიან ფორმათა გაანალიზების შედეგად გ. როგავამ ქართულისთვისაც შესაძლებლად ჩათვალა მეგრულის მსგავსი თანაბრობითი ხარისხის ფორმათა არსებობა და მჭლე, მძიმე, მცირე, მტკიცე, მჩატე, მრუმე, მდარე, მწარე, მღაშე... თანაბრობითი ხარისხის გაქვავებულ ქართულ ფორმებად მიიჩნია (როგავა 1958: 101).

„ვითარებით დასართავ სახელის შედარებით და აღმატებითხარისხიანი ფორმები წარმოსდგებიან ისევე, როგორ ქართულში, ანუ

ხარისხი მეგრულსა და ლაზურში
(მორფონოლოგია)

იმ მცირედის ცვლილებათა და სხვაობით, რაიცა თავისითაც მისახვედრია მეგრულ-ქართულ ბერათა (ფონეტიკურად) თანაბრობათა მიერ. შედარებითი ხარისხი წარმოსდგება დებულებითისაგან, მოების რა თავად ზედმესრულ სახელსა პრეფიქსი უ და ბოლოს სუფიქსი -ში (ქართული სი), ამასთან დასართავის ხმოვანი დაბოლოება (ი, ე, ო) იცვლება ა -დ: დებულებითი ანუ მარტივი: დიდი შედარებითი -უ-დიდ-აშ-ი; ჭიჭე „პატარა“ შდრ. უ - ფართ-აშ-ი და სხვ. აღმატებითი ხარისხის წარმოებისათვის საჭიროა წინ წავუმძღვაროთ დებულებითის შედარებითის ფორმას ზმნის-ზედები“ (ჭარაია 1997:234-235).

მეგრული: უ - აშ: უ-მაღალ-აშ-ი „უფრო მაღალი“; კოჩიში უმაღალაში, ღევიში უდაბალაში „კაცზე მაღალი, ღორზე დაბალი“ (დანელია 1991: 466).

უ-ნნარ-აშ-ი „უმნარესი“, უ-პამ-აშ-ი „უტკებესი“: ზაფანაში უნნარაში, თოფურიში უკამაში. პილპილზე მნარე თაფლზე ტკბილი“ (დანელია 1991: 448).

უ-ჯგ-უშ-ი „უკეთესი“: ამდღარიში უჯგუში ჭუმანირე, ჭუმანიშ უჯგუში გელანი „დღევანდელზე უკეთესი ხვალ არის, ხვალინდელზე უკეთესი ზეგ“ (დანელია 1991: 40).

უ-ნძალ-აშ-ი „უძლიერესი“: თემიში ნაჭყა ხატიში უნძალაში რენი „თემის ნაწყევლი ხატისაზე უფრო ძლიერი არისო“ (ხალხური სიტყვიერება I:439).

უ-ფრ-აშ-ი „უარესი“ კოს ჯგირი თეში ვამეწონებუნია, უფრაში ვაძირასიე „კაცს კარგი ისე არ მოეწონებაო, თუ უარესი არ ნახაო“ (ხალხური სიტყვიერება I:698).

უ-ნჩ-აშ-ი // უ-ჩ-აშ-ი „უფროსი“ უზოჯ უჩაში სქუას დო მიდაჩე ზღუაშა ჩხომის ოჭოფუშა „ხელმწიფე უბრძანა უფროს შვილს და გაგზავნა ზღვაზე თევზის დასაჭერად“ (ყიფშიძე 1994:273).

უ-კულ-აშ-ი „უმცროსი“: უკულ მიდართ უკულაშიე „მერე წავიდა უმცროსი“ (ყიფშიძე 1994: 240).

უ-შხუ-აშ-ი „უმსხოსი“: თი თუმა არძას უშხუაში რენია, ის თმა ყველაზ მსხვილი არისო“ (ყიფშიძე 1994:306).

უ-რჩი-აშ-ი „უთეთრესი“: თირიში ურჩიაქ რექ „თოვლზე უთეთრესი ხარ“ (ყიფშიძე 1994:368).

უ-გვანალ-აშ-ი „უმსუქნესი“, უ-მარჯვ-აშ-ი „უფრო მარჯვე“, უ-სქვამ-აშ-ი „ულამაზესი“: უგვანალაში, უსქვამაში დო უმარჯვაში მუ რენ ქომწითია „ყველაზე მსუქანი, ყველაფერზე უფრო ლამაზი და ყველაფერზე უმარჯვესი რა არის მითხარიო“ (ხუბუა 1939:220).

უ-ბორ-აშ-ი „უფრო სულელი“: ბორო კოჩი ჭკუას მუში უბორაშნ კმა ძირუნია „სულელი კაცი ჭკუას მასზე უფრო სულელთან ოპოვისო“ (ხალხური სიტყვიერება I:131).

უ-გემუან-აშ-ი „უგემრიელესი“ დონჯირაში უგემუანაში მტერს ვაოფუდას მუთუნია „ნოლაზე უგემრიელესი მტერს არ ჰქონდეს არაფერიო“ (ხალხური სიტყვიერება I:310).

ლაზური: უ-ნკილ-აშ-ი // უ- მკილ-აშ-ი „უმცროსი“: მაშქითანი ჰენ უნკილაში ბოზოში ოდაშე მედახუთუ „მეშვიდე უმცროსი გოგოს ოთახისკენ წავიდა“, ჰანი თქუქი უმჩანეშ უმკილაში: მა ფჩვარეა! „ახლა უფროსის უმცროსმა თქვა, რომ მე უნდა დავიცვაო“ (უღენტი 1938: 137, 187).

უ - მჩან-ე „უფროსი“: ჰანი ჰენ უმჩანე ბიჭი მცხულის ქელე-სედუ „ეს უფროსი ბიჭი მსხლის ძირას იჯდა“ (უღენტი 1938: 137).

თანაბრით ხარისხს აწარმოებს მა – – ა აფიქსი.

მა - ა : მა - მანგარ-ა „მასავით მაგარი: თეში მამანგარა ბო-ში დიორდე მითინს ვაუძირუ „მასავით მაგარი ბიჭი ჯერ არავის უნახავს“ (ყიფშიძე 1994: 184).

მა-მონკ-ა „მასავით მძიმე“: სი მუში მამონკა რექნ, ვა მიჩქ „შენ რა სიმძიმის ხარ არ ვიცი“ (ხუბუა 1939:100).

მა-შხვ-ა „მასავით მსხვილი“ თიქ გვალას მაშხვათ გემწო-დირთ „ის მთის სისხოდ წამოდგა“ (ყიფშიძე 1994:21).

მა-ლარიბ-ა „მასავით ლარიბი“ თიში მალარიბა მითინი ვაოფე „მასავით ლარიბი არავინ ყოფილა“ (დანელია 1991:228).

მა-გირძ-ა „მასავით გრძელი“: ეში მაგირძა თუმასო ფუბლავა „ასეთი გრძელი თმა სად დავმალოო“ (დანელია 1991:194).

მა-სქვამ-ა „მასავით ლამაზი“: ხათე დუსქიდუ დო მაჟრა კუჩხიში მაჯგირათ გუურთ „მალე მოურჩა და მეორე ფეხზე უკე-თესად გაუხდა“ (დანელია 1991:224).

მა-ჰამ-ა „მასავით ტკბილი“, მა-ნწარ-ა „მასავით მწარე“: დაჩხირი მუში მაჰამა რენი, თიში მანწარა რენია „ცეცხლი როგო-რიც ტკბილია, ისეთი მწარეც არისო“ (ხალხური სიტყვიერება I:266).

ასეთი ტიპის წარმოება ლაზურშიც დადასტურდა, მაგრამ მა-თი გამოყენება ძალიან მნირია. **მჭკიდი-გედვალუში – მციქა მიჩხვა „ჭადის დასაცხობად ცოტა მომსხო“** (ასათიანი 1974:123).

ხარისხის აფიქსთა გენეზისის მხრივ ბევრი რამ დასბუთებულია და ცნობილი, ზოგი რამ სავარაუდოა და ნაწილიც სრულიად უც-ნობია. ხარისხის საწარმოებელი აფიქსებიდან ყველას თავისი წარმოშობა და დანიშნულება აქვს ან ჰქონდა. სამივე ენაში იხმარება ერთდროულად პრეფიქს – სუფიქსები. ა. შანიძეს გარკვეული აქვს, რომ ზოგჯერ პირის ნიშნებს, რომლებიც ჩვეულებრივ ზმნასთან იხმარება, სახელებთანაც ვხვდებით და ამ კატეგორიის სახელებს მიეკუთვნება ხარისხის სახელებიც. ხარისხის წარმოების დროს ეს ნიშანი შემონახულია სვანურში, მეგრულ-ჭანურში იგი დაკარგუ-ლია და ქართულშიც მხოლოდ ძველი ლიტერატურული ძეგლების – ხანმეტურისა და ჰაემეტურის მეშვეობით არის წარმოდგენილ.

ხანმეტურსა და ჰაემეტურში შემორჩენილი დასახელებული პრეფიქსი ხუ – // ჰე ერთი მთლიანი ნიშანი კი არ არის, არამედ იშლება ხ- უ – // ჰ- დ, რომელთაგან ხ- ჰ – წარმოშობით მესამე პირის ნიშანია, ხოლო უ- ხარისხის საწარმოებელია და წარმო-შობით იგი სასხვისო ქცევის უ- უკავშირდება.

ანალოგიური მდგომარეობაა მეგრულში. აქაც პრეფიქსი უ-სახვისო ქცევის უ- უკავშირდება, ოლონდ პირის ნიშანი, ახალი ქართულის მსგავსად, დაკარგულია.

რაც შეეხება სვანურს, იქ ამ მხრივ ძველი და კარგი მდგო-მარეობა გვაქვს შესწავლის თვალსაზრისით. დღესაც ხარისხის პრეფიქსი ხო – იგივეა, რაც სასხვისო ქცევის ფორმებში ხმარე-ბული ხო – და ასე იშლება: ხ- III ობიექტური პირის ნიშანი ო – კი კვლავ სასხვისო ქცევის ო – (შანიძე 1936: 333–340).

ქართველურ ენებში ხარისხის წარმოების წესი ერთნაირია, სახელდობრ, სამივე ენაში ხა – რისხი იწარმოება პრეფიქსებისა და სუფიქსების დახმარებით. ამ მხრივ ხარისხის წარმოება ქარ-თველურ ენებში ცალკე დგას სხვა ენებთან შედარებით. ეს აფიქ-სებიც ერთნაირია (ზურაბიშვილი 1957:197).

ისევე როგორც სხვა ტიპის სახელთა წარმოებისას, ხარისხის სახელთა წარმოების დროსაც თავს იჩენს მორფოფონოლოგიური ცვლილებები. კერძოდ, ბოლოკიდური ხმოვნის მოკვეცა. –ა, –ე, –ო

ხმოვანზე დაბოლოებული სახელები ხარისხის საწარმოებელი ა სუფიქსის წინ კარ –გავენ ფუძისეულ ხმოვნებს, რადგანაც ენა გამარტივებისაკენ ისწრაფვის. მაგ.: ჭიჭე „პატარა“ >უ-ჭიჭ-აშ-ი, ჭითა „წითელი“ > უ-ჭით-აშ-ი, ჰამო „ტკბილი“ > უ-ჰამ-აშ-ი.

სიტყვა ჩე-ში „თეთრი“ ე ხმოვანი –ა სუფიქსის წინ ი-თი იცვლება, რადგანაც ეა კომპლექსი საერთო წესით ია-ს იძლევა, ხოლო თავში ვლინდება რ ბგერა და ვიღებთ ურჩიაში ფორმას. გვხვდება მეორე ვარიანტიც ურჩიალაში „უთეთრესი“, სადაც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ლ აღდგენილი დეტერმინანტია ხმოვანთა გამყარად.

„ზოგ შემთხვევაში ატრიბუტულ სახელთა მრავლობითის ფორმებში შემონახულია ისტორიული ბოლოკიდური სონორი (ჭან. მხულეფი, მეგრ. შხულეფი, შდრ. მსხვილი...) ხოლო უმეტეს შემთხვევაში ამ ფორმათა ანალოგით ჩართულია ლ ფონემა ხმოვანთა გასათმად (ეზუგბაია 1999:79–80).

ზმნურ და სახელურ ფორმებში მორფემათა საზღვრებზე ხშირად იქმნება ხმოვანთა კომპლექსები, რაც მორფოლოგიურ სისტემაში კანონზომიერია. ამ წინააღმდეგობათა დაძლევა შესაძლებელია რამდენიმე გზით, თეორიულად ორ ხმოვანს აქვს ხუთი შესაძლებლობა, ერთიმეორე აიცილონ სიტყვის ფარგლებში (ფონემატური დანოლა მორფოლოგიაზე). როდესაც ენას მორფონოლოგიურ ცვლილებათათვის ასეთი ფართო შესაძლებლობები აქვს, არ არის პროგნოზირებადი, რომელ გზას აირჩევს ის (უთურგაიძე 2002: 55–56).

დასკვნა: ქართველურ ენებში ხარისხის წარმოების წესი ერთნაირია. სამივე ენაში ხარისხი იწარმოება პრეფიქსებისა და სუფიქსების დახმარებით. მეგრულში უფროობითისა და ოდნაობითის გარდა მოიპოვება თანაბრობითი ხარისხი, რომელსაც აქვს თავისი მანარმოებლები (მა – ა: მა-მანგარ-ა „მასავით მაგარი“), როგორც სახელწოდებიდან ჩანს, თანაბრობას გვიჩვენებს.

ისევე როგორც სხვა ტიპის სახელთა წარმოებისას, ხარისხის სახელთა წარმოების დროსაც თავს იჩენს მორფოფონოლოგიური ცვლილებები. კერძოდ, ბოლოკიდური ხმოვნის მოკვეცა. მასალა ცხადყოფს, რომ აღნიშნული მორფოფონემატური ცვლილებები ფონემატური მოდელის დაწოლის შედეგია.

ხარისხი მეგრულსა და ლაზურში
(მორფონოლოგია)

სახელთა სიტყვაცვალებისა და სიტყვაწარმოების დროს შექმნილ ხმოვანთა კომპლექსებში მომხდარი ცვლილებები იმ ტენდენციის ასახვაა, რომლის თანახმადაც, პოზიციურად მიღებული ბერათმიმდევრობანი მისისწრაფვიან ერთი მორფემის ფარგლებში დასაშვებ ბერათმიმდევრობებს დაემსგავსონ. ფონეტიკური ანალიზის შედეგებით წინასწარ არსებითად განსაზღვრულია ხმოვანთა ცვლილებების ტენდენცია მორფემათა საზღვარზე: თუ ფონეტიკური სტრუქტურით აკრძალულია ხმოვანთა უშუალო მეზობლობა, მორფემულ საზღვარზე ხმოვანთა კომპლექსის ცვლილება უნდა წარიმართოს ამ კომპლექსის დაშლისკენ, ე. ი. ხმოვანთა კომპლექსის სუპერაცია გამოხატული იქნება ორი ხმოვნის უშუალო მეზობლობის მოშლით (უთურგაიძე 1976: 32).

ბიბლიოგრაფია

References

1. ასათიანი 1974 : ი. ასათიანი, ჭანური (ლაზური) ტექსტები, თბ., 1974 წ.
2. დანელია 1991: კ. დანელია, ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები, II, თბ., 1991წ.
3. ეზუგბაია 1999: ლ. ეზუგბაია, ატრიბუტულ სახელთა მრავლობითის ფორმებისათვის ზანურში, ქუთაისური საუბრები, VI, ქუთაისი 1999 წ.
4. ზურაბიშვილი 1957: თ. ზურაბიშვილი, ხარისხი ქართველურ ენებში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 67, თბ., 1957.
5. თანდილავა 2013: ა. თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი, თბ., 2013.
6. კვიცარიძე 1882: დ. კვიცარიძე, ქართული სწორმეტყველი, სასინჯი სახელმძღვანელო, პირველი წიგნი, თბ., 1882.
7. მემიშიშვილი, შეროზია 1994: ო. მემიშიშვილი, რ. შეროზია, ხალხური სიბრძნე, I, მეგრული და ლაზური ანდაზები, თბ., 1994.
8. მარი 1925: Mapp H. Я., გრამატიკა ძველისა და ადრეინდიდური ენებისა და ლაზური ანდაზები, თბ., 1925 წ.

9. შლენტი 1938 : ს. ულენტი, ლაზური ტექსტები, თბ., 1938.
10. როგავა 1958: გ. როგავა, ზედსართავის თანაბრობითი ხარისხის გაქვებული ფორმები ქართულში, იკე, IX, 1958.
11. ტუსკია 2004: მ. ტუსკია, სახელთა აფიქსური წარმოება ახალ სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში, თბ., 2004.
12. უთურგაძე 2002: თ. უთურგაძე, მორფოლოგიურ პროცესთა მიმართულებისა და შედეგისათვის, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მ. აბაშიძის სახელობის სამეცნიერო ცენტრის კრებული, 2002.
13. უთურგაძე 1976: თ. უთურგაძე, ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, თბ., 1976.
14. ღლონტი 1971: ალ. ღლონტი, ტოპონიმიკური ძიებანი, თბ., 1971.
15. ყიფშიძე 1994: ი. ყიფშიძე, თხზულებანი (ლექსიკონი), თბ., 1994.
16. შანიძე 1973: ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973.
17. შანიძე 1936: ა. შანიძე, პირის ნიშანი ბრუნვიან სიტყვასთან ქართველურ ენებში, უნივერსიტეტის შრომები, I, თბ., 1936.
18. ჭარაია 1997: პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997.

ზეინაბ სარია

ვერსიფიკაციული ძიებები მირზა გელოვანთან

ანოტაცია: ნაშრომში საუბარია იმაზე, რომ მირზა გელოვანის პოეზიაში ჩანს ძიებებისა და ნოვაციებისაკენ მიდრეკილების კვალი. პოეტის დაკვირვების საგანი ყოფილა ევროპული ფორმები: სექსტინა და ოქტავა. ნაშრომში წარმოჩენილია, როგორ ვლინდება მირზა გელოვანის პოეზიაში ვერსიფიკაციული ნოვაცია.

ამოსავალი სიტყვები: ვერსიფიკაციული ნოვაცია, სექსტინა, ოქტავა, ვარიაცია.

Zeinab Saria

Versificational Searches in Poetry of Mirza Gelovani

Abstract: The work is emphasizing that there is a trace of search and novation in poetry of Mirza Gelovani. It appears that the subject of his observation was European forms: sextine and octave. Author is showing us how versificational novation is revealed in poetry of Mirza Gelovani.

Keywords: Versificational innovation, sextine, octave, variation.

შემოქმედს რომ აფასებენ, უპირველესად მის ნოვაციებს შეავლებენ თვალს. დაკვირვების ობიექტი ხდება სიახლეები.

მირზა გელოვანის ლექსზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ამ ახალგაზრდისთვის უცხო არ ყოფილა ვერსიფიკაციული ცდები და ექსპერიმენტები. პოეტი ოცდაშვიდი წლისა გარდაიცვალა. რომ დასცლოდა, იქნება, გაელრმავებინა ძიებები ამ მიმართულებით. უთუოდ ასეც იქნებოდა. ის გარდაიცვალა მაშინ, როცა საუკეთესო პოეტურ ფორმაში იმყოფებოდა და დასანანია, რომ მისი თვითმყოფადი ხმა სწორედ რომ უდროოდ განცდა.

ხელთა მაქვს გამომცემლობა „პალიტრა L“-ის მიერ „ჩემი რჩეულის“ სერიით 2013 წელს გამოცემული ერთომეული, რომელსაც ჰქვია „პოეზია, პროზა, წერილები.“ 1933 წელს დაწერილი პატარა ლექსით („ფოთოლი“) იხსნება წიგნი და მთავრდება 168-ე გვერდზე დაბეჭდილი „ჩემი ლექსებთ.“ 10–11 წელი მიმდინარეობდა მირზა გელოვანის შემოქმედება. 1936 წლიდან უფრო ინტენსიურად წერდა, როგორც ლექსებს მიწერილი თარიღებიდან ჩანს. აქტიურობდა ფრონტზეც, ტყვიების წივილში. მას თავისი საუკეთესო ლექსები, ბუნებრივია, დაუწერელი დარჩა. როცა საკუთარი ხმა გამოეკვეთა, არც ეცალა ტაეპების დასახვენად. თუ ვინმეზე ითქმის, მისი ხმა ტყვიამ განყვიტაო, ეს ითქმის მირზაზე. უთუოდ, რომ დაცლოდა, სხვაგვარად ჩაულრმავდებოდა თავის ტექსტებს.

როცა ვარჩევდი საკონფერენციო თემას და ვათვალიერებდი მის ლექსებს, ჩემი ყურადღება მიიქცია ორმა ლირიკულმა ქმნილებამ, სხვადასხვა სალექსო სქემით დაწერილმა. ეს ლექსებია 1938 წელს შექმნილი „სამშობლოს“ და „ლიმილი.“

ცნობილია, რომ შინაარსი ესთეტიკურობას იძენს ფორმაში, ხოლო „ფორმა დეტერმინირებულია შინაარსით“ (ჭილაია 2012:32). რა ფორმით შეიქმნა ჩემ მიერ შერჩეული ნაწარმოებები?

ლექსი „სამშობლოს“ შედგება ექვსი სტროფისაგან, ხოლო თითოეული მათგანი არის ექვსტაეპიანი. ნაწარმოებში ფიქსირდება გარითმის სპეციფიკური წესი. პირველი, რაც გაგვახსენდება ნაწარმოების წაკითხვისას, არის სექსტინა.

სექსტინა არის მყარი სალექსო ფორმა, რომელიც შუა საუკუნეების საფრანგეთის სამხრეთ ნაწილში, პროვინციაში, ჩაისახა ადრეული ტრუბადურული პოეზიის წარმომადგენლებთან. შეიძლება დავასახელოთ პოეტი-ტრუბადური არნო დანიელი (დაახლ.

1115–1210), რომელმაც პროვანსელ ტრუბადურთა შორის პირველმა შექმნა სიმღერები ამ მყარი ფორმით. მის სექსტინას („ბრმა ვნებას, გულს რომ აპობს...“) ისეთ დიდ პოეტებზე მოუხდენია გავლენა, როგორებიც არიან დანტე, პეტრარკა (https://ka.wikipedia.org/წიგნი/%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%9B%E1%83%9D_%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98). ამ პოეტებმა ეს ფორმა იტალიურ პოეზიაში დაამკვიდრეს. სექსტინამ მიიპყრო ესპანელთა ყურადღება (ფერნანდო დე ერერა, ლუის ვას დე კამორენსი...), გავრცელდა საფრანგეთში (პონტიუს დე ტიარი), ინგლისში (ფილიპ სიდნი, ედმუნდ სპენსერი), გერმანიაში (მარტინ პოიცი, გეორგ რუდოლფ ვექტერლინი, ანდრეას გრიფიუსი), რუსეთში (ლეონიდ ტრეფოლევი, ვალერი ბრიუსოვი...) და სხვაგან. საქართველოში პირველად ეს ფორმა გამოჩნდა 1916 წლის 13 ოქტომბერს გაზ. „თანამედროვე აზრის“ 227-ე ნომერში (ბერიძე 1995:319; ჭილაიები 1984: 287–288). ეს იყო ალექსანდრე აბაშელის „სულის შემოდგომა“, რომელსაც ავტორმა ქვესათაურად ტერმინ სექსტინის ქართული შესატყვისი უწოდა, „ექვსეული.“

კლასიკური სექსტინის კომპოზიციური ფორმა კანონიკური სახით ამგვარია: იგი უნდა შედგებოდეს ექვსი სტროფისაგან და თითოეული მათგანი ექვს ტაეპს შეიცავდეს. პირველი ექვსი ტაეპი უნდა გაირითმოს ჯვარედინად, ხოლო მეორე სტროფის ექვსი ტაეპი ირითმება შემდეგნაირად: ყურადღება ექცევა წინა სტროფის უკანასკნელ სარითმო სიტყვებს. ეს ლექსიკური ერთეულები ახალ სტროფში გადმოდის შემდეგი თანმიმდევრობით: 6–1–5–2–4–3. სარითმო სიტყვები, როგორც ვხედავთ, აიღება წინა სტროფის ტაეპებიდან. მესამე სტროფში იმავე წესით გადმოდის სარითმო სიტყვები. ე. ი. მთელ ლექსში ექვსი ლექსიკური ერთეული ტრიალებს რითმებად, მაგრამ ამ სიტყვებს სხვადასხვა სემანტიკური ელფერი აქვს. ამგვარად გარითმულ ტექსტს წინ თუ არ დაიდებ და ვიზუალურად არ მონახავ რითმებს, ყურთასმენა ვერც დააფიქსირებს მათ პარმონიულ უდერადობას.

სექსტინის ფსიქიკურ ეფექტს განმარტავენ, როგორც ეფექტების სინთეზს (რ. ბერიძე). ჯვარედინი რითმები რომ შემდეგ სტროფებში არ არის, აյ მოლოდინის გაცრუების ეფექტი მუშაობს. წინა სტროფის ბოლო ტაეპის ბოლო სიტყვა რომ მეორდება შემდეგი სტროფის პირველი ტაეპის ბოლოს – ეს გაიუღერებს,

როგორც წიტყვა – რეფრენი. აქ მკითხველს უჩნდება მოლოდინის გამართლების განცდა, რაც აჩენს ესთეტიკურ მომენტს.

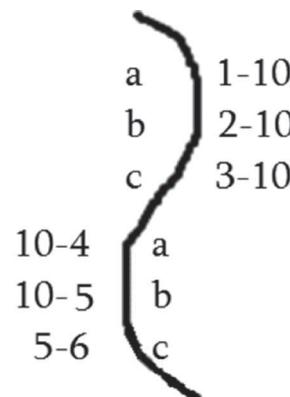
მირზა გელოვანთან სხვაგვარი ვითარებაა. ლექსზე („სამშობლოს“) დაკვირვება ცხადყოფს, რომ ავტორი კანონიკური სექსტინის წესებს არ იცავს და ორიგინალური იერის სექსტინას წერს. აქ ხუთ ტაეპში ათ-ათი მარცვალი გვაქვს, ხოლო მეექვსეში – ხუთი. ყოველი სტროფის ბოლო მეექვსე ტაეპი შუაზეა გაყოფილი. ეს აკუსტიკური თვალსაზრისით ეფექტურად აფიქსირებს სტროფს.

„ცა რომ მთის წვერზე გადიღუნება
და სიხარული გულში იელვებს,
ათრთოლებული მიყვები წადილს,
ვწერ, სტრიქონებში მზე იყურება,
შენზე სიმღერას მითვალიერებს
და ნერლა ჩადის.“

როს ბრძოლის ველი დაიჯანლება
ცაში აისვრის ცეცხლიან რგოლებს,
არის წადილი პირდაპირ მისვლის,
ტალღა რომ ნაპირს დაეჯახება,
ან ქარიშხალი გამოიქროლებს,
შენი ხმა ისმის“ (გელოვანი 2013:98).

მირზასთან ექვსსტროფიანი და ექვსტაეპიანი ნაწარმოები ირითმება შემდეგნაირად:

რითმა ტაეპები მარცვლები

როგორც ვხედავთ, მირზა გელოვანი სექსტეტის საკუთარ ვარიაციას ქმნის სპირალური გარითმვის წესით.

რაც შეეხება ლექსს „ლიმილი“, მისი ფორმა ოქტავას გაგვახ-სენებს. ეს არის ნაწარმოები, რომელშიც ცოცხალი ემოცია ლა-ლად ტოკავს. აქ იგრძნობა ახალგაზრდული ენერგიის სიჭარბე, სიმაღლეთა დალაშქვრის ჟინი, ირმის მყვირალობის რომანტიკა, სამყაროული იღუმალი ძალებით ავსება, ჯიხვებზე ნადირობის სურვილი, დალის წყალობის იმედი...

ოქტავის კომპოზიცია ასეთია: ჯვარედინად ირითმება ექვსი ტაეპი, ხოლო ბოლო ორი ტაეპი პარალელური რითმით შეიკვ-რება, რაც ქმნის მოულოდნელობის ეფექტს. გარითმვის სქემა ასეთია: abababcc.

კლასიკური ოქტავის მშვენიერი მაგალითია გალაკტიონის „ლილიან ფრთებით“:

„აჰა, მშვენება! ოჰ, ეს ცისკარი
ოცნებამ ბაგით გაგაანგარა.
შემოგახვია შავი ზღვის ქარი
ლილიან ფარად – ბაგეანკარა.
მოგცა ლურჯი ცა და მინანქარი,
გადაგაცია ლილიან ფარად,
ნუ გვიანდები, ნუ გვიანდები,
ეშვება ღამე ლილიან ფრთებით.“

როგორც ლიტერატურის ისტორიაში კარგად არის ცნობილი, ოქტავის ეს მოდელი იტალიური რენესანსის პერიოდში შეიქმნა. ჯოვანი ბოკაჩიომ პოემები „თეზეიდა“ „ფიეზოლანის ნიმფები“ ამ ფორმით დაწერა. დასახელებულმა მყარმა საზომმა მოიარა ეს-პანეთი, პორტუგალია, ინგლისი (ჯორჯ ბაირონის „დონ-ჟუანი“), რუსეთი (პუშკინის „შემოდგომა“, „სახლაკი კოლომნაში“; ათანასე ფეტი, „თილისმა“, „ორი ცაცხვი“), საფრანგეთი, გერმანია...

მეოცე საუკუნის ოციანი წლების დამდეგს პაოლო იაშვილის მიერ პუშკინის გადმოქართულებისას გაჩნდა ოქტავა ქართულ სივრცეში. ჯერ ეპოსში, კონკრეტულად – პოემაში გაჩნდა ოქტავა, შემდეგ კი – ლირიკულ ლექსებში. გალაკტიონმა შექმნა ოქტავის გარითმვის თავისი, ორიგინალური ფორმა: ababcccb, რომელსაც „გალაკტიონური“ ეწოდა.

როგორია მირზა გელოვანის ლექსი, რომელმაც ოქტავის ასო-ციაცია წარმოშვა? მას ავტორის ეული განუმეორებლობის ნიშანი აქვს. მარცვალთა ოდენობა ტაეპებში ამგვარია: 10 – 10 – 10 – 6 – 10 – 10 – 10 – 6. შემდეგ სტროფებში – 10 – 10 – 10 – 7 – 10 – 10 – 10 – 7.

აქაც სტროფს კარგად გამოკვეთს მეოთხე და მერვე ტაეპებში ნაკლული პწკარები. როდესაც სამი ტაეპი წამოვიდა ათმარცვლიანი, წანარმოებმა გააჩინა მოლოდინი, რომ მეოთხეც ამდენივემარცვლიანი იქნება. მყითხველი ემზადება ამ გაღვიძებული მოლოდინის აღსრულებისთვის, მაგრამ განწყობა არ მართლდება და ეს მოლოდინი კორექტირდება /იხ. მოლოდინის ჰორიზონტზე რეცეპციულ ესთეტიკაში, (პრეგაძე 2008:190). შემდეგში კორექტირებული მოლოდინით აგრძელებს იგი კითხვას და ახლა უკვე მართლდება ეს შესწორებული მოლოდინი, შემდეგ სტროფებში IV-VIII ტაეპები მარცვლებნაკლულია.

როგორია გარითმვის სქემა? a – a – a – b – c – c – c – b. უტყუარი პოეტური გუმანით იგრძნო ავტორმა, რომ სამგზის რითმას მეოთხე გამოერჩეოდა განსხვავებული უღერადობით, ხოლო სტროფის მეორე ნახევარში კიდევ შემოაქვს სხვა უღერადობის სამგზისი რითმა და სტროფს კრავს სწორედ მეოთხე ტაეპთან შეზიარებული რითმა მერვე პწკარში. სქემა ასეთია

1 – a – 10 1 – a – 10
2 – a – 10 2 – a – 10
3 – a – 10 3 – a – 10
4 – b – 6 4 – b – 7
5 – c – 10 5 – c – 10
6 – c – 10 6 – c – 10
7 – c – 10 7 – c – 10
8 – b – 6 8 – b – 7

„ლაუვარდს შევხსენი შვიდივე ღილი,
შენ არ წამოხვალ... მე მაინც ვივლი.
გული კი არა, ირემი ყვირის.
ირემი ეძებს ცალს.
გაბაცდა ღამის მუქი იერი,
მივდივარ მგზავრი სვებედნიერი,

რომ გრიგალებზე უფრო ძლიერი შევხვდე დილას და ცას.

რაკი დაეშვა ხეებში მწუხრი,
წრიაპს მივანდე სვანური მუხლი,
საჯიხვეებზე კლდეები რუხი
გათენებამდე ვლახე.
და განთიადზე როცა ძილივით
შეწყდა არაგვის ტკბილი სივილი,
მთებო, მე ვნახე თქვენი ღიმილი,
ვაჟას მაგიერ ვნახე.

დავჩერებივარ ტალღებს მდუმარი,
დადექ, მოვსულვარ შენი სტუმარი,
დადექ, გამართლდეს ჩემი გუმანი,
არაგვიანო წყალო,
რომ შევძლო, მზესაც ვუთხრა ლილეო,
დალი ხარჯიხვზე შევიპირეო.
–სვანი ყოფილხარ, მონადირეო,
დავლათიანიმც ხარო...“

ასეთი აღმოჩენა ელოდება რეციპიენტს, თუ იგი გულდადინ-ჯებით ჩაუკირდება ამ ორ ლექსს, „ხოლო აღმოჩენა უკვე ესთე-ტიკური კატეგორია“ (ყარალაშვილი 1977:34).

რატომ დაინტერესდა ახალგაზრდა შემოქმედი მყარი სალექსო ფორმებით? ამას შეიძლება იგივე ახსნა მოეძებნოს, რასაც მკვლევარი თ. ბარბაქაძე სონეტის დამკვიდრებას უძებნის XX საუკუნის მეორე ნახევარში: გაქანებული სოცრეალიზმის დროს ფორმის მიმართ გამოვლენილი ინტერესი როცა ფორმალიზმად ინათლებოდა, შემოქმედთა დაინტერესება მყარი სალექსო ფორმებით აიხსნება ქართული პოეზიის განახლებისა და მსოფლიო პოეზიასთან ორგანული ერთიანობის სურვილით (ბარბაქაძე 2011:380).

როგორც ვხედავთ, სექსტინაშიცა და ოქტავაშიც მარცვალ-ნაკლული ტაეპი ეფექტურად გამოიყენა პოეტმა. ნაკლული ტაეპი თავისებურ მარკერად იქცა და ადულაბებს სტროფს.

მყარ სალექსო ფორმებში მირზა გელოვანს შემოაქვს ტაეპთა გარითმვის საკუთარი წესი, რაც გვაფიქრებინებს, რომ მისთვის

დამახასიათებელი იყო ვერსიფიკაციული ძიებები, სიახლის დამკვიდრების წყურვილი.

მირზასთან არც ერთი ევროპული ფორმა /არც სექსტინა და არც ოქტავა/ კანონიკური სქემის სინქრონული არ არის. ავტორმა განაახლა ძველი ფორმა, შემოქმედებითად გამოიყენა იგი.

ბიბლიოგრაფია

References

1. ბარბაქაძე 2011: თ.ბარბაქაძე, ქართული ლექსმცოდნეობის ისტორია, ლიტინსტიტუტის გამომც., თბ., 2011 წ.
2. ბერიძე 1995: რ.ბერიძე, მყარი სალექსო ფორმები, წიგნში: ლიტერატურის თეორიის საფუძვლები, თსუ გამომც., თბ., 1995 წ.
3. ბრეგაძე 2008: ლ.ბრეგაძე, რეცეფციული ესთეტიკა, წიგნში: ლიტერატურის თეორია, ლიტინსტიტუტის გამომც., თბ., 2008 წ.
4. გელოვანი 2013: მ.გელოვანი, ერთტომეული, გამომც. პალიტრა L, Tb., 2013 წ.
5. ყარალაშვილი 1977: რ.ყარალაშვილი, წიგნი და მკითხველი, თბ., 1977 წ.
6. ჭილაიები 1984: ა.ჭილაია, რ.ჭილაია, ლიტერატურათმცოდნეობის ცნებები, თსუ—ს გამომც., თბ., 1984 წ.
7. ჭილაია 2012: რ.ჭილაია, ფორმა და შინაარსი, წიგნში: ლიტერატურისმცოდნეობის შესავალი, ლიტინსტიტუტის გამომც., თბ., 2012 წ.
8. (<https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%9C%E1%83%9D-%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98>)

თინათინ პიგანიშვილი

ქართული პოსტმოდერნიზმის ნარმოშობისა და დასასრულის საკითხისათვის

(რამდენიმე ახალი ლიტერატურათმცოდნეობითი ტერმინის ეტიმოლოგია)

ანოტაცია: უახლესი ქართული ლიტერატურის სახელდების, პერიოდიზაციის და თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობითი ტერმინების მიხედვით სისტემატიზების საკითხი არაერთი მეცნიერის კვლევის ობიექტი გამხდარა. მეცნიერთა ნაწილი – მ. კვაჭანტირაძე, ა. ნემსაძე, ლ. ავალიანი, კ. ბრეგაძე, ლ. ბრეგაძე, ბ. ნიფურია და სხვ. – მიიჩნევს, რომ სოცრეალიზმის ეპოქამ შექმნა ვაკუუმი, რის გამოც ადრეულ ქართულ პოსტმოდერნიზმს, რომელიც 70-80-იან წლებში ნარმოიქმნა (ლ. ბრეგაძე), ნაგვიანევ მოდერნიზმს უწოდებდნენ, ხოლო გვიან ქართულ პოსტმოდერნიზმს – პოსტსაბჭოთა ქართულ ლიტერატურას (ლ. ბრეგაძე).

საკითხის აქტუალობამ და სხვადასხვა მეცნიერთა პოზიციის შეჯერებამ ცხადყო, რომ 70-80-იანი წლების ბოლოს, პოსტსტალინურ ეპოქაში ქართული მოდერნიზმის საფუძველზე ქართული პოსტმოდერნიზმი შეიქმნა, ხოლო 90-იანი წლებიდან, პოსტსაბჭოურ ეპოქაში – გვიანი ქართული პოსტმოდერნიზმი.

ადრეული ქართული პოსტმოდერნიზმის ნარმომადგენელთა რიცხვში მეცნიერთა ნაწილი ახსენებს შემდეგ ქართველ პოეტებსა და მწერლებს: მუხრან მაჭავარიანი, ლია სტურუა, ოთარ ჭილაძე, ოთარ ჩხეიძე, არჩილ სულაკაური, გურამ დოჩანაშვილი და სხვ.

გვიანი ქართული პოსტმოდერნიზმი კი მოიცავს ისეთ ავტორებს, როგორებიც იყვნენ: ბესიქ ხარანაული, რევაზ ინანიშვილი, აკა მორჩილაძე, ლაშა ბუღაძე, ზაზა ბურჭულაძე, მოთა იათაშვილი და სხვ.

პოსტმოდერნიზმის დასასრული როგორც დასავლეთში, ისე საქართველოში, 21-ე საუკუნის პირველ ათწლეულს უკავშირდება (ლ. ბრეგაძე). შესაბამისად, ქართული პოსტმოდერნიზმის

დასაწყისიცა და დასასრულიც დასავლური პოსტმოდერნიზმის პერიოდს 10-20 წლით ჩამორჩება, რაც ისტორიული ვითარებით იყო განპირობებული. სწორედ ამიტომ თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში გაჩნდა ტერმინები: ფსევდო-მოდერნიზმი, პოსტ-არტი, პოსტმოდერნიზმის ნარცისიზმი, „მდუმარე აუტიზმი“, ფსევდო-კულტურა და სხვ.

ამოსავალი სიტყვები: ქართული პოსტმოდერნისტული ლიტერატურა, ფსევდო-მოდერნიზმი, პოსტ-არტი და ფსევდო-კულტურა.

ქართული პოსტმოდერნიზმის წარმოშობისა და დასასრულის საკითხისათვის

Tinatin Biganishvili

The Problem of the Beginning and The end of Georgian Postmodern Literature

(The Etymology of New Terms of Literary Theory)

Abstract: The problem of periodization of the latest georgian literature is the main theme of modern Georgian scientists – M. Kvachantiradze, L. Avaliani, K. Bregadze, L. Bregadze, B. Tsiphuria and others – they confirm, that the literature of social-realism made a vacuum. That vacuum was the reason of scientists mistake – the Georgian literature of 70-80s was named as the latest Georgian modernism and the latest Georgian literature of 90s was named as the post-Soviet Union era's Georgian literature (L. Bregadze).

The importance of the problem and the opinion of other scientists proved, that post-Stalin era, the period of 70-80s was the period of the beginning of the earlier Georgian postmodern literature and the period of 90s was the period of the beginning of the latest Georgian postmodern literature.

Authors of earlier Georgian postmodern literature were: Mukhran Machavariani, Lia Sturua, Otar Chiladze, Otar Chkheidze, Archil Sulakauri, Guram Dochashvili and others.

Authors of latest Georgian postmodern literature are: Besik Kharanauli, Revaz Inanishvili, Aka Mochiladze, Lasha Bughadze, ZaZa Burchuladze, Shota Iatashvili and others.

The end of literary postmodern in West culture as well as in Georgia is marked in the beginning of 21-st century. Georgian postmodern literature is backward of 10-20 years. The reason of it is the historical circumstance. After this the theory of literature origins new terms: pseudo-modernism, the narcissism of postmodernism, „silent autism“ (Alan Kirby) and pseudo-culture.

Keywords: Earlier Georgian postmodern literature, Latest Georgian postmodern literature, Pseudo-modernism, Post-art, Pseudo-culture.

ქართული პოსტმოდერნიზმი თანამედროვე ქართული კრიტიკის, ლიტერატურის თეორიისა და ლიტერატურათმცოდნეობის საკითხებით დაინტერესებულ მკვლევართა შორის დიდი ინტერესით ვერ დაიკვეხნის. ქართულ პოსტმოდერნიზმთან დაკავშირებით არსებობს საკითხთა მთელი ნუსხა, რომელიც მეცნიერ-მკვლევრებს გვავალდებულებს, მას გვერდი არ ავუქციოთ და ფართო დისკუსიის, განსჯის, კვლევისა და მსჯელობის საგნად ვაქციოთ.

საკითხის ისტორია ცხადყოფს, რომ აღნიშნული პრობლემით არაერთი მეცნიერი დაინტერესდა. კერძოდ, სხვადასხვა სამეცნიერო გამოცემების ფურცლებზე ქართველი მკვლევარები ყოველთვის მიუთითებენ, თუ როგორი ვაკუუმია შექმნილი ქართული პოსტმოდერნიზმის სამეცნიერო კვლევის თვალსაზრისით და ამის მიზეზებსაც ასახელებენ.

პრობლემა განსაკუთრებული სიმწვავითა და დაუფარავი, ვიტყოდი, მართებული რადიკალურობით განხილულია შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ერთ-ერთ პერიოდულ გამოცემაში, 2007 წლის „კრიტიკის“ მეორე ნომერში. საუბარია ნუგზარ მუზაშვილის წერილზე „არსებობს, მაგრამ... არ არსებობს“. ავტორი რამდენიმე ძირეულ საკითხს განიხილავს იმის დასასაბუთებლად, რომ ქართული პოსტმოდერნიზმის კრიტიკა მეცნიერთა „სიზარმაცის“ გამო არ მოიკოჭლებს, არამედ მიზეზი ქართული ხასიათისა და ქართველი საზოგადოების დისპოზიციურ თვისებებში უნდა ვეძებოთ. ავტორი აღნიშნავს: „რამდენი ქართული კრიტიკული ოპუსია თავისუფალი აზრის სიმხდალის, კლანური ცალმხრივობის, წვრილმანი ანგარებისა და ზერელე პატივმოყვარებისაგან?... ამ თვალსაზრისით გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ ჰქონდა იმას, რომ ჩვენში, განსხვავებით არის სტორეტელესაგან, ჭეშმარიტებაზე მეტად ძმაკაცობა ფასობდა... ეს გახლავთ ე.ნ. „რომანტიზებული პატრიოტიზმი“. როგორ შეიძლება სატრფოს (იგულისხმება სამშობლო და მასთან გაიგივებული ქართული ლიტერატურა, მათ შორის პოსტმოდერნისტული ქართული ლიტერატურა – თ. ბ.) ან ღვთაების ცივი გონებით განსჯა? ვის შეიძლება მოუვიდეს თავში ასეთი იდეა? მხოლოდ მტერს, აგენტს, მასონს, მოღალატეს. რაკი ასეთი იარღიყის ტარება არასდროს

არავის უნდა, ყოველგვარი რაციონალისტური განჩხრეკა, თვით-რეფლექსია გამოირიცხა“ (მუზაშვილი 2007: 7-10).

ზემოხსენებული მიზეზიდან გამომდინარე, გასაგებია, ან უკვე დასრულებული ქართული პოსტმოდერნიზმის პირობებში, რატომ არის ჯერ კიდევ პასუხგაუცემელი კითხვა: როდის წარმოიშვა ქართული პოსტმოდერნიზმი? ქართული პოსტმოდერნიზმის წარმოშობის საკითხი მჭიდროდ უკავშირდება ქართული მოდერნიზმის პრობლემატიკას (ბრეგაძე 2003:5-23) და კომუნისტური რეჟიმის პირობებში საბჭოთა უშიშროების სარდაფებიდან გავრცელებული ტერორით, ძალით დამკვიდრებულ სოცრეალიზმს. სოცრეალიზმმა შექმნა ხელოვნური ვაკუუმი. შეაფერხა ქართული მოდერნიზმის ბუნებრივი განვითარება და ეპოქების ესთეტიკური მოდელების სინქრონული და დიაკრონული, ბუნებრივი ცვალებადობა (კონსტანტურობა – ვარიაბილურობა; სტატიკური მუდმივა – დინამიკური ინვარიანტი; კლასიკა – ავანგარდი; კლასიკად ქცეული ავანგარდი – ავანგარდით დაბრუნებული კლასიკა; ნატურალიზმამდე დამახინჯებული, კინად ქცეული, კონიუქტურული ლიტერატურის „მზაპროდუქცია“ – შემოქმედებითი სულით ნაკარნახევი ალტერნატივა და ა.შ.) (კეკელიძე 2015:40-41); (ლომიძე 2015:237-244). შესაბამისად, სრულიად გასაგებია, როგორი მნიშვნელოვანია ქართული მოდერნიზმისა და ქართული პოსტმოდერნიზმის საზღვრების მონიშვნის პროცესში როგორც ლიტერატურული და ისტორიული ფაქტების ანალიზი, ასევე ლიტერატურის თეორიის საფუძვლების მიხედვით შემუშავებული დასკვნები. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საჭირობოობა ერთ-ერთი საკვანძო ტერმინის განმარტება. გურამ რჩეულიშვილის შემოქმედების, როგორც ქართული მოდერნიზმის ახალი სუნთქვის, ახალი ეტაპის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშის განხილვის დროს მანანა კვაჭანტირაძე საკვანძო ტერმინს იყენებს: „პოსტსტალინური ეპოქა“. ის აღნიშნავს: „ტექსტის ავტორობის პრობლემა 50-იანი წლებიდან მძაფრი თეორიული დისკუსიებისა და სპეციალისტიების საგანი ხდება დასავლურ ლიტერატურაში. ავტორის პრობლემის აქტუალიზება გურამ რჩეულიშვილთან ძალზე საგულისხმო მომენტია ქართული კულტურული ცნობიერების განვითარების ჭრილში და პოსტსტალინურ კულტურულ-იდეოლოგიურ სივრცეში

წამოჭრილი ახალი ამოცანების მკაფიო შეგნებაზე მეტყველებს“ (კვაჭაწორაძე 2014:16). შესაბამისად, **სოცრეალიზმის დასასრული ანუ პოსტსტალინური ეპოქა ქართული მოდერნიზმის განვითარების, დასავლური ლიტერატურის პარალელურად მისი პროგრესის განმახლებელი ხდება, რაც საფუძველს გვაძლევს, ჰიპოთეტურად დავუშვათ და ფაქტებით დავამტკიცოთ, რომ ქართული პოსტმოდერნიზმის დასაწყისი და დასასრული დასავლური პოსტმოდერნიზმის დასაწყისა და დასასრულის მიახლოებით ჩარჩოებს მხოლოდ ორი ათეული წლით ჩამორჩება. ეს კი დომინანტური ცივილიზაციების პერიფერიებში განვითარებული ქართული კულტურისთვის რეალური პროგრესის ინდიკატორია.**

მეოცე საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს და 80-იანი წლების დასაწყისში ქართული მოდერნიზმი რადიკალიზდება (ჟან ბოდრიარი (1929-2007) აფუქნებს თეზას, რომ პოსტმოდერნიზმი არის მოდერნიზმის რადიკალიზება) და წარმოიქმნება ქართული პოსტმოდერნიზმი. ქართული ლიტერატურის ისტორიის მოცემული რეალობა არაერთმა თანამედროვე მეცნიერმა განიხილა, შესაბამისად, მათი კვლევების დამოწმება საკითხს მეტ სიცხადეს შესძენს.

ადა ნემსაძე, რომელიც 80-იანი წლების ქართული მოთხოვნის შესახებ უურნალ „კრიტიკის“ ფურცლებზე თავის სამეცნიერო პაზიტივისა გვაცნობს, ეპოქის ზოგად სურათს ასე აგვინწერს: „გასული საუკუნის 80-იანი წლები – საბჭოური პოლიტიკური სისტემის დასასრული და ახალი ეპოქის, ქაოსური 90-იანების მშობელი; გარდამტეხი პერიოდი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე მცხოვრები ხალხების საზოგადოებრივ აზროვნებაში და ამის შედეგად დაწყებული გამოღვიძება; მნიშვნელოვანი კულტურული პროცესების დასაწყისი (ზოგ შემთხვევაში გაგრძელებაც – კულტურული ნოვაციების დიდი ნაწილი ხომ 70-იანებში ჩაისახა)… საქართველოს უახლეს ისტორიაში ყველა ათწლეული სავსეა მნიშვნელოვანი სოციალ-პოლიტიკური თუ კულტურული მოვლენებით, მაგრამ 80-იანებს ამ მხრივ ძნელად თუ შეედრება რომელიმე მათგანი. ეს პერიოდი ყველა ჰუმანიტარული პროფილის მკვლევარისათვის, იქნება ეს ლიტერატურათმცოდნე, ისტორიკოსი, სოციოლოგი, პოლიტოლოგი თუ ხელოვნებათმცოდნე, განსაკუთრებით საინტერესოა“ (ნემსაძე 2014:117).

ადა ნემსაძის აზრით, ამ ეპოქამ ორი სხვადასხვა თაობის დამაკავშირებელი ხილის ფუნქცია შეასრულა. შესაბამისად, არაერთი სამეცნიერო არგუმენტი არსებობს იმის დასადასტურებლად, რომ ტერმინები: **ადრეული ქართული პოსტმოდერნიზმი და გვიანი ქართული პოსტმოდერნიზმი** უახლესი ქართული ლიტერატურის მოცემულობებია. თანამედროვე ქართული ლიტერატურის ორი თაობის ავტორთა ჩამონათვალი ადა ნემსაძის სამეცნიერო სტატიაში საკმაოდ შთამბეჭდავია: „მიუხედავად ხელოვნების ყველა სფეროში დაწყებული სიახლეებისა (მხატვრობა, თეატრი, კინო, მუსიკა), არ ვიქნებით ტენდენციური, თუ ვიტყვით, რომ 80-იან წლებშიც დომინანტი ქართულ კულტურაში, ტრადიციისამებრ, ისევ მწერლობა იყო. წინა თაობის უკვე სახელმოხვეჭილი მწერლების (ო. ჭილაძე, ჭ. ამირეჯიბი, გ. დორჩანაშვილი, გ. გეგეშიძე, ო. ჩხეიძე, ა. სულაკაური, ნ. დუმბაძე, რ. ჭეიშვილი, ჯ. ქარჩხაძე, ო. იოსელიანი...) გვერდით ჩნდებიან ახალი სახელები: მერაბ აბაშიძე, გია ლომაძე, მიკა ალექსიძე, თენგიზ ჩალაური, ჯემალ თოფურიძე, ნუგზარ შატაიძე, ბადრი ჭოხონელიძე, გოდერი ჩიხელი, სოსო პაიჭაძე, ლაშა თაბუკაშვილი, მაკა ჯოხაძე, ნაირა გელაშვილი, ქეთი ნიურაძე, ანა მხეიძე, კოტე ჯანდიერი, გიორგი ბაქანიძე და ა.შ. მათ ბევრი სიახლე შემოიტანეს როგორც სიუჟეტური თვალსაზრისით, ისე ფორმის მხრივაც. 90-იან წლებში მაკა ჯოხაძე წერდა: „70-იანები იგულისხმება 70-იანი წლების მეორე ნახევარში მოსული თაობა, ა. ბ.) – ძვირფასი ნადავლით დატვირთული და ჩაძირული გემები... ეს იყო თაობა, რომელმაც ერთგვარად დონორის როლიც კი შეასრულა წინა თაობისათვის... მეორე მხრივ, ეს იყო თაობა, რომელიც მომდევნო თაობებისგან ულვოოდ „განიძარცვა“, ხოლო კიდევ უფრო ახლებმა, ე.ნ. „ახალმა ტალღამ“ საერთოდ არაფერი იცის მათ შესახებ და „გულუბრყვილოდ“ მიაჩინათ, რომ ლიტერატურული ნოვაციები მათ მიერ იწყება მრავალსაუკუნოვან ქართულ ლიტერატურაში“ (ნემსაძე 2014: 117, 118).

ერთ-ერთი პირველი კრიტიკოსი, რომელმაც აღნიშნული საკითხის აქტუალობაზე გაამახვილა ყურადღება, არის ლევან ბრეგაძე. მან მართებულად გამიჯნა პოსტსაბჭოური ქართული ლიტერატურა და პოსტმოდერნისატული ქართული ლიტერატურა, რომელიც, მისი თქმით, 80-იან წლებში უკვე არსებობდა და

კომუნისტური რეჟიმის პირობებში სერიოზული წნების ობიექტი გახდა: „სამწერლო ასპარეზზე მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ (პოსტსტალინური ეპოქა – თ. პ.) გამოსული თვალსაჩინო ქართველი მწერლების შემოქმედებაში სოციალისტური რეალიზმის უმთავრესი ნიშნების აღმოჩენა ჭირს. ეს კარგად იგრძნო სოცრეალიზმის სადარაჯოზე მდგარმა მაშინდელმა სალიტერატურო კრიტიკამ; დიდწილად სწორედ ამით უნდა აიხსნას როგორც ანა კალანდაძის შემოქმედების იგნორირების მცდელობა, ასევე მძაფრი კრიტიკული კამპანიები მუხრან მაჭავარიანის, ე.ნ. სამოციანელების, ანუ ახლად დაარსებული „ცისკრის“ გარშემო დაჯგუფებული მწერლების, 70-იანი წლების ბოლოს და 80-იან წლებში კი ლია სტურუას, ბესი ხარანაულის, გურამ დოჩანაშვილის, ნაირა გელაშვილის, მაკა ჯოხაძის წინააღმდეგ. უფროსი თაობის მწერალთაგან რამდენჯერმე ამავე მიზეზით მოექცა კრიტიკის ქარცეცხლში ოთარ ჩხეიძეც“ (ბრეგაძე 2005: 28).

ლევან ბრეგაძე ამავე სტატიაში ქართული პოსტმოდერნიზმის წარმოშობის თარიღს ასახელებს. ის აღნიშნავს, რომ 70-80-იანი წლების ქართული ლიტერატურა შეიცავდა პოსტმოდერნისტული ტექსტების სიმრავლეს, თუმცა ამ პერიოდის ლიტერატურას ნაგვიანევ მოდერნიზმს უწოდებდნენ (ბრეგაძე 2005:28), რაც არ იყო მართებული, რადგან, მისი აზრით, ქართულ ლიტერატურაში ამ პერიოდისთვის გვექონდა არა ნაგვიანევი მოდერნიზმი, არამედ პოსტმოდერნიზმი: „როგორც ცნობილია, მეოცე საუკუნის ოცდაათიანი წლებიდან საბჭოთა კავშირში ლიტერატურისა და ხელოვნების ბუნებრივი განვითარება შეფერხდა პარტიული დიქტატით მომუშვე სსრკ მწერალთა კავშირის შექმნით (1932 წ.), მოდერნიზმა და ავანგარდიზმს ყველა მწერლისთვის სავალდებულო სოციალისტური რეალიზმი ჩანაც უცხოური (დასავლური) მწერლობის წაბაძვით გაჩენილ (ან აღორძინებულ) მოდერნიზმად და ავანგარდიზმად მოინათლა. არადა, დღევანდელი თვალსაწილერიდან ეს უთუოდ პოსტმოდერნი იყო, მეტ-ნაკლები მკაფიოობით გამოვლენილი სხვადასხვა ქართველ მწერალთა შემოქმედებაში“ (ბრეგაძე 2005:28, 29).

ლევან ბრეგაძე ამავე სტატიაში 70-80-იანი წლების ავტორების შემოქმედებას მიმოიხილავს და მათი ტექსტებიდან პოსტმოდერნისტული ნარაციისთვის, პოსტმოდერნისტული სტილისთვის დამახასიათებელ მაგალითებს გვაცნობს: მეტატექსტი, ესეისტურ-თეორიული ჩანართი, ინტერტექსტი, როგორც ირონიული ციტაცია, ნიპილიზმი, იდეოლოგიურ საფუძველზე უარის მკაფიო გამოხატულება, ნონსელექცია, ნონ-იდეა, დემითოლოგიზება, დე-ჰეროიზება, ეკლექტურობა და ა.შ. (ბრეგაძე 2005:28-47).

საკითხის მეორე მნიშვნელოვანი მხარე ის არის, რომ პოსტმოდერნიზმი, როგორც კულტურის წარმატებული მოვლენა, ერთი მხრივ, ეროვნულ ნიშნებს ატარებს, მეორე მხრივ, ის პრინციპულად განსხვავდება იმ ლიტერატურული მიმართულებებისგან, რომლებიც ეროვნულობისა და სხვადასხვა იდეოლოგიური მოძღვრებების ნიშნებითა დაღლდასმული. თუკი მოდერნიზმი პლურალისტური მოვლენა იყო (ლომიძე 2015:237; ბრეგაძე 2003:5-23), პოსტმოდერნიზმი საწყის ეტაპზე მოდერნიზმისგან ნამემკვიდრალი პლურალიზმი დამაპნეველ ეკლექტიზმად იქცა, ავანგარდული ფორმების, ტიპობრივი სქემების დეკონსტრუქციის სივრცეში დაკარგული ხელოვანის, მოაზროვნისა და ადამიანის ლაბირინთად. მოგვიანებით კი, პოსტმოდერნიზმის დასასრულის ეპოქაში, აღნიშნული დამაპნეველი ეკლექტიზმი ნატურალისტური ვანდალიზმისა და კიჩად ქცეული, პოლიტიკურ კონიუქტურას დაქვემდებარებული, ტიპობრივად „ავანგარდული“, ტიპობრივად „პოსტმოდერნისტული“ ფორმების იაფებასიან საწარმოდ. ამის მიზეზი კი შემდეგ გარემოებებში უნდა ვეძებოთ: თუკი დასავლური პოსტმოდერნიზმის ისტორიული მიზეზი იყო რეაქცია ორ მსოფლიო ომზე, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში სამოქალაქო ომებსა და რევოლუციებზე, რამაც გააჩინა ტოტალური ნიპილიზმი და შემოქმედებითი რეცეფციები ნებისმიერი იდეოლოგიისადმი უნდობლობის, „ლოგოსის არარსებობის“, „ლმერთის სიკვდილის“ თემებზე (ბრეგაძე 2014:58-76), ნაცვლად ამისა, პოსტსაბჭოურ (გვიანი ქართული პოსტმოდერნიზმი) და პოსტსტალინურ სივრცეში (ადრეული ქართული პოსტმოდერნიზმი) ნონკონფორმიზმის (ლ. ბულაძე „ბოლო ზარი“, ლ. ბულაძე „ოქროს ხანა“), ნიპილიზმის, ნონ-იდეას, ირონიის (ზაზა ბურჭულაძე „გასაბერი

ანგელოზი“), დეპერიოზებული ადამიანის (ო. ჩხეიძე „პორიაყი“, ო. ჭილაძე „ყოველმან ჩემმან მპოვნელმან“, გ. დორჩანაშვილი „ვატერ(პო)ლოო ანუ ალდგენითი სამუშაოები“) და დემითოლოგიზებული რეალობის (ო. ჭილაძე „გზაზე ერთი კაცი მიდიოდა“, ჭაბუა ამირეჯიბი „დათა თუთაშეია“) შემოქმედებითი აღქმის მიზეზი ხანგრძლივი ეროვნული ტყვეობის წინააღმდეგ უძლური ბრძოლა (აკა მორჩილაძე „მადათოვის“ ტრილოგია) და „რკინის ფარდის“ მიღმა დარჩენილი პროგრესული კულტურის, დომინანტური და-სავლური ცივილიზაციის პარალელურად განვითარების პროცესში დაკარგული ათწლეულების აღდგენის, ანაზღაურების უსუსური მცდელობა (ა. კორძაია-სამადაშვილი „ვინ მოკლა ჩაიკა“), პერი-ფერიაში განვითარებული ჩამორჩენილი კულტურის უდღეულ ადეპტად თავის გაცნობიერება (ლ. ბუღაძე „ლიტერატურული ექსპრესი“) წარმოადგენდა.

ზოგადი პარამეტრების კონტექსტუალურად განხილვის თვალსაზრისით კი უნდა აღვნიშნოთ, რომ ადრეული ქართული პოსტმოდერნიზმისა (მე-20 ს-ის 70-80-იანი წლებიდან 90-იან წლებამდე) და გვიანი ქართული პოსტმოდერნიზმის (მე-20 ს-ის 90-იანი წლებიდან 21-ე საუკუნის თანამედროვეობამდე) პერიოდების განსაზღვრა ზოგადთეორიულ პრობლემებსაც უკავშირდება. დროის საზღვრები ერთგვარად პირობითია, რადგან როგორც მოდერნიზმი, ისე პოსტმოდერნიზმი ათწლეულების მანძილზე ვითარდებოდა სხვადასხვა ქვეყანაში; მათი განვითარების კულ-მინაციური ეტაპებიც ათწლეულებით ან თითქმის საუკუნით არის დაშორებული (ხშირად პოსტმოდერნიზმს საკუთრივ ამერიკულ მოვლენას უწოდებენ, რომელიც 1960-90-იან წლებში დამკვიდრდა და 2001 წლის 11 სექტემბერს დასრულდა), მაგრამ, რასაკირვე-ლია, თანამედროვე კრიტიკაში პოსტმოდერნიზმის გეოგრაფიული არეალი ბევრად ფართოა.

პოსტმოდერნიზმის წარმოშობის დროში განსაზღვრის შესახებ ბელა წიფურია წერს: „ზოგჯერ მოდერნიზმისა და პოსტმო-დერნიზმის ნიშნები თითქმის სინქრონული ხდება და განხილა-ვენ მოდერნიდან პოსტმოდერნზე გადასვლას თვით ცალკეული ავტორების შემოქმედებაში (მაგალითად, ამგვარ გარდამავალ ქმნილებად მიიჩნევა, უწინარესად, ჯეიმს ჯონისის „ფინეგანის

ქელები“..., ზოგჯერ თვით ჰერმან მელვილის „მობი დიკი“; მხატ-ვრობაში, რასაკირველია, მარსელ დიუშანის რედიმეიდი). პოს-ტმოდერნიზმს, როგორც კულტურულ და სოციალურ მოვლენას, დიდად განსაზღვრავს მისი დრო. შეიძლება ითქვას, რომ დრო ამ შემთხვევაში არ ნიშნავს მხოლოდ ისტორიულ-ქრონოლოგიურ კონტინუუმს (უნივერგას), წელთა თანმიმდევრობას, არამედ სულიერ და მსოფლმხედველობრივ ეპოქას. ამასთანავე, პოსტ-მოდერნიზმის დრო უშუალოდ შეიძლება განვიხილოთ როგორც მოდერნიზმის დროის შედეგი. მოდერნიზმზე მსჯელობისას გან-მსაზღვრელი ხდება ისეთი კატეგორია, როგორიც არის სულიერი დრო, რადგან ეს პროცესში დასავლური სამყაროს ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში გარკვეული ეტაპის დადგომის შედეგად დაიწყო. პოსტმოდერნიზმზე მსჯელობისას სულიერი დროის კა-ტეგორიას შეიძლება ჩაენაცვლოს სოციუმის დრო... გარდა ამისა, დროის გარკვეულ საზომად შეიძლება მივიჩნიოთ მხატვრულ-გა-მომსახულებითი ეტაპები და, შესაბამისად, ვიმსჯელოთ რეპრე-ზენტაციის პერიოდებზე“ (წიფურია 2008: 259, 260).

და ბოლოს, აღნიშნული საკითხის აქტუალობა განსაკუთრე-ბით მკაფიოდ არის გამოკვეთილი 2017 წლის „სჯანის“ ფურც-ლებზე. საუბარია ოქსფორდის პროფესორ ალან კირბის სტატიაზე „პოსტმოდერნიზმის სიკვდილი და შემდგომი ამბები“. სტატიას ახლავს მთარგმნელის შენიშვნა. მკითხველის წინაშე ალან კირბი წარმოდგენილია, როგორც ახალი საკვანძო ტერმინების – „ფსევ-დო-მოდერნიზმი“, „დიგი-მოდერნიზმი“ – ავტორი. ალან კირბი განიხილავს პოსტმოდერნიზმის დასასრულის მიზეზებს, ასევე პოსტ-არტის, ფსევდო-კულტურისა და ფსევდო-მოდერნიზმის ეპოქას, რომელსაც ჩვენი უახლესი თანამედროვეობა წარმოად-გენს. მისი აზრით, პოსტმოდერნიზმი თავად ემსხვერპლა თა-ვისსავე მახასიათებლებს, მთავარ პოსტულატებს. ალან კირბის აზრით, ასეთია ერთ-ერთი მიზეზი: „პოსტმოდერნის ფილოსოფია ხაზს უსვამს ცოდნისა და მნიშვნელობის მოუხელთებლობას. ეს ხშირად გამოიხატება პოსტმოდერნულ ხელოვნებაში, როგორც ირონიულ-თვითშემეცნებასთან დაკავშირებული საკითხი. აზრი პოსტმოდერნიზმის დასრულების თაობაზე ფილოსოფიურად უკვე დასაბუთებულია“ (კირბი 2017: 96).

თანამედროვე კულტურის კრიზისის შესახებ მსჯელობის დროს ალან კირბი ასეთ საინტერესო დასკვნას გვთავაზობს: „პოსტმოდერნული მხატვრული ლიტერატურის ამსახველი ბრიტანული მოდულების მოძველებულობის მიზეზი ის არის, რომ ისინი არავის განუახლებია. თვალი შეავლეთ კულტურულ ბაზარს: იყიდეთ უკანასკნელი ხუთი წლის განმავლობაში დაბეჭდილი რომანები, ნახეთ ოცდამეერთე საუკუნის კინო, მოუსმინეთ ბოლოდროინდელ მუსიკას – ბოლოს და ბოლოს, უბრალოდ, დაჯექით და უყურეთ ტელევიზორს ერთი კვირის განმავლობაში – და თქვენძლივს თუ აღმოაჩენთ პოსტმოდერნიზმის კრთომას. ამგვარადვე, მავანი შეიძლება დაესწროს ლიტერატორთა კონფერენციას (როგორც მოვიქეცი მე ივლისში) და ყური მიუგდოს მოხსენებებს, რომლებშიც არაფერია ნათქვამი თეორიულ საფუძვლებზე, დერიდაზე, ფუკოზე, ბოდრიარზე. მოძღვრებათა უგულებელყოფის, უძლურებისა და არარელევანტურობის განცდის გარდა სწავლულთა შორის პოსტმოდერნიზმის ჩავლაც დასტურდება“ (კირბი 2017: 96, 97).

ქართული პოსტმოდერნიზმის საზღვრები, როგორც სტატიაში აღვნიშნეთ, სხვადასხვა მკვლევართა ტექსტებში მეტ-ნაკლებად მონიშნულია, ხოლო რაც შეეხება, ქართული პოსტმოდერნიზმის დასასრულს, ამის შესახებ კ. ბრეგაძე წერს: „პრინციპულად მიმართია, რომ პოსტმოდერნიზმია (როგორც ეპოქამ, ისე ესთეტიკამ) იდეური და შემოქმედებითი თვალსაზრისით უკვე ამონურა თავისი თავი და იგი მოცემულ მომენტში ინერციის ფაზაშია, განსაკუთრებით საქართველოში“ (ბრეგაძე 2014: 58).

ახალი ტერმინების ეტიმოლოგიასთან დაკავშირებით დასკვნას რაც შეეხება, ზემოთქმულიდან გამომდინარე, თამამად შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ თანამედროვეობა ალიქმება ფსევდო-მოდერნიზმის, პოსტ-არტისა და ფსევდო-კულტურის პირობებში, რადგან დიდი ხანია სიტყვები და მოცემულობები: პოპკულტურა, ელიტური კულტურა, მასკულტურა და ალტერნატივა, თანამედროვე ტექნოლოგიური და კიბერნეტიკული რეალობიდან გამომდინარე, ერთმანეთს ისე შეერწყა, რომ ავად სახსენებელი ეკლექტიკა წებისმიერ სივრცესა და ნებისმიერი პროგრესის პირობებში დაუძლეველ და გადაულახავ სირთულედ წინაღობად იქცა. ირგვლივ

კიჩი ზეიმობს („კიჩი – ფართო მასების გემოვნებას მისადაგებული, დაბალი „სინჯის“ ხელოვნების ნიმუში“ – ლ. ბრეგაძე 2005: 46), სამყარო ერთ დიდ სუპერსახელმწიფოს დაემსგავსა, სადაც მაღალი ხელოვნება იმაზე მეტად ძვირი სიამოვნებაა, ვიდრე ნებისმიერი ძვირადლირებული პროდუქტი მსოფლიო ბაზარზე. თანამედროვე ადამიანი კი ვიქტორ ფრანკენშტეინის მონსტრს დაემსგავსა, რომელსაც გალვანიზებისთვის სულ უფრო მეტი ელექტროშოკი სჭირდება, რადგან დიდი ხანია ე.წ. „ფუნტეზის“ უანრის, კომპიუტერული თამაშების იაფფასიანი რემეიქის ეკრანიზებულმა ვერსიებმა, ე.წ. ფილმებმა ამგვარი ელექტროშოკის ფუნქციაც და ამგვარი ენერგიის რეგენერირების უნარიც დაკარგეს.

ბიბლიოგრაფია

References

- 1. ბრეგაძე 2003:** კ. ბრეგაძე, ქართული მოდერნიზმი, გამოც. „მერიდიანი“, თბ., 2003.
- 2. ბრეგაძე 2014:** კ. ბრეგაძე, პოსტმოდერნისტული რომანის პოეტიკა, სჯანი, 14, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, 2013/ 2014.
- 3. ბრეგაძე 2005:** ლ. ბრეგაძე, „პოსტსაბჭოური კულტურის სივრცე და ლიტერატურული პროცესი“, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, 2005.
- 4. კეკელიძე 2015:** გ. კეკელიძე, „ჩავლილი მატარებლის ნაკვალევზე“, საქ. რკინიგზა N5, თბ., 2015.
- 5. კვაჭანტირაძე 2014:** მ. კვაჭანტირაძე, გურამ რჩეულიშვილის ტექსტი 50-იანი წლების რეალობის კონტექსტში, კრიტიკა N 9, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბ., 2014.
- 6. კირბი 2017:** ალან კირბი, „პოსტმოდერნიზმის სიკვდილი და შემდგომი ამბები“, სჯანი N 17, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბ., 2016/ 2017.
- 7. ლომიძე 2015:** გ. ლომიძე, მოდერნიზმი, როგორც ინვარიანტი, ლიტერატურული ძებანი N XXXVI, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, 2015.

8. მუზაშვილი 2007: ნ.მუზაშვილი, „არსებობს, მაგრამ ... არ არსებობს“, კრიტიკა N 2, გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი, 2007.

9. ნემსაძე 2014: ა.ნემსაძე, 80-იანი წლების ქართული მოთხოვა, კრიტიკა N 9, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, 2014.

10. ნიფურია 2008: ბ.ნიფურია, პოსტმოდერნიზმი, ლიტერატურის თეორია, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი 2008.

ხათუნა გოგია

ლმერთთან მებრძოლი იაკობი, როგორც კონსტანტინე არსაკიძის წინასახე კ. გამსახურდიას ისტორიულ რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“

მცირე ანოტაცია: სტატიაში ჰერმენევტიკული მეთოდის გამოყენებით მოძებნილია პარალელები კ. გამსახურდიას ისტორიული რომანის „დიდოსტატის მარჯვენას“ პერსონაჟ კონსტანტინე არსაკიძესა და ბიბლიურ მამამთავარ იაკობს შორის. შესაბამისი მსჯელობით იაკობი მიჩნეულია ლიტერატურული გმირის არქეტიპად და წინასახედ. იაკობს უკავშირდება „ლმერთთან ჭიდოლის“ იდეა, რომელიც სტატიაში გაგებულია, როგორც ადამიანისა და ლმერთის ურთიერთობა დადებით ასპექტში. სტატია უარყოფს ნაწარმოების ათეისტურ ინტერპრეტაციას და არსაკიძის ახასიათებს, როგორც პერსონაჟს, რომელიც განასახიერებს ერის შემოქმედებით პოტენციასა და თავისუფალ აზროვნებას. „იაკობის ლმერთთან შერკინების“ ეპიზოდი ჩასმულია რომანის სტრუქტურაში და მის იდეასთან მჭიდრო კავშირშია. სტატიაში ასევე საუბარია იმაზე, თუ როგორ ხატავს მწერალი ფანატიზმის იდეურ, ფსიქოლოგიურ და ეკონომიკურ საფუძვლებს.

ამოსავალი სიტყვები: იაკობის ლმერთთან შერკინება, ბიბლიური სიუჟეტების ლიტერატურული ინტერპრეტაცია, ფანატიზმი.

Khatuna Gogia

Jacob Wrestling with God , as a Prototype of Constantine Arsakidze in K. Gamsakhurdia's Historical Novel „The Right Hand of The Great Master“

Abstract: By using the hermeneutical method parallels are found between Konstantine Arsakidze, the character of K. Gamsakhurdia's historical novel „The Right Hand of The Great Master“ and Biblical character patriarch Jacob. Jacob is considered as an archetype and prototype of literary hero. The idea of wrestling with God is related to Jacob, which in the article is understood as the relationship of humans and God in a positive aspect. The episode of wrestling Jakob with God is included in the structure of novel and is closely linked with its idea. The article rejects the atheist interpretation of the work and characterizes Arsakidze as a personage who embodies the nation's creative potential and free thinking. In the article all those are opposed with fanaticism and is discussed how the writer paints ideological psychological and economic grounds of fanaticism.

Keywords: artistic interpretations of Biblical episodes, bigotry.

დმერთთან მეტრძოლი იაკობი, როგორც კონსტანტინე არსაკიძის წინასახე კ. გამსახურდიას ისტორიულ რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“

კ. გამსახურდიას ისტორიული რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“ ძველი აღთქმის ყველა დროის ხელოვნებისთვის ერთ-ერთ ძალზე მნიშვნელოვან სიუჟეტს – იაკობის დმერთთან შერკინებას (დაბ. 32, 22-33) მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. სხვადასხვა დროს ამ სიუჟეტზე ფერწერული ნიმუშები შექმნეს: რემბრანტ-მა (1659), ეუენ დელაკრუამ (1861), Alexander Louis Leloir-მა (1865), Léon Bonnat-მა (1876), გუსტავ მორომ (1878), პოლ გოგენმა (1888); პროზაში გამოყენებით ჰერმან ჰესეს Demian (1919) დოდი სმიტს (1948), მარგარეტ ლოურენსს (1964); პოეზიაში: რაინერ მარია რილკეს ლექსში „The Man Watching“ (1920), ემილი დიკინსონს ლექსში „A little East of Jordan“ (1860). ეს თემა დღემდე პოპულარულია თანამედროვე ხელოვნების ყველა დარგში. ქართულ ლიტერატურაში კი ეს სიუჟეტი გამოყენებული აქვს კ. გამსახურდიას რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“, სადაც პერსონაჟის – კონსტანტინე არსაკიძის წინასახე ბიბლიური იაკობია. ჩვენი მიზანია, ვაჩვენოთ, თუ რა საერთო აქვთ სვეტიცხოვლის ამგებსა და დმერთთან მორკინალ ბიბლიურ მამამთავარს? რა ასპექტით ემსგავსებიან ისინი ერთმანეთს? როგორ არის ჩასმული ნანარმოების მხატვრულ სტრუქტურაში ეს სიუჟეტი და რა იდეა უკავშირდება მას?

გავიხსენოთ, თუ ვინ არის ბიბლიური იაკობი?

ბიბლიის მიხედვით, იგი ისრაელთა მოდგმის ერთ-ერთი პატ-რიარქი, ისააკის ძეა. მას დედის – რებეკას – შემწეობითა და ცბიერებით თავისი ტყუპისცალ ესავისათვის პირმშოობა წაურთმევია. მის ცოლებს – (ლეასა და რაქელს) და ხარჭებს მისგან თორმეტი ძე უშვიათ, რომლებიც შემდგომ ისრაელიტელთა თორმეტი ტომის მამამთავრები გამხდარან. დმერთთან შეჭიდების შემდეგ იაკობის მეორე სახელი – ისრაელი (სიტყვასიტყვით – დმერთან მებრძოლი) – მიუღია, მისი შვილებისათვის კი „ისრაელის ძენი“ უწოდებიათ. მოვიყვანთ ბიბლიის მუხლებს, რომელიც იაკობის დმერთთან შერკინების ეპიზოდს ასახავს (ფრჩხილებში მოცემულია ადაპტაცია თანამედროვე ქართულით):

32,24. და დადგა იგი მარტო მუნ. და ერკინებოდა მას კაცი ვიდრე განთიადმდე – (მარტო დარჩა იაკობი და ერკინებოდა მას ვიღაც კაცი გათენებამდე).

32,25. და ვითარ იხილა, რამეთუ ვერ უძლავს მისსა მიმართ, შეახო ვრცელსა ბარკლისა მისისასა დ, დაუბუშა ვრცელი ბარკლისაა

იაკობისი ბრძოლასა მას მისასა მის თანა – (როცა შეატყო, რომ ვერ ერეოდა, შეეხო მის თეძოს სახსარს და ელრძო იაკობს თეძოს სახსარი მასთან შერკვინებისას).

32,26. და ჰუა: განმიტევე მე, რამეთუ აღმოოდა ცისკარი, ხოლო მან ჰრქუა მას: არა განგიტეო შენ, ვიდრემდე მაკურთხო მე – (უთხრა: გამიშვი, უკვე თენდება. უთხრა: **არ გავიშვებ, სანამ არ მაკურთხებ**).

32,27. და მან ჰრქუა: რაა არს სახელი შენი? ხოლო მან ჰრქუა: იაკობ – (უთხრა: რა გქვია? მიუგო: იაკობი).

32,28. და მან ჰრქუა: არღარა გერქუას შენ ამიერითგან იაკობ, არამედ ისრაალ იყოს სახელი შენი. რამეთუ განსძლიერდი ღმრთისა თანა და კაცთა თანაცა ძლიერ იყო – (უთხრა ამიერიდან ალარ ითქვას შენს სახელად იაკობი, არამედ ისრაელი, რადგან ღმერთს და ადამიანებს შეებრძოლება და სძლიერ).

32,29. ხოლო ჰკითხა იაკობ და ჰრქუა: რაა არს სახელი შენი? და მან ჰრქუა: რაასათთს იკითხავ სახელსა ჩემსა? და იგი არს საკურველ. და აკურთხა იგი მუნ – (ჰკითხა იაკობმა: მითხარი შენი სახელი. უთხრა: რისთვის მეკითხები სახელს? და იქვე აკურთხა).

32,30. და უნოდა იაკობ ადგილსა მას “ზილვაა ღმრთისაა”, რამეთუ “ვიხილე ღმერთ პირისპირ და ცხოვნდა სული ჩემი” – (უნოდა იაკობმა იმ ადგილს სახელად “ზილვაა ღმრთისაა”, რადგან თქვა: პირისპირ ვიხილე ღმერთი და გადავრჩი).

როგორ განიმარტება ბიბლიის ეს საინტერესო და უცნაური ადგილი?

იაკობის „შერკვინება ღმერთთან“, ისევე როგორც, საერთოდ, სალვოთ წერილი, არ უნდა წავიკითხოთ და გავიგოთ მხოლოდ პირდაპირი მნიშვნელობით. ამ ეპიზოდში გაცხადებულია ბიბლიური კონცეფცია ღვთისა და ადამიანის ურთიერთობის შესახებ. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს დადებითი „ღვთისმპრძოლობის“ მოვლენასთან, რაც გულისხმობს ადამიანის ძალისხმევას ღმერთთან მისაახლებლად, მის შესამეცნებლად. უზენაესი არა თუ „თავს უყადრებს“ ადამიანს და შერკვინების უფლებას აძლევს, არამედ კიდეც აკურთხებს მას ამისთვის (შესაქ. 32, 28).

სახელი – ისრაელი – კურთხევასთან ერთად რომ ებოდა იაკობს, ნიშნავს – ღმერთთან მებრძოლს. „ისრაელი“ სულიერი ცნებაა და არა ფიზიკური, აღნიშნავს ხალხს, ერს, პიროვნებას, რომელიც

ღმერთთან მებრძოლი იაკობი, როგორც კონსტანტინე არსაკიძის წინასახელი გამსახურდიას ისტორიულ რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“

ეძიებს ღმერთს, იბრძვის მასთან მისაახლებლად. ასე რომ, იაკობი არის სულიერი წინაპარი, მამამთავარი ყოველი ღმერთის მაძიებელი ხალხის, ასევე „ახალი ისრაელის“, ანუ ყველა ხალხის. ყველა ჭეშმარიტ აღმსარებელ ერსა თუ პიროვნებაზე ვრცელდება უფლის კურთხევა: „განძლიერდი ღმრთისა თანა და კაცთა თანაცა ძლიერ იყო“ (შესაქ. 32, 28). ყურადღება უნდა მივაპყროთ იმასაც, რომ იაკობი „აიძულებს“ ღმერთს აკურთხოს იგი (იქვე 32, 26).

ბიბლიის მიხედვით, იაკობის ცხოვრება დაუსრულებელი ომები იყო საკუთარი თავის შემეცნებისთვის. იაკობი მთელი ღამე ებრძვის და პირისპირ ხედავს ღმერთს. ეს არის დამქანცველი ბრძოლა. თუ შევადარებთ კ. გამსახურდისა მიერ დახატულ კონსტანტინე არსაკიძის ცხოვრების გზას, ისიც მშფოთვარება და ღვთის ძიებაში გატარებული: „მთელი ჩემი სიცოცხლე ღმერთის ძიებაში ვიყავი მე შლევი ფხოვში, ლაზისტანსა და ბიზანტიონში“ (გამსახურდია 1984:12-14). ამ სიტყვებში ადამიანური თვალსაზრისით ტრაგიკულ ხვედრთან მშვიდი და უდრტვინველები დამოკიდებულება ჩანს. არსადაა საწუთოს სამდურავი და საყვედური. ეს სულის ის მდგომარეობაა, როცა ღვთის განგებულების სამართლიანობაში გმირს ეჭვი არ შეაქვს, უკვე საწუთოს კანონების ტყვეობაში არ იმყოფება და მასზე მაღლა დგას. მისი პიროვნული სიბრძნე უკვე აღემატება წუთისოფლისას: „მხოლოდ დღეს მიგხვდი, ჩემო, რომ ეს ცხოვრება არც ისე მრუდედ წარუმართავს არსთაგანმგებელს, ყველაფერი იმისთვის შეემთხვევა ამ მიწაზე კაცს, რათა თავის თავს და თავის ღმერთს მიაგნოს ბოლოს. გჯეროდეს, ჩემო, საპატიო ვალია კაცისა არა გლახური ღმერთის ძიება, არამედ თავად უნდა გახდეს შემომქმედი უფლის მეტოქედ“ (გამსახურდია 1984:274).

ძალიან ხშირად ისმის კითხვა: რას გულისხმობს არსაკიძე ფრაზაში: „გლახური ღმერთის ძიება?“ ბევრი აქ ათეიისტურ აზროვნებას ხედავს, მეტიც, არის შემთხვევები, როცა მკრეხელობადაც ინათლება. ჩვენი აზრით, არ შეიძლებოდა მწერალს ათეიისტად დაეხატა სვეტიცხოვლის ამგები, პირიქით, მან შექმნა პერსონაჟი, რომელიც მთელი თავისი არსებითა და მოწოდებით, ნიჭით, ღმერთს ემსახურება, მის სახლს აშენებს. მისთვის ათეიიზმის დაბრალება ფსიქოლოგიურად გაუმართლებელია, რადგან ეს მისივე თავდაუზოგავი შრომისა და მრწამსის უარყოფა გამოდის.

ნაწარმოების ერთ-ერთი საკვანძო ეპიზოდია მელქისედეკ კათალიკოსის ქადაგების სცენა სვეტიცხოველში: მწუხრი მოთავებული იყო, როცა არსაკიძემ ტაძრის შუაგულამდის მიაღწია ძლიერს.

კათალიკოსს ქადაგება უკვე დაეწყო. რა უცნაურია ბრმა შემთხვევის ძალა! სწორედ იაკობის მიერ ღმერთთან შებრძოლებას ეხებოდა მელქისედეკი.

„...და წიაღ მოიკრიბა იაკობ ყოველივე, რაიცა იყო მისი და დადგა იგი მარტო მუნდა და ერკინებოდა მას კაცი ვიდრე განთიადამდე.

და ვითარ იხილა, რამეთუ ვერ უძლავს მისსა მიმართ, შეეხო ვრცელსა ბარკლისა მისისასა და დაუბოშა ვრცელი ბარკლისაი იაკობისი, ბრძოლასა მას მისსა მისთანა და ჰრევა:

განმიტევე მე, რამეთუ აღმოხდა ცისკარი.

და მან ჰრევა: რაი არს სახელი შენი?

ხოლო მან ჰრევა: იაკობ“.

ეს ადგილი ზეპირად ნარმოსთქვა მელქისედეკმა.

შემდეგომ ამისა მტკიცე და შეუდრეველი ხმით განაცხადა: მონესეებსა და მდვდლებს მართებთო კარგად განმარტება ამ ადგილისა, რადგან მწვალებელნი და მერეხელნი აუგად იყენებენ იაკობის მიერ ღმერთთან ბრძოლის ამბავს.

ამქვეყნიური სახელითა და პატივით გულმოცემულნი შემოქმედს უტოლებენ თავს, ღმერთთან შერკინებას მიელტვიანო.

აქ ხმა აუმაღლა კათალიკოსმა და იქედნური ღიმილით დასძინა: ამ საცოდავებს ის ავინყდებათ, ბარკალი რომ მოსტეხაო ღმერთმა თავის უფალთან მორკინე იაკობს“ (გამსახურდია 1984:132).

ამ ეპიზოდში მელქისედეკ კათალიკოსისა და არსაკიძის სულიერ პორტრეტებს ძალიან მნიშვნელოვანი შტრიხები ემატება და გამოიკვეთება ის წინააღმდეგობა, რაც მათ შორის არსებობს: მელქისედეკი არის კათალიკოსი ხალხისა, რომელიც ღვთის ტაძარში ერთმანეთს თელავს, სასტიკი და ჭორიკანაა, მოკლებულია კითხვების დასმის უნარს, დაშინებული და დაბეჩავებულია. ყველა დიდ ნაწარმოებში არის ერთი უხილავი გმირი, ესაა საზოგადოება, რომლის ზოგადი სახე კარგად ჩანს „დიდოსტატის მარჯვენაშიც“. მაგრამ მელქისედეკს სწორედ ასეთი მრევლი სჭირდება, მისთვის „მწვალებელი“ და „მკრეხელია“ ყველა, ვინც „ბედავს“ გადაუხვიოს გატკენილ გზას, ვისი ქმედება სცდება საზოგადოების მიერ დაკანონებულ (და არა ღვთაებრივ!) სტანდარტს. მას თავისი სიმართლე

ღმერთთან მებრძოლი იაკობი, როგორც კონსტანტინე არსაკიძის წინასახელი გამსახურდიას ისტორიულ რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“

აქვს, რადგან სჯერა, რომ ამით ქაოსა და უწესრიგობას იცილებს თავიდან, ტეშმარიტების დაცვას მიიჩნევს საკუთარ მოვალეობად და დარწმუნებულია, რომ კიდეც ფლობს მას. კონსტანტინე არსაკიძე კი ხელოვანია, რაც იმას ნიშნავს, რომ მისი ცხოვრების მთელი შინაარსი ძიება. მისი აზროვნება და სული უკიდევანოდ თავისუფალი რომ არ იყოს, ვერც სვეტიცხოველი აიგებოდა და არც მშვენიერება და ამაღლებულობა იარსებებდა ხელოვნების ფორმით. მელქისედეკისა და არსაკიძის შინაგანი სამყაროები უხილავად დაპირისპირებულია. კათალიკოსი მუდამ „აკონტროლებს“ და საყვედურობს მას, რომ ზოგჯერ წირვა-ლოცვას აცდებს. ის თითქოს შიშობს, თავისი გავლენის თვალსაწირისან არ გაექცეს არსაკიძე, მის ქცევას არ მიეცეს მაგალითის ძალა. ის კიდეც ლოცულობს არსაკიძის ჯანმრთელობისთვის, ზოგჯერ ალერსიანიც კი არის მის მიმართ, მაგრამ არსაკიძის ტრაგიკულსა და უსამართლო ბედში მისი როლი არც თუ მცირეა. მას სურს მორჩილი იყოს ყველა და მათ შორის, ხელოვანიც. შიშით მორჩილება კი სისასტიკეს მოითხოვს: „ისევ მელქისედეკის გამო ფიქრობდა იგი. როგორი სასტიკი გამომეტყველება ჰქონდა მას ნამწუხრევს, სამთავროს ეკლესიაში ქადაგების უამს, როცა იაკობის მიერ ღმერთთან შერკინებას განუმარტავდა მრევლს. სიყრმიდანვე აოცებდა არსაკიძეს ეს უცნაური ადგილი დაბადებისა, ჯერ კიდევ ადრიან სიჭაბუკეში, კონსტანტინეპოლში, მრავალჯერ უთქვამს: რა თამამად მოუციაო ამ სტრიქონების ავტორს ადამიანის ჭიდილი ღმერთთან? (გამსახურდია 1984:212).

ნაწარმოების თხრობის მდინარებაში ბუნებრივად ჯდება, რომ არსაკიძემ მწუხრის ქადაგების შემდეგ მტკიცედ გადაწყვიტა დაეხატა ეს ეპიზოდი: „ახლა უცნაურად აეკვიატა ასეთი განზრახვა: უთუოდ დაეხატა იაკობის შერკინება უფალთან.“ დახატა კიდეც ასეთი სახით:

1. „ერთი სურათი ვნახე მის მიერ ნახატი. იაკობისა და ღმერთის შერკინებაა ზედ გამოსახული. თანაც იცოდე, ღმერთს მელქისედეკის თვალები აქვს, ხოლო იაკობს – დამხატველისა“ (გამსახურდია 1984:245).

2. „მელქისედეკ კათალიკოსს მიუგავს ამ ბებერს სახე. მე თავათ ვნახე იმ საღამოს, როცა იაკობის მიერ ღმერთთან შებრძოლებას შეეხო იგი, ხოლო იაკობ შენა გგავს, უტა!“ (გამსახურდია 1984:274).

არსაკიძის დარ ადამიანებში განვითარებისა და სიცოცხლის ენერგიაა დაგანებული, ამიტომ შიში, ძრწოლა, შური და სიკვდილის თანამდევი სხვა გრძნობები მისი მაღალი და თავისუფალი სული-სათვის უცხოა. მას არც მეფის ეშინია, არც კათალიკოსის, არც უამიანობის მმუსვრელი ხელის, არც „სასახლიდან გაპარული ხატების, „არც ურჩებისა და ორგულების „დამსჯელი“ ჯვრებისა სწამს. შიში უცხო იყო არსაკიძისთვის. მწერალი ამით უსვამს ხაზს, რომ ამ პერსონაუის ქცვებს სულ სხვა ფაქტორები განსაზღვრავს. მხოლოდ ერთეული ახერხებენ მოძებნონ ღმერთი ისე, რომ არც მონის გზით იარონ და არც მოჯამაგირის. მონა ცნობიერებით დიდად არ განსხვავება მოჯამაგირისგან: განსხვავება ისაა, რომ მოჯამაგირეს – ჯილდოს, საზღაურის მოლოდინი აქვს, მონა კი უსასყიდლოდ იღწვის შიშის გამო. „განა მეფისა და კათალიკოსის წყალობის მოლოდინში შევალიერებული ჯანი? (გამსახურდია 1984:286), – ამბობს არსაკიძე და ცხადია, რომ ის არავისი არც მოჯამაგირეა და არც მონა. ის არც სასყიდლს ელოდება და არც სახელ-დიდებას, მეტიც, ქვეცნობიერად კიდეც გრძნობს, რომ მკლავის მოკვეთით „დაუფასდება“ არაამქვეყნიური, საუკუნეებს გადაწვდენილი ღვაწლი. მონისა და მოჯამაგირის თვისებაა შური, რომელიც არსაკიძემ არ იცის. მას არ შურს მეფის, დიდებულების, ფარსმან სპარსის ....

წუთისოფელში არსებითი აზრი მოქმედებას, აქტიურობას, მოძრაობასა და სულიერ ძალთა მობილიზების პროცესს უფრო აქვს, ვიდრე მიღწეულ შედეგს, რადგან იგი მდგრადი არაა და ჩვენი სულიერი დონის მიხედვით იცვლება. არსაკიძე მთელ თავის სულიერ ენერგიასა და პოტენციას ხელოვნებაში დებს. მისი დიდი სულიერება ქვაში განსხეულდება. მისი უკვდავი სული ქვით ხდება შესაცნობი. რომანში ხელოვნება უკვდავების სახეა, რადგან ადამიანის უკვდავი სულის გამონაშუქია და როგორც სული, ისიც მარადიულია. თვითონ არსაკიძე სვეტიცხოვლის ტაძარსაც, თავის ერთადერთ პირმშოს – ბიბლიურ იაკობს ადარებს, რომელიც აიგო იმისთვის, რათა თავისი სინათლით დაამარცხოს სიკვდილი და ხრწნა. „მიდიოდა მტკიცე ნაბიჯით და ფიქრობდა თავისთვის: „ხელოვნებაა თავად უკვდავება. მხოლოდ ოსტატს ვერ ეწევა სიკვდილი... ათასეული წლები წალეკავენ ირგვლივ ყოველივეს. მხოლოდ სვეტიცხოვლი დარჩება, როგორც ღმერთთან და სიკვ-დილთან მებრძოლი იაკობი“ (გამსახურდია 1984:131).

ღმერთთან მებრძოლი იაკობი, როგორც კონსტანტინე არსაკიძის წინასახელ-გამსახურდიას ისტორიულ რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“

ხელოვნება სინამდვილის განსაკუთრებული ფორმაა, მეორე სინამდვილეა, „აღმატებული და უფრო მშვენიერი, დიადი, რადგან ადამიანის უკვდავი სულის გამონაშუქია; და, ამავე დროს, გამოცდაც არის, რადგან იგი ადამიანისგან მოითხოვს ურყევ ნებას, დიდ ნებისყოფასა და შრომას: „ხელოვნება გულის სისხლს მოითხოვს საფასად, თუ მთელი ჯანი არ შეალიე ამ სასტიკ ბომბნს, არაფერი გამოგივა ხელიდან“. ხელოვნება სიცოცხლეზე მეტია: მე ჩემი ხელოვნება სიცოცხლეზე მეტად შემყვარებია, ჩემო, ამიტომაც განწირული მაქს თავი“. საქმე ყველაზე მეტად ამშვებს ადამიანს: „კურთხეულია მხოლოდ ნაბიჯი ვალმოხდილისა, შრომაა უდიდესი სიქველე ამქვეყნად და არც არაფერი ამშვენებს ისე ვაჟუაცს, როგორც შრომაში გამოჩენილი სიმამაცე. არსაკიძე იღუპება, მაგრამ რჩება სვეტიცხოველი, როგორც მისი უკვდავი სული – ქვაში განივთებული და მატერიალიზებული, შემოქმედებითი, დაუღალავი და თავგანწირული შრომის შედეგად გაკეთილშობილებული სინამდვილე: ორი წლის წინათ ეს ლოდები, ეს ძელები, ეს აგურები უწესრიგოდ ეყარნენ მიწაზე, დაპერდა ოსტატის თვალმა, შეეხო ოსტატის ხელი, ქვა ქვაზე შესდგა, აგური აგურს წაეპოტინა, კედლებმა მხარი მისცეს ურთიერთს, თაღებმა კამარა შეპრეს, გუმბათმა ნაგებობა დააგვირგვინა. მალე მიეახლება ნაოსტატარს ოსტატი, ქაოსს შემოაცლის სრულყოფილს, ბედნიერი შემოქმედი, შესძახებს ქმნილებას: იქმენინ ნათელი!“ (გამსახურდია 1984:235).

არსაკიძე რომანში ეროვნულ-კულტურული ენერგიის განსახიერებაა, რომელიც სასტიკად დაისავა სახელმწიფოსა და კათალიკოსისგან ერთობლივად. არსაკიძისთვის საბედისწერო გახდა მისი ნიჭი და გამორჩეულობა. მას იაკობის ღმერთთან შერკინების დახატვისათვის მკრეხელობა დასწამეს და მითოლოგიზმითა და მაგიზმის სულით გაუღებითილი საზოგადოებისთვის მსგავსი ტიპის „არგუმენტი“ დღესაც უძლეველია. მსხვერპლად შეენირა ის, ვისაც მხოლოდ თავდადებული და თავგანწირული სიყვარული ამოძრავებდა სვეტიცხოვლისა (სიმბოლურად ღვთისა) და ირგვლივ მყოფების მიმართ, ვინც თავად გლახაკურად არასდროს მოქცეულა, არც ზნეობრივ კომპრომისზე წასულა.

კ. გამსახურდია შუა საუკუნეებისთვის ნიშანდობლივ აზროვნებას ასახავს, მაგრამ თუ კარგად დავაკვირდებით, ის არც დღევანდელობისთვის არის უცხო მსგავსი მდგომარეობა. შუა საუკუნეების

საქართველო, რომელიც „დიდოსტატის მარჯვენაშია“ დახატული, ფაქტობრივად, ნახევრად ქრისტიანული, ნახევრად წარმართულია. წარმართული სული მეფობს მათშიც, ვინც თავს ქრისტიანად მიიჩნევს. მათ ისევე ეშინიათ ქრისტესი და მისი ჯვრისა, როგორც ბერძნებს – ზევსის, ეგვიპტელებს – ამონის, რომაელებს – იუპიტერის და სულით ჯერ კიდევ წარმართები არიან. ამის დამადასტურებლად წანარმოებში არის ძირითადად სამი შინაარსის ეპიზოდი: ა) ცრურწმენების ამსახველი, ბ) ცრუაპოკალიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავს მრევლის დაშინებას და გ) ეპიზოდები, სადაც მოთხრობილია, თუ როგორ გამოიყენება რელიგია პოლიტიკურ იარაღად.

რომანში შემოქმედებას, ნამდვილ რწმენას, სიცოცხლესა და სიყვარულს უპირისპირდება ფანატიზმი, ნათლად არის ასახული მისი სოციალურ-პოლიტიკური და ფსიქოლოგიური საფუძვლები. მწერალი აჩვენებს, რომ ფანატიკოსები არაფერს ქმნიან, მათ შექმნის ნიჭი და უნარი არა აქვთ და მეტიც, იმასაც უარყოფენ, რაც შექმნილა: ხელოვნებას, ცოდნას, მეცნიერებას.... გამოდის, რომ ისინი უარყოფენ თვით ადამიანის გონიერებასა და სულს, რაც იგივე ღვთის გმობაა.

რელიგიის პოლიტიკურ, თუ სხვა სახის იარაღად გამოყენება ტრაგედიად იქცევა ხოლმე არა მხოლოდ მათვის, ვის მართვასაც რელიგიით ცდილობენ, არამედ მათთვისაც, ვინც მას ზემოქმედების იარაღად იყენებს. იმიტომ, რომ თავიდან ეს იარაღი მშვენივრად მუშაობს, მაგრამ შემდგომში, როცა სიცრუე აშკარავდება (და ეს გარდაუვალია) ის სრულიად გამოუსადეგარია. ცრუმისტიკური მიდგომა სულიერებასთან მუდამ ცუდი შედეგებით მთავრდება. ამას ყოველთვის რელიგიურ ინდეფერენტულობამდე, ურჩმუნობამდე და პასუხის სხვა რელიგიებში ძიებამდე პიროვნება და ქვეყანა. დაუვინარი ეპიზოდებია წანარმოებში მონამლული ძელიცხოველი და მისი „რისხვა“ და მეფის სასახლიდან ჯაჭვებით დაბმული ჯვრის ნოკორნას მონასტერში „გაპარვა“. გიორგი მეფემ ძელიცხოვლის ჯვარი – ქრისტიანული სინმინდე – პოლიტიკური და პირადი ინტერესებით გამოიყენა ხალხის დასამორჩილებლად და დასათრგუნად და თითქოს მიზანსაც მიაღწია. ამ ცრუსასწაულმა მოდრიკა და დაშინა ხალხი, დროებით ჩაახშო მეფისა და სახელმწიფოს წინააღმდეგ საფრთხე, მაგრამ განა ეს წინავდა იმას, რომ მთიან საქართველოში ქრისტიანობაში

დმერთთან მეტრძოლი იაკობი, როგორც კონსტანტინე არსაკიძის წინასახელი გამსახურდიას ისტორიულ რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“

წარმართობაზე საბოლოოდ გაიმარჯვა? შიში, როგორც ფანატიზმისა და ბრმადმორწმუნების მთავარი ნიშანი, ადამიანს ან თრგუნავს, ან აგრესიულს ხდის. ის იმითაც განსხვავდება ჭეშმარიტი რწმენისაგან, რომ აზროვნებას, პირიქით, შემოქმედებითი თავისუფლებისკენ მიმართავს. ფხოველთა დროებითი მორჩილება განპირობებული იყო ღვთის რისხვის შიშით და არა იმით, რომ მათ მსოფლმხედველობაში ფერისცვალება მოხდა. ისინი იგივენი დარჩენენ, მხოლოდ დროებით დაითრგუნნენ. შიშით მორჩილება კი მორალური განვითარების ყველაზე დაბალი ფაზაა და დამახასიათებელია ადამიანისათვის მცირე სულიერ ასაკში. ეს ასაკი გასავლელია და აუცილებელი, მაგრამ რამდენ ხანს შეიძლება უმნიფარობაში დარჩენა?! რამეთუ მოზრდილი ასაკის ადამიანისთვის „მარადიული ტანჯვის შიშით“ ან „მარადიული ჯილდოს ხათრით“ მოქმედება მონისა და მოჯამაგირის გზა და ცნობიერებაა, ამიტომ უნაყოფო და წარუმატებელი.

ხალხის, საზოგადოების, სულიერ მდგომარეობას მწერალი არაერთგზის ხატავს:

ა) „პანაშვილის გათავების უმაღვე ერისთავების სახლეულმა და სტუმრებმა იწამეს, რომ კლარჯეთელმა ძელიცხოველმა მორიგი სასწაული ჩაიდინა ჭიაბერის მოკვლით. თავად მამამზეც შედრკა, მანაც დაიჯერა ეს სასწაული. მისი აზრით ახლა ტოხაისძის, კოლონებელისძისა და მისი ჯერი იყო მომდგარი“ (გამსახურდია 1984:49).

ბ) „ცრუმორწმუნებას ფრთები შეესხა, აგრე ამბობდნენ: ძელიცხოველი მოდისო კათალიკოსის თანხლებით, კერპები და ბომონები მის გამოჩენისას ცამტვერდებიან, წარმართნი ემთხვევიან თუ არა, მყისვე განუტევებენ სულს“ (გამსახურდია 1984:49).

კ. გამსახურდია აღწერს ასევე შუასაუნეობრივი ინკვიზიციის მსგავს მოვლენას. ეს არის სახლთუბუცეს რატის შესმენა, მისი გამოცხადება მწვალებლად და დადაღვა მელის ნიშნით: „შესმენილ იქმნა მელქისედეკ კათალიკოსის წინაშე ხურსი აბულელი და მისი სახლთუბუცესი რატი. ეგ ტვიფარი გაახურეს ცეცხლში, მელის სახით დადაღვა, როგორც მწვალებელი და სატანის თანაზიარი“ (გამსახურდია 1984:199).

ცრუაპოკალიტიკა, „მეორედ მოსვლის“ წინასწარმეტყველებანი ხალხის გულუბრყვილო მასის დამორჩილების ნაცადი ხერხია. წანარმოებში ასეთი ეპიზოდი რამდენჯერმე გვხვდება:

ა) სწორედ იმ დღეს, როცა მელქისედევ ქორსატეველას ციხეს ენვია, ნოკორნას მონასტერში ამეტყველებულა დაყუდებული ბერი ევდემონ, მეორედ მოსვლის დაგვიანება ასე აუხსნია: კათალიკოსი საქართველოს შემოვლას მოუნდა, ახლა ფხოვში მოდისო, თან მოაქვსო ძელიცხოველი, რათა ფხოველთა მონათვლა მოასწოროს განკითხვის დღემდის, ეკლესიების შემმუსვრელთ დვთის რისხვა დაატეხოსო თავზე (გამსახურდია 1984:56).

ბ) პირველი ათასეული წლის მიწურულში ქრისტიანულ ქვეყნებში ხელმეორედ წარდვნას ელოდნენ, წნორის ფოთოლივით ცახცახებდა ბიზანტია, იტალია და საფრანგეთი. საქართველოში ბერები ეფუთს იმონმებდნენ, მეორედ მოსვლით ემუქრებოდნენ ხალხს (გამსახურდია 1984:56).

გ) მუცლით მეზღაპრენი მეორედ მოსვლას აუწყებდნენ ხალხს, ქადაგად დავარდა დაყუდებული ბერი ანთიმოზ. ხალხს ამცნო: მნვალებლები გვყავს მცხეთაში და ამიტომაც არ გვშორდებაო უამი (გამსახურდია 1984:354).

დ) ბერი რაჟდენის ქადაგებიდან: “უშჯულოებისა ჩვენისათვის წარმოგვიგ ზავნაო უფალმა უამი, მნვალებელნი და მკრეხელნი მომრავლდნენ მცხეთაში. საერისთავოებშიაც დაეთრევიან ზოგნი, აპამპულებენო ქრისტეს შჯულს” (გამსახურდია 1984:302).

ე) ქადაგად დავარდნილივით როშავდა კათალიკოსი, განკითხვის დღის გეენით აშინებდა იგი თავის მრევლს, ადამიანურ ვნებათა დაოკებისაკენ მოუწოდებდა ქრისტიანებს (გამსახურდია 1984:113).

კ. გამსახურდია ექსპრესიულად გამოსახავს დათრგუნული, დაშინებული და დალახვრული ბრბოს სახეს, მის უბადრუკობასა და უსუსურობას, მისებური მხატვრული სახეებით დაგვანახებს, როგორ აკარგვინებს ეს ძრწოლა ადამიანს საღად განსჯის უნარს და როგორი საწყალობელი ხდება იგი:

ა) შეძრნუნებულნი ფხოველნი დალახვრული თვალებით შესცერდნენ ჯვარისმტვირთველის ხელში აღმართულ ძელიცხოველს. თავს იშიშვლებდნენ, პირჯვარს ინერდნენ, კალთებს უკოცნიდნენ კათალიკოსს (გამსახურდია 1984:56).

ბ) მთელი კვირის მანძილზე კოლონკელიძის სასახლეში თავზარდაცემული დაპორიალობდა დიდი და მცირე, ჭიაბერის მაგალითით დაშინებულნი, დღე-დღეზე ელოდნენ კოლონკელიძის სიკვდილს. (გამსახურდია 1984:57).

ღმერთთან მეტრძოლი იაკობი, როგორც კონსტანტინე არსაკიძის წინასახელი გამსახურდიას ისტორიულ რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“

გ) მოულოდნებლად შეუშლალდა საფეთქები კოლონკელიძეს, წვერი გაუჭალარავდა, უცნაურად მოტყდა და დაშინდა (გამსახურდია 1984:57).

დ) ბორდოხანი და მამამზე ფორთხვით დაუვარდებოდნენ ჯვარს, ავედრებდნენ ჭიაბერის სულს. დაძინებული სახლეული, მხევლები და მსახურები შიშით ვეღარ ბედავდნენ იმ დარბაზში შესვლას, სადაც ძელიცხოველი ესვენა (გამსახურდია 1984:58).

ე) შორს მდგარნი მიახლოებას გაურბოდნენ, ახლოს მყოფნი შიშით გვერდს უვლიდნენ მას. ცერებზე დგებოდნენ, კისერს იგრძელებდნენ, ბრბოში ისრისებოდნენ, შეძრნუნებულნი, გაოცებული თვალებით ეძებდნენ მრისხანე ჯვარს, ამ ლომგულოვანი რაინდის მომაკვდინებელს (გამსახურდია 1984:54).

ვ) ყველაზე მეტად წმ. გიორგის მცხეთის სასახლიდან „გაპარვამ“ დააღონა მარიამი, უდიდესი უბედურების მაცნედ მიიჩნია ეს ამბავი (გამსახურდია 1984:137).

გიორგი მეფე მაღალ ეროვნულ-პოლიტიკური შეგნებისა და შემართების გამომხატველი ბერსონაჟია. იგი ძლიერია, როგორც პოლიტიკოსი, მაგრამ მწერალი ისეთ ეპიზოდებსაც ხატავს, სადაც ის გულუბრყვილო ჭაბუკის შთაბეჭდილებას ტოვებს: მან თავისივე მონაძლული ჯვრისგან მოხდენილი სასწაული კინაღამ თვითონვე დაიჯერა; კათალიკოსმა მეფე ადვილად ჩააგდო საგონებელში დაბმული ჯვრის „გაპარვის“ სიცრუით; მწყემსმთავარი მუდმივად ცდილობს, სრულ მორჩილებაში მოქცევის მიზნით მასზე გავლენა მოახდინოს და ამას კიდეც აღნევს. ის თითქოს ინდულიგენციასაც კი გასცემს: „არწმუნებდა, თუ სვეტიცხოველს ამაგებინებ, მოგორებებსო „ოლთისში ჩადენილ მკრეხელობას უფალი“. გიორგიც ემორჩილება, რაც იმას ნიშნავს, რომ კათალიკოსი ახერხებს მისით მანიპულირებას, მისი ჭაბუკობითა და ადამიანური სისუსტეებით სარგებლობას. ამ ეპიზოდებში მეფე არ ჩერებს ხასიათის ისეთ სიმტკიცეს, ისეთსავე შეუვალობას, როგორსაც ქვეყნის საგარეო თუ სამინაო პოლიტიკაში, მისი ორიენტაციის საკითხში. მწერალი არც იმას ერიდება, რომ ხილული მტრის წინაშე „უშიში, ვითარცა უხორცა“ მეფის ადამიანური სისუსტეები გადმოსცეს: „[გიორგის] ეჩვენება, ქცეულიყოს თითქოს ნაბუქოდონოსორ ბაბილონის მეფედ, რომელიც კაცთაგან განიდევნა და თივასა სჭამდა, ვითარცა

ზრობა, ცვარისაგან შეიღება სხეული მისი, თმანი მისნი ვითარცა ლომთანი გახდიდდეს, ფრჩხილნი ვითარცა ლომთანი ექცეს იერუ-სალიმის შემმუსვრელს“ (გამსახურდია 1984:99).

კონსტანტინე არსაკიძე სულიერად ბევრად უფრო განონასწორებული და მტკიცეა, ვიდრე მეფე გიორგი. თუ იგი სისუტისა და სიძლიერის ზღვარზე მყოფი ამქვეყნიური ხელისუფალია, მისგან განსხვავებით, დიდოსტატი ირაციონალური შიშებით, ცრურწმენებითა და ეჭვებით არ იტანჯება, არა აქვს სისუტეები, რითაც ვინმე ისარგებლებს და შეძლებს თავისი სურვილისამებრ მართოს მისი ქცევა. მისი სულიერი ძალა ღვთის სწორად ძიებისა და შეცნობისათვის თავდაუზოგავ ჭიდილშია მიპოვებული და განმტკიცებული. ბედი დაუნდობელია მის მიმართ, მაგრამ მისი სიმაღლე ჩანს იმაშიც, რომ უსაყვედუროა. მას შეუძლია მსხვერპლის გაღება, თვითშეწირვა და მისი ბედნიერების საიდუმლოც იმაშია, რომ წუთისოფლის ცრუ დიდებაზე და სიკვდილის შიშზე მაღლა დგას.

კ. გამსახურდიამ, როგორც კლასიკოსს შეეფერება, მარადიული პრობლემების: ცოდნისა და სიბრუნვის, შრომისა და უმოქმედობის, შიშისა და მხნეობის, შურისა და დიდსულოვნების, კოლექტივიზმისა და ინდივიდუალიზმის დაპირისპირების პრობლემები ახლებურად დააყენა. ნაწარმოებში სწორი, ჯანსაღი რწმენა, ცნობიერება და ცხოვრება დაპირისპირებულია ცრურწმენასთან, ფანატიზმთან და ტანტალიტალურ მმართველობასთან. ის, რაც რომანში მავანს ღვთის გმობად მიაჩნია („გლაახური ღმერთის ძიება“), სინამდვილეში ფანატიზმის, გონებით მიუწვდომელი, აუხსნელი და შეუცნობელი ძალის წინაშე შიშისა და ძრწოლის, ბრმა რწმენისა და გარეგანი მსახურების გმობაა.

ბიბლიოგრაფია

References

1. გამსახურდია 1984: კ. გამსახურდია, დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა, რაინდული რომანი, თბ., 1984.

ნესტან ფიფია

ერთი პერსონაჟის მხატვრული სახე გურამ დოჩანაშვილის რომანში „სამოსელი პირველი“

ანოტაცია: სტატიაში საუბარია რომანის ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირის, მანუელო კოსტას, სულიერი სამყაროს შესახებ. პერმენევტიკული კვლევის მეთოდით განხილულია სულიერი ნერთნის, გამოცდის გზა იმისა, ვინც კანუდოსში საკუთარ არსა და მისიას მიაგნო. საგულისხმოა, რომ ნაწარმოების დასაწყისში იგი ერთგვარად ზედაპირული, მიწიერ ვნებებს მინებებული მხიარული მწყემსია, მაგრამ სიუჟეტის განვითარება გვიჩვენებს როგორი ერთგულების, ვაჟკაცობის, მსხვერპლისუნარიანობის ნიჭი ჰქონია. მან კამორაში (ბოროტების ქალაქი) უსაშინლეს წამებას გაუძლო, მაგრამ კანუდოსის- თვისუფლების თეთრი ქალაქის ინტერესები არ გასცა. კვლევის პროცესში ყურადღება გავამახვილეთ მანუელო კოსტაზე, როგორც რომანის იდეური სქემის აღსაქმელად მეტად მნიშვნელოვან მხატვრულ სახეზე. პარალელიზმის პრინციპით განვიხილეთ მისი გზა „სოფლისა კაციდან“ „ზეცისა კაცამდე“. ჩვენი დაკვირვების შესახებ საუბარი გვქონდა თვით ავტორთან. მან აღნიშნა, რომ სიღრმისეული სულიერი ხედვით გახსნა მხატვრული სახისა საინტერესოა. გ. დოჩანაშვილის ამ რომანზე დაიწერა წერილები (ა. ბაქრაძე, მ. ჯობაძე და სხვ.) მანუელო კოსტას მხატვრულ- ფსიქოლოგიური სახე ცალკე არ განხილულა.

საკვანძო სიტყვები: მანუელო კოსტა, კანუდოსელები, მწყემსი, მარტოკინა, სული, ტანჯვა, თვალი.

*Nestan Phiphia***Portrait of one personage**

**(According to the novel by G. Dochashvili
„Samoseli Pirveli“ – The first clothes)**

Abstract: The article tells us about the main character Manuelo Costas spiritual world. The spiritual training, challenges of the person who found own essence and mission in Canudos is discussed with the method of hermeneutics.

It is significant that at the beginning he is a superficial, cheerful herdsman, absorbed with earthly passions, but development of the plot shows how loyal, courageous he is with an ability to sacrifice.

In Carnorra he suffered from the most terrible torture, but he didn't give away interests of white town of freedom. During the research our attention was on the character Manuelo Costa in order to understand the entire idea of the novel. Using the principles of parallelism we discussed main characters life transferring from „human on the earth“ to „human in heaven“.

While discussing our study with the writer, he pointed out that our approach towards the character in that spiritual depth was interesting.

There are publications about Dochashvili's novel (A. Bakradze, M. Jokhadze, etc..) but Manuels Costa's artistic-psychological portrait is not discussed separately.

Keywords: Manuels Kosta, Kanudosians, herdsman, alone, soul, suffer, eye.

ერთი პერსონაჟის მხატვრული სახე გურამ დოჩანაშვილის
რომანში „სამოსელი პირველი“

გურამ დოჩანაშვილი დაატარებს „უბედნიერესი უბედურის“ ტვირთს... წერს და გვიჩვენებს ადამიანს თავისი ღირსებებითა და ნაკლოვანებებით; ტკივილითა და სიხარულით. მისი მოთხრობები უხილავი ძალით იკვლევს გზას მკითხველებისკენ. ჩვენ განსაკუთრებულ ყურადღებას ვამახვილებთ ნამდვილ მკითხველზე, იგი აკაკი ბაქრაძის განმარტებით, კირკიტაა. აღნიშნული ქმნილებით ამ კირკიტის გამართლება ის არის, რომ შეძლებისდაგვარად გვსურს მივუახლოვდეთ სიმართლეს. მას კი მაშინ მოვახერხებთ, როცა, თუ მთლიანად არა, ნაწილობრივ მაინც, დავადგენთ, რა აზრით, რა მიზნით არის შექმნილი „სამოსელი პირველის“ ალუზიური სამყარო, მისი პროტაგონისტები, ცალკეული სცენა თუ ეპიზოდი“ (ბაქრაძე 2004 : 695).

განსაკუთრებული სითბოთი მიიღო საზოგადოებამ გ.დოჩანაშვილის რომანი „სამოსელი პირველი“. ნაწარმოების ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟია მანუელო კოსტა. ჭაბუკური, ერთგვარად ზედაპირული სილალიდან მონამებრივ ალსასრულამდე მიემართება მისი მჩქეფარე და ტკივილიანი გზა. იგი სერტანელი მწყემსია. მწერალი მანუელო კოსტაზე საუბარს მისი გაღვიძებით იწყებს: „თვალს გაახელდა თუ არა, იღიმებოდა. სულელის ღიმილს არ წააგავდა მისი სიხარული, უცნაური რამ ბედნიერება სჭირდა მანუელო კოსტას – ყოველივეთი აღფრთოვანებულს კოშკივით სული ევსებოდა...“ (დოჩანაშვილი 1990 : 366).

ე.ი. თავიდანვე ხაზგასმულია მანუელოს გამორჩეულობა – სულის სისავსე („კოშკივით სული“; მწერალი სხვაგან იტყვის: „ტევადი სული“).

არისტოტელეს მიხედვით, „არსებობის მიზეზი არის არსი. ცოცხალი არსებისთვის არსი არის სიცოცხლე, სიცოცხლის საწყისი და მიზეზი კი არის სული... სადაც კი გვხვდება მოძრაობა, ყველგან ამის მიზეზი სულია“ (არისტოტელე 2000:5).

რა თქმა უნდა, სულიერი წყობა განაპირობებს მანუელო კოსტას შინაგან ხალვათობას, გამორჩეული ნათლით გასხივოსნებულ სიხარულს. მან ხომ „იცოდა ყოველივე დაფარულის ფასი და უცნაური სიყვარული სჭირდა... ყოველივეთი იულინთებოდა ვაკეიროს ტევადი სული...“ (დოჩანაშვილი 1990:366).

„იცოდა ყოველივე დაფარულის ფასი“... „ყოველივეთი იულინთებოდა“ – ამ თვისებების მატარებელი მხოლოდ ის ადამიანია,

რომელიც თავს კოსმიური ჰარმონიის ნაწილად თვლის; რომლის სულმიც ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად ღვივის განცდა, რომ მზისქვეშეთში ყოველი არსი ერთი შემოქმედის შემოქმედების ნაყოფია. პეტრე იბერის არებაგეტიკის მიხედვით: „სიყვარული არის დაბბადებელი ძალა, რომელიც მიაქცევს უდარესთა უმაღლესთა მიმართ“. ეს ძალა უდგას სულში და ამიტომაც არის მანუელო უხინჯო, უბოროტო, ქვეყნიერებით მდიდარი – „მთელი ქვეყანა ღატაკ მანუელის გახლდათ“, ბედნიერი იყო „ერთცხენიანი მეფე – მანუელო კოსტა“...მწერალი ხაზს უსვამს, თუ როგორ უყვარდა მწყემსს თავისი ცხენი.

საგულისხმოა, რომ რომანში სხვა ვაკეიროებსაც საოცარი, ვაჟა-ცური სიფაქიზე აკავშირებთ ცხენებთან (ასეა ზე მორეირა, ჟოაო აბადო...).

ცხენი და მხედარი არ შეიძლება შემთხვევითი მთლიანობა იყოს, მაშინ, როცა საუბარია რაინდულ სულზე. სულხან-საბას „სიტყვის კონაში“ რაინდი ცხენის მწვრთნელ კაცს ნიშნავს. სახისმეტყველებით აზროვნებაში კოსმიური ბნელის დამარცხების სიმბოლოდ ითვლება წმინდა გიორგის ხატი (ცხენი – სხეული, მხედარი – სული, დრაკონი – წუთისოფლისული ვნებები ე.ი. სული წვრთნის სხეულს და ამარცხებს მიწიერ ვნებებს). ცნობილია, რომ რაინდობის ზნეობრივი ინსტიტუტი თავისთავად მოიაზრებს „მძღეთა მებრძოლთა მძღველ“ მხედარს.

საგულისხმოა, „მომავალი დიდი კანუდოსელების“ (ცხენისანი მწყემსების) წინაშე მორჩილია ეკლოვანი, სასტიკი ბუჩქნარი კატინგაც კი, იგი „უცნაურად გაიტრუნებოდა მხიარული ვაკეიროს ჩავლისას“.

მანუელოს ცხოვრების წესზე საუბარი ყოველივე აღნიშნულით იწყება; იგი ცოცხალი, რეალური, სისხლსავსე პერსონაჟია. მიწიერი საწყისიც ისევე ძლიერია, როგორც სულიერი ღირსებები. ყმანვილი იყო, „მარტოკინა“. „მშვენივრად იცოდა თავისი საქმე და სულ ცოტათი უფრო. თვით დიდ მწყემსზე მორეირასაც კი უახლოვდებოდა მამაცობითა და ღონით, ოღონდ მარიამისთანაცოლი არ ჰყავდა და ქალაქში ხშირად დაიძურნებოდა ხოლმე“... (დოჩანაშვილი 1990: 367).

ერთი პერსონაჟის მხატვრული სახე გურამ დოჩანაშვილის რომანში „სამოსელი პირველი“

მიწიერი ვნება აიძულებს „კოშკივით სულის“ მქონეს, ღირსებით გამორჩეულს, „დაიძურნებოდეს“... ეს ერთი სიტყვა ყველაფერზე მეტყველებს. ღირსეული მანუელო ღირსეულ საქმეზე „ძურნვით“ ვერ წავა, მაგრამ „გლახა ქალებისკენ“ ქალაქში მიმავალს სხვანაირად არც წარმოადგენდა მწერალი. ქალაქში კი „იმისი ცხენის კაკუნა ფეხის ხმას სუყველა სცნობდა“... თვით მანუელოს მათი სახელებიც ეშლებოდა, მაგრამ „ქალებს ისედაც მოსწონდათ მწყემსი“...

სულ სხვანაირია სერტანული ღამის იდუმალებას მიყურადებული მწყემსი. საოცარი სიფაქიზით გადადის ავტორი ამ ღამის სილამაზის აღწერაზე, კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს მანუელოს სულიერი სისავსის განცდას და „რადგან ყოველივე ღატაკ მანუელოსი გახლდათ, მხიარული მწყემსი ვეღარ უძლებდა ამდენს და ღამღამბით უცხოდ სევდიანობდა“ (დოჩანაშვილი 1990:411). ამ „უცხო სევდას“ მხიარული მწყემსი სულის მაღამოს – სიმღერას – ანდობდა. თვით სიმღერის შინაარსი ასეთი იყო: „სულ ერთი ციცქა, ერთი ციცქა მიწისთვის, მთლიანდ გაულიტეს, ქვედა კამორელებს გააულეტინეს მასიელები“ (დოჩანაშვილი 1990:411). აქ უკვე საბოლოოდ სახელი ერქმევა ვაკეიროთა „უცხო სევდას“ – ეს არის თავისუფლების ხელყოფის ტკივილი (სერტანულები კამორელთა ნახირს მწყემსავენ; კამორაში ქონებას მარმარილოს კედლებში მაღავენ, სერტანაში – სიყვარულს უფრთხილდებიან).

ვაკეიროთა დახასიათებისას „რაღაც სევდას“ სახელი ასე ჰქვია: „თავისუფალი არ იყო, არ!“ და მწერალი წინასწარ განაწყობს მკითხველს იმისთვის, რომ ისინი, თავისუფლების წყურვილით ანთებულნი, განსაკუთრებულ მისიას იტვირთავენ.

„მარტოკინა“ მანუელო ყოველივეს აღამაზებდა; „ყოვლის ამთვისებელი მზერით მთელი ქვეყანა იმისი იყო, მაგრამ თავისუფალი ვერ გახლდათ, არა!.. ქალებში ხანდახან კი ავიწყდებოდა ეს, მაგრამ ჩემს მტერს სულ ქალი, – გაღიზიანებული ფიქრობდა და მთვარის ბაც შუქზე გახევებული, მოწყენილი მანუელო ღამესთან იჯდა“ (დოჩანაშვილი 1990:425). ასეთი განწყობის ადამიანს, ბუნებრივია, ვერ დაამებს მიწისმიერი ტკიბობა. „ჩემს მტერს სულ ქალი!“ – ფიქრობს ეს სიმარტივემობეზრებული რაინდი და

ქვეცნობიერად ელტვის ჟამს, როცა ის თავის თავს გაამუღავნებს, როგორც გმირად ხელდასხმული (ამ ჟამის დადგომამდე ეუღლება „თეთრ მწყემსს“ – მანუელას).

მანუელოს დაუოკებელი სწრაფვა თავისუფლებისაკენ ნათლად ჩანს კაატინგას გადალახვისა და კანუდოსში შესვლის ეპიზოდში. თითქმის ერთმანეთს ზვერავდნენ სულიერი აღზევებისკენ მიმავალი „მხიარული მწყემსი“ და „თეთრი კანუდოსის“ სასტიკი დამცველი – კაატინგა; მანუელომ გაკვალა გზა, ის პირველი დაუპირისპირდა საფრთხეს, მერე შემოვიდნენ სხვა მწყემსები, ქალები და ბავშვები. კაატინგასთან დამთავრდა „ძურნვით“ სიარული, მანუელოში ახალი ნათელი იხსნება უკვე; საოცრად შთამბეჭდავი ეპიზოდია კანუდოსის მიწაზე სერტანელთა განბანვა. აქაც მანუელო კოსტამ იპირველა; „ნაპირთან ღონივრად დაჰქრა ფეხი, ისკუპა და მდინარეში მოადინა ზღართანი, და იმწამსვე აგუგუნდა ნაპირი – მდინარისკენ გარბოდა ყველა“ (დოჩანაშვილი 1990:492).

მდინარის სიმბოლურ სახეზე როცა ვსაუბრობთ, ყურადღების მიღმა ვერ დარჩება მარკუს ავრელიუსის სიტყვები: „ყოვლადი არსი შმაგ მდინარესავით მიაქანებს საგნებს, რათა მარადი სიჭაბუკე ახლდეს სამყაროს“ (ავრელიუსი 1974:171). განბანაც „სულ, სულ ყოველ წამს ახალ მდინარეში“ მოიაზრება არსისკენ მიბრუნებად. მანუელომ სერტანაში დატოვა ცხოვრების ის წესი „უცხო სევდას“, „გლახა ქალებით“ რომ ფანტავდა. კანუდოსში, იმ ცხოვრების ანასხლეტის ან გამოცდის სახით, პაზრობათა ქალაქიდან მოდის რამდენიმე ქალი. ისინი კანუდოსის დატოვებას, მათთან დაბრუნებას სთხოვენ მწყემსს, მას კი გადამწყვეტი პასუხის გაცემისას „უცნობი სუსხი გაერია ხმაში: ეს მიწა, ეს კანუდოსი, რაც კი ქალია დედამიწაზე, სუყველას ერთად მირჩევნია და.....თავისუფალი მიწაა ესე, თავი ვიპოვე“ (დოჩანაშვილი 1990:527), – აკონკრეტებს ვაკეირო და ქალთაგან ერთ-ერთის გამომწვევ კითხვას: „და რა, დაკარგული გქონდა აქამდე?“ უყოფმანოდ პასუხობს: „მატილდა, კი, და კიდევ უფრო, ვიპოვე სული!“

„მხიარული მწყემსის“ ყოველ ფრაზას თავისუფლებააღზევებული სულის სიმტკიცე ჰქონდა. მიხვდნენ ქალები, რომ თეთრმა კანუდოსმა სამუდამოდ წაართვა მათ მანუელო; თვით მანუელომ კი იცის, სიმაღლე სწყურია.

ვაკეიროთა სულში უკვე იფეთქა ყუჩად ჩაკირულმა თავისუფლების ტრფიალმა. მანუელოს გაუსაძლის წყურვილად ექცა სიმაღლიდან მზერა: „ხანდახან სიმაღლისა და ჭვრეტის სურვილი თუ წამოუვლიდა, ვეღარაფერი შეაკავებდა... ტკბებოდა ოთხსავ მხარის თვალით დამპყრობი, ყოველი ჯურის დამპყრობთაგან გამორჩეული. უბოროტო და ვრცელსულოვანი, მხიარული მწყემსი მანუელო კოსტა“ (დოჩანაშვილი 1990:534).

მანუელომ ამ სიმაღლიდან იხილა „თეთრი მწყემსი“ – უოაო აბადოს ასული, იგი კანუდოსის მკვიდრია, „სიოზე უფრო ჩვეულებრივი და ბუნებრივი“. ისინი ქორწინდებიან მდინარის პირას (მდინარის სახე – სიმბოლოს განხილვის შემდეგ ვასკვნით: ისინი ერთარსნი ხდებიან). „ქათქათა მწყემსს“ მანუელა ერქმევა ქორწინების შემდეგ.

კანუდოსელები თავიდანვე ჭვრეტდნენ: ბოროტი უმოქმედოდ არ დარჩებოდა, ნათელს დაუპირისპირდებოდა; მართლაც, ამოქმედდა ბოროტების სამყარო – კამორა, სადაც სიყალბე, ცბიერება ცხოვრების წესია. ვერაგული ტყუილით მოახერხეს კამორელებმა ზე მორეირასა და მანუელო კოსტას დატყვევება, ცდილობენ როგორმე აალაპარაკონ ტყვეებილნი, რათა ადვილად დაარბიონ მიუდგომელი კანუდოსი.

მარშალი ბეტანკური რჩევას იძლევა: „ტკბილი სიტყვები, მუქარა და დაპირება სჯობს. წამება ადამიანს აბოროტებს ხოლმე და კრინტსაც აღარ სძრავს“ (დოჩანაშვილი 1990:596). ცხადი იყო ამ გზით მიზანს ვერ მიაღწევდნენ, გადაწყვიტეს ჯალათური გამოცდილება აემოქმედებინათ. მარშალმა ბეტანკურმა ვაკეიროთა წამებაში მონაწილეობა გადაწყვიტა, როგორც ერთმა მუშაკთაგანმა. ამ მძიმე განსაცდელის ჟამს „ძილში კრთებოდნენ კანუდოსელები“. ქეშმარიტ რაინდებს არ აბრკოლებს წამების შიში. განსაკუთრებით მძიმე, რჩეულის ხვედრი იტვირთა მანუელო კოსტამ. მან უკიდურესად სასტიკი ტანჯვა დაითმინა ფიზიკურად, მაგრამ ვიდრე ნაწილ-ნაწილ ხორცს დააგლეჯდნენ, უფრო მძიმედ იტკივილა სული – ზე მორეირას გადასარჩენად ფარისევლის, მოღალატის როლი ითამაშა.

იმარჯვა!
გადაარჩინა!

გაოგდნენ კამორაში: „ადამიანია ბოლოს და ბოლოს... და რადგან ყოველ ადამიანს სხვისი ჭირი უფრო ამხნევებს, ასე, უბრალოდ, მხოლოდ მისი გადარჩენისთვის გვერდიდან არ მოიშორებდა“ (დორჩანაშვილი 1990:596).

კამორელთა დაკინებული ზნეობა (იქნებ აპსოლუტური უზნეობა) დასაშვებ ზღვარზეც ვერ აცნობიერებს მოყვასისა და თავისუფლების სიყვარულით შთაგონებულ ამ თავგანწირვას.

მეგობრის გადარჩენის შემდეგ მანუელომ თვალწინ დახვავებულ საწამებელი იარაღებს ზიზღით დახედა და მარშალს განუცხადა: „შენ მხოლოდ იმას ნახავ, დამონებული ავაზაკებისთავო და თავო, როგორ მოკვდება თავისუფალი მწყემს“ (დორჩანაშვილი 1990:620). ამის შემდეგ იწყება წამება. ვისაც რამ აღმოჩენა ჰქონდა წამების დარგში, ყველა გამოიყენეს, თვით კატა არუფაც. წაგვერ მანუელოს წყალს ასხამდნენ: დამსწრეთა გასაკვირად იწნეოდა, მაგრამ მაინც იდგა ცალთვალდათხრილი, ფრჩხილებდაძრობილი, ნეკნებჩამსხვრეული მანუელო. მარშლის მინიშნებით გალიის კარი გაუდეს არუფას და ჯალათმაც ახლოს მიუგდო მანუელოს თვალი. „საშინელებას დასცექოდა მანუელო-მსუნაგად, ფეხაკრეფით უახლოვდბოდა რბილ თათებში ჭანგებშემალული არუფა ნუგარს“.

ამ უსასტიკესი სცენის შემდეგ მწერალი თანაუგრძნობს მკითხველს, ერთგვარად აძლიერებს, რომ ბოლომდე ალიქვას მანუელოს გმირული სული და მისგან დათმენილი წამების სიმძაფრე: „ნუ გამირბიხარ, ვიცი ძნელია, მაგრამ მანუელო ხომ სხვა დროსაც გახსოვთ“ (დორჩანაშვილი 1990:623), – ამბობს გურამ დორჩანაშვილი და კვლავ აპრუნებს მკითხველს მანუელოს „კოშკივით სულთან“, „ყოვლის ამთვისებელ მზერასთან“, რომელიც ყოველივეს ალამაზებდა: „ერთცხენიან მეფე მანუელო კოსტასთან“, ლალად აციმციმებული თვალით მიდამოს რომ ჭვრეტდა... და უცებ სასტიკი რეალობა: ამ წყვილად ნაბოძებ წყალობათ კატა არუფა ჭამდა. ამ ჯალათური ვერაგობის შემდეგ კვლავ სცადა მარშალმა ტყვეზე ფსიქოლოგიური ზემოქმედება; ვრცლად ისაუბრა თვალის მნიშვნელობასა და მის აუცილებლობაზე. ვაკეიროს ცალი თვალის შენარჩუნებას, ამოთხრილის მკურნალობას შეჰპირდა, თუ კანუდოსელთა საიდუმლოს გასცემდა, თან საკუთარი ბალის დათვალიერება შესთავაზა.

ერთი პერსონაჟის მხატვრული სახე გურამ დორჩანაშვილის რომანში „სამოსელი პირველი“

საოცარია ბალში გაყვანილი მანუელო, ის ყოველგვარ ადამიანურ სისუსტეზე მაღლა დგას. „ნაჯიჯეგნი სხეული სურვილითლა მიჰქონდა, სხვა რამ ძალისაგან დაცლილი იყო... შეკრეჭილი ბალახი დაინახა, ცოტათი იქით – შეკრეჭილივე ბუჩქები. შეიჯმუნა, ეზიზლებოდა ბუნების საქმეში როცა ერეოდნენ“ (დორჩანაშვილი 1990:624). საგულისხმოა, რომ კოსმიური ჰარმონიის ლვილ შვილს („უცნაური სიყვარული სჭირდა, ყოველივე უყვარდა“) ზიზღს გვრის ადამიანის უბადრუკი გონებისმიერ პირველქმნილის ყოველგვარი ხელყოფა. თავისი მდგომარეობის მიუხედავად, „მაღალი ხისკენ წაბარბაცდა, ტოტისკენ ძლივს აინია თითებდამტვრეული ხელები...“ მიუხედნენ სურვილს. მანუელოს გულის აწყების იმედით ბეტანკურმა მას ჯალათები შეაშველა ხეზე ასვლაში, მაგრამ „მარტოკამ შედგა ფეხი მაღლითა ტოტზე. ზედ კენწეროსთან იდგა მანუელო, და ცალი თვალით ძალიან დინჯად, საგულდაგულოდ, რიგრიგობით ოთხსავე მხარეს იხედებოდა“ (დორჩანაშვილი 1990:625).

ამ ხიდან ჩამოსვლა ნიშნავს ისევ იმ საშინელ ოთახში დაბრუნებას, „სადაც დაუხვავებიათ საწამებელი იარაღები... თუკი გადმოხტება, წამებაც დამთავრდება, მაგრამ გადაიფიქრა: „ეს, ჯერ ერთი, რომ ლარიობას დაემსგავსებოდა, და მეორეც ის – მარშლისთვის უკანასკნელი სიტყვა უნდა ეთქვა“. შეეშველნენ. ჩამოიყვანეს.

მინაზე დამდგარი შებარბაცდა, მაინც შეიკავა თავი და მომლოდინე მარშალს ამაყად უთხრა: „ახლა კი შეგიძლია მეორე თვალიც ამომთხარო, ყველაფერი დავიმახსოვრე“ (დორჩანაშვილი 1990:625). უდავოა, ბოროტი ვერასოდეს უნევს ანგარიშს იმას, რომ მსხვერპლისუნარიანი ადამიანი კიდევ უფრო ამტკიცებს ხალხს და ხდება მეოზი მონამეობრივი სისხლის დანთხვით. ასეთ შემთხვევაში ხორციელდება მადლი, „მადლი ერთისგან განწირვა და მეორისგან შენირვა ერთსა და იმავე დროს. თუ ან გამწირველი არ არის, ან შემწირველი, მადლი არ ხორციელდება“ (ჭავჭავაძე 1984:197). ასე მოხდა მანუელოს შემთხვევაში, იგი ამ თავდადებით თითქოს ანთებულ კელაპტრად დადგა: გენაცვალეთო! – ამოთქვა, მოძმეუბმა კი ღირსეულად შეინირეს ეს მსხვერპლი. ეროვნული გმირის, მერაბ კოსტაგას აზრით, „სიტყვა „გენაცვალე“ იტევს მთლიანად ქრისტიანობის, გოლგოთის მთელი მისტერიის დედააზრს“ (კოსტაგა 1991:54). მანუელო საქმით დაადასტურა სიტყვა „გენაცვალეს“

არსი, იმ დროსა და სივრცეში, მოქმედება და მსხვერპლისუნარიანობა რომ განუსაზღვრა განგებამ. ის ჭეშმარიტი გმირია სიყვარულის ნიჭითა და ნებელობის სიმტკიცით მოსილი. მისი არსებიდან შიში განდევნილია, შინაგანი ძლევამოსილებით ხორცის ტკივილი დაძლეული აქვს. მანუელოს წამების ეპიზოდი გვახსენებს აბი თბილელის სიტყვებს: „განვიძარცვე შიშისაგან სხეულისა, რომელი სამოსელ არს სულისა ჩემისაი“.

ლირსეული ვაკეიროს თავგანწირვამ დაანახა მარშალ ბეტან-კურს, „სხვა წყობის, სულ სხვანაირ ხალხს რომ გადააწყდა. ეს არ იცოდა, ვერ წარმოედგინა არ გაუმართლა“ (დოჩანაშვილი 1990:637).

ვაკეიროთა შორის რჩეული იყო მანუელო. იგი მიწიერ ვნებებზე მაღლა დადგა, როცა უამმა ასპარეზი მისცა რაინდობისა. ბიბლიის მიხედვით, „ყოველივეს თავისი დრო აქვს“ (ქებათა-ქება სოლომონისა 8:2:3) უამმა აღაზევა სულისმიერი წყურვილი; უარყო „გლახა ქალები“, „მარტოკინობის“ სევდა „ქათქათა მწყემსის“ იდუმალებასა და ბუნებრივობას შეაფარა, უმკაცრეს გამოცდა-საც არ აარიდა თავი, მარშალ ბეტანკურის ბალიდან უყოყმანოდ დაბრუნდა სანამებელ ოთახში.

ამდენად, „სამოსელი პირველის“ ამ პერსონაჟზე დაკვირვებისას იკვეთება სულიერების ერთგვარი კიბე:

ა) სამშვინველისეული სიამებით ტკბობის ეტაპი;
ბ) ბრძოლა არსისმიერი ლირებულების-თავისუფლების – მოსაპოვებლად;

გ) მოწამეობრივი აღსასრული – თვითშეწირვა;
ჩვენი შეხედულება ამ პერსონაჟისადმი ეფუძნება ინტერპეტაციის პრინციპს, რაც თავისთავად უკავშირდება სულიერ-შემოქმედებით ძიებას. საგულისხმოა როლან ბარტის შეხედულება, რომ ლიტერატული ქმნილების მიზანია, მკითხველი იყოს ტექსტის შემქმნელი და არა მომხმარებელი. თავისთავად, ინტერპრეტაცია უწინარესად მკითხველის შინაგან მოღვაწეობაზეა გათვლილი. ტექსტის აღქმისას მკითხველის ცნობიერებასა და ემოციურ სამყაროში მიმდინარე პროცესი განმსაზღვრელი ხდება თავად ტექსტისთვის. თავისუფალი იტერპრეტაციის უფლება გარდაისახება შესაძლო სათქმელთა კომბინაციის, მათი ვარირების უფლებად“ (წიფურია 2005:24).

ათწლეულებია გურამ დოჩანაშვილის „სამოსელი პირველი“ ამოუწურავი სათქმელით მკვიდრობს კრიტიკული ცნობიერების ველზე. ყურადღება გამახვილდა პარადიგმულ სახეებზე, ალუ-ზიურ ჩანაფიქრზე, მწერლის ენაზე, სათაურის სიმბოლიკაზე, პერსონაჟთა სახელებზე, ემოციურ კავშირზე პუბლიკუმსა და ამ ნაწარმოებს შორის და ა. შ. ეს არის დასტური იმისა, რომ „სამოსელი პირველი“ ცოცხალი ლიტერატურული ქმნილებაა, რომელიც ნაირ-ნაირ ფიქრს, განცდას და ემოციას აღუძრავს მკითხველს“ (ბაქრაძე 2004:718).

ამ ვრცელსიუჟეტიან, პერსონაჟთა სიმრავლით გამორჩეულ ნაწარმოებში ერთ-ერთ არსებითად უდერად მხატვრულ სახედ ჩავთვალეთ მანუელო. მის სულ გაუშინაურდა სიყვარული – ეროსი (მიწიერი სიყვარული) და მიეახლა სიყვარული – აგაპე (ზეციური სიყვარული).

„ადამიანს არავინ ართმევს ეროსი-სიყვარულის უფლებას, მაგრამ არსებობის მიზნის შესაცნობად ეს უკმარია. ადამიანი აუცილებლად უნდა მიწვდეს და ეზიაროს აგაპე-სიყვარულს“ (ბაქრაძე 2004:703). სულიერი მეტამორფოზის ეს გზა გაიარა მანუელომ. ამ თვალსაზრისით ეს არის ზოგადადამიანური, რომანის იდეური სქემის აღსაქმელადაც მეტად საინტერესო მხატვრული სახე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. არისტოტელე 2000: არისტოტელე, სულის შესახებ, თბ., 2000.
2. ბაქრაძე 2004: ა.ბაქრაძე, „ნეკერი“, „ლომისი“, „მკვახე შეძახილი“, ტ. 3, თბ., 2004. (მწერლის მოთვინიერებაა?)
3. დოჩანაშვილი 1990: გ.დოჩანაშვილი, სამოსელი პირველი, თბ., 1990.
4. კოსტავა 1991: მ.კოსტავა, ფიქრები საქართველოს მისიაზე, თბ., 1991.
5. მარკუს ავრელიუსი 1974: მარკუს ავრელიუსი, ფიქრები, თბ., 1974.
6. წიფურია 2005: ბ.წიფურია, ინტერპრეტაციის თავისუფლებიდან თამაშის უფლებამდე, „სჯანი“, 2005, N6.
7. ჭავჭავაძე 1984: ილია ჭავჭავაძე, ოთარაანთ ქვრივი, ქართული პროზა, ტ. VIII, თბ., 1984.

ლალი ჭითანავა

დავით ნოღელის ლირიკიდან – „მარტვილი“

ანოტაცია: დავით ნოღელი დადიანთა ლიტერატურული ოჯახის ერთ-ერთი გამორჩეული ფიგურაა, რომელსაც თანამედროვენი „მოღექსესა და ლიტერატორს“ უწოდებდნენ. მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობა მრავალფეროვანია და მნიშვნელოვანი. ამაზე მეტყველებს ამ მნერლით მეცნიერ-მკვლევართა (ი. მეუნარგია, ს. ცაიშვილი, ს. ჯანაშვილი და სხვ.) დაინტერესება. ჩვენი მოკრძალებული სიტყვა ნოღელის შემოქმედების პოპულარიზაციას ისახავს მიზნად, რაც დისერტაციითა და რამდენიმე ნაშრომით აღინიშნა. ამის დასტურია ნინამდებარე ნაშრომიც, რომელშიც წარმოდგენილია მნერლის უბრნყინვალესი ლირიკიდან ერთ-ერთი მარგალიტის, „მარტვილის“ ანალიზი. ეს ვრცელი ლექსი ეხება სამეგრელოს დედოფლის, ეკატერინე ჭავჭავაძე-დადიანის გარდაცვალებით გამოწვეულ სევდასა და დარდს, იმ წმინდა ადგილისადმი მოწინებას, რომელსაც მარტვილის მონასტრის, დადიანთა წმინდა საძვალისადმი ავლენს ავტორი.

ამ ლექსის ორი ხელნაწერი დაცულია დადიანთა სასახლეში, ორივე ნოღელის ხელნერაა, აქედან ერთი „მარტვილი“ უფრო ვრცელია, მეორე „მენგრელიის მთავრინას ეკატერინას დასაფლავებაზე“ კი – შემოქლებული და, ამასთანავე, დამუშავებული. სწორედ ეს უკანასკნელი დაიბეჭდა უურნალ „მნყემსში“ დაწერიდან ათ წელიწადში, ანუ 1892 წელს.

ამოსავალი სიტყვები: დავით ნოღელის ლექსი, მარტვილის მონასტერი, დადიანთა საგვარეულო საძვალე, ეკატერინე ჭავჭავაძე-დადიანი.

Lali Chitanava

From Lyrics of David Nogeli – „Martvili“

Abstract: David Nogeli is one of the famous figures from the Dadianis' literary family. At that period he was called a poet-rhymer and writer by his contemporaries. His literary heritage is very diverse and important, that's why many researchers and scientists (I. Meunargia, S. Tsaishvili, S. Janashia and others) took much interest in his literary work. We were also very much interested in Nogeli's literary works and took our modest part in his works popularization, as a result I have done a research and have maintained my thesis according to his works. Lots of other researchers use Nogeli's literary works to maintain their thesis, that proves that Nogeli and his creative work is very popular today. The given work also proves the importance and popularity of the writer. It is about the analysis of „Martvili“ – one of the most popular lyrics from the author's poetry. This rhyme is about the grief and sadness caused by the funeral of the queen of Samegrelo-EkaterineChavchavadze-Dadiani. In this rhyme the author shows his respect and reverence for the pure place of Martvili's Monastery, the burial – ground of Dadiani.

Two handwritings of this rhyme „Martvili“ are kept in Dadiani Palace, both of them are Nogeli's handwritings. One of his handwritings „Martvili“ is more extensive than the other – „The Funeral of the queen of Samegrelo-Ekaterine.“ The last one was published in the journal „Mtskemsi“ in 1892, ten years later from its writing.

Keywords: Martvili church, Dadiani's family crypt, Ekaterine Chavchavadze-Dadiani

დავით ნოღელი დადიანთა ლიტერატურული ოჯახის ერთ-ერთი გამორჩეული ფიგურაა. ის არის ძე გიორგი დადიანისა, რომელსაც კონსტანტინე ბოროზდინი, ორ ძმასთან ერთად, „სამ მუშავეტერს“ ეძახდა და, როგორც ჩანს, დიდი გავლენით სარგებლობდა აფხაზეთში. მას კრძალვით იხსენებდნენ სამეგრელოს მთავარი დავით დადიანი და მისი ძმა გრიგოლი. დიდი ნიკო დადიანის შვილიშვილი დავითი გამჭრიახი, დიპლომატიის ნიჭის მქონე, მოკრძალებული და კეთილშობილი ადამიანი ყოფილა. მას თანამედროვენი „მოლექსესა და ლიტერატორს“ უწოდებდნენ.

დავით ნოღელის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას ყურადღება მიაქცია პროფესორმა სოლომონ ცაიშვილმა, რომელმაც ცალკეულ ნაწარმოებებს მიუძღვნა გარკვეული კვლევები, კერძოდ – „რუსის ომი“, „ასპინძის ომი“ და ა.შ. თუმცა, ეს ნაშრომები არ გამოქვეყნებულა და ინახება მის პირად არქივში, რომელიც დაცულია საქართველოს მეგობრობის მუზეუმში (ამჟამად საისტორიო არქივი, სმ. დფ. 1433).

არც იონა მეუნარგიას დაუტოვებია უყურადღებოდ ნოღელის შემოქმედება, წიგნში „ქართველი მწერლები“ მაღალი შეფასება მისცა მწერლის ნიჭს და „მრავალფეროვანი მოღვაწე“ უწოდა (მეუნარგია 1953: 95–96, 190).

პროფესორი სიმონ ჯანაშია თხზულებაში „გიორგი შერვაშიძე“ არაერთხელ აღნიშნავს დავით ნოღელის შემოქმედების მნიშვნელოვან მხარეებს და ითხოვს მისი ლიტრატურული მემკვიდრეობის შესწავლას (ჯანაშია 1988: 45).

დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმის (შემდგომში დადიანების სასახლე – ლ.ჭ.) ყოფილი მეცნიერთანამშრომელი, დამსახურებული პედაგოგი, ქალბატონი ციალა ქირია იყვლევდა ნოღელის ცხოვრებისა და შემოქმედების გარკვეულ ეპიზოდებს და არაერთი საინტერესო სტატია გამოაქვეყნა პრესაში (ქირია 1955: 3, 1963: 3).

ამჟამად ჩვენ ვაგრძელებთ ნოღელის შემოქმედების შესწავლას. ამ მიზნით გამოვიყენეთ დადიანების სასახლეში დაცული მწერლის პირადი არქივისა და ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მასალები. გამოვაქვეყნეთ კიდევ რამდენიმე ნაშრომი: „დავით ნოღელის ბიოგრაფიის ზოგიერთი საკითხი“ (ჭითანავა 1995: 47–63),

„დავით ნოღელის შემოქმედებიდან – „ასპინძის ომი“ (ჭითანავა 1997: 79–93), „დავით ნოღელის ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან – „მარიამ ეგვიპტელი“ (ჭითანავა 1999: 125–134), „ისტორიული შტრიხები დავით ნოღელის ლირიკაში“ (ჭითანავა 2000: 75–87), „რუსის ომის ისტორიულ ეპიზოდები და გმირთა სახეები დავით ნოღელის პოემის მიხედვით“ (ჭითანავა 2005: 313–319); დაინტერადისერტაცია ნოღელის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ. ასევე დამუშავდა უამრავი გამოუქვეყნებელი მასალა.

მიმდინარე ნაშრომში შევეცდებით ვისაუბროთ ნოღელის ლირიკიდან ერთ-ერთ საინტერესო ლექსზე. ეს არის „მარტვილი“, რომელიც ავტორმა მიუძღვნა სამეგრელოს დედოფალს, ეკატერინე ჭავჭავაძე-დადიანს და აჩვენა მისი გარდაცვალებით გამოწვეული სევდა და დარდი, გამოხატა დიდი მოწინება და პატივისცემა დედოფლისადმი. აღნიშნული ლექსის ორი ხელნაწერი დაცულია დადიანების სასახლის ხელნაწერთა ფონდში, ორივე ნოღელის ხელითაა შესრულებული აქედან „მარტვილი“ ვრცელია, ხოლო „მენგრელის მთავრინას ეკატერინას დასაფლავებაზე“ კი უფრო შემოკლებული და დამუშავებული. სწორედ ეს უკანასკნელი დაიბეჭდა უურნალ „მწყემსში“ 1882 წელს, დაწერიდან ათ წელინადში.

საერთოდ, ნოღელის ლირიკა მრავალფეროვანია, მას უდიდეს მოღვაწეთა ჩრდილქვეშ უხდებოდა თავისი მოკრძალებული ჩანაფიქრის გამოხატვა. ცნობილია, რომ მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურას ახასიათებს სამშობლოს ლრმა სიყვარული და ხალხის ინტერესებისათვის თავდადება, ერთა შორის მეგობრობა და მტერთან შეურიგებელი ბრძოლა. ჩამოყალიბდა ლიტერატურული მიმდინარეობა რომანტიზმი, რომელიც არსებული მდგომარეობის მიმართ უკმაყოფილებით იყო გამოწვეული და რომელსაც, იმავე დროს, უკეთესი მომავლისათვის ბრძოლის პროგრესული იდეები ამოძრავებდა. 50-იანი წლებიდან რომანტიზმის გვერდით რეალიზმის ჩანასახი გაჩნდა. ამან აუცილებელი გახადა ტიპურ გარემოში ტიპური ხასიათების ჩვენება. ამდენად, ქართული კლასიკური ლიტერატურის უბრნყინვალესი პოეტური და პროზაული ნაწარმოებები დაუსრულებელი მრავალფეროვნებაა, რომლებშიც არაჩვეულებრივი სიძლიერით გამოვლინდა ქართველი ხალხის შემოქმედებითი გენია.

დავით ნოღელიც შეუდგა მწერლობის მეტად რთული გზის აღმართს. მისი ლირიკაც შთაგონებულია სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარულით, წარსული დიდების დაკარგვით გამოწვეული სევ-დითა და აწმყოთი უკამაყოფილებით აკვენესებულ სტრიქონებში, რომანტიკოსებისათვის დამახსაიათებელი, ჩვეული შტრიხით აანალიზებს ისტორიას, მისტირის იმ ძველ ჭყონდიდს, სადაც „დაცემულან გვამნი მთავართა სახელოვანთა“: „ჭყონდიდის, საღმრთო მაღალსა პორცვზედ,

სადა განგებამ სჯულის ლამპარი
აღუნთო მეგრელთ, რომლის მონამედ
სადგას, მუნ მარტვილთა ძველი ტაძარი
სად, რომლისათვის ქრისტემ ღვთისგან რტოდ
მოსცა ანდრია, ვით საღმრთო ნება,
მან ჰყო მარტვილი სჯულის სატახტოდ
და ხალხთ ასწავლა ჭეშმარიტება.
აქ არს კათედრა სჯულისა მოძღვართ,
აქ ვით ლუსკუმით წმინდა ნაწილი
განისვენებენ, გვამნი მლუდელ-მთავართ
რომელნი იყუნეს სოფლის ნათელნი.“ (ნოღელი: ლ. ა. 1637)

პოეტის მთავარი საზრუნავი სამშობლოა, მისადმი დიდი სიყვარული, ამიტომაც განიცდის ქვეყნის უმძიმეს მდგომარეობას, თუმცა მას მომავლის იმედი არასდროს დაუკარგავს, რადგან „ვინ იცის, რას შობს დღე მომავალი?!“ მიუხედავად ამისა, მას მაინც ურჩევნია ისევ წარსულის დიდების სურათებში ჩაიძიროს, რადგან შთამომავალთა სიმხნევისთვის უდიდესი სტიმულია, ყველგან ეძებს საუკეთესო შტრიხს და იქიდან მსჯელობს გარკვეულ საგმირო ეპოქაზე. სწორედ ამით არის ნასულდგმულები ნოღელის „მარტვილი“, რომელიც გულის ამონახეთქი ტანჯვა იყო სამეგრელოს დედოფლის, ეკატერინე ჭავჭავაძე-დადიანის, გარდაცვალების გამო.

ლექსი ავტორი სამშობლოს გმირულ წარსულთან ნაზავში გვიჩვენებს მთავრინას დიდებას, რომელსაც აღიარებდა მთელი ოდიში. დედოფალი ოდიშართათვის დიდი იმედი იყო იმ გაჭირვების უამს. კერძოდ, ტყვეთა გაყიდვის, სპარსეთის იმპერიის მხრიდან საშიშროების, შიდა კონფლიქტების და სხვა პროცესების. ამ ყველაფერზე ნოღელი თავის ლექსში საკმაოდ ვრცლად საუბრობს:

„ვერ დასთვლის ენა [მას მოგონებით] თუმცა გონებით,
შენის სახლის ღვაწლს კეთილ მოვლენას,
ვერ იზღავს ხალხი მას მოგონებით
და მშვიდობათა მათზე მოფენას.

ვერ გარდახდის მას მეგრელთ ერი,
ოდენ ექმნება საშვილის-შვილოდ,
ვითარცა სჯული, მას სულიერი
აღბეჭდილ გულში, სამარადისოდ,
რომ სახლმან შენმა მას მოაცალა
მარად მტარვალი ირგულივი მტერი
შფოთი მშვიდობად გარდაუცვალა

შურის გაფანგტა ნისლი და მტვერი!“ (ნოღელი: ლ. ა. 1637)
ერთი პერიოდი მტერი ისე მომძლავრდა ოდიშართა მიწაზე,
რომ თითქმის ყველაფერი გაზიდეს „ქვეყნიდან“. სწორედ მაშინ
დადგა თავის სიმაღლეზე დედოფალი, მთელი ძალების მობილი-
ზება მოახერხა, პირადად წარუძღვა ჯარს, ბრწყინვალე გამარჯვებასაც მიაღწია და ერს მშვიდობა მოუპოვა:

„... წინა დახედვით წარუძღვა ერსა,,
ჩრდილოსა ძალი, ვითა კედელი
ერს შემოავლო და დახვდა მტერსა.

მით აღადგინა ერის სიწმინდე...

და განამტკიცა საზღვართა კიდე
კვლავ განიღვიძია სწავლა მძინარემ,
ცხოვრება ერის დაწინავე...

კვლავ გარდმოხედნა დრომან მცინარემ,
აყრილი ერი დააბინავე!“ (ნოღელი: ლ. ა. 1637).

მხიარულად და უზრუნველად გაზრდილი, მეფეთა სწორი დიდებით მოსილი, უკვე ძეთა აღმზრდელი და უამრავი თაობისთვის მისაბაძი, პოეტისთვისაც წარსული დიდების სიმბოლოდ რჩება. ამიტომაც „დიდია წუხილი ერისა დედოფლის გარდაცვალების გამ“. თვით მარტვილის საგვარეულო საძვალეც ძაძებშია და გლოვობს:

„დღეს აქ ხმა გვესმის, ერთ გოდებისა,
და ხმანი სულთა სავედრებელი
სულიერთ მამათ საღრმოთ კრებისა
ხმა მინდობისა, შესანდობელი!“ (ნოღელი: ლ. ა. 1638).

სამშობლოზე უსაზღვროდ შეყვარებულმა პოეტმა აწგანსვე-
ნებული დედოფლალი „ჰყო სრულიად ოდიშართა სულის მეოხედ და
მფარველად“, რომელსაც სთხოვა შუამდგომლად ექმნეს ანდრია
პირველწლილის წინაშე, რათა შემდგომად ამისა მოუვლინოს
მშვიდობა და ბედნიერება „ერს მისგან ტანჯულს:“

„ნახავ ანდრიას პირველ-წლილებულს,
მას შეავედრე მისი მარტვილი,
ნუ დასცემ ტაძარს მის აღშენებულს
დღეს ვით სანალვლოდ არის გაცრცვნილი,
სიდგანაც ხალხი მან შეარიგა,
კაცთმოყვარესა, მაცხოვარს, ქრისტეს,
და ძალი კერპთა სად განაქიქა
ნუ უკვე ისი აგრე დაირღვეს?
რომ გვანდეს ბომონს ადრე დანგრეულს
ხალხმა შესწყვიტოს მისი ხსენება.
დრო რა ჰყოფს მნათობს ოდეს დავსებულს
სხივიცა მისი მას თან გაჲყვება.
გიგლოვთ გავედრებ ყოველთა უფალს
რომ დაგამკვიდროს [მართალთა] ბინას
და გეთხოვებით [შვილები] დედოფლალს
მთავრინას მენგრელთ ეკატერინას!“ (ნოლელი: ლ.ა.1637).

ამრიგად, დავით ნოლელი აღნიშნულ ლექსში დედოფლის გარ-
დაცვალებით გამოწვეულ სევდასა და დარდს გვიჩვენებს, თუმცა
აიმედებს წარსულის ისტორიული დიდება, რადგან საუკუნეების გან-
მავლიბაში ურიცხვ მტერთა წინააღმდეგ მებრძოლ ერს არ ჰქონდა
სასონარკვეთის უფლება და მას ბოლომდე უნდა ეჩამა გამარჯვება.

ბიბლიოგრაფია

References

- დავით დადიანი-ნოლელის ფონდი-ხელნაწერი, ზსიემ/ლ. ა.1636-1642
- დავით დადიანი-ნოლელი, „რუხის ომი“, ხელნაწერი, ხელ-ნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხი., Q-285

3. ნოლელი 1882: დ.ნოლელი, მენგრელის მთავრინას ეკატე-
რინას დასაფლავებაზე, ჟურნ., „მწყემსი“, №11, ტფ., 1882.

4. მეუნარგია 1957: ი.მეუნარგია, ქართველი მწერლები, თბ., 1957.

5. ქირია 1955: ც.ქირია, დავით დადიანის პოემა „რუხის ომი“, გაზ., „მებრძოლი“, 27 ნოემბერი, 1955.

6. ქირია 1963: ც.ქირია, დავით დადიანის ბიოგრაფიული ცნო-
ბები, გაზ., „მებრძოლი“, 21 ნოემბერი, 1963.

7. ცაიშვილი 1946: ს.ცაიშვილი, დავით გიორგის ძე დადიანი,
გაზ., „ლიტერატურა და ხელოვნება“, #18, 1946.

8. სოლომონ ცაიშვილის არქივი, ხელნაწერი, სმმ, დფ.1433,
დფ.1353, დფ. 7318/2.

9. ჭითანავა 1995: ლ.ჭითანავა, დავით ნოლელის ბიოგრაფიის
ზოგიერთი საკითხი, სოხუმი ი. ვეკუას სახ. ინსტიტუტის შრომე-
ბი, ტ. I, სოხუმი-ფოთი, 1995.

10. ჭითანავა 1997: ლ.ჭითანავა, დავით ნოლელის შემოქმე-
დებიდან – „ასპინძის ომი“, სოხუმის ი. ვეკუას სახ.ინსტიტუტის
შრომები, ტ. II, სოხუმი-ფოთი, 1997.

11. ჭითანავა 1997: ლ.ჭითანავა, დავით ნოლელის ლიტერა-
ტურული მემკვიდრეობიდან – „მარიამ ეგვიპტელი“, „მაფშალია“,
თსუ/ზფ-ს სამეცნიერო-ლიტერატურული აღმანახი #IV, თბ., 1997.

12. ჭითანავა 1999: ლ.ჭითანავა, ისტორიული შტრიხები და-
ვით ნოლელის ლირიკაში, „მაფშალია“, თსუ/ზფ-ს სამეცნიერო-
ლიტერატურული აღმანახი, #VI, თბ., 1999.

13. ჭითანავა 2005: ლ.ჭითანავა, რუხის ომის ისტორიული
ეპიზოდები და გმირთა სახეები დავით ნოლელის პოემის მიხედ-
ვით, სამეცნიეროს სამსარეო-სამეცნიერო ცენტრის წელიწდეული,
I, თბ., 2005.

14. ჯანაშია 1988: ს.ჯანაშია, თხზულებანი, ტ.VI, თბ., 1988.

მაია ქარდავა

ლიტერატურული ტექსტის ვიზუალური სახე, როგორც პრობლემა

ანოტაცია: სალექსო ტექსტის ვიზუალური მხარე ბევრი მეცნიერის კვლევის საგანი გახლდათ, კერძოდ, ამ საკითხზე მუშაობდნენ: ი. ტინიანოვი, ბ. ტომაშევსკი, მ. გასპაროვი, ს. მატიაში.... ასეთი ინტერესი საკვლევი მასალისადმი განსაზღვრა სალექსო სტრუქტურის სპეციფიკამ, სადაც გრაფიკული სეგმენტაცია (დაყოფა) წარმოადგენს აბსოლუტურ ლექსნარმომექნელ ფაქტორს. დღევანდელ მეტყველებაში ცნება – „ვიზუალური“ უკვე არა მხოლოდ ლექსთან დაკავშირებით იხმარება, არამედ ფართოდ გამოიყენება კულტურის სხვადასხვა სფეროში. არაა საკამათო, თუ რა დიდია ვიზუალური კომპონენტის როლი ყოფაში, კულტურასა და მეცნიერებაში, მაგრამ ამ სტატიაში განხილულია ლიტერატურული ტექსტის ვიზუალური მხარის პრობლემა. ვიზუალიზაციის ფენომენის შესწავლამ წარმოაჩინა, რომ ტექსტის გარეგნულმა სახემ შეიძლება გამოხატოს ადამიანის სულიერი მენტალობა. ტექსტის ფიზიკური სივრცე ერთობაშია ფენომენოლოგიურ და სიმბოლურ სივრცეებთან, მისი დანაწევრება კი ქმნის ლიტერატურული ტექსტის სივრცობრივ სახეს და განსაზღვრავს სხვადასხვა სემანტიკურ ფრაგმენტს. ვიზუალურ-გრაფიკული ხერხები გამოიყენენ ტექსტის ბუნებას და განაპირობებენ ორგანიზებულ-სტრუქტურულ ურთიერთობებს მასში, ამიტომაც სემიოზისის ცნებიდან გამომდინარე, აუცილებელია ვიზუალური ნიშნების ინტერპრეტაციის პროცესის შესწავლა, ვინაიდან ტექსტის ინტერპრეტაციის დროს ერთ-ერთი მთავარ მოდუსს სწორედ ვიზუალურ-გრაფიკული ხერხები წარმოადგენენ. წინამდებარე სტატიის მიზანია პრობლემის წარმოჩენა, მისი კვლევისა და შესწავლის მნიშვნელობის ჩვენება.

ამოსავალი სიტყვები: ვიზუალიზაცია, ფენომენოლოგია, ინტერპრეტაცია, ვიზუალურ-გრაფიკული, სემიოზისი, რეცეფცია.

Literary Text Visual Look as a Problem

Abstract: In the modern literal language, the term „visual“ reflects different spheres of culture. Studying visualization phenomenon made it possible to arise an idea, text construction can express physical sphere is connected to spiritual mentality of person. Text division makes spherical face of literal text and defines different semantic fragments. Visual – graphical ways show text nature and represent organized – structural relations in the text, but the term semiosis makes it necessary to study the process of interpretation of visual signs because just visual – graphical ways represent one of the ways of text interpretation.

Keywords: Visualization, phenomenology, interpretation, visual graphics, semiotics, reception

ვიზუალიზაცია – (ვიზუალური – მხედველობითი, თვალით წარმოებული დაკვირვება) არის სასურველი რეალობის წარმოსახვა და დანახვა სახეებით. ბოლო წლებში ცხოვრების ყველა სფეროში აშკარად გაიზარდა ინტერესი ვიზუალიზაციისადმი, ეს ჩვენი ყოველდღიური არსებობის ნაწილი გახდა, რამაც განაპირობა დაინტერესება აღნიშნული თემით. ჩვენი მიზანია, ვიზუალიზაციის სისტემის, ლიტერატურული ტექსტის აღქმისა და კომუნიკაციის შესწავლა ვიზუალური სახეების ანალიზით. თანამედროვე მკვლევარები სულ უფრო ხშირად გამოთქვამენ აზრს, რომ ხდება მოდერნისტული და პოსტმოდერნისტული ეპოქის ჩანაცვლება ვიზუალიზაციის ეპოქით და ვიზუალიზაციას მიიჩნევენ თანამედროვე ესთეტიკის ძირითად პრინციპად. თანამედროვე ცხოვრების დაჩქარებული ტემპი ითხოვს მეტ სისწრაფეს ინფორმაციის აღქმისა და დამუშავების პროცესში და მზარდი ინფორმაციული ნაკადი თვითონ ახდენს ცოდნის ვიზუალურ ორგანიზაციას.

საინტერესოა, რომ ბინომი (ორნევრი) – „ხილვა – ცოდნა“-დამასასითებულია მთელი ინდოევროპული არქალისათვის, განსაკუთრებით კარგად ჩანს ეს ძველ ტექსტებში. მაგ. ძველ ინდური „ვედა-ცოდნა-შემეცნება“ წარმოქმნილია ზმნა – vid – ცოდნა – ხედვისგან. ძველი არიელები, რომლებმაც შექმნეს უძველესი ვედური წიგნი „რიგვედა“, საკრალური ცოდნის აღქმასა და შეძენას უდარებდნენ ბუნების სურათის ჭვრეტას. ბორის ანანიევი აღნიშნავს, რომ „ადამიანის როგორც ფსიქოლოგიური, ისე სულიერი განვითარებისთვის აუცილებელია, რომ ყველა სახეობრივი (მხატვრული) მოდელი გადაიტანოს ხილულ სქემაში“ (ანანიევი 1982:23). ხოლო ჯონ მიტჩელი, ვიზუალიზაციის ერთ-ერთი მკვლევარი და თეორიტიკოსი კი წერდა, რომ ბოლო წლებში მოხდა ნამდვილი გადატრიალება პუმანიტარული მეცნიერებების სფეროში, რაც უკავშირდება ვიზუალური კულტურის შესწავლას. „ლიტერატურული ტექსტი ეს არის ვიზუალური რეალობის, როგორც კულტურული კონსტრუქტის წარდგომა ჩვენ წინაშე“ (მიტჩელი 1995:207).

„ბოლოდროინდელ კვლევებში, ტექსტის ვიზუალური მხარე შეისწავლება მეცნიერული თვალთახედვით და გნოსეოლოგიურ (შემცნების თეორია) ასპექტში“ (უსმანვა 2000:27). ფონეტიკურმა ალფავიტმა ბგერის აბსტრაგირებით და მისი გადაყვანით

ვიზუალურ კოდში, შექმნა პირობა ადამიანის აზროვნების ტრანსფორმაციისა და გარდაქმნისათვის. მოკლედ, ვხედავთ და ვიცით, თუ რა დიდია ვიზუალური კომპონენტის როლი ყოფაში, კულტურასა და მეცნიერებაში, მაგრამ ჩვენ ამჟამად გვაინტერესებს ლიტერატურული ტექსტის ვიზუალური მხარის პრობლემა.

ცნობილია ძალიან ბევრი ლიტერატურული ნაწარმოები, სადაც ტექსტის ვიზუალური სახე წარმოადგენს კონცეპტუალურად მნიშვნელოვან ფაქტს მწერლის სტილის გამოხატვისა და აზრობრივი გადაწყვეტისთვის. ძალიან ბევრი მეცნიერის კვლევის საგანი გახლდათ სალექსო ტექსტის ვიზუალური მხარე, კერძოდ, ამ საკითხზე მუშაობდნენ: ი. ტინიანვი, ბ. ტომაშევსკი, მ. გასპაროვი, ს. მატიაში.... ასეთი ინტერესი საკვლევი მასალისადმი განსაზღვრა სალექსო სტრუქტურის სპეციფიკამ, სადაც გრაფიკული სეგმენტაცია (დაყოფა) წარმოადგენს აბსოლუტურ ლექსიარმომექნელ ფაქტორს.

ბოლო დროს შეიძლება გამოვყოთ ეგრეთწოდებული ვიზუალური პოეზია, სადაც ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ტექსტის გარეგნულ მხარეს. თვალსაჩინოებისათვის მაგალითად გამოგვადგება რატი ამაღლობელისა და ტარიელ ჭანტურიას ლექსები:

არანაირი ცის

ცა – ცარიელი რვეული
ცა – თეთრეული ეული
მზის,
ჩამორდვეულა ძირს,
წვიმს.

შავეთის ღია კარი
ვნახე და ხელი ვკარი,
თვალი გავალე და მე
ტანზე გავიძრე ღამე
ძლივს,
წვიმს...

მათხოვარი

ვარ ცარიელი, – გეუბნები. – აი
სრულიად,

ცა ცარიელი სივრცეებით დაი –
სრულია.

სათ...

საით ქარის იალქანი
ქრის,
ძილს
მგვრის შენი ალერსი და
მღლის.

ტარიელ ჭანტურია – ჩონჩხი
ხ

ე
რ
ხ
ე
მ
ა
ლ
ლ
ი:
მალა;
მალა;
მალა;
მალა;
მალა;
მალა;
მალა;
მალა...–

ხორცმა
მალა,
მალა,
მალა,
მალა,
მალა,
მალა –
ვერ
და –
მა –
ლა...

ხოლო, რაც შეეხება მხატვრული პროზის ვიზუალიზაციას, ის ჯერ კიდევ ფორმულირების სტადიაშია, ნაკლებადაა შესწავლილი და არაა თეორიულად ჩამოყალიბებული, მაგრამ მიუხედავად თეორიულ-მონოგრაფიული კვლევების არქონისა, თვით ეს მოვლენა დღეისთვის ქრესტომათიულად განსაზღვრულია კვატკოვსკის „პოეტურ ლექსიკონში“ (Кватовски 1986: 45).

გრაფიკული ფორმის ელემენტარულ მაგალითს წარმოადგენს ლექსების ბეჭდვა სტროფებად, სტროფთაშუა პაუზების გამოყოფა, ტაეპების დაყოფა, აბზაცი, დიალოგი, მონოლოგი, რომლებიც გამოხატავენ ინტონაციურ-ლოგიკურ პაუზას, რაც ყველა მწერლისა და პოეტისთვის არის დამახასიათებელი.

დღეისთვის ჯერჯერობით არ არსებობს მეცნიერული კვლევა კონკრეტული მწერლის კონკრეტული ტექსტის ვიზუალურ მხარეზე და ამიტომაც შეგვიძლია მხოლოდ ცალკეული დაკვირვებებით შემოვიფარგლოთ, რომლებიც შემდგომში, ალბათ, თეორიულ პრინციპებად ჩამოყალიბდებიან მხატვრული ტექსტის ვიზუალიზაციის საკითხში.

მხატვრული პროზის ვიზუალური ასპექტის შესწავლისას საკმაოდ მნიშვნელოვანია რეცეფციის (მიღების) პრობლემა, ანუ თუ როგორია მკითხველის რეაქცია ვიზუალურ ექსპრიმენტებზე. საკვლევ მასალად შეიძლება გამოყენებულ იქნას ნებისმიერი ლიტერატურული ტექსტი, რომლის ვიზუალურ მხარესაც განსაზღვრავენ:

ფერნომენოლოგია (მოძღვრება ცნობიერების, სულის განვითარების შესახებ);

დრო-სივრცის თეორია (ქრონოტოპი);

სემიოტიკა (ენობრივი ნიშნებისა და ნიშანთა სისტემის თეორია).

ვიზუალიზაციის ფერნომენის შესწავლამ წინ წამოჭრა „ტექსტის სახე-აგებულების პრობლემა, თუ როგორ შეიძლება მისმა გარეგნულმა სახემ გამოხატოს ადამიანის, სულიერი მენტალობა („ჭუუა“, „გონება“, „აზროვნება“), ეს იმიტომ, რომ ტექსტის ფიზიკური სივრცე ერთობაშია ფერნომენოლოგიასთან (ცნობიერების, სულის განვითარებასთან) და სიმბოლურ სახეებთან; მისი დანაწევრება კი ქმნის ნაწარმოების სივრცობრივ სახეს და განსაზღვრავს სხვადასხვა სემანტიკურ ფრაგმენტს. ვიზუალურ-გრაფიკული ხერხები წარმოაჩენენ ლიტერატურული მასალის

ხასიათს და არსებობენ ორგანიზებულ-სტრუქტურულ ერთეულების სახით, ამიტომაც სემიოზისის (ნიშნისა და მოძღვრების) ცნებიდან გამომდინარე, აუცილებელია, ვიზუალურ-გრაფიკული სახეების ინტერპრეტაციის (აღქმის, გააზრების) პროცესის შესწავლა, ვინაიდან სწორედ ეს წარმოადგენს ერთ-ერთ მოდუსს ტექსტის გააზრებისას.

დღეს ცნება „ვიზუალური“ იხმარება კულტურის სხვადასხვა სფეროში, ხოლო ცნება „გრაფიკული“ უფრო ვიწრო და სპეციფიკურია, ამიტომაც ტექსტის ანალიზისას მართებულია გამოვიყენოთ ტერმინი „ვიზუალურ-გრაფიკული“, რომელიც აერთიანებს ვიზუალურ გამოშახველობას, გრაფიკულ ასახვას და სახეობრივ არსს.

ტექსტის ვიზუალური სახე ფორმირდება შემდეგი ხერხებით:

- 1) სატექსტო მასალის განფენა გვერდზე;
- 2) შრიფტული აქსიდენცია;

3) ვერბალური (სიტყვიერი) და იკონიკური (ხატოვანი) კომპონენტების ინტეგრაცია, შერწყმა, მათი გაერთიანება ერთ მთელად და ურთიერთგავლენა.

არსებობს პროზის განმსაზღვრელი ვიზუალური მოდელი, რომელშიც აშკარად ჩანს ეპოქის, საზოგადოების, ფსიქო-ემოციონალური მდგომარეობა და ტიპი.

ტექსტის ვიზუალიზაციის ხერხები მიეკუთვნება რეცეპტივულ (მიმღებლობით, აღქმის) კატეგორიას და წარმოადგენს მკითხველის აღქმის ორგანიზების ერთ-ერთ ხერხს, ხელს უწყობს ტექსტის აქტიური ინტერპრეტაციას, აღქმა-გააზრებას.

ტექსტის ვიზუალურ-გრაფიკული სახე მხატვრული ნაწარმოების კონცეპტუალურ-სტრუქტურული საფეხურებით აკონტროლებს ქვეტექსტებს, სიუჟეტს, კომპოზიციას და ნარატივს. ვიზუალური მხარე დაკავშირებულია არა მარტო შინაგან ფორმასთან, არამედ განსაზღვრავს მის დიალექტიკურ და ფენომენოლოგიურ ერთობას, რაც იძლევა საშუალებას, რომ ის განხილულ იქნას არა მარტო როგორც ტიპოგრაფიული, არამედ როგორც ლიტერატურათმცოდნეობის პრობლემაც.

იკონიკური ნიშნების სემანტიკური ფუნქცია მხატვრულ ტექსტში ქმნის ტექსტის შერეულ, კრეოლიზებულ ტიპს, (სადაც ვერბალური და იკონიკური გამოხატულებები წარმოქმნიან ერთ ვიზუალურ

– კრეოლურ – ენას, რომელიც წარმოიშობა კონკრეტული ენობრივი სისტემის არასრულყოფილი სახით გამოყენების შედეგად მიღებული ტრანსფორმაციებისგან). ეს არის სტრუქტურული, აზრობრივ და ფუნქციონალური ერთობა, რაც კომპლექსურ და პრაგმატულ გავლენას ახდენს მკითხველზე. შეიძლება მოხდეს ვერბალური და იკონიკური ხერხების შერწყმა, ან პირიქით, მათი განყენება. პირველი ტიპის კავშირი სემანტიკურია, ამ დროს ვერბალური კომპონენტი არ ფლობს აზრობრივ დამოკიდებულებას და კავშირშია გამომსახველობით კომპონენტთან, ხოლო მეორე ტიპი ურთიერთობისა, ესაა ურთიერთობა ვერბალურს შორის, სადაც ორივე დამოუკიდებელია. ეს კავშირები ეხება კრეოლიზებული ტექსტის ფორმალურ სტრუქტურას, სადაც ის არ კარგავს თავის შინაარსობრივ დატვირთვას. ვერბალური და იკონიკური ელემენტების სივრცობრივი სახე განსაზღვრულია კომუნიკაციური, ესთეტიკური და აზრობრივი ამოცანებით. ამასთან ვერბალური კომპონენტი განსაზღვრავს ტექსტს, ხოლო გრაფიკული თან აბლავს მას. ფუნქცია, რომელსაც იკონიკური ელემენტი ასრულებს ტექსტში შემდეგში მდგომარეობს:

1. ცოცხალი შემოქმედებითი პროცესის გადმოცემა;
2. ავტორისა და მისი შეხედულებების რეალური შეგრძნება და წარმოჩენა;
3. ავტორის პრინციპებისა და სტრატეგიის ჩვენება, რომელიც გათვლილია მკითხველზე;
4. ირნონიული ინტონაციის შექმნა;
5. ტექსტის საკრალური (რელიგიურ კულტთან და რიტუალთან დაკავშირებული, საიდუმლო) ფუნქცია;
6. ელემენტის ფუნქცია, რომელიც არღვევს უანრობრივ საზღვრებს;
7. ემოციური დომინანტის (ძირითადი იდეის, ძირითადი ნიშნის) ჩვენება ტექსტში.

ტექსტის ვიზუალურ მხარეს განსაზღვრავენ ადამიანური ფაქტორები: ინტონაცია, ემოციური მდგომარეობა, მხატვრული აზროვნება, რომლებიც ქმნიან იმიტაციურ ანუ ზუსტი მიბაძვა-მიმსგავსების მომენტს, ავტორის იქ ყოფნის ფიზიკურ შეგრძნებას. ტექსტის ვიზუალური სახე კი გვევლინება, როგორც მატერიალური,

რომელიც მჭიდროდაა დაკავშირებული იდეალურთან და არის ფენომენოლოგიური ერთობა, ამიტომაც კრეოლიზებულ ტექსტში მყითხველი ვერბალურსა და იკონიკურს ერთდროულად აღიქვამს. ამ ორი განსხვავებული ტიპის ასეთი სინკრეტიზმი გამოხატავს ვიზუალურ-გრაფიკულ ხერხს და აქვს ილუსტრაციის ფუნქცია, გამომსახველობითი და ვერბალური ელემენტები კი აფართოებენ თხრობის ქრონოტროპს.

ამრიგად, მე-20 საუკუნემ წარმოქმნა ვიზუალური აზროვნება. ყოფიერება კარგავს ლოგოცენტრულობას და ვიზუალიზირდება, ხდება შემეცნების ვიზუალური დეკონსტრუქცია, იცვლება ტრადიციული ლირებულებების სტატუსი. ცივილიზაციით გადაღლილი ფსიქიკა არაცნობიერად გაურბის ვერბალურ ტექსტებს, რომლებიც ითხოვენ ნერვულ-ენერგეტიკული რესურსების ხარჯვას და ვერბალური გადადის ვიზუალურში, რისი წათელი დადასტურებაცაა სოციალური ქსელებიც, რომელიც ლამის აუცილებელ მოთხოვნილებადაა ქცეული. სამწეხაროდ, შეიძლება დადგეს ის დღეც, როცა ლიტერატურა დაუპრონდება პიქტოგრაფიულ მწერლობას, სადაც გამოსახულება ცვლიდა სიტყვას, წინადადებას, დიალოგებს, მონოლოგებსა და თხრობას.

ბიბლიოგრაფია

References

1. ანანიევი 1982: ბ. ანანიევი, რჩეული ტექსტები, 1982წ.
2. მიტჩელი 1995: ჯონ მიტჩელი, ლიტერატურული ტექსტის ვიზუალური მხარე, 1995.
3. უსმანოვა 2000: ო. უსმანოვა, ლიტერატური ტექსტის ვიზუალიზაცია და თანამედროვეობა, 2000.
4. კვათოვსკი 1986: ა. კვათოვსკი, პოეტური ლექსიკონი, 1986 წ.

ქართული ბაროკოს „ანბანთქებანი“

ანბანთქება: „ანბანთქება“ ბაროკოს სტილის პოეზიის ერთ-ერთი დამახასიათებელი სახეობაა. ამგვარ თხზულებებში ავტორის ყურადღება ლექსის ფორმაზე გადადის. ეს სალექსო ფორმა განსაკუთრებით პოულარული XVII-XVIII საუკუნეებში იყო. „ანბანთქებას“ ფორმის ნოვატორებად ითვლებიან: ქეთევან დედოფალი, თეიმურაზ პირველი, არჩილი, სულხან-საბა ორბელიანი, ვახტანგ მეექვსე და დიმიტრი ორბელიანი.

ქართული ბაროკოს შემთხვევაში ორი სტილური თავისებურება შეერწყა ერთმანეთს. აქ „ანბანთქება“ უმთავრესად წმინდა ფორმალისტური განზრახვით უფრო დიადი მიზნებისთვის გამოიყენება. ეს არის დიდაქტიზმი და ბიბლიური პასაჟების შეხსენება, ამ პორცესში მეორე სტილური თავისებურებაც „დაშიფრვა“, „გამოცნობა“ იქვეთება.

ამ თვალსაზრისით საგულისხმოა თეიმურაზ მეორის-მესამე და მეოთხე „ანბანთქებები“: „ანბანთქება ამოცანად ნათქვამი“.

თეიმურაზ მეორემ, სწორედ დიდაქტიკური მოტივით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი პასაჟები გახაზა ბიბლიოდან თავის „ანბანთქებაში“ და ამას გამოცანის სახე მისცა. აქვე ვხვდებით ერთგვარ წყევლა-კრულვასაც გალექსილი სწავლა-მცნებების და ეპიზოდების უმეცართადმი.

გავრცელებული შეხედულებით, რელიგიური ხასიათის „ანბანთქებებში“ პოეტები შაბლონურად წერდნენ ღმერთზე, საიქოსა და ამქვეყნიურ ამაოებაზე. ახლა, როცა უკვე ათწლეულობით თავსმოხვეული ათეიზმი არ ზღუდავს მკვლევართ მართებულად გააანალიზონ შემოქმედთა მიზანსწრაფვა, თამამად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სულხან-საბა ორბელიანმა, დავით გურამიშვილმა, თეიმურაზ პირველმა, არჩილმა, თეიმურაზ მეორემ ჭეშმარიტი ქრისტიანისა და სრულფასოვანი მოქალაქისთვის საორიენტაციოდ გამოსაყენებელი თხზულებები შექმნეს, რითაც უმნიშვნელოვანესი ვალი მოიხადეს თვისტომთა წინაშე.

ამოსავალი სიტყვები: აკროსტიქი, დიდაქტიზმი, დაშიფრვა, ამოცნობა, თეიმურაზ მეორე, ბიბლია.

Tamta Rogava

„Alphabet Praising“ – Georgian Baroque

Abstract: „Alphabet Praising“ is one of the most specific feature styles in Baroque poetry. Here, authors focus on the form of a poetry. This form of poetry was particularly popular in XVII-XVIII centuries. Queen Qetevan, Teimuraz I, Archil, Sulkhan-Saba Orbeliani, Vaxtang VI and Dimitri Orbeliani are innovators of „Alphabet Praising“ form.

In the case of Georgian Baroque, two stylistic features have been combined together. Here, taking into consideration pure formalistic intention, „Alphabet Praising“ is used for greater purposes. Such are: the didacticism and the reminders of biblical passages. In this process, another stylistic feature – „encryption“, „guessing“ – appears. For this regard, third and forth „Alphabet Praising“ of Teimuraz II, called „Alphabet Praising said as a riddle“, is worth to mention.

Teimuraz II, precisely with a didactic motive, in his Alphabet Praising focuses on especially important passages from Bible and writes it in the form of riddle. Here as well we encounter a kind of curse which is written for those who are unfamiliar with commandments and episodes from Bible.

According to the common opinion, in the religious „Alphabet Praising“ Poets were routinely writing about God, vanity of this world and the heaven. Now, after decades of enforced atheism, atheism no longer restricts researchers to analyze the purposes of the creators, so we can conclude that Sulkhan-Saba, David Guramishvili, Teimuraz I, Archil, Teimuraz II created the manuals for orientation to True Christians and valuable citizens, and did their duty towards the compatriots.

Keywords: Acrostic, didactic, encryption, identification, Teimuraz II, the Bible.

სანამ უშუალოდ საანალიზო საკითხს შევეხები, უპრიანად მივიჩნევ ქართული მწერლობის პერიოდიზაციის თემასა და ქართული ბაროკოს თავისებურებებს შევეხო.

ძველი ქართული ლიტერატურის პერიოდიზაციის საკითხის გადასინჯვის მოთხოვნით ათეულობით წელია გამოდიან ქართველი მეცნიერები. ქართულ ლიტერატურაში მოცემული საკითხის კვლევის იდეა ეკუთვნის გ. გაჩეჩილაძეს, მისი თეორია განავრცონ. კენჭოშვილმა, რომლის მოსაზრებითაც ქართული მწერლობის პერიოდიზაცია რუსულ-კომუნისტური დაღითაა აღბეჭდილი; კანონიკურად მიჩნეულ პერიოდიზაციაში გამოტოვებულია ერთერთი უმნიშვნელოვანესი პერიოდი, გარდამავალი ხანა ძველ და ახალ პერიოდებს შორის; გამოტოვებულია ის პერიოდი, რომლის ანალოგს დასავლეთი ევროპის ლიტერატურათა ისტორიაში რენესანსის, ჰუმანიზმის, ბაროკოსა და განმანათლებლობის ხანა ეწოდება. ჩვენთან გარდამავალი ხანა იწყება არა XVIII საუკუნის მიწურულს, როგორც ეს მიღებულია ლიტერატურის ისტორიის კურსებში, არამედ XII საუკუნის დამლევს. ის ხანა, რომელსაც „ძველი მწერლობის მეორე პერიოდი“ ეწოდება, სინამდვილეში ძველ და ახალ მწერლობას შორის განთვინილი გარდამავალი პერიოდია (კენჭოშვილი 2000:3).

ი. კენჭოშვილის სიტყვებით, დასავლეთი ევროპის ლიტერატურის გარდამავალი პერიოდებისგან ქართული ლიტერატურის ანალოგიური პერიოდი იმით განსხვავდება, რომ უფრო ადრე დაიწყო, ვიდრე დასავლეთში, მაგრამ გაცილებით უფრო გაჭიანურდა, თუმცა ევროპულ ლიტერატურაში არსებული ყველა ასპექტი განიცადა: „თუ ვცნობთ ქართული რენესანსის იდეას, უნდა ვცნოთ ქართული ბაროკოს არსებობა, ვინაიდან ბაროკო სხვა არა არის რა, თუ არა ხედრი რენესანსისა“ (კენჭოშვილი 2000:11).

ბაროკო ჩაისახა იტალიაში XVII საუკუნის დასაწყისში და შემდეგ მთელ ევროპას მოედო. მისი პოპულარობა და წარმატება წახსალისებული იქნა რომანული კათოლიკური ეკლესიის მიერ იმ მოსაზრებით, რომ ბაროკოს სტილი კარგი საშუალება იყო რელიგიურ თემათა პირდაპირი და ემოციური ხასიათის წარმოსაჩენად. ბაროკოს ლიტერატურაში რამდენიმე თემა მიჩნეულია ლიტერატურული დამუშავების ღირსად: ქრისტიან წამებულთა ცხოვრება, ანტიკური

ეპოქის გმირებისა და რაინდების საქმენი, ხელისუფალთა ქება-დიდება, სოფლური, პასტორალური იდილიები, მოწოდება ცხოვრებით ტკბობისკენ, ალეგორიულობა, ესქატოლოგიზმი, სტოიციზმი, პათოსი, თეზა, ანტითეზა, გამოცანა, ფიგურალური ლექსი, ფორმალისტური ძებანი, რაც ზოგჯერ გაუგებრობასაც კი იწვევს; ახასიათებს, ასევე, ამქვეყნიური ცხოვრების წარმავლობის მძაფრი შეგრძნება, ანუ „სიზმარი“ და „ჩრდილი“, იგივე „სოფლის სამდურავი“.

უნდა ითქვას, რომ ბაროკოს ლიტერატურის მოთხოვნებს სავსებით ესაბამება XVII-XVIII საუკუნის ქართული მწერლობა, რაც სათანადოდ არის გამოკვლეული მ. ნაჭყებიას მიერ. მისი მოსაზრებით: „საქართველოში, რომელიც ევროპას იყო მოწყვეტილი და არ ჰქონდა ისეთი კავშირი დასავლეთთან, რომ მის ლიტერატურაზე გავლენა მოეხდინა, მაინც ჩაისახა ლიტერატურული მიმართულება – ბაროკო. ამის მიზეზი, ჩემი აზრით, არის ზოგადქრისტიანული მსოფლმხედველობა.“

ამრიგად, XVII-XVIII საუკუნეების ლიტერატურა, ცნობილი ე. წ. ალორიძინების ხანის სახელწოდებით, ქართული ბაროკოს ლიტერატურაა, რომლის გამოვლენაც კომპარატივისტული კვლევების საფუძველზე გახდა შესაძლებელი“ (ნაჭყებია 2009:21).

საგულისხმოა, რომ ბაროკოს ლიტერატურა არსებობდა საქართველოში, მაგრამ ევროპული გავლენის გარეშე. ამდენად, გეოგრაფიული კვეთა ორი ერის აზროვნებაში გამოვლენილი პარალელისთვის არ არის აუცილებელი.

„ანბანთქება“ ბაროკოს სტილის პოეზიის ერთ-ერთი დამასასიათებელი სახეობაა, იგი ისეთი პოეტური ნაწარმოებია, რომელშიც თანმიმდევრულად არის გალექსილი ანბანის ყოველი ასო-ნიშანი, ან ისეთი სალექსო ფორმა, რომლის ყოველი სტროფი, ტაქტი ან სიტყვა ანბანური მწერივის თანმიმდევრული მთავრული ასო-ნიშნებით იწყება, შესაბამისად, თავიდან ბოლომდე ანბანური აკროსტიქითა განყობილი.

ბაროკოს სტილურ თავისებურებას გამოცანის უანრის ფართოდ გავრცელებაც წარმოადგენს. „ამოცნობის“, „გაშიფრვის“ მომენტი ამ სტილის ერთ-ერთი კონცეფციური ელემენტია, რაც არაიშვიათად კრიფტოგრამის სახეს იღებს – „გმბლემის უანრი მრავალმხრივ უკავშირდება გამოცანის უანრს“ (ნაჭყებია 2009:30).

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამგვარი ტიპის ნაწარმოებს „იგავურ“, „ამოცაცნობი“ ფორმისა და შინაარსის თხზულებებს უწოდებენ და XVII-XVIII საუკუნეების მწერლობის დამახასიათებელ ნიშნად მიიჩნევენ (ნაჭყებია 2009:60).

„ანბანთქება“ ქართული პოეტიკის საკმაოდ ძველი ტერმინია. ჩვენამდე მოღწეული უძველესი ნიმუშია საგალობელი „სატფურებისა“, რომელიც იგალობებოდა ახლად აგებულ შენობათა კურთხევის დროს. ამ საგალობლებს ძველ ქართულ ხელნაწერში ასეთი განმარტება ახლავს: „იამბიკონი ქართულსა ანბანსა ზედა ძუელნი“. „ანბანთქების“ ამ უძველეს ნიმუშს მეცნიერი პ. ინგოროვება V-VIII საუკუნეებით ათარიღებს (პატარიძე 1984:95).

ამგვარ თხზულებებში ავტორის ყურდღება ლექსის ფორმაზე გადადიოდა, ჩარჩოთი შებოჭილობის გამო შინაარსი იზღუდებოდა, მას უფლება არ ჰქონდა, ნებისმიერი ლექსიკური მარაგი გამოეყენებინა. ამ ყაიდის ლექსები უმეტესად საგანმანათლებლო, სამოძღვრო, დიდაქტიკურ მიზნებს ემსახურებოდა.

ქართულ ლიტერატურაში ალნაგობის მიხედვით „ანბანთქების“ შემდეგი ძირითადი ტიპები შეიქმნა:

ლექსის პირველი სტროფის ოთხივე სტრიქონი იწყება ა ასოთი, მეორე ბ ასოთი და ასე ბოლომდე;

ლექსის პირველ სტროფში ყოველი სიტყვა იწყება ბ ასოთი და ასე შემდეგ;

ლექსის პირველი სტრიქონის ყოველი სიტყვა იწყება ა ასოთი, მეორე სტრიქონისა – ბ ასოთი, მესამისა გ ასოთი და ასე ბოლომდე.

„ანბანთქების“ მრავალი ნიმუში მოგვეპოვება. პირველად იგი გამოიყენა ქეთევან დედოფალმა. ქეთევანის საქმიანობა განაგრძო მისმა შვილმა, თემურაზ პირველმა. მას შემდეგ „არ დარჩენილა თითქმის არც ერთი მნიშვნელოვანი პოეტი, რომ არ შეეთხა ახალი ტიპის „ანბანთქება“ (მიქაძე 1974:90).“

თემურაზ პირველმა და თემურაზ მეორემ ანბანის რიგზე გააწყვეს ძველი და ახალი აღთქმის ესა თუ ის საკითხავი, მათ ამოცანის ფუნქცია აქვს. ამგვარი „ანბანთქება“ დაუწერია ვახტაგი VI-საც, დავით გურამიშვილმაც კი გადაუხადა ხარკი გაბატონებულ ტრადიციას .

XIX საუკუნეში პლ. იოსელიანს, გრ. ბატონიშვილს შეუქმნიათ „ანბანთქებები“. აკ. წერეთელმაც სცადა გამოყენებინა იგი. მან უნატიფესი ფორმით მოგვაწოდა თითოეული ქართული ასო, რაც აღაფრთოვანებს და განაწყობს მოზარდს მშობლიური ანბანის შესასწავლად.

ინტერესი ამ სალექსო ფორმის გამოყენებისადმი დღემდე არ განელებულა, ჩვენს ეპოქაშიც იქმნება შესანიშნავი ძეგლები და მაინც, ეს სალექსო ფორმა განსაკუთრებით პოპულარული XVII-XVIII საუკუნეებში იყო.

„ანბანთქების“ ფორმის ნოვატორებად ითვლებიან: ქეთევან დედოფალი, თეიმურაზ პირველი, არჩილი, სულხან-საბა ორბელიანი, ვახტანგ მეექვსე და დიმიტრი ორბელიანი (მიქაელ 1948:223).

თბზულებაში „ანბანთქება წმიდა ქეთევან დედოფლისა, შირაზის პყრობისას თქმული“ ანიდან პოემდე გამოყენებულია ყოველი ასო, მაგრამ აյ ანბანი უბრალოდ გამართვის ფორმაა დედოფლის ტრაგიკული ხევდრის გადმოსცემად.

თეიმურაზ პირველმა ქართულ ლიტერატურაში დაამკვიდრა ორი ტიპის, როგორც თვითონ იტყოდა, „საღვთო და საერო ანბანთქებანი“.

მეფე-პოეტი არჩილი „ანბანთქებით“ „საქებელნი და სავედრებელნი ღვთისმშობლისანი“ ჰიმნოგრაფადაც კი გვევლინება (ლლონტი 2004:121). მისი „ანბანთქებანი“ თავიდან ბოლომდე ბიბლიურ მოტივებზეა აგებული. თბზულებაში „ანბანთქება ამოცანად სათარგმნელი“ დაშიფრულია სხვადასხვა ბიბლიური მოვლენა.

სულხან-საბა ორბელიანი ასოთა სიმბოლურ გაგებას გვთავაზობს: საყოველთაოდ ცნობილია მისი ანბანთქება, რომელიც „ქილილა და დამანას“ ქართულ თარგმანს დაურთო: („რა ოსტატი ასოთ სხმიდა, მისი გული სხვას იწვრთიდა, ონით ხრმალებრ მტერთა სრვიდა...“)

„ანბანთქების“ ახალი ნერგი დარგო ვახტანგ მეექვსემაც. მანაც ორი ტიპის „ანბანთქება“ შექმნა, ერთი, რომელსაც საკუთართავს მიაწერს, გ. მიქაძის მოსაზრებით, არჩილისგან ისესხა, მეორე კი მისი პოეტური ნიჭის ნაყოფია (მიქაელ 1948:217).

მ. ნაჭყებია ვახტანგის ამ უკანასკნელ სპეციფიკურ „ანბანთქებას“, ბაროკოს ეპოქის ფორმალურ ძიებათა რიგს მიაკუთვნებს,

რომელშიც ერთ თექევსმეტმარცვლიან სტროფში თავმოყრილია იმდროინდელი ქართული ანბანის 36-ვე ასო იმგვარად, რომ ყოველი ცალკეული სიტყვა იწყება და მთავრდება ანბანის ერთი და იმავე ასოთი, გარდა სარითმო სიტყვებისა, სადაც მხოლოდ პირველ და მესამე ტაქტებშია საწყისი ასო განმეორებული სიტყვის შუაში (ნაჭყებია 2009:57).

მკვლევარისვე თქმით, ბ. დარჩია საგანგებოდ ეხება ვახტანგის „სატრფიალონის“ ტექსტის ერთ-ერთ თავისებურებას (აქ 140-ე და 141-ე სტროფებს შორის ერთ სტრიქონად მოთავსებულია ქართული ანბანი თავისებური რიგით, იგივე მეორდება სხვა „ანბანთქებაშიც“), თუმცა, ერთხელაც არ ახსენებს „ბაროკოს“ მოთხოვნებს. მ. ნაჭყებიას აზრით: „ნიშანდობლივია, რომ ამგვარ არაორდინალურ მოვლენებს ქართული ლიტმცოდნეობა ტრადიციულად პირველ რიგში სპარსული პოეზიის გავლენას უკავშირებს, მაგრამ არასდროს არ დასმულა კითხვა, რატომ უნდა მიემართა ამისთვის ვახტანგს. მისი აზრით, ეს გამოწვეულია მხოლოდ და მხოლოდ იმ ფორმალური ძიებით, რაც გაბატონებული იყო იმ ეპოქის ევროპულ მწერლობაში, მაგრამ განიხილება არა ერთმანეთთან კავშირში, არამედ ცალ-ცალკე, როგორც გარკვეული ლიტმცოდნეობითი სტილური თავისებურება. რის გამოც ახსნა-განმარტება, როგორც გარკვეული ფაქტისა, არ არსებობს.“

ნიშანდობლივია, სათანადო კვლევის შემდეგ მ. ნაჭყებიას მიერ გაკეთებული დასკვნა: „როგორც XVII-XVIII საუკუნეების ქართული ლიტერატურის შესწავლა ცხადყოფს, ჩანს, საქართველოშიც იგივე პროცესები მიმდინარეობდა, რაც ევროპაში; ამ ქართულ-ევროპული ერთიანობის, მთლიანობის საფუძველი ქრისტიანული რელიგიაა“ (ნაჭყებია: 68).

ამდენად, „ანბანთქებათა“ ბაროკოს ლიტერატურად მიჩნევის საფუძველს გვაძლევს სწორედ მისი სტილური თავისებურება. ფორმალისტური ძიებებით პოეტთა გატაცება ნიშანდობლივია, ასევე, ევროპული ბაროკოს მსგავსად, ჩვენთანაც დაცულია თემატიკის შაბლონი (რელიგიური თემებით დაინტერესება). საგულისხმოა, ხაზი გაესვას ერთ გარემოებას: ქართული ბაროკოს შემთხვევაში ორი სტილური თავისებურება შეერწყა ერთმანეთს. აქ „ანბანთქება“ უმთავრესად წმინდა ფორმალისტური განზრახვით დიადი

მიზნებისთვის გამოიყენება. ეს არის დიდაქტიზმი და ბიბლიური პასაურების შეხსენება, ამ პროცესში მეორე სტილური თავისებურებაც „დაშიფრვა“, „გამოცნობა“ იკვეთება.

ამ თვალსაზრისით გამოვკვეთ თეიმურაზ მეორის ორ ანბანთქებას: „ანბანთქება ამოცანად ნათქვამი“.

თეიმურაზ მეორემ, სწორედ დიდაქტიკური მოტივით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი პასაურები გახაზა ბიბლიოდან თავის „ანბანთქებაში“ და ამას გამოცანის სახე მისცა (უნდა ითქვას რომ, ორივე „ანბანთქებას“ რეფრენივით გასდევს შემდეგი სიტყვები: „შოი მას, ვისაც არა სწამს! – არიან დაბრკოლებულნი!“ („ანბანთქება“ III: 36, 4; „ანბანთქება“ IV: 37,2), აქვე ვხვდებით ერთგვარ წყევლა-კრულვასაც გალექსილი სწავლა-მცნებებისა და ეპიზოდების უმეცართადმი).

უფრო დეტალურად რომ განვიხილოთ, პირველ „ანბანთქებაში“ 36 სტროფია, მეორეში – 37. თითოეულში დაშიფრულია კონკრეტული ბიბლიური ეპიზოდი: ადამისა და ევას ცდუნება გველის მიერ და ედემის დათმობა; კაენის მიერ აბელის მოკვლა; ლამექის მიერ თავისი მამის (კაენის) და შვილის მოკვლა; ნოეს მიერ ღვთის ბრძანებით კიდობის აშენება და ა.შ. უნდა ითქვას, რომ პოეტის III და IV „ანბანთქება“ ერთგვარი მინიშნებაა იმისა, თუ რა ბიბლიური თემები გაულექსავს ავტორს „დღისა და ღამის გაბასებაში“, თუმცა ზოგი ეპიზოდი დამატებულია (ძველი აღთქმიდან: გოდლის შენება, სამსონის მიერ ფილისტიმელთა დარბევა, ბალამის ისტორია, ლევიტის ხარჭის შეურაცხყოფა ბრბოს მიერ თუ სხვა; ახალი აღთქმიდან: ანასა და კაიაფას მსჯელობა ქრისტეს დასჯის შესახებ, ძველებრაული წესის მიხედვით ქრისტეს წინადაცვეთა დაბადებიდან მერვე დღეს).

გავრცელებული შეხედულებით: „აღორძინების ხანის პოეტები თავიანთ „ანბანთქებებში“ შაბლონურად წერდნენ ღმერთზე, საიქისა და ამქვეყნიურ ამაოებაზე. ასეთი „ანბანთქებანი“ რელიგიური ხასიათისაა“ (მიქაელ 1948: 207).

ახლა, როცა უკვე ათწლეულობით თავსმოხვეული ათებიზმი არ ზღუდავს მკვლევართ მართებულად გააანალიზონ შემოქმედთა მიზანსწრაფვა, თამამად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სულხან-საბა ორბელიანმა, დავით გურამიშვილმა, თეიმურაზ პირველმა,

ჭეშმარიტი ქრისტიანისა და სრულფასოვანი მოქალაქისთვის საორიენტაციოდ გამოსაყენებელი თხზულებები შექმნეს, რითაც უმნიშვნელოვანესი ვალი მოიხადეს თვისტომთა წინაშე.

ბიბლიოგრაფია

References

1. თეიმურაზ მეორე 1939 : თეიმურაზ მეორე, თხზულებათა სრული კრებული, გ. ჯაკობიას წინასიტყვაობით, რედაქციით, ლექსიკონითა და შენიშვნებით, თბ., „ფედერაცია“, 1939.
2. მიქაელ 1974 : გ. მიქაელ ნარკვევები ქართული პოეტიკის ისტორიიდან, თბ., 1974.
3. მიქაელ 1948 : გ. მიქაელ ანბანთქება ძველ ქართულ ლიტერატურაში, სამეცნიერო შრომების კრებული, 1948, №3.
4. ნაჭყებია 2009 : გ. ნაჭყებია ქართული ბაროკოს საკითხები, თბ., 2009.
5. პატარიძე 1984 : რ. პატარიძე. ანბანთქება, საბჭოთა ხელოვნება, თბ., 1984, №2.
6. ღლონტი 2004 : რ. ღლონტი ჰიმნოგრაფიული ელემენტი არჩილის შემოქმედებაში, ლიტერატურული ძიებანი, 2004, №25, 121-127.

მაკა შეროზია

რეკლამის დისკურსის ლინგვისტური თავისებურებები

ანოტაცია: რეკლამის დისკურსი ჩვენი დროის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დისკურსია. რეკლამამ შეაღწია საზოგადოების ყველა საქმიანობაში. რეკლამა იყენებს სხვადასხვა ხერხებს, რათა მიმდინარეობს მკითხველის უურადღება, გააღვიძოს ინტერესი და გამოიწვიოს მოქმედება. სტატია განიხილავს რეკლამის დისკურსის ლინგვისტურ მახასიათებლებს. ნაშრომში მოცემულია თეორიული მასალის ანალიზი, რადგან ენა, ნერით თუ ზეპირ ფორმაში, ძლიერი ზეგავლენას ახდენს ადამიანებსა და მათ ქცევაზე. სტატიაში განხილულია რეკლამის დისკურსი ლინგვისტური თვალსაზრისით.

საკვანძო სიტყვები: რეკლამის დისკურსი, კონტექსტი, რეკლამის სტილი და ენა

Maka Sherozia

The Linguistic Peculiarities of Advertising Discourse

Abstract: Advertising discourse is one of the most important discourses of our time. Advertising has penetrated every corner of society. Advertisers use various devices to catch readers' attention, arise desire and induce their action. The article examines linguistic characteristics of advertising discourse. The paper includes the analysis of the theoretical material. As language, either spoken or written, has a powerful influence over people and their behavior. The article analysis the language of advertising from the linguistic point of view.

Key Words: Advertising discourse, context, style and language of advertising discourse

1. შესავალი

რეკლამის დისკურსი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკომუნიკაციო საშუალებაა, სადაც ინფორმაციის შემქმნელი და მიმდევარი გარკვეულ დისტანციაში იმყოფებიან. წლების განმავლობაში გაიზარდა რეკლამის როლი ადამიანის ცხოვრებასა და მისი საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში. ჩვენ ვაწყდებით რეკლამას ყოველდღიურ ცხოვრებაში. რეკლამისადმი ინტერესი დღითიდღე იზრდება. საგრძნობლად გააქტიურდა მისი როლი ყოველდღიურ ცხოვრებაში უკანასკნელი წლების მანძილზე. აქედან გამომდინარე, განსაკუთრებით საინტერესოა რეკლამის დისკურსის კვლევა.

ჩვენი მიზანია ნაშრომში ავსახოთ სარეკლამო ტექსტების ფუნქცია და გავაანალიზოთ რეკლამის დისკურსის ვერბალური თავისებურებები.

ნაშრომში მოცემულია რეკლამის დისკურსის შესახებ არსებული თეორიული მასალის ანალიზი.

რეკლამა უფრო და უფრო ფართოდ იყიდებს ფეხს ჩვენს ყოველდღიურობაში და წლებთან ერთად მრავალ ფუნქციას იძენს. რეკლამა თანამედროვე ადამიანს თან სდევს თითქმის ყოველ ნაბიჯზე. ჩვენ გამუდმებით რეკლამის სამყაროში ვიმყოფებით. ის მტკიცედ დამკვიდრდა საზოგადოებაში და ჩვენი ცხოვრების განუყოფელ ნაწილად იქცა. რეკლამის დისკურსი დისკურსის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სახეა. ის შედარებით ახალი დისკურსის სახეობაა, რომელიც ინტენსიურად ვითარდება მთელ მსოფლიოში.

რეკლამის აქტიურად გამოჩენა 1950-იან-60-იან წლებს უკავშირდება. იმ პერიოდისთვის ამ ახალი ინდუსტრიის მიზანი იყო პროდუქციის გაყიდვა. წლების მატებასთან ერთად შეიცვალა მისი მიზანი და ფუნქცია და ის გადაიქცა კომერციულ იარაღად. რეკლამას განსაზღვრავენ, როგორც სოციალურ ენას, მაყურებლის, მკითხველის გამოცდილების უანრს, დამარწმუნებელ ტექნიკას, თითქმის სამყაროს, რომელსაც გააჩნია თავისი საკუთარი უფლება, თავისი საკუთარი ენა, ტრადიციები და ისტორია, რომელიც ამკვიდრებს სტილს და კვალს ტოვებს ჩვენი ცხოვრების დიდ ნაწილზე.

2. რეკლამის დისკურსი და კონტექსტი

რეკლამის დისკურსის განხილვისას საინტერესოა ყურადღება გავამახვილოთ რეკლამის დისკურსის ლინგვისტურ თავისებურებებზე. კუკი თვლის, რომ როდესაც ლაპარაკია რეკლამის დისკურსზე მნიშვნელოვანია შევთანხმდეთ, რომ დისკურსის ანალიზი მოიცავს ენისა და კონტექსტის მთლიანობას (Cook 2003:4).

ში-ქსუს მიხედვით, კონტექსტის სახეებია:

- ინტერსუბიექტური კონტექსტი
- ინტერპერსონალური კონტექსტი
- სიტუაციური კონტექსტი
- სიმბოლური კონტექსტი (Shi-xu 2005:38-39)

როდესაც ლაპარაკია ტექსტზე, ძალიან მნიშვნელოვანია ტექსტთან ერთად კონტექსტის განსაზღვრა. იული აცხადებს, რომ დისკურსის ანალიტიკოსმა მხედველობაში უნდა მიიღოს ტექსტი, რომელშიც დისკურსის ნაწილი ვლინდება. თან დასხენს, რომ კონტექსტი არის გარემო ან პირობები, რომელშიც ენა არის გამოყენებული (Yule 1983:27).

ტექსტი იულის განმარტებით წარმოადგენს საკომუნიკაციო აქტის ვერბალურ ჩანაწერს. ტექსტი შეიძლება დაიყოს ორ ნაწილად: წერილობითი ტექსტი და ზეპირი ტექსტი (Yule 1983:6).

ლინგვისტები კონტექსტის 3 ტიპს განარჩევენ. ესენია: ვერბალური, სიტუაციური და პრაგმატული.

ვერბალური-მნიშვნელობისა და ენის საშუალების არჩევა ტექსტის განვენილობაში.

სიტუაციური-დაკავშირებული სიტუაციასთან, რომელშიც კომუნიკაციას აქვს ადგილი.

პრაგმატული-დაფუძნებულია საერთო ცოდნაზე.

საინტერესო კუკის მიერ შემოთავაზებული კონტექსტის განმარტება (Cook 2003:4). მისი აზრით, კონტექსტი შედგება:

✓ მასალა – ფიზიკური მასალა, რომლითაც ხდება ტექსტის გადაცემა

✓ მუსიკა და ფოტოები

✓ პარალინგვისტური ენა-აზრის მქონე ქცევა, რომელიც თან ახლავს ენას, როგორიცაა ხმის ხარისხი, უესტები, სახის გამომეტყველება და შეხება, ბეჭდვითი შრიფტის არჩევა და ასოების ზომა.

✓ სიტუაცია – საკითხები და საგანთა და ადამიანთა ურთიერთობა ტექსტის სიახლოვეს, აღქმული მონაწილეების მიერ.

✓ თანატექსტი – ტექსტი, რომელიც წინ უძღვის ან მისადევს მას ანალიზისას და რომელსაც მონაწილეები განიხილავენ იმავე დისკურსის საკუთრებად.

✓ შიდატექსტი – ტექსტი, რომელსაც მონაწილეები აღიქვამენ როგორც სხვა დისკურსის საკუთრებად, ეს ასოციაცია უჩნდებათ მათ ტექსტის მხედველობაში მიღების დროს, ეს კი ზეგავლენას ახდენს მათ ინტერპრეტაციაზე.

✓ მონაწილეები – მათ განიხილავენ როგორც გამგზავნები, მიმღებები, მიმმართველები, სამიზნე აუდიტორია.

✓ ფუნქცია – თუ რისთვის არის ტექსტი მიმართული გამგზავნის მიერ ან როგორ არის ის აღქმული მიმღების მიერ (Cook 1992:1).

2.1. ენის და რეკლამის ფუნქციები

ლიგვისტიკაში გამოაჩივენ ენის ფუნქციების შემდეგ ტიპებს:

- რეფერენციული
- ემოციური
- კონოტაციური
- ფატიკური
- პოეტური
- მეტალინგვისტური

ამათგან რეკლამის დისკურსისთვის შემდეგი ორი ფუნქცია არის ყველაზე მნიშვნელოვანი: რეფერენციული და კონოტაციური.

– პოეტურ ფუნქციასაც ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს რეკლამისათვის, როდესაც ადგილი აქვს სიტყვათა თამაშს რეკლამაში.

ლიჩის აზრით, (Leech 1966:123) წარმატებულ რეკლამას გააჩნია ოთხი ძირითადი ფუნქცია და თითოეულ მათგანს კი გააჩნია დიდი დატვირთვა საბოლოო მიზნის მისაღწევად.

• ყურადღება – რეკლამის პირველი მთავარი ფუნქციაა ყურადღების მიპყრობა ან ცნობისმოყვარეობის გაღვიძება/გამძაფრება. ამ მიზნის მიღწევა უმთავრესად სხვადასხვა ვერბალური თუ არავერბალური მახასიათებლებით ხორციელდება.

• კითხვადღობა – მკითხველისთვის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მოპოვება

• დამახსოვრება – რეკლამის წარმატებისთვის ასევე მნიშვნელოვანია მიმღებმა რაც შეიძლება დიდხანს დამახსოვროს რეკლამით მიწოდებული ინფორმაცია. განმეორების მიზანი სწორედ ამ ფუნქციის განხორციელებისკენ არის მიმართული

• გაყიდვების ძალა – რეკლამის ბოლო მიზანი არის გაყიდვა. მარკეტინგული კუთხით ბოლო ფუნქცია არის ყველაზე მნიშვნელოვანი.

ჩემი აზრით, პირველი სამი ფუნქცია ქმნის ამა თუ იმ რეკლამის წარმატებული გაყიდვის საფუძველს.

2.2. რეკლამა და პრესუპოზიცია

რეკლამის დისკურსის განხილვისას მნიშვნელოვანია ხაზგასმა პრესუპოზიციაზე.

ფერქლაფის აზრით, არსებობს ვარაუდის სამი ტიპი:

- ეგზისტენციური ვარაუდები: ვარაუდი იმაზე, თუ რა არსებობს;
- პროპოზიციური ვარაუდები: ვარაუდები, თუ რის შესახებ არის, შეიძლება იყოს ან იქნება შემთხვევა;
- შეფასებითი ვარაუდები, თუ რა არის კარგი ან სასურველი (*Fairclough 2003:55*) ;

როგორც ცნობილია, რეკლამა კომუნიკაციის ერთ-ერთი საშუალებაა. კომუნიკაციის ისეთი სახე, სადაც გამგზავნი და მიმღები ერთმანეთისაგან დაშორებული არიან.

2.3. რეკლამის ტექსტი და სტრუქტურა

რეკლამის დისკურსის განხილვისას ყურადღება უნდა გავა-მახვილოთ რეკლამის ტექსტსა და მის სტრუქტურაზე.

კოპეზია ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია რეკლამის დისკურსისათვის. ის გულისხმობს ტექსტის ზედაპირული სტრუქტურის არსებობას ანუ ტექსტის კომპონენტებს შორის კავშირს. ეს ადასტურებს, რომ რეკლამა ტექსტია.

კოპერენცია კოპეზიასთან ერთად მნიშვნელოვან როლს თამაშობს შეტყობინების მიღებასა და მის აღქმაში. მათი საშუალებით, ხდება რეკლამის ინფორმაციის მიწოდება და ტექსტის აღქმა.

კოპეზია განიმარტება, როგორც ბმულები, რომლებიც ლოგიკურად აკავშირებენ ენის ერთეულებს ერთმანეთთან ტექსტის

მთლიანობის ჩამოსაყალიბებლად. ჰალიდეის მიხედვით, კოპეზია არის მნიშვნელობების კავშირი, რომელიც არსებობს ტექსტში და განსაზღვრავს მას, როგორც ტექსტს (*Halliday & Hasan 1976:4*). კოპეზიის ძირითადი ტიპებია:

- გრამატიკული კოპეზია – მაკავშირებლები რეფერენცია, სუბსტიტუცია და ელიფსი
- ლექსიკური კოპეზია – სიტყვათა განმეორება, სინონიმი, ანტონიმი

• სტრუქტურული კოპეზია – ახალი ინფორმაციის მიწოდება და თემაზე ფოკუსირება, პარალელიზმები
ამათგან რეკლამის დისკურსისათვის ლექსიკური კოპეზია ყველაზე მეტად დამახასიათებელია.

დანესი გვთავაზობს, საინტერესო მოსაზრებას რეკლამის დისკურსთან დაკავშირებით. ის პარალელს ავლებს რეკლამასა და პოეზიას შორის, განიხილავს მათ, როგორც წინასწარგანზრაბული მნიშვნელობების მატარებლად. რეკლამის საფუძველი რიტორიკა. რეკლამის შემქმნელები იყენებდნენ ბევრ გამოცდილ ტექნიკას მათი დისკურსი უანრების ასაგებად. პოეზიის მსგავსად, რეკლამის დისკურსი შემოაქვს მნიშვნელობები ალუზის, მეტაფორის, ირონიის, ანალოგიის, იუმორისა და სხვა საშუალებებით (*Danesi 2015:5*).

ავტორის აზრით, რიტორიკული სტილი ეხმარება მსმენელს/ მკითხველს, ადვილად ამოიცნოს ამა თუ იმ პროდუქტის ბრენდი. კონცეპტუალური მეტაფორები და სხვა რიტორიკული ტექნიკა წარმოადგენს დისკურსის ბირთვს. ბევრი ბრენდ სახელი წარმოადგენს პირდაპირ მეტაფორებს. პრაქტიკულ დონეზე, პროდუქციის დასახელებას აქვს ინდექსური ფუნქცია, რომ ის აძლევს საშუალებას მომხმარებელს ამოიცნოს, თუ რა პროდუქციის ყიდვა სურთ მათ (*Danesi 2015:6*).

ავტორი თვლის, რომ რეკლამის რიტორიკული ენის საშუალებით ხდება რეკლამის ენის გამოყენება თანამედროვე ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

ამა თუ იმ პროდუქტების სახელები აღვივებენ ადამიანის ფანტაზიის სამყაროს. ამასთანავე რეკლამის ტექსტები შეიცავენ სხვადასხვა კულტურულ სიბრძნეს. რეკლამაში ბრენდ სახელების შექმნით, როგორც კონცეპტუალური მეტაფორები, ონომატოპოეტური

ფორმები და სხვა, მწარმოებლები და მარკეტოლოგები ახდენენ მესიჯების ეფექტურად რეგულირებას. ზოგჯერ რიტორიკული ფორმა არ არის დაწერილი ან ნათქვამი, უბრალოდ ნაგულისხმევია (*Danesi 2015:7*).

დანესის აზრით, გარკვეული კუთხით რიტორიკული დისკურსი არის ვიზუალური იმიჯის ლინგვისტური თარგმანი, რომელიც დაკავშირებულია პროდუქტთან ან მომსახურეობასთან (*Danesi 2015:6*).

დანესი რიტორიკულ სრტატეგიებში განიხილავს მეტონიმიასა და ირონიას. ისინი დაკავშირებულია პროდუქციის ფუნქციასა და სოციალურ აღქმასთან (*Danesi 2015:7*).

დანესის აზრით, ტექნიკის განვითარებამ გარკვეული ზეგავლენა მოახდინა რეკლამის დისკურსის განვითარებაზე. დისკურსის გავლენას აძლიერებს მულტიმოდალური და მულტიმედიური ტექნიკა. სხვადასხვა ტექნოლოგიების გამოყენებით რეკლამის შემქმნელებს შეუძლიათ დააკავშირონ პრეზენტაციის სხვადასხვა ხერხები(ტექსტი, აუდიო, ვიზუალური) და სახეობები(ვიზუალური, ესთეტიკური და ნარატიული) სხვადასხვა მედია საშუალებებთან. ის შეიძლება დახასიათდეს, როგორც ხმის, მხედველობის და გრძნობის ენა, რომელიც იყენებს ქვეცნობიერ მნიშვნელობებს, რომლებიც ასახვას ჰქონებენ ადამიანების გადაწყვეტილებებსა და ქცევებში (*Danesi 2015:1*).

2.4. რეკლამის სტილი და ენა

დანესის აზრით, რეკლამის სტილის თვისებები და სტრატეგიები, რომლებიც ავლენენ მის რიტორიკულ ბუნებას შემდეგია:

- სლოგანები. მათ აქვთ ბრენდის სახელის აღიარების, ცნობის, გაძლიერების ეფექტი, მას შემდეგ რაც ისინი მიღრეკილი არიან სწრაფად შეაღწიონ საზოგადოებრივ მეხსიერებაში.
- ბრძანებითი ფორმის გამოყენება. ეს ქმნის რჩევის ეფექტს, რომელიც უხილავი ავტორიტეტული წყაროდან ან ბუნებრივი ბიოლოგიური იმპულსიდან გამომდინარეობს.
- ფორმულები. ეს ქმნის ეფექტს, რომ გახადოს უაზრო განცხადებები სარწმუნო.
- აღიტერაცია. ბეგერების განმეორება ზრდის ალბათობას, რომ ბრენდის სახელი იქნება დამახსოვრებული;

• მეტყველების ნაკლებობა. ზოგიერთი რეკლამა სტრატეგიულად თავს არიდებს ნებისმიერი ენის გამოყენებას, რაც არ უნდა იყოს, გვთავაზობს იმპლიკაციით;

• განზრახული გამოტოვება. ეს ტექნიკა დაფუძნებულია იმ ფაქტზე, რომ საიდუმლოებები იპყრობენ ჩვენს ყურადღებას (*Danesi 2015:8*).

აუცილებელია იმის თქმა, რომ რეკლამის ენა ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორია რეკლამის დისკურსში. მისი მიზანია, დადებითი ზეგავლენა მოახდინოს მსმენელზე/მკითხველზე და აიძულოს მას გარკვეული მოქმედება. შეიძლება გამოვყოთ შემდეგი ეტაპები:

- ყურადღება
- ინტერესი
- სურვილი
- მოქმედება

რეკლამის როგორც კომუნიკაციის განხილვისას, საინტერესოა ყურადღება გავამახვილოთ, თუ რამდენად ცხადად, სრულყოფილად და ორგანიზებულად არის მიწოდებული რეკლამა. რეკლამისათვის როგორც ეფექტური კომუნიკაციის საშუალებისთვის მნიშვნელოვანია შეტყობინების გადაცემა. ინფორმაციის სწორი, ლოგიკური გადაცემა და მარტივი, ლაკონური ინფორმაციის სწორად მიწოდება. რეკლამა არ უნდა იყოს ხანგრძლივი და მოსახეზრებელი და რაც მთავარია, ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ელემენტები უნდა იყოს ერთმანეთთან კარგად შერწყმული.

როდესაც ვსაუბრობთ რეკლამის დისკურსზე, მნიშვნელოვანია მიმოვიხილოთ ვერბალური კომუნიკაცია. რეკლამების გადაცემის უდიდესი ნაწილი ლინგვისტურ მახასიათებლებზე მოდის, თუმცა არანაკლებ მნიშვნელოვანია არავერბალური ასპექტები რეკლამის დისკურსში. ვერბალური კომუნიკაცია გულისხმობს როგორ წერილობით, ასევე ზეპირმეტყველებას. ვერბალური კომუნიკაცია დაფუძნებულია სიმბოლოებზე. ვერბალური კომუნიკაციების საშუალებით ხდება აზრების, ემოციების გამოცდილების, ფიქრების, საგნებისა თუ ადამიანების განსაზღვრა. რეკლამა ვერბალური კომუნიკაციის საშუალებით გვამცნობს რეალობას, გვამყოფებს არარეალურ სამყაროში, გვაიძულებს ვიფიქროთ და ვიმოქმედოთ.

უფდისის განმარტებით, რეკლამის შემქმნელები სხვადასხვა ტექნიკას მიმართავენ. ზოგჯერ რეკლამა პირდაპირი ან არა-პირდაპირია. „რეკლამის ძალა ენიდან გამომდინარეობს“ (Woods 2006:3). რეკლამის შემქმნელები იყენებენ ენას კომუნიკაციის სხვა ფორმებთან სინქრონში, რათა გადასცენ შეტყობინება. ძალიან ხშირად ძლიერია ურთიერთობა რეკლამის ვერბალურ თუ არა-ვერბალურ მახასიათებლებს შორის და ძნელია იმის თქმა, თუ რომელს აქვს უპირატესობა რეკლამაში.

უფდისის თქმით, რეკლამები დამოკიდებული არიან კონტექსტზე და დაკავშირებული არიან სოციალურ ფასეულობებთან და კულტურულ პირობებთან (Woods 2006:12).

ხმებით თამაში დამახასიათებელია როგორც ზეპირი, ასევე ბეჭდური ფორმის რეკლამისთვის. ხმის სტრატეგიას იყენებენ იმისათვის, რომ მიიპყრონ მკითხველის/მსმენელის ყურადღება, შეტყობინება გახადონ უფრო დასამახსოვრებელი და დაარწმუნონ პროდუქციის თუ სერვისის ღირებულებაში (Woods 2006:13-14).

ალიტერაცია ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელია რეკლამისათვის. მაგ. „Freshly Frozen fruity flavours“ (Ice-lolly)

„Fanatical about furniture, Passionate about prices“ (Courts furnishings) (Woods 2006:18).

რეკლამებში დიდი დოზით არის რითმი გამოყენებული.

Work smarter, work faster.

ავტორის აზრით, გამეორება სარეკლამო ტექსტისთვის ტიპური მოვლენაა (Woods 2006:18).

როდესაც საუბარია რეკლამაზე, უნდა აღინიშნოს, რომ არ-სებობს სარეკლამო ტექსტის ორი კატეგორია: ხაზგასმული (გა-მოყოფილი) და მთავარი (პრინციპული). I მოიცავს ისეთ ელემენტებს, რომელსაც მკითხველი ხედავს ერთი შეხედვით. II-ში კი ჩართულია ისეთი ელემენტები, როდესაც საჭიროა ყურადღებით წაკითხვა და გაგება. სათაური რეკლამაზე საუბრისას მნიშვნელოვანია, რადგან ის გამოხატავს რეკლამის კონცეფციას და ის არის პასუხისმგებელი სარეკლამო ტექსტზე.

თვით სათაური შეიძლება დაიყოს ორ ჯგუფად: პირდაპირი და არაპირდაპირი. პირდაპირში ნათლად ჩანს ძირითადი აღქმა, პირდაპირი მოქმედება. არაპირდაპირი კი არა ინფორმაციულია,

არამედ აქ ყურადღება მახვილდება რეკლამისათვის მსმენელის ყურადღების მიპყრობისკენ.

ჰიპერბოლა, ოქსიმორონი, მეტონიმია, რიტორიკული ფიგურები მიმართულია მეხსიერების გაძლიერებისაკენ.

ძირითად უანრობრივ მახასიათებლად შეიძლება ჩაითვალოს:

- სტანდარტული ტექსტური მოდელი
- ენების ალრევა, ალიტერაცია
- რიტორიკული შეკითხვები, იმპერატივები, ელიფსი, იმპლიკაციური შედარება,
- ომონიმია, პოლისემია
- კონკრეტულ დიალექტსა და რეგისტრს შორის, რომ შეიქმნას პირდაპირი ასოციაცია პროდუქტსა და აუდიტორიას შორის.
- არაოფიციალური საუბრის იმიტაცია
- სტილისტური ხერხები: მეტაფორა, მეტონიმია...

რეკლამისათვის ძალიან მნიშვნელოვანია სამიზნე აუდიტორია, რომლის კრიტერიუმებად შეიძლება ჩაითვალოს შემდეგი მახასიათებლები: ასაკი, სოციალური სტატუსი, სქესი. ამათ შორის მნიშვნელოვანია გენდერის როლი.

რაც შეეხება სიტყვებისა და ფრაზების სტრუქტურას, რეკლამის დისკურსში არ იყენებენ რთულ წინადადებებს. გამოიყენება მარტივი, მოკლე, ლაკონური სტრუქტურები, რომლებიც სწრაფი და ადვილი აღქმისკენ არიან მიმართული. ხშირად რიტორიკულ ჟანრს გააჩნია ძლიერი დიალოგიზირებული ფორმა (Bakhtin 1981:354).

იმპერატიულობა და რიტორიკულობა ეს რეკლამისათვის ჩვეულებრივი ფორმებია. ზედსართავებისა და ზნიზედების შედარებითი ფორმების გამოყენებას ძალიან ხშირად ნახავთ რეკლამები. Three part list-ის პრინციპი ძალიან მნიშვნელოვანია რეკლამებში წინადადების სტრუქტურის აგებისას (Woods 2006:29).

რეკლამა ურთიერთობის დისტანციური საშუალებაა. რეკლამის შემქმნელები ხშირად მიმართავენ პერსონალიზებული კომუნიკაციების ილუზიას. ამას ხშირად ნაცვალსახელის გამოყენებით ახდენენ.

Because you're worth it (L'Oréal cosmetics).

We made it just for you (Samsung, digital electronics);

we-it გამოხატულია თვითონ მწარმოებელი. ხშირად ნაცვალსახელების მეშვეობით ხდება პრესუპოზიციების შექმნა (Woods 2006:32).

როდესაც ლაპარაკია რეკლამის დისკურსზე საინტერესოა აღინიშნოს გრაისის (1975) მოსაზრება. კომუნიკაციის ძრითადი პრინციპი თანამშრომლობის პრინციპს წარმოადგენს. განარჩევენ შემდეგ 4 სახის მაქსიმს :

- რაოდენობის მაქსიმი – შეტყობინების ინფორმაციულობა უნდა შეესაბამებოდეს მოთხოვნილ დონეს. ინფორმაცია არ უნდა აჭარბებდეს მოთხოვნილ დონეს;
- ხარისხის მაქსიმი – არ თქვა ის, რასაც მცდარად თვლი; არ თქვა ის, რისი დამტკიცებაც არ შეგიძლია;
- ურთიერთობის მაქსიმი – გააკეთე იმდენი რამდენიც მოგეთხოვება იმ ეტაპზე, როცა საუბარში ერთვები; იყავი რელევანტური;
- მართებულობის მაქსიმი – იყავი მართებული და დროული;
- ქცევის მაქსიმი – აარიდე თავი გაუგებარ გამონათქვამებს; აარიდე თავი ორაზროვნებას; მოკლედ გამოხატე აზრი და ილაპარაკე თანმიმდევრულად.

რიტმი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სატელევიზიო რეკლამისათვის, სადაც მუსიკა თან სდევს რეკლამის ტექსტს, რიტმისა და რითმის ელემენტები ეხმარებიან მას აუდიტორიის ფსიქიკაში რაც შეიძლება დიდხასი და ღრმად დარჩეს. ახალი სიტყვების და გამოთქმების შექმნა რეკლამისათვის ერთ-ერთი ყველაზე დამახასიათებელი თვისებაა, რადგან მასში ყველაზე მეტად აისახება სოციალური, კულტურული ცვლილებები. სიახლე შეიძლება გამოხატული იყოს როგორც ფორმაში, ასევე მართლწერაში (Woods 2006:19).

Ex. Beanz Meanz Heinz

Heinz Baked Beans

შეგადაშიგ რეკლამისათვის დამახასიათებელია ახალი მართლწერის შექმნა, ამისი დიდი წილი კი პოლისემიურ სიტყვებზე მოდის. ასეთი სიტყვები იწვევენ გარკვეულ ორაზროვნებას, ამიტომ ამ სტრატეგიას ხშირად ირჩევენ რეკლამის შემქმნელები.

ვუდსი მიიჩნევს, რომ ლექსიკურ ორაზროვნებას ხშირად ომონიმების გამოყენება იწვევს. ორაზროვნება მხოლოდ სიტყვის გამოყენებით არ ხდება. ორაზროვნების წყაროს ზოგჯერ მთელი ფრაზა წარმოადგენს. მისი აზრით, რეკლამები გამოირჩევიან აღნერითი სიტყვების გამოყენებით (Woods 2006:20). ერთ-ერთი ხერხი,

რეკლამის დისკურსის ლინგვისტური თავისებურებები

რომელიც რეკლამისათვის დამახასიათებელია ხატოვანი ენაა, რომელიც ამყარებს შედარებასა და ასოციაციებს ისეთ საგნებსა თუ ობიექტებს შორის, რომლებიც ძნელია რაიმეთი ერთმანეთთან დააკავშირო (Woods 2006:23).

ამიტომაც რეკლამაში ხშირია შედარებისა და მეტაფორის მაგალითები. რეკლამის შემქმნელები ასევე ხშირად მიმართავენ სინონიმებსა და ჰიპერბოლებს თავიანთ შეტყობინებებში.

აბრევიატურას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თანამედროვე რეკლამებში. ისინი მოტივირებული არიან, რომ დაზოგონ სივრცე რეკლამაში, ასევე მათი ფუნქცია შექმნან სოციალური კავშირი რეკლამის შემქმნელსა და შეტყობინების გარკვეული ჯგუფის მკითხველებს შორის. აბრევიატურის საშუალებით ასევე ხდება სხვადასხვა სფეროსათვის დამახასიათებელი სპეციალური ტერმინების ჩასმა რეკლამაში. შეიძლება მიმღებს არ ესმოდეს მათი შინაარსი, მაგრამ მათი საშუალებით გარკვეულ ზეგავლენას ახდენენ მიმღებზე. ინფორმაციულად ეს შეიძლება არ იყოს ბოლომდე გასაგები, მაგრამ მათი ულერადობა ტექნიკურად ავსებს რეკლამებს. ამიტომაც ძალიან ხშირად რეკლამებში ვხვდებით სამეცნიერო, საინჟინრო ტერმინებს. ინფორმაციის ბუნდოვანებამ შეიძლება უფრო დადებითი როლი იქონიოს მიმღებზე (Woods 2006:24-25). როდესაც ლაპარაკია ბუნდოვან ტერმინებზე, უნდა აღინიშნოს ევფემიზმების გამოყენების დადებითი როლი რეკლამებში, რადგან მათი საშუალებით ხდება რეფერენციის გამოყოფა ტაბუდადებულ თემებში (Woods 2006:25).

ავტორის აზრით, სემანტიკური იმპლიკაცია შეიძლება ისეთი გზით იყოს ნაჩვენები, რომ ის აღქმული იყოს თითქოს რეკლამის შემქმნელს მკითხველზე თუ მსმენელზე გარკვეული პირადი სახის ინფორმაცია აქვს. ამ გზით კი ხდება ფამილიარული ურთიერთობის დამყარება მნარმოებელსა და მომხმარებელს შორის (Woods 2006:34).

ტერმინი პერსონიფიკაცია ძალიან ხშირად იხმარება რეკლამის დისკურსში. როდესაც ხდება ადამიანური თვისებების მახასიათებლების მინიჭება უსულო საგნებზე თუ აბსრაქტულ ერთეულებზე. ამ მახასიათებლებში შედის: ემოცია, გრძნობა, სურვილი, ფიზიკური უესტის, გრამატიკული და მეტყველების ძალაც კი.

ძალიან ხშირად ხდება სქესის მინიჭება ამა თუ იმ საგნის მიმართ. მაგ. მანქანაზე: *She is a good runner (Woods 2006:35)*.

ჩვენ ვიზიარებთ ნიკოლა ვუდსის მოსაზრებას, რომ პერსონიფიკაცია ერთ-ერთი საშუალებაა მომხმარებელმა დაამყაროს ინტერაქტიული ურთიერთობა უფრო უსახო საგანთან, ასოციაციურად დააკავშიროს ის რაიმე ცხოველთან, რომელსაც მსგავსი ნიშნები და თვისებები გააჩნია. რეკლამის შემქმნელებისათვის პერსონიფიკაციის პროცესი უფრო მეტ შესაძლებლობებს იძლევა შეადარონ და უკეთ წარმოადგინონ იმ პროდუქციის თვისებები, რომელსაც რეკლამას უკეთებებს (Woods 2006:35)

3. დასკვნა

ნაშრომში განხილულია რეკლამის დისკურსის ვერბალური მასასიათებლები, გაანალიზებულია რეკლამის დისკურსის ტექსტი, კონტექსტი, ენის ფუნქციები, სტილი და ენა. ანალიზმა ცხადყო, რომ რეკლამის დისკურსი, კერძოდ მისი ენა მრავალფეროვანია. რეკლამის დისკურსი ამკვიდრებს თავის სტილს და წლებთან ერთად იცვლება მისი ენა და ტრადიციები. სტატია წათელყოფს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია რეკლამის ლინგვისტური მახასიათებლების გათვალისწინება წარმატებული რეკლამის შესაქმნელად.

ბიბლიოგრაფია

References

1. Bakhtin 1981 : Bakhtin M. M. The Dialogic Imagination. University of Texas Press. The United States of America
2. Cook 1992 : Cook G. The Discourse of Advertising. Routledge. London & New York.
3. Cook 2001: Cook G. The Discourse of Advertising. Routledge. London & New York
4. Danesi 2015: Danesi, M. Advertising Discourse The International Encyclopedia of Language and Social Interaction. John Wiley & Sons, Inc. USA

5. Fairclough 2003: Fairclough N. Analysing Discourse. Routledge. London.
6. Grice 1975: Grice H. Logic and Conversation. In P. Cole and Morgan (eds) studies in Syntax and Semantics III Speech Acts (pp. 183-98). Academic Press. New York.
7. Halliday. Hasan 1976: Halliday M. A. K. & Hasan R. Cohesion in English. Longman. London
8. Leech 1966: Leech G. English in Advertising. Longman. London
9. Shi-xu 2005: Shi-xu. A Cultural Approach to Discourse Palgrave Macmillan. New York
10. Woods 2006: Woods N. Describing Discourse. A Practical Guide to Discourse Analysis. Hodder Arnold. London
11. Yule Brown 1983: Yule G. Brown G. Discourse Analysis. Cambridge University Press. Cambridge

ოდიშის სამთავროს ევროპასთან ურთიერთობის ისტორიიდან.
საქართველოს დიდი მეგობარი – დონ ქრისტოფორო დე კასტელი

ისტორია

ზაალ ქორთუა

ოდიშის სამთავროს ევროპასთან ურთიერთობის
ისტორიიდან.

**საქართველოს დიდი
მეგობარი – დონ ქრისტოფორო დე კასტელი**

ანოტაცია: გვიანფეოდალური ხანის საქართველოში მოღვაწე ევროპელი კათოლიკე მისიონერების შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში არა ერთი სამეცნიერო ნაშრომი და გამოკვლევა შეიქმნა. დღესაც დიდია ინტერესი მათი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მიმართ. ეს პიროვნებები, რომლებიც რომის პაპის წარდგინებით ჩამოვიდნენ საქართველოში სამოღვაწეოდ, მეცნიერებისა და ხელოვნების სხვადასხვა დარგებში დიდად განსხვავლულები იყვნენ, მათში არა ერთი იყო მწერალი, მხატვარი, მკურნალ-ექიმი და სხვა საერო ცოდნით აღჭურვილი. ერთ ერთი მისიონერთაგანი, რომელიც მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოში მოღვაწეობდა და უდიდესი ამაგი დასდო საქართველოს ისტორიასა და კულტურას, იყო შესანიშნავი მხატვარი და ისტორიკოსი – იტალიელი დონ ქრისტოფორო დე კასტელი. მან საქართველოს ისტორიას შესძინა მთელი გალერეა ისტორიული პიროვნებების პორტრეტებისა, რომ არა კასტელი, დღეს საქართველოს ისტორიას არ ექნებოდა თეიმურაზ I-ის და მისი ოჯახის, როსტომ მეფის, ლევან II დადიანის, იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-ის, ვამიყ ლიპარტიანის, მარიამ დედოფლის, გიორგი სააკაძის, უნდილაძების, აფხაზთა მთავრის სეტემან შარაშიას, სხვა ქართველი დიდებულებისა და უბრალო ხალხის წარმომადგენელთა ასობით პორტრეტი. კასტელის შემუშავებული ჰქონია საკუთარი სადამნერლობი სისტემა, მის მიერ საკუთარ ნახატებზე გამოყვანილი ასო-ქარაგმები ჯერ-ჯერობით გაუშიფრავია, მისი ამოკითხვა ბევრ საინტერესო მასალას გვპირდება. აქვე უნდა აღინიშნოს

ის ფაქტი, რომ კასტელის ნახატების დიდი ნაწილი იტალიაში დაბრუნების დროს გზაში განადგურდა. საკმაო დრო დასჭირდა მხატვარს რომ მათი ნაწილი აღედგინა. ნინამდებარე ნარკვევში ასახულია დონ ქრისტოფორო დე კასტელის საქართველოში მოღვაწეობის პერიოდი. გადმოცემულია მხატვრის დიდი სიყვარული და პატივისცემა ჩვენი ქვეყნისა და ხალხისადმი, რომელსაც მხატვარი მთელი ცხოვრების მანძილზე განიცდიდა.

ამოსავალი სიტყვები: ლევან II დადიანი, საქართველო-ევროპის ურთიერთობები, არქანჯელო ლამბერტი, ზუგდიდი.

Zaal Qortua

From the History of Relationship Odishi Principality with Europe

The Great friend of Georgia – Don Christoforo De Castelli

Abstract: In Georgian historiography, there are some scientific works and researches of European catholic missionaries who carried out their activity in the late feudal age in Georgia. Great interest is taken in their life and activity today as well. These people were introduced by the Pope and they were well-educated in different fields of science and art. They were writers, artists, doctors and people with secular education. One of the missionaries who fulfilled his activity in Georgia and made a great contribution in Georgian history and culture in the first half of the XVII century was the great artist, Italian Don Christofore De Castelli. He created the portraits of historic figures such as Teimuraz I and his family, King Rostom, Levan II Dadiani, King of Imereti Aleksandre III, Vamik Lipartiani, Queen Mariami, Giorgi Saakadze, the Undiladzes, the principal of Abkhazia Seteman Sharashia, hundreds of other Georgian nobles and ordinary people. Castelli used his own system of writing. The letters and allegories on his portraits aren't identified yet and their identification promises to give us a lot of interesting material. We must mention that most of his portraits were destroyed when he was returning to Italy. It took him not a little time to restore the part of them. In the following essay it's described the period of his activity in Georgia. It tells that the artist's whole life was full of great love and respect towards Georgia and Georgians.

Key words: Levan II Dadiani, Georgia-European relations, A. Lamberti, Zugdidi.

ოდიშის სამთავროს ევროპასთან ურთიერთობის ისტორიიდან.
საქართველოს დიდი მეგობარი – დონ ქრისტოფორო დე კასტელი

ფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორია იცნობს არა ერთ მოღვაწეს, რომლებმაც განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს ჩვენი ქვეყნის კულტურის, ისტორიისა და მთლიანად ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების საქმეში. ასეთ პიროვნებათა რიცხვს განეკუთვნება XVII ს. პირველ ნახევარში საქართველოში მოღვაწე იტალიელი კათოლიკე (თეატინელთა ორდენის მოწესე) ბერი დონ ქრისტოფორო დე კასტელი. განუსაზღვრელად დიდია ამ მოღვაწის დამსახურება საქართველოს ისტორიის წინაშე. თავისი ცხოვრების მნიშვნელოვანი, შემოქმედებითი ძიებით დატვირთული პერიოდი ამ დიდებულმა იტალიელმა ჩვენს კუთხეში გაატარა.

ოთხი საუკუნის წინ, ოდიშის დიდი მთავრის – ლევან II დადიანის კარზე თავი მოეყარა ცივილიზებული ევროპის უგანათლებულესი ქვეყნის – იტალიის წარმომადგენლობას – სასულიერო პირებს (ბერებს), მკურნალ-ექიმებს, მწერლებს, მხატვრებს. როგორც უცხოური წყაროები მეტყველებენ, მათი ჩამოყვანა თვით დადიანის მონადინებით მომხდარა. ჭკვიანი მთავარი სწორად აფასებდა რეალობას. აღმოსავლეთი საქართველო ისლამის საშიშროების წინაშე დამდგარიყო, ირანი ქართლსა და კახეთს გაქრობით ემუქრებოდა. ოსმალეთი გასაქანს არ აძლევდა დასავლეთ ქართულ სამეფო-სამთავროებს, ასეულობით ტყვეს ითხოვდა მოჩვენებით მშვიდობის საფასურად. ოდიშის სამთავრო, ისევე როგორც დანარჩენი ქართული სამეფო-სამთავროები, სრულ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ იზოლაციაში ექცეოდა. ოდიშის განათლებული მთავარი სწორედ ევროპელი სასულიერო პირების, მისიონერების მეშვეობით აპირებდა შექმნილი პოლიტიკური და ეკონომიკური იზოლაციის გარღვევას და დაკავშირებას მოწინავე სამყაროსთან. დადიანის კარზე თავი მოიყარეს იტალიელმა მისიონერებმა – არქანჯელო ლამბერტიმ, ჯუზეპე ჯუდიჩემ, ქრისტოფორო კასტელიმ, მარია მაჯომ, კლემენტე გალანომ და სხვებმა, პიროვნებებმა, რომლებიც ფრიად განსწავლულები იყვნენ როგორც თეოლოგიაში, ასევე საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა დარგში. ლევან დადიანის დიდი მეცადინების შედეგად სამთავრო კარი ქართული კულტურის – მწერლობის, ისტორიის, ოქრომჭედლობის განვითარების ცენტრი

გახდა. აქ მოღვაწეობდნენ ცნობილი კალიგრაფი მამუკა თავაქარაშვილი, რომელმაც გადაწერა და მშვენიერი მინიატურებით შეამკა „ვეფხისტყაოსანი“, „უთრუთიან–საამიანის“ გამლექსავი, ქართველი პოეტი ბარძიმ ვაჩანაძე. სამთავრო კარის საოქრომჭედლო სახელოსნოში შეიქმნა არა ერთი დიდებული ნიმუში ქართული ხატნერისა. ლევანის დის – როსტომ მეფის მეუღლის – მარიამის დაკვეთითა და ხელშეწყობით გადაიწერა „ქართლის ცხოვრება“, მომძლავრებული ისლამის პირობებში მარიამის აქტიური ძალისხმევით სპარსელთა მიერ ანგესირებულ ქართლში შენარჩუნებულ იქნა ქართული სული, ქვეყანა დამშვიდდა და მოშენდა.

ლევან დადიანის კარზე მოღვაწე უცხოელთა შესახებ საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთ ბევრი დაიწერა. ძნელი ნარმოსადგენია ქართული ისტორიოგრაფია არქანჯელო ლამბერტის „სამეგრელოს აღწერისა“ და „წმიდა კოლხეთის“, ჯუზებე ჯუდიჩეს საქართველოზე გამოქვეყნებული წერილების, მარია მაჯოს გრამატიკის, კლემბენტე გალანოს ისტორიის, ანტონიო ჯარდინას და ალნიშნული პერიოდის სხვა მოღვაწეთა ნაშრომების გარეშე. ნარკვევში განსაკუთრებით გვინდა ხაზი გავუსვათ დონ ქრისტოფორო დე კასტელის მრავალმხრივ მოღვაწეობას, იმ უდიდეს ამაგს, რომელიც ამ პიროვნებამ დასდო ქართულ კულტურასა და ისტორიოგრაფიას.

დონ ქრისტოფორო დე კასტელი 1632 წლის ივლისში სხვა მისიონერებთან ერთად ჩამოვიდა საქართველოში. მალე ისინი გორიდან ჯერ გურიაში, შემდეგ კი სამეგრელოში გადმოვიდნენ სამოღვაწეოდ. დადიანმა მათ ხელსაყრელი პირობები შეუქმნა საცხოვრებლად და სამუშაოდ. როგორც ალინიშნა, მათი დახმარებით დადიანი დასავლურ სამყაროსთან ურთიერთობის დამყარებას ისახავდა მიზნად, აქ საერთაშორისო მასშტაბის არა ერთი ეკონომიკური პროექტი უნდა განხორციელებულიყო, რომელიც სამთავროს დიდ მოგებას მოუტანდა. ზემოთხსენებული პიროვნებები იყვნენ ლევან II დადიანის დიპლომატიური წარმომადგენლები იტალიაში, პაპის კარზე. დადიანი მათი მეშვეობით ინფორმირებული იყო დასავლეთ ევროპაში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების შესახებ. მან კარგად იცოდა პაპის დიდი გავლენისა

ოდიშის სამთავროს ევროპასთან ურთიერთობის ისტორიიდან. საქართველოს დიდი მეგობარი – დონ ქრისტოფორო დე კასტელი

და ავტორიტეტის შესახებ ევროპის მმართველ წრეებში. ასრულებდნენ რა ლევან დადიანის ამა თუ იმ დავალებას, მისიონერები ხშირად დიდ რისკზე მიდიოდნენ, რადგანაც მაშინდელ სამყაროში მეტად საშიშ საქმეს წარმოადგენდა უცხო ქვეყანაში გადაადგილება, მით უმეტეს დესპანის მისის შესრულება. ოსმალეთში ჯამუშობის მოტივით დაპატიმრებული ჯუზებე ჯუდიჩე, რომელიც ლევან II დადიანის მიერ ელჩად იყო წარგზავნილი იტალიაში, 1643 წელს დარდანელში, თურქთა ტყვეობაში გარდაიცვალა.

მიუხედავად ადგილობრივ ხელისუფალთა მიერ ხელშეწყობისა, რთული იყო გვიანფეოდალურ სამეგრელოში უცხო ტომელის ჩამოსვლა და დიდი ხნის განმავლობაში საცხოვრებლად დარჩენა. მისიონერები ნათლად წერენ აქ არსებული სიძნელეების შესახებ. მიუხედავად დიდი წინააღმდეგობებისა, მათ შეისწავლეს ქართული და მეგრული ენები და ხალხში მრავალგვარ სამუშაოს ასრულებდნენ. უნდა ალინიშნოს ის გარემოება, რომ თეატრინელი ბერები, რომელთაც განეკუთვნებოდნენ სამეგრელოში ჩამოსული მისიონერები, დიდად განსაკულულები იყვნენ. განათლების ფართო სპექტრით ისინი აშკარად გამოირჩეოდნენ სხვა ორდენების წარმომადგენელთაგან. მათში არაერთი იყო ექიმი, მწერალი, მხატვარი და სხვა საერო ცოდნით აღჭურვილი პიროვნება. კათოლიკური რომის ხელმძღვანელობა უდიდეს ყურადღებას აქცევდა მისიონერთა მოღვაწეობას აღმოსავლეთის ქვეყნებში, კერძოდ, საქართველოში. ამ მისით მათი მომზადების ერთ ერთი საფუძველი იყო სპეციალური კოლეჯის დაარსება რომში ქართველი ახალგაზრდების განსანათლებლად. როგორც ცნობილია, 1627 წელს რომში იტალიელი სტეფანე პაოლინისა და თეიმურაზ I-ის ელჩის ნიკიფორე ირბახის მიერ ქართულ–იტალიური ლექსიკონიც გამოიცა. ეს ლექსიკონი უნდა დახმარებოდა საქართველოსკენ მომავალ მისიონერებს ქართული ენის შესწავლაში. დიდი იყო მისიონერთა ინტერესი ჩვენი ქვეყნის, მისი კულტურისა და ისტორიის მიმართ. შესაბამისად, მათ ვრცელი ინფორმაცია დააგროვეს ჩვენი ქვეყნის შესახებ, სწავლობდნენ ქართულ საეკლესიო მღვდელმსახურებას, საგალობლებს, ცხოვრების წესს, ინერდნენ ადგილობრივ ზენ–ჩვეულებებს, ტრადიციებს, რწმენა–წარმოდგენებს. ხშირად მიუთითებდნენ ნაკლოვანებებზე და სახავდნენ

მათი გამოსწორების გზებს. ცნობილია მათი შეურიგებელი პოზიცია ტყვეთა სყიდვის წინაღმდეგ. ისინი, როგორც კათოლიკე მღვდელმსახურნი, თვითონ კათოლიკურ წესზე წირავდნენ და ამ მხრივ გარკვეულ პროპაგანდასაც ენეოდნენ, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ კათოლიკე ბერები იყვნენ და კათოლიკობის პროპაგანდა ევალებოდათ. მათი მწვავე შენიშვნები ზოგჯერ სიკეთის მომტანი იყო საზოგადოებისთვის, როგორც გამომაფხიზებელი საშუალება. მისიონერთა ჩანაწერებიდან ნათლად ჩანს მათი უშუალო, სიყვარულით გამობარებულება საქართველოსადმი, ქართველი ხალხისადმი.

დონ ქრისტოფორო დე კასტელიმ საქართველოში დაახლოებით 20 წელი დაჰყო. აქედან გორში – 1 წელი, გურიაში – 5-6, სამეგრელოში – 14. „სხვა მისიონერებთან ერთად, რომელნიც აქ სამოთხ წელს დაპყოფდნენ ხოლმე, მე ვიცხოვრე და დღე და ღამე ვმუშაობდი, ჩემი მკლავები და ჯანი შევალიე ამ საქმეს, ოცდაექვსი წლის განმავლობაში ხალხის წყლულების სამკურნალოდ მთელი ჩემი სიცოცხლე მოვახმარე იმათ, ვინც აქ ცხოვრობს“ – წერდა ის. (გიორგაძე 1977: 53) ხალხი ნათლად ხედავდა მისიონერთა უშუალობას, გულწრფელ დამოკიდებულებას, მათ ღვთის კაცები – „ლორონთიშ კოჩი“ უწოდეს.

1649 წელს არქანჯელო ლამბერტი 18-წლიანი განშორების შემდეგ მშობლიურ ნეაპოლში დაბრუნდა, სადაც მან ორი შესანიშნავი წიგნი გამოსცა საქართველოზე: „ცნობები კოლხეთზე სამეგრელოდ წოდებულზე“ (1654 წ.) და „წმიდა კოლხეთი“ (1657 წ.) ხუთი წლის შემდეგ საქართველოდან იტალიაში დაბრუნდა ქრისტოფორო კასტელი. მისი, ისევე როგორც ლამბერტის იტალიაში დაბრუნება, დიდი დანაკლისი იყო სამთავროსათვის. ფასდაუდებელი ღირებულებისაა მის მიერ შესრულებული ათასზე მეტი წახატი და ჩანაწერი. მან დაგვიტოვა მთელი გალერეა XVII საუკუნის პირველი წახევრის ქართული პოლიტიკური ელიტისა თუ უბრალო ხალხის წარმომადგენლებისა, ეთნოგრაფიული ყოფისა და ისტორიულ-გეოგრაფიული მნიშვნელობის ჩანახატები. რომ არა კასტელი, დღეს საქართველოს ისტორიას არ ექნებოდა თეიმურაზ I-ის და მისი ოჯახის, როსტომ მეფის, ღევან II დადიანის, იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-ის, ვამიყ

ოდიშის სამთავროს ევროპასთან ურთიერთობის ისტორიიდან. საქართველოს დიდი მეგობარი – დონ ქრისტოფორო დე კასტელი

ლიპარტიანის, მარიამ დედოფლის, გიორგი სააკაძის, უნდილაძეების, აფხაზთა მთავრის სეტემან შარაშიას, სხვა ქართველი დიდებულებისა და უბრალო ხალხის წარმომადგენელთა ასობით პორტუგალი. მის წახატებზე 11 სხვადასხვა ენაზე შესრულებული წარწერები გვხვდება, უმეტესად იტალიურ ენაზე; ზოგიერთი სიტყვა სიცილიურ დიალექტზეა, არაიშვიათად ლათინურზე და რამდენიმეჯერ – ბერძნულსა და თურქულზედაც კი (გიორგაძე 1977:6). კასტელის შემუშავებული ჰქონია საკუთარი სადამწერლობო სისტემა, მის მიერ საკუთარ წახატებზე გამოყვანილი ასო-ქარაგმები ჯერჯერობით გაუშიფრავია, მისი ამოკითხვა ბევრ საინტერესო მასალას გვპირდება. აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ კასტელის წახატების ერთი წანილი იტალიაში დაბრუნების დროს გზაში განადგურდა. საკმაო დრო დასჭირდა მხატვარს მათი აღდგენისათვის.

ცნობილია ის გარემოება, რომ ფეოდალურ საქართველოში და უფრო ადრეც, მიუხედავად დიდი კულტურული პოტენციალისა, ფერწერა, როგორც ხელოვნების დამოუკიდებელი დარგი არ არსებობდა. მაღალ დონეზე იდგა ხატწერა, რომელიც მკაცრ კანონიკაზე იყო დაფუძნებული, ეკლესიის კედლებზე გამოსახული ფრესკები, რომელიც მართლმადიდებლური ხატწერის კანონიკის მიხედვით არის შესრულებული, არ შეიძლება ჩაითვალოს ფრესკაზე გამოსახული პიროვნების ზუსტ ფიზიკურ გამოსახულებად. მაგალითად; დღემდე მოაღწია ოდიშის მთავრის ღევან II დადიანის ფრესკულმა გამოსახულებებმა (წალენჯიხის ტაძრის ფრესკა). კასტელის მიერ შესრულებული ღევან დადიანის პორტუგალი გამოსახულება, შესაძლოა, გარკვეულ მსგავსებაში იყოს აღნიშნულ ფრესკასთან, თუმცა მისგან განსხვავებულია. გაუცნობიერებელი თვალისითვის მათი დენდის იდენტობის დადგენა პრაქტიკულად შეუძლებელია. ასევე შეუძლებელია ამ ორ გამოსახულებაში ერთი და იმავე პიროვნების შეცნობა.

ქრისტოფორო დე კასტელი და არქანჯელო ლამბერტი ტაძრების მოხატვის ისტატებიც ყოფილან, მათ არაერთი ეკლესია მოუხატვით სამეგრელოში. საინტერესოა, თუ როგორ ახერხებდნენ კათოლიკე მხატვრები მართლმადიდებლური ტაძრების მოხატვას მართლმადიდებლური კანონიკის სრულად დაცვით. ერთი

რამ ფაქტია, რომ ისინი აქაც კვალიფიციური ოსტატების რეპუტაციით სარგებლობდნენ, რადგანაც ამ ფრიად მნიშვნელოვან საქმეს ანდობდნენ. სამწუხაროდ, მათ მიერ შესრულებულმა ფრესკებმა ჩვენამდე ვერ მოაღწია. არსებულ ფრაგმენტებში კი მათი ნამუშევრების იდენტიფიცირება შეუძლებელია. კასტელი, როგორც მხატვარი, რელიგიურ თემატიკაზე იტალიაში ცხოვრების პერიოდშიც მუშაობდა. დონ ბართლომეო ფეროს თანახმად, საქართველოში წამოსვლის წინ, იტალიის ბევრმა ეკლესიამ კასტელის შეუკვეთა დავთაებრივი შინაარსის სურათები და ყველა თხოვნა შეასრულა (ტაბალუა 1987: 144).

კასტელი საქართველოში წამოსასვლელად დიდი მონძომებით ემზადებოდა. 1632 წლის 25 აპრილს ის თავის ბიძას – გრეგორიო კასტელის, გალიანის გრაფს წერდა: „ოთხ დღეში, უფლის წყალობით, ჩვენ ალეპოდან გავალთ და გავემზავრებით ჩვენს ძვირფას საქართველოში“. ის თხოვდა თავის ბიძას, გამოეგზავნა მისთვის საქართველოში, რაც შეიძლება მეტი რაოდენობით სხვადასხვა ფერის სალებავები, ასევე ფუნჯები, რათა ბევრი სურათი დახსატა (ტაბალუა 1987: 144). აქვე უნდა აღინიშნოს ის, რომ კასტელი პროფესიონალი მხატვარი არ ყოფილა და მისი ნამუშევრები არ შეიძლება იმაზე მეტად შევაფასოთ, ვიდრე თვითნასხავლი მოყვარულისა. „კასტელი ახერხებდა თავისი აზრების კალმით გამოთქმას, მით უმეტეს, როცა შეუფერადებლად, უშუალოდ ნატურიდან ხატავდა, რაშიც ერთგვარად დახელოვნებულიც იყო, მაგრამ აჭარბებდა თავის შესაძლებლობათა შეფასებაში, როცა თავისუფალ კომპოზიციებს ასრულებდა ... საერთოდ ის, ჩვეულებრივ, ფანქრით ხატავდა და შემდეგ კალმით ასწორებდა. თვითონ კასტელი მხატვრობას უფრო მაღლა აყენებდა, ვიდრე მწერლობას: „თვალის ერთი გადავლებით მთელი ფაქტის დანახვა შეიძლება მაშინ, როდესაც დაწერას მეტი დრო დასჭირდებოდა“ წერდა ის (Amati di San Filipo, *Bibliografia dei viaggiatori italiani*, Roma, 1881, p.398. ციტ; გიორგაძე 1977:7).

კასტელის მიჯნურივით უყვარდა ჩვენი ქვეყანა. „საქართველო ჩემი სატრფო იყო 26 წლის განმავლობაში“ – წერდა ის. ხალხი გრძნობდა ამ დიდ სიყვარულს და ჯეროვნად აფასებდა მას. როგორც ჩანს, სამეგრელოში ხანგრძლივმა ცხოვრებამ და

ოდიშის სამთავროს ევროპასთან ურთიერთობის ისტორიიდან. საქართველოს დიდი მეგობარი – დონ ქრისტოფორო დე კასტელი

რთულმა პირობებმა გარკვეული დაღი დაამჩნია მის ჯანმრთელობას; „...რადგანაც სრულიად დასწეულებული ვიყავი, გადავწყვიტე სამშობლოში დაბრუნებაო“ – აღნიშნავს მხატვარი (გიორგაძე 1977:99). მთავარმა პირადად მოაგვარა მისი მგზავრობა კონსტანტინეპოლამდე, ხოლო შემდეგ მის უხიფათო მგზავრობას განაპირობებდა საფრანგეთის საელჩო კონსტანტინეპოლში, რომელსაც აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერებზე პატრონატის უფლება გააჩნდა. „როცა გემამდე მივედით... ყველა ტიროდა, პირი ცისკენ მიაბრუნეს, ჰეროვან ამბორს მიგზავნიდნენ და მეტად გულმდუღარე სიტყვებს წარმოთქვამდნენ“ – დაწერს ის მოგვიანებით (გიორგაძე 1977:99).

მთავარი მეტად აფასებდა მის კარზე მყოფ ევროპელებს. „დადიანს ისე მიაჩნდა პატრები, რომ მათ თვლიდა თავისი სამთავროს ძვირფას სამკაულად. როდესაც მასთან უცხო ვინმე მოვიდოდა, მაშინვე წაიყვანდა მათ სანახავად და ეუბნებოდა, რომ თავის სამთავროში მათზე უკეთესი სხვა არავინ გააჩნდა.“ (თამარაშვილი 1902: 196)

ლევან II დადიანის გარდაცვალების შემდეგ სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა. 1672 წელს თეატრინელ მისიონერთა პრეზენტი სამეგრელოში ჯოზეფ მარია ძამპი წერდა თავის ხელმძღვანელობას რომში, რომ სამეგრელოში ძალაუფლება ხელში ჩაიგდო მეფის (მთავრის ზ.ქ.) მინისტრმა კაცია ჩიქოვანმა და ბევრი უსამართლობა ჩაიდინა, რის გამოც უამრავი გაჭირვება გამოვიარეთო (თამარაშვილი 1902: 204). სამეგრელო იმერელი და აფხაზი ფეოდალების რბევის ობიექტი გახდა. მოიშალა ლევან II დადიანის მიერ შექმნილი უსაფრთხოების სისტემა. საყოველთაო შიშიანობისა და ანარქიის პირობებში ევროპული ორიენტაცია რეალურად საფუძველს მოკლებული აღმოჩნდა. თეატრინელთა სამეგრელოს მისიონმა, როგორც ევროპასთან დამაკავშირებელმა ერთადერთმა საშუალებამ, 1701 წელს შეწყვიტა არსებობა. მისიონერთა დიდი ნაწილი დაიღუპა, ნაწილი კი სამოღვაწეოდ სხვაგან გადავიდა ან სამშობლოში დაბრუნდა.

კასტელი აქ, ჩვენს მიწაზე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა. მის მიერ დახატულ ბორცვებზე დღეს ზუგდიდია გაშენებული. დაკვირვებული თვალი, მიუხედავად უამთასვლის ცვლილებისა,

კასტელის ნახატებში მშობლიური ქალაქისა და მისი შემოგარენის პეიზაჟებს შეიცნობს.

ამ დიდებული მოღვაწის, საქართველოზე უზომოდ შეყვარებული და დიდად ნაამაგარი პიროვნების ხსოვნისადმი მადლიერი ზუგდიდელების პატივისცემის ნიშნად მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ქალაქის ერთ-ერთ ცენტრალურ ქუჩას ენოდოს დონ ქრისტოფორო დე კასტელის სახელი, ხოლო ღირსშესანიშნავ ადგილას გაკეთდეს მემორიალი მხატვრის ბარელიეფით, მისი ავტოპორტრეტით და ორენვანი (ქართულ-იტალიური) წარწერით. ვფიქრობთ, რომ ეს იქნება არა მარტო მხატვრის დაფასება, არამედ პატივისცემა მშობლიური ისტორიისა და წარსულისადმი, რითაც სავსებით მართებულად ამაყობს თითოეული ზუგდიდელი. მისასალმებელია ის გარემობა, რომ თბილისა და გორში ქუჩებს უკვე ენოდათ დონ ქრისტოფორო დე კასტელისა და შესანიშნავი ისტორიკოსისა და საზოგადო მოღვაწის – დონ არქანჯელო ლამბერტის სახელები. ადგილობრივი მუნიციპალიტეტის აქტი-ური თანადგომითა და შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ჩართულობით საჭიროდ მივიჩნევთ სამეცნიერო-კულტურული კავშირების დამყარებას პალერმოს მუნიციპალიტეტის ბიბლიოთეკასთან, სადაც ინახება კასტელის ნახატების ორიგინალები და მისი განახლებული სახით გამოცემას. (Case e Residenze Principali fondati da nostri Padri nel Regno gi Georgia e Mengrelia Detinete da Christoforo De Casteli per ordine Cella Sacra Congregatione De propaganda Fide. Biblioteca comunale Palermo (Sicilia)

აქვე აღვნიშნავთ, რომ დონ ქრისტოფორო დე კასტელის შემოქმედებისადმი ინტერესი დღესაც ძალიან დიდია იტალიაში. ამ საკითხზე ნაყოფიერად მუშაობს პერგამოს უნივერსიტეტის პროფესორი ანა პატრიცია ლიჩინი, რომელმაც ოცდახუთი წლის წინათ ახალი რედაქციით გამოსცა კასტელის ნახატების წიგნი. ქართველი მეცნიერების ჩართვით შესაძლებელი გახდება ალბომის სრული სახით, ფერადი ნახატებით გამოცემა, რაც ვფიქრობთ, რომ მნიშვნელოვანი შენაძენი იქნება ჩვენი კუთხისა და მთლიანად, გვიანფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიისათვის.

ოდიშის სამთავროს ევროპასთან ურთიერთობის ისტორიიდან. საქართველოს დიდი მეგობარი – დონ ქრისტოფორო დე კასტელი

კასტელი (ავტოპორტრეტი)

გიორგი სააკაძე (კასტელი)

ლევან II დადიანი (კასტელი)

იმერეთის მეფე
ალექსანდრე III (კასტელი)

ბიბლიოგრაფია

References

1. გიორგაძე 1977: დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ. ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთონ ბეჭან გიორგაძემ თბ. 1977.
2. საისტორიო ვერტიკალები XVIII თბ. 2009
3. თამარაშვილი 1902: მიხეილ თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე, ტფ. 1902 წ.
4. ტაბაღუა 1987: ილია ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში III, თბ. 1987 წ.

მეფეთ-მეფე გიორგი VIII (გენეალოგიური და ქრონოლოგიური ძიებანი)

ანოტაცია: ნაშრომში გამოკვლეულია, რომ ალექსანდრე დიდის (1412-1442 წ.წ.) პირველი თანამეცხედრე დუღარდუხტ ორბელისა-გან ჰყავდა არა ორი ვაჟი ვახტანგი და დიმიტრი, როგორც დღემდე თვლიდა ქართული ისტორიოგრაფია, არამედ – ოთხი. პირველი ორის გარდა, გიორგი (მომავალში გიორგი VIII) და დავითი (კათალიკოსი დავით II). დუღარდუხტ დედოფალი გარდაიცვალა არა 1414 წელს, როგორც არის მიღებული, არამედ 1417 წლის 29 სექტემბრამდე, ხოლო მეორე მეუღლე შეურთავს 1418 წელს, ნაცვლად 1414 წლისა.

- გიორგი VIII-ს ორი მეუღლე კი არ ჰყავდა, როგორც არის მიჩნეული დღემდე, არამედ სამი: პირველი თამარი, მეორე – ნესტან-დარეჯანი („იმერეთის მეფის ქალი“) და მესამე – თამარ ჯაყელი, ყვარყვარე II ათაბაგის ასული.

- აგრეთვე დადგინდა, რომ გიორგი VIII-ის სიდედრი, ყვარყვარე II ჯაყელის პირველი მეუღლე დედისიმედი არაგვის ერისთავ შაბურისძეთა საგვარეულოს ეკუთვნოდა.

- გაირკვა, რომ გიორგი VIII-ის და მისი პირველი ცოლის თამარის ასულს, ბიზანტიის სადედოფლოს და ერისთავ ვამიყ შაბურიძის მეუღლეს დუღარდუხტი ერქვა, ბებიას სახელი.

ყოველივე ეს მნიშვნელოვანი XV საუკუნის საქართველოს შიდაპოლიტიკურ ისტორიაში არსებული ხარვეზების გამოსახორებლად.

ამოსავალი სიტყვები: ალექსანდრე დიდი, თამარ ჯაყელი, ვამიყ შაბურიძე, დუღარდუხტ ორბელი, ყვარყვარე II ათაბაგი, კათალიკოსი დავით II.

*Avtandil Tordia***King Giorgi VIII****(Genalogical and Chronological Studies)**

Abstract: In the work it is studied that From his first wife – Dulardukht Orbeli Alexander the Great (1412-1442ts.ts.) had not two sons Vakhtang and Dimitri as Georgian historiographies claimed so far, but – four of them, except first two sons he had Giorgi (Future Giorgi VIII) and David (Catholicon David II). The Queen Dulardukht died not in 1414 as it is claimed but before the 29th of September 1417 and got married second time in 1418 instead of 1414

- Giorgi VIII had not two wives as it is considered till present but three: The first –Tamar, The second – NestanDarejan („the daughter of Imereti's King“) and The third – Tamar Jakeli, the daughter of Kvarkvare-Atabagi.

- Also it was determined that the mother in law of Giorgi VIII, the first wife of JakeliKvarkvare II Dedisimedi belonged to the ancestral of Shaburidze.

- It turned out that the daughter of George VIII and his first wife Tamara, the presumable queen of Byzantine and the wife of VamekShaburudze was called Dulardukhti after her grandmother.

All of this is important to remediate the blemishes existing in the local political history of Georgia in XV century.

Keywords: Alexander the Great, Tamar Jakeli, Vamiq Shaburidze, Dulardukht Orbeli, Kvarkvare Athabagi II, Catholicon David II.

მეცნიერებული გიორგი VIII
(გენეალოგიური და ქრონოლოგიური ძიებანი)

ალექსანდრე დიდის მემკვიდრებზე, კერძოდ, ერთიანი საქართველოს უკანასკნელ მეფედ მიჩნეულ გიორგი VIII -ის მოლვანეობაზე, მის ოჯახზე ისტორიულ წყაროებში დაცული ურთიერთგამომრიცხავი ცნობების გამო, ბევრი რამ საკამათოა. მიუხედავად ამისა, რომ მას არაერთი მცლვლევარი შეეხო: თ. ქორდანია, ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ბერძენიშვილი, შ. ლომინაძე, ქ. შარაშიძე, ჯ. ოდიშელი, დ. ნინიძე, მათ ნაშრომებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა საგარეო ურთიერთობებისა და შიდაპოლიტიური ვითარების გარდა, გენეალოგიას (მშობლებს, ოჯახს, თანამეცხედრებს, შვილებს), ქრონოლოგიას, მაგრამ ვფიქრობთ, არა ერთი საკითხი ხელახლა და უფრო სიღრმისულ კვლევას მოითხოვს, მათ შორის ის, რომელსაც ქვემოთ შევეხებით:

ა) გიორგი VIII-ის დედისშვილობა

გიორგი VIII რომ ალექსანდრე I დიდის (1412-1442 წ.წ.) ძეა, რიგით მესამე ვაჟი ეს უდავოა, დავის საგანი შეიძლება იყოს მისი დედის ვინაობა. მიღებულია, რომ ალექსანდრე I-ს ორი თანამეცხედრე ჰყავდა, პირველი იყო დულარდუხტი (დულანდუხტი) ბეშქენ II ორბელის (ორბელიანის) ასული. მეორე კი თამარი – დიმიტრის „იმერეთის ერისთავის“ და (დავით ნარინის შთამომავალი). დულარდუხტ დედოფალი იხსენიება 1413 წლის 20 სექტემბრით დათარიღებულ სიგელში ალექსანდრე მეფისა სვეტიცხოვლისადმი, ძეებთან – ვახტანგთან და დიმიტრისთან ერთად (ქისკ 2013:112-115), თამარი კი 1419 წლის 22 სექტემბრის სიგელში ალექსანდრე მეფისა სვეტიცხოვლისადმი, მასთან ერთად იქ იხსენიებიან მეფის ძეები: მონაზონი დავითი, ვახტანგი, დიმიტრი, გიორგი და მეფის ძმები: ბაგრატი და გიორგი (ქისკ 2013:123-126). ამათგან რომელი დედოფლის შვილი იყო გიორგი? ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ცალსახად მიღებულია, რომ ალექსანდრეს პირველი ცოლის, დულარდუხტისაგან შეეძინა ვახტანგი და დიმიტრი, ხოლო დანარჩენი სამი, მათ შორის გიორგი მეორე ცოლის თამარისაგან (ქრონიკები 1897:208-211-212; 231, 239) (ქეი 1966:425) (ქეი 1967:23-26) (სინ 1995 III:720) (ნინიძე 1995:139). ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ივ. ჯავახიშვილის ქართველი ერის ისტორიაში ის ადგილი, სადაც ალექსანდრე I-ის სახლობაზე, თანამეცხედრებზე არის საუბარი: „თუ აქ (საბუთებში ა.თ.) გაუგებრობა ის არის და ალექსანდრე

მეფეს მართალაც ორი თანამეცხედრე ჰყავდა, რომელთაგანაც მეორეს თამარი ერქვა, მაშინ ბუნებრივად იბადება საკითხი, თუ როდის უნდა შეერთო ალექსანდრეს მეორე ცოლი? რაკი 1417 წ. უკვე ალექსანდრე მეფის ორი შვილიც გიორგი და დავითიც ისესნიება, ამიტომ ცხადია, გიორგი ბატონიშვილი დაახლოებით 1415 წლის დასასრულს უნდა დაბადებულიყო, ხოლო თამარს მეფე ალექსანდრე, ალბათ, 1414-1415 წ. მოიყვანდა თანამეცხედრედ (ქც 1967:26). სანამ განვიხილავდეთ, თუ რა უდევს საფუძვლად გიორგის თამარის შვილობას, გვინდა აღვნიშნოთ, რომ 1413 წლის და 1419 წლის სიგელებს შორის მნიშვენლოვანია კიდევ ორი დოკუმენტი: პირველი: 1414 წლის სიგელი ალექსანდრე მეფისა სვეტიცხოვლისადმი (სამწუხაროდ, დედანი დაკარგულია), სადაც დასახელებული არიან მეფის ძეები: ვახტანგი და დიმიტრი და ძმები: ბაგრატი და გიორგი (ქისკ 2013:118-119) და 1417 წლის 29 სექტემბრის სიგელი ალექსანდრე მეფისა სუმბატ ურდოველიშვილისადმი, სადაც დასახელებულია ალექსანდრეს ოთხი ვაჟი: ვახტანგი, დემეტრე, გიორგი და დავითი (ქისკ 2013:121-122). ზემოთმოყვანილიდან არ ჩანს გიორგი და დავითი ვისი შვილებია დულარდულებისა თუ თამარის? მაშინ საიდან მოდის ქართულისატორიოგრაფიაში ცალსახად ამ უკანასკნელთა თამარის შვილად გამოცხადება? რასაკვირველია, ვახუშტის ცნობიდან, სადაც მოთხოვობილია 1414 წლის ამბებმი, რომ ალექსანდრე I-მა – „კუალად მოიყვანა დიმიტრი ძე ალექსანდრესი და მისცა ერისთობა იმერეთისა, რამეთუ ამის დიმიტრის დაი, კონსტანტინე ბიძისა თვისისა სიცოცხლესა შინა მოეყვანა ალექსანდრეს ცოლად თამარ“.... (ქც 1973:278-279), რაც შეეხება ვახუშტის ამ მონათხოვბსა და არა მარტო მას, არამედ 1410 წლიდან 1415-წლამდე თითქმის მისი შეთზული, სამწუხაროდ, არარეალურია, მაგ., 1. კონსტანტინე მეფის ბრძოლა ვინმე მუსა კალეპინის ძესთან და მისი დალუპვა. თურქთა მიერ კლარჯეთის დარბევა (ქც 1973:277) სინამდვილეში კონსტანტინე I ჩალალანში ყარა-იუსუფთან დამარცხების (1410 წ.) შემდეგ ტყვეობაში დაიღუპა 1411 წელს.

2. „შემდგომად მეფის კონსტანტინეს წილ დაჯდა მეფედ ძმის-წული მისი და ძე გიორგი მეფისა ალექსანდრე (ქც 1973:278). ალექსანდრე I იყო კონსტანტინე I-ის ძე და არა გიორგი VII-ისა

და ის გამეფდა არა 1414 წელს, როგორც ვახუშტის ტექსტშია, არამედ 1412 წელს (სინ 1995:720).

3. იმავე 1414 წლითაა დათარიღებული ვახუშტის მიერ მამია დადიანის ლაშქრობა აფხაზეთში. იქ მისი დალუპვა, ალექსანდრეს ჯარით ჩასვლა ოდიშში, ლიპარიტ დადიანის დასმა „ოდიშის ერისთავად“ და შარვაშიძის მიერ მორჩილების გამოცხადება (ქც 1973:278). ამ მონათხოვბშიც თითქმის ყველაფერი მცდარია. მამია დადიანი საერთოდ გამოგონილი პირია, ე.ი. არც აფხაზეთში ულაშქრია და არც ლიპარიტი დაუსვამს იმ წელს ოდიშის ტახტზე. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ვახუშტის ცნობაზე დაყრდნობა ალექსანდრე და თამარის ქორჩინებასთან დაკავშირებით, რასაკვირველია, შეცდომა: а) ჯერ ერთი კონსტანტინეს სიცოცხლეში ე.ი. 1411 წლამდე კი არა, 1414 წლამდეც ვერ შეირთავდა ალექსანდრე თამარს, რადგან 1413 წელს, როგორც ვნახეთ, მისი მეუღლე დულარდუსტია, რომელიც როგორც ჩანს, მან ცოლად მამის სიცოცხლეში მოიყვანა და რომელსაც ვახუშტი საერთოდ არ იცნობს. ბ) თუნდაც დავუშვათ დულარდუსტი 1413 წელსვე გარდაიცვალა, ამიტომ არ იხსენიება 1414 წლის სიგელში (ქისკ 2013:118-119). თამარი კი იმიტომ არ იხსენიება, რომ ჯერ არ შეურთავს, რადგან გლოვის წელი გასული არაა (ამასთან დაკავშირებით გვინდა აღნიშნოთ, 1414 წლის სიგელის დედანში დაკარგულია, დასაწყისი აკლია, დედოფლის არმოხსენიების სამტკიცებლად არ გამოდგება, ვფიქრობთ, დულარდუსტი დედანში იხსენიებოდა), მაგრამ რატომ არაა დასახელებული ის 1417 წლის სიგელში, რომელმაც ჩვენამდე დედნის სახით მოაღწია (ქისკ 2013:121-122). მაშინ, როცა პირველად ხსენების (1419 წ.) შემდეგ, თამარი ყველა საბუთში მოიხსენიება 1442 წლამდე. ამის შემდეგ წყაროებში მისი ხსენებაც არ არის, თუ რატომ, ამის პასუხია ის, რომ ალექსანდრეს შვილებიდან – ვახტანგ IV, დიმიტრი III, გიორგი VIII არც ერთი მისი შვილი არ არის. ეს უკანასკნელი მისი შვილი რომ ყოფილიყო, ცოლად თამარის ძმიშვილს, თუ ბიძაშვილის შვილს, ნესტანდარეჯანს არ შეირთავდა ცოლად (ამაზე ქვემოთ ვისაუბრებთ). და ბოლოს, გიორგი VIII ქალიშვილს, რომელიც არაგვის ერისთავს ვამიყ შაბურისძეს ჰყოლია ცოლად – დულარდუსტი ერქვა. ქართულ წყაროებში, მათ შორის, დოკუმენტურში,

მთელი IX–XVII სს. ამ სახელის მატარებელი, სულ ორი გვხვდება: ერთი ალექსანდრე I-ის მეუღლე, ბეშენ თრბელიანის ასული და მეორე გიორგი VIII-ის ასული, პირველი თანამეცხედრისგან (პალ 1993:103) ე.ი. გიორგი მეფემ დედის სახელი დაარქვა უფროს ქალიშვილს, რაც სრულიად ლოგიურია. ე.ი. ალექსანდრე I დიდის ვაჟებიდან: ვახტანგი, დიმიტრი, გიორგი და დავითი, დულარდუხტ ორბელის შვილები არიან. ის გარდაიცვალა არა 1414 წელს, არა-მედ 1417 წლის 29 სექტემბრამდე, შეასაძლებელია ვივარაუდოთ ის მეოთხე ვაჟის („სახემონაზვნობით შევმრდომმან.... განმზადებულმან, ალსვლად ხარისხისა წმიდათა მღვდელმიძღვართასა“) დავითის მშობიარობას გადაჰყავა, რაც შეეხება II თანამეცხედრე თამარს, ის ალექსანდრეს 1418 წელს უნდა შეერთო, სწორედ ამიტომ იხსენიება პირველად 1419 სიგელში (ქისკ 2013:123–126).

გიორგი VIII-ის თანამეცხედრები

პირველად საკითხს შეეხო ივ. ჯავახიშვილი. მას ცალკე ქვე-თავად გამოყოფილ ნარკვევში: „გიორგი მეფის პირველი და მეორე თანამეცხდრე“ დასკვნის სახით უწერია: „1453 წელს გიორგი მეფის თანამეცხედრედ თამარი ყოფილა, 1457 წელს კი მისი მეორე ცოლი ნესტან-დარეჯანის შვილი ალექსანდრე დაბადებული ჩანს, ამიტომ ნესტან-დარეჯანი გიორგის დაახლოებით 1454–1456 წ.წ. უნდა შეერთო (ქი 1967:45–46). მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი საბუთი ამ შემთხვევაში მას გამორჩენილი აქვს, ძირითადში ეს დასკვნა მართებულია. ამის საშუალება დიდ მეცნიერს მისცა 1453 წლის 6 აგვისტოს: „თარხნობის სიგელმა გიორგი მეფისა ფილიპე ერემაძისადმი“, სადაც იხსენიებიან მეფეთ-მეფე გიორგი და დედოფალთ დედოფალი თამარი (ქისკ 2014:65). ხოლო იმავე წლის 12 ნოემბერს, „ნყალობის სიგელი გიორგი მეფისა ზედგინ ზევდეგნიძისადმი“ მხოლოდ თავის თავს ასახელებს მეფეთ მეფე გიორგი (ქისკ 2014:67) ე.ი. უცოლოა. აქედან გამომდინარე, ნესტან-დარეჯანზე ქორწინების ივ. ჯავახიშვილისეული ქვედა ზღვარი 1454 წ. ნაწილობრივ სწორია, რადგან გიორგი მეფეს იმ შემთხვევაში თუ თამარ დედოფალი 1453 წლის 6 აგვისტოს შემდეგ 12 ნოემბრამდე გარდაიცვალა, ნესისამებრ ერთი წლის გლოვის შემდეგ, 1454 წლის შემოდგომაზე შეეძლო შეერთო მეორე მეუღლე, მაგრამ თუ პირველი მეუღლის შემონაზვნება მოხდა,

რასაც რეალური საფუძველი გააჩნდა: დიდი ხნის ცოლ-ქმრობის შემდეგ ვაჟის არ ყოლა, ამას დამატებული – კონსტანტინოპოლის დაცემის (1454 წლის 29–39 მაისი) შემდეგ. კეისიარ კონსტანტინე XI-ზე დაწინდული მათი ასული დაუქორნინებელი დარჩა, მაშინ მეორე ქორწინება 1453 წლის შემოდგომიდან შეიძლებოდა მომხდარიყო. რაც შეეხება ზედა ზღვარს 1456 წელს დასახელებულს ივ. ჯავახიშვილის მიერ აპათილებს 1455 წლის პირველი ოქტომბრის ე.წ. „სასისხლო სიგელი გიორგი მეფისა ასათ ვაჩინაძისადმი (ქისკ 2014:85). აქ მეფეთ მეფე გიორგისთან ერთად დასახელებულია დედოფალთ დედოფალი ნესტანჯარი (ნესტანდარეჯანი – ა.თ.), მაგრამ 1457 წლის შეწირულობის სიგელში გიორგი მეფისა სამთავისისადმი, მასთან ერთად ნახსენებია მხოლოდ ალექსანდრე უფლისწული (რატომ, პასუხი ცალსახა ვერ იქნება, რადგან დედანი დაკარგულია). სწორედ აქედან მიიღო ივ. ჯავახიშვილმა ზედა ზღვარი 1456 წელი გიორგი VIII-ის მეორე ქორწინებისა. 1458 წლის 27 აგვისტოს, ნყალობის სიგელში გიორგი მეფისა შალვა გამყრელიძისადმი, ნახსენები არიან მეფეთ-მეფე გიორგი, დედოფალთ დედოფალი, პატრონი ნესტან-დარეჯანი და მათი ძე ალექსანდრე (ქისკ 2014:93). ისინი ერთად იხსენიებიან აგრეთვე 1460 წლის 30 იანვრის (იყენებს ივ. ჯავახიშვილი) და იმავე წლის 12 ივნისის სიგელებში (ქისკ 2014:11–115). 1463 წლის 2 სექტემბრის ნყალობის სიგელში ზაქარია ჯავახიშვილისადმი, წერია: „ჩვენ მეფეთ მეფემან გიორგი და ძემან ჩუენმან პირმშომან, მეფემან ალექსანდრე“.... (ქისკ 2014:130). ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, მეორე თანამეცხედრე ნესტან-დარეჯანი გიორგი VIII უნდა შეერთო 1453 წლის შემოდგომიდან 1455 წლის 1 ოქტომბრამდე. „იმერელი მეფის ქალი“ ასე იხსენიება ნესტან-დარეჯანი „ახალი ქართლის ცხოვრების III ტექსტში (ქც 1959:475).

გიორგი VIII-ის თანამეცხედრებზე საუბარს აქ ვერ დავამთავრებთ. მეტად მნიშვნელოვანია ქ. შარაშიძის მიერ გამოქვეყნებული ნყაროები. მათ შორის ათაბაგთა სახლის „სულთა მოსახსენელების“ ნუსხაში, ქეთეონ-ქრისტინეს „სულთა მოსახსენებელი“, სადაც მისი პაპა ყუარყუარეა, დიდედა – დედისიმედი, მამა – მეფეთ-მეფე გიორგი, ბიძები – ქაიხოსრო, მზეჭაბუკი.... (შარაშიძე 1954:207) მოსახსენებელთა მეორე ვარიანტში,

იქ, სადაც წერია: „და პატრონსა მამასა ჩემსა მეფესა გიორგის“ ჩამატებულია: „დედასა ჩემსა თამარს და ძესა მათსა, ვახტანგ ყოფილსა ვარსიმეს“ (შარაშიძე 1961:210). დედოფლთ დედოფლალი პატრონი თამარ, იხსენიება აგრეთვე 1504 წ-ს გადაწერილ ოთხთავის ანდერძში (შარაშიძე 1961:215). ქრ. შარაშიძემ ეჭვგარეშე დაამტკიცა, რომ თამარი არის გიორგი VIII-ს თანამეცხედრე და მათი შვილები არიან ზემოთნახსენები: ვახტანგ-ვარსიმე, ქეთა-ონ ყოფილი ქრისტინე (შარაშიძე 1961:60-61). ისტორია ასეთია: 1465 წ-ს ფარავნის ტბასთან შეპყრობილი გიორგი VIII-ს სამცხის ათაბაგმა ყვარყვარე მეორე ჯაყელმა ცოლად შერთო თავისი უფროსი ასული თამარი, რომელიც მას პირველი მეუღლის დედისიმედისგან ჰყავდა (იქვე). დედისიმედის გვარიშვილობა დღემდე უცნობია, ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა პ. სმადას (სამცხე) ეკლესიის წარწერა: „ქრონიკონსა რმიე (1467 წ.) ამა ეკლესიის აღმშენებელს ერისთავსა შაბურისძეს, მაწყვერელ ეპისკოპოსს შიოს და მშობელთა მისთა შეუნდვენ ღმერთმან“ (ბერიძე 1955:177). აქ მოხსენიებული შაბურისძე მ. ბახტაძემ სამართლიანად გააიგივა ვამიყ ერისთავთერისთავთან, თუმცა გააკეთა მცდარი დასკვნა, შაბურისძეთა და ჯაყელთა შესაძლო კავშირზე. მისი აზრით, რადგან ნუგზარ I შაბურისძის (XII-XIII ს-ის მეორენახ.) ცოლს დედისიმედი ერქვა და ეს სახელი გავრცელებული იყო ჯაყელებში, ზემოთნახსენები დედისმედი (ნუგზარ პირველის მეუღლე) ჯაყელი იყო (ბახტაძე 2003:212). ის ბოლოს დასკვნის სახით წერს: „XVს-ის ბოლოს, საქართველოს დაშლის შემდეგ, იქნებ ჯაყელებთან ურთიერთობა გახდა იმის ერთ-ერთი მიზეზი, რომ შაბურისძეებმა დაკარგეს ერისთავობა“ (იქვე), დასკვნას ვეთანხმებით, ლოგიკურია, მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რადგან დედისიმედის სახელის მატარებლები ჯაყელთა მეუღლეები იყვნენ (ყვარყვარე II-ის მეუღლე და ქაიხოსრო II-ის მეუღლე ბაგრატ I მუხრანბატონის ქალი) და არა ასულები. გამომდინარე ზემოთმოყვანილიდან, პირიქით, ყვარყვარე II-ის მეუღლე იყო შაბურისძე, სავარაუდოდ, ვამიყის და.

თამარ ჯაყელი იხსენიება სამცხის ათაბაგებისადმი მიძღვნილ პანეგირიკში, როგორც ქაიხოსროს და მზექაბუკის და მთელი ქვემო ივერიის მეფის მეუღლე (ბარტიკიანი 1987:89). „გერგეტის სამების

სულთა მატიანეში“ სხვა მეფეთა და დედოფალთა მოსახსენებელს შორის ვკითხულობთ: სული დიდისა ღვთივ გვირგვინოსნისა მეფეთ მეფისა გიორგისი კურთხეულ იყავნ“, მის ქვემოთ მომდევნო სტრიქონზე წერია: „ათაბაგთა ასულსა, დედოფალთა დედოფალსა თამარის სული კურთხეულ იყავნ, ამინ!“ (შარაშიძე 1961:231).

თითქოს ყველაფერი გარკვეულია (1453 წლამდე გიორგი VIII-ის მეუღლე თამარი. დასახელებული თარიღის შემდეგ ნესტან-დარეჯანი (მომავალში კახეთის მეფის ალექსანდრე I-ის დედა) ხოლო 1465 წელს მან ცოლად შეირთო ყვარყვარე II-ის ასული თამარი (ქეთეონ-ქრისტინეს და ვახტანგ-ვარსიმეს დედა). მიუხედავად ამისა, როგორც ივ. ჯავახიშვილი (უნდა აღინიშნოს, ის საერთოდ არ ახსენებს ბოლო ქორნინებას), ისე მთელი ქართული ისტორიოგრაფია გიორგი VIII-ის ორ თანამეცხედრეს იცნობს. მიუხედავად ქრ. შარაშიძემ უეჭველი გახადა, რომ 1465 წელს ტყვედ ყოფნის დროს გიროგი VIII-მ იქორწინა ათაბაგ ყვარყვარე II-ის ასულზე. მისი სიტყვებით – „მეფის განთავისუფლების – ურთიერთდანდობის შესაძლებლობას მხოლოდ ასეთი დამოყვრება თუ იძლეოდა“ (შარაშიძე 1954:237-238). ქ.შარაშიძის კვლევის თემა – სამცხე-საათაბაგოს და ათაბაგთა სახლის ისტორია იყო და არა გიორგი VIII-ის ოჯახი და თანამეცხედრები, მით უფრო, რამდენი ცოლი ჰყავდა მას, მაგრამ მისი კვლევის შედეგი საშუალებას იძლევა მყარად ითქვას სამი:

ამ უკანასკნელ ხანს, სწორედ ქ. შარაშიძის ნაშრომიდან გამომდინარე, ამ საკითხს ვრცელად შეეხო დ. ნინიძე, ის წერს:

1. „პირველ რიგში, წყაროებით არსად დასტურდება, რომ გიორგი VIII-ს სამი ცოლი ჰყავდა. ამიტომ ყველა მკვლევარი პირველ თანამეცხედრედ თვლის თამარს, მეორედ კი ნესტან-დარეჯანს, მორე მხრივ, ყვარყვარე ათაბაგის ასული თამარი ნესტან-დარეჯანის შემდეგ გამხდარიყო გიორგი მეფის თანამეცხედრე, მაშინ „გერგეტის სამების სულთა მატიანეში“ მოსახსენებელთა სხვაგვარი თანმიმდევრობა იქნებოდა დაცული, იქ კი ზემოთმოყვანილ თამარის მოსახსენებელს მოსდევს ნესტან-დარეჯანის მოსახსენებელი (შარაშიძე 1954:231) (ნინიძე 1995:156-157). ასეთი თანმიმდევრობა უთუოდ მიუთითებს იმას, რომ გიორგი მეფის პირველი მეუღლე არის თამარი (წყაროებით – ყვარყვარე

ათაბაგის ასული), მეორე კი მომდევნო მოსახსენებელში აღნიშნული ნესტან-დარეჯანი (იქვე).

2. დ. ნინიძისვე აზრით, ის ფაქტი, რომ ნესტან-დარეჯანი არათუ 1466 წელს, არამედ 1503 წელსაც ცოცხალია და გიორგი VIII სიგელებში ყოველთვის თანამეცხედრედ ასახელებს მას (XV ს-ის 60-იან წლების დასაწყისიდან), ეს გამორიცხავს 1466 წელს თამარ ჯაყელის შეუღლებას გიორგი VIII-სთან, ყოველ შემთხვევაში, ამის საფუძველს არც ერთი წყარო არ იძლევა (ნინიძე 1995:157).

3. დ. ნინიძე აგრეთვე წერს: „უდავოა, რომ თამარი ყვარყვარე ათაბაგის ასული არის გიორგი VIII-ის პირველი თანამეცხედრე. შეუღლება გიორგის გამეფებიდან 1446 წლიდან არის სავარაუდებელი, რაც 1453 წლამდე გრძელდება, ამის შემდეგ 1504-1514 წლამდე თამარი სამცხეში ცხოვრობდა. ორივე მისი ასული ქეთეონი და ელენე სამცხეში არიან გათხოვილნი. ქეთეონ – ქრისტინეს ორიენტაცია მთლიანად დედუღეთისკენ არის მიმართული, ამიტომ ის დედის მხრიდან მოსახსენებელში უკლებლივ ყველას აღნიშნავს, როცა მამის მხრიდან მხოლოდ მას ახსენებს. სამცხე-ში გაუტარებია გარკვეული წლები ვახტანგასაც. ეს ყველაფერი დაკავშირებული იყო იმ დაპირისპირებასთან, რაც არსებობდა „საქართველოს“ მეფესა და „სამცხის“ ათაბაგს შორის (ნინიძე 1995:158). 4. გარდა ამისა, დ. ნინიძე შეეხო 1462 წლით დათარიღებულ სომხურ ანდერძ-მინანერებში მოხსენიებული პარონ თამარ დედოფლის და ალექსანდრე მეფის ვინაობას (აბდალაძე 1978:79). მან თამარი ყვარყვარე II-ს ასულად, ხოლო ალექსანდრე გიორგი VIII-ის ვაჟად მიიჩნია (ნინიძე 1995:158). დ. ნინიძის შეიძლება ასე ვუპასუხოთ:

1. სწორედაც წყაროებით დასტურდება, რომ გიორგი VIII-ს სამი ცოლი ჰყავდა. სამწუხაროდ, ის და სხვა მკვლევარები ცდებიან, არც გიორგი VIII-ის თანამეცხედრეების დასახელების თანმიმდევრობა, ამ შემთხვევაში, არაფერს ცვლის.

2. არც ის, რომ ნესტან-დარეჯანი 1503 წლისთვის ცოცხალია, საბუთად არ გამოდგება, როგორც უკვე ვიცით (იხ. ზემოთ). თამარ ჯაყელი 1504-1514 წლებს შორის გარდაიცვალა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ის ვინმეს მეუღლეა, არც ისაა სწორი, თითქოს,

1460-იანი წლებიდან ნესტან-დარეჯანს სულ თანამეცხედრედ ასახელებს გიორგი მეფე. როგორც აღვნიშნეთ, ის მას ასე ასახელებს 1455-1458-1460 წლის სიგელებში (ქისკ 2014:85-93 და 11-113). 1460 წლის ივნისის სიგელში გიორგი უკრულისადმი, 1463 წლის 2 სექტემბრის წყალობის სიგელში ზაქარია ჯავახიშვილისადმი დასახელებულია მხოლოდ ალექსანდრე. ამ უკანასკნელში, როგორც „ქე, და პირმშო და მეფე“ (ქისკ 2014:115-130) ე.ი. არათუ გიორგი VIII-ის კახეთში მეფობის დროს 1466-1476 წ.ნ., არამედ 1460 წლის 30 იანვრის შემდეგ ის დოკუმენტურ წყაროებში თანამეცხედრეს-თან საერთოდ არ ჩანს. მას მხოლოდ გიორგის გარდაცვალების შემდეგ 1476 წ. მას ახსენებს ალექსანდრე I კახეთის მეფე 1479 წლის 23 და 24 იანვრის სიგელებში სვეტიცხოვლისადმი, სადაც ვკითხულობთ: „ორსავე ტახტის მტკიცედ მპყრობელისა, მეფეთ-მეფისა სულკურთხეულისა გიორგის ძემან, მეფემან ალექსანდრე, პატრონმან დედოფალთ-დედოფალმან, დედამან ჩუენმან ნესტან-დარეჯან და თანამეცხედრემან ჩუენმან დედოფალმან ანა“ (ქისკ 2014:242-246). აქ დედის ხსენება შვილის მიერ გასაკვირი არაა.

დ. ნინიძე არ უარყოფს თამარ დედოფლის ყვარყვარე ჯაყელის ასულობას, რადგან ეს მყარად დასაბუთებულია, მაგრამ მას მაინცდამაინც მის პირველ ცოლად მიიჩნევს. ქვემოთ ვნახავთ, რომ მსგავსი რამ შეუძლებელი იყო. ახლა, სანამ ამ საკითხს მივუბრუნდებით, ორიოდე სიტყვით 1462 წლის სომხურ ანდერძ-მინანერის დ. ნინიძისეულ იდენტიფიკაციას შევეხოთ, მოხსენიებული პირების ერთად დასახელება გამორიცხებულია, თან იმ დროს, როცა ალექსანდრე სულ 6-7 წლის თუ იქნებოდა, ხოლო თამარი გიორგი VIII-ს ჯერ შერთული არ ჰყავდა, თუნდაც დ. ნინიძეს დავუჯეროთ, ის გიორგი მეფის პირველი ცოლია, მაშინაც მათი ერთად დასახელება საფუძველსმოკლებულია და ანაქრონიზმი. ვფიქრობთ, ანდერძის დათარიღებაა არასწორი. ასევე უსაფუძვლოა დ. ნინიძის მოსაზრება თითქოს, თამარ ჯაყელი გიორგი VIII-ს 1446 წლიდან შეერთო. წყაროებით, რომელიც გამოაქვეყნა და გამოიკვლია ქ. შარაშიძემ ყვარყვარე დიდს (1451-1498 წ.ნ. ორი მეუღლე ჰყავდა, დედისიმედ შაბურისძე, რომელიც 1489 წ.ს 54 წლის ასაკში გარდაცვლილა (ქე 1967 IV: 107) (შარაშიძე 1954: 200-201), ე.ი. დაბადებულა 1434-1435

წლებში, (ამის შემდეგ 1490 წელს 73 წლის ათაბაგს შეურთავს ვინმე ნესტან-დარეჯანი, რომელიც ქმრის გარდაცვალების შემდეგ 1498 წელს შემონაზვნებულა ნინოს სახელით. პირველი მეუღლისგან ყვარყვარეს ცხრა შვილი ჰყავდა, შვიდი ვაჟი: ქაიხოსრო, მზეჭაბუკი, ბადური, იანქო, ორავუანდა, მანუჩარი, მართალიხონი და ორი ასული: თამარი და გულბუდახი. ხოლო მეორე მეუღლისგან: ოთხი შვილი, სამი ვაჟი: თამთანი, საზუერელი, სალუზყანი და ერთი ასული – მირაგული (შარაშიძე 1961: 136-137). ეს უკანასკნელი ცოლად შეურთავს მეფე დავით X-ს (პალ 1981:268). აქედან პირმშო ყოფილა ქაიხოსრო (მომავალში ქაიხოსრო I ათაბაგი), რომელიც დაბადებულა 1647 წელს. სამნუხაროდ, არ ვიცით თამარი მერამდენე შვილი იყო ყვარყვარესი, თუმცა, ვფიქრობთ მეორე ან მესამე, რადგან ქაიხოსროს დაბადებიდან (1447 ან 1448) და ბადურის დაბადებამდე (1453 ან 1454) დასახელებულია მხოლოდ მზეჭაბუკი, (მომავალი ათაბაგი). სწორედ ამ წლებს შორისაა საფიქრებელი თამარის დაბადება, ე.ი. რეალურად გათხოვების ქამს (1465წ) 13-16 წლის იქნებოდა და ნამდვილად უდგება მაშინდელი გასათხოვარი ქალის ასაკს. რაც შეეხება დ. ნინიძეს, თამარის გათხოვების თარიღს – 1446 წ. ამ ასაკის შვილი დედისიმედს გამომდინარე წლოვანებიდან, არ ეყოლებოდა. დავუშვათ, დ. ნინიძე სწორია, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, დედისიმედამდე ყვარყვარეს სხვა (უცნობი) ცოლი ჰყავდა. რამდენადა ეს შესაძლებელი? ყვარყვარე II დადგენილია, რომ როცა გარდაცვლილა, 82 წლის ასაკს აკლდა 55 დღე (ქეი 1967:106-107) და (შარაშიძე 1961:81) (პერძენიშვილი 2007:277-279) გამოდის დაბადებულია 1416-1417 წ.წ-ში, ე. ი. 1446 წლისთვის ის 29-30 წლის იქნებოდა. ამ წლოვანების კაცს დასაშვებია 12 წლის ქალიშვილი ჰყოლოდა, რომ არა ერთი გარემოება, რომლისთვის ყურადღება რომ მიექციათ, მსგავსი წიაღსვლები საჭირო არ იქნებოდა. ეს შეეხება გიორგი VIII-ის იმ ქალიშვილს, რომელიც ბიზანტიის უკანასკნელ იმპერატორზე დაინიშნა. ეს ეპიზოდი ქვეთავად აქვს გამოყოფილი ივ. ჯავახიშვილს – „ქართველი ერის ისტორიის“ მეოთხე წიგნის იმ თავში, სადა გიორგი VIII-ის მეფობაზე საუბრობს: „გიორგი მეფის ასულის დანიშვნა ბიზანტიის კეისარზე“, აქ საუბარია გიორგი სფრანგესის მცირე

ქრონიკაზე, სადაც წერია: 1449 წლის ოქტომბერში ის ჩასულა იბერიის ბატონთან გიორგი მეფესთან და ტრაპეზუნტის მეფესთან იოანე IV კომნენტან (გეორგიკა 1970:42-49-53) დამძახლების მიზნით, რომ ამ ორი დიდებულის ოჯახიდან, რომელს ჩათვლიდა უფრო სასურველად საქორნინო კავშირისთვის (იქვე). გიორგი სფრანგეს გიორგი VIII-ის ასული მოსწონებია იმპერატორისთვის სარძლოდ. 1451 წლის 14 სექტემბერს სფრანგესი კონსტანტინოპოლში დაბრუნებულა, გიორგი მეფის წარმომადგენელთან ერთად, სადაც დაუდვიათ საქორნინო შეთანხმება – „შედგა ოქრობეჭედი“ და ხელი იქნა მოწერილი. მომავალი 1452 წლის გაზაფხულზე გიორგი სფანდესი უნდა წასულიყო საქართველოში კონსტანტინე XI-სთვის საცოლის ჩამოსაყვანად (გეორგიკა 1970:84), მაგრამ ოსმალეთიდან უაღრესად გართულებული ვითარების გამო ეს არ მოხერხდა. 1453 წლის 29-30 მაისს კონსტანტინეპოლი დაეცა, კონსტანტინე XI ბრძოლაში დაიღუპა. ივ. ჯავახიშვილი წერს: „გიორგი მეფის ასული კეისარზე 1452 წ. უნდა გათხოვებულ იყო. მაშასადამე, ის მაშინ სულ ცოტა, ალბათ, 13-15 წლის იქნებოდა (ქეი 1967:48). გამოდის გიორგი VIII-ის ასული 1437-1439 წლებს შორის დაბადებულა, ხოლო დედამისი თამარ უკიდურეს შემთხვევაში არაუგვიანეს 1424 წლისა არ დაიბადებოდა, მაშინ ის როგორ იქნებოდა 1416-1417 წლებში დაბადებული ყვარყვარე II ჯაველის შვილი ეს უკანასკნელი იმ დროს მხოლოდ 7-8 წლის თუ იქნებოდა. გამოდის, რომ თამარი შეუძლებელია იყოს ათაბაგის ასული. ესე იგი გიორგი VIII-ს სამი ცოლი ჰყავდა: თამარი (წარმომავლობა უცნობია), II ნესტან დარეჯანი (ა.წ. „იმერელი მეფის ქალი“) და III თამარ ჯაველი, ყვარყვარე II ათაბაგის ასული.

ისევ მივუბრუნდეთ ივ. ჯავახიშვილს, რომელიც წერს: ზემოთხსენებული გიორგი მეფის ასული შეიძლება ის ქალი იყოს, რომელიც 1465 წ. გიორგი მეფეს სარძლოდ მიუცია ერისთავთერისთავ ვამიყ შაბურისძისათვის (ქეი IV:48), ამას გვამცნობს – 1465 წლის 23 აპრილის შენირულობის წიგნი ვამიყ შაბურისა სვეტიცხოვლისადმი (ქეის 2014:144-147), სადაც წერია: „ჩუენდა ულირსად დიდად და საპატიოდ შეგუინყალეს პატრონმან მეფეთმეფემან გიორგი და მათი ასული ჩუენისა შუილისათვის გვიბოძეს

და მოგუცეს“ (იქვე), აქ დიდ მეცნიერს საჩოთირო ეჩვენება: „ის, რომ თუ ეს ის ქალია, რომელიც 1452 წელს უნდა გათხოვილიყო და თუ ის 13 წლის განმავლობაში გაუთხოვარი დარჩენილა, ე. ი. შაბურისძეზე გათხოვების დროს 26-28 წლის ყოფილა, იმ დროს ასე გვიან გათხოვება იშვიათი მოვლენა იყო და ამიტომ ეჭვი გვებადებ, გიორგი მეფეს მეორე ქალი ხომ არ ჰყავდა? (ქეი 1967:48). ჩვენ ვფიქრობთ, ეს წინაღობა არ უნდა იყოს, მსგავსი მაგალითები მრავლად გვაქვს, დაახლოებით ასეთ ასაკში ათხოვებდა 1222 წელს შირვან-მაჰამაზე გიორგი-ლაშა რუსუდანს. ასეთ ასაკში უნდა შეერთო ქეთევან წამებული დავით უფლისწულს და ა. შ. თვითონ დასახელებული დოკუმენტის პირი (დედანი დაკარგულია) ეჭვს იწვევს ტექსტის გაუმართავობა და ნაკლულობა აშკარაა. მაგ., 1. „მას უამის შედეგად, ოდეს“ თითქოს მიგვანიშნებს, რომ ქორწინება 1465 წელზე უფრო ადრე მომხდარა. 2. იმ ადგილას, სადაც წერია: „ჩვენ შაბურის ძეთა, ერისთავმან ვამიყ და სარო ძეთა ჩუენთა: გ-ი, ომარ, მიქამან, ვარამ და ნუგზარ, ძმათა, შუილთა და მომავალთა სახლისა ჩუენთასა, ყოველივე“ (ქისკ 2014:146). აქ ვითომც რაღაც შეუსაბამობაა, თუ რა სახის, ამის გარკვევაში დაგვეხმარება 1494 წლის 24 ივნისის, მამულის შენირულობის წიგნი, ვამიყ შაბურისძისა ბოდორნის ეკლესიისადმი“ (დედანი), კეფზე ქვემოთ – ქალი და მამაკაცია გამოსახული მავედრებელ პოზაში, იმათ გვერდით არის წარწერა: „ი-ი (ერისთავი) ვამიყ, „პატრონი დულარდუხტ“, ორივე საკმაოდ ახალგაზრდად გამოიყურება, ეჭვს აჩენს ის, რომ ეს ვამიყ ე – ისაა, რომელსაც წინა საბუთის მიხედვით 5 ვაჟი ჰყავს, აქედან ერთი საქორწინო. 1494 წლის წიგნში ვკითხულობთ: „მე ერისთავთ ერისთავმან სახეთა ოდენ წოდებულმან ვამიყ შაბურისძემან და ჩუენმან თანამეცხედრემან სახელითა ოდენ დულარდუხტ-ყოფილმან მონაზონმან დომნე“. მათი სახელები ოთხვერ მეორდება ტექსტში (ქისკ 2014:303-304) იმავე სიგელში ვამიყის და დულარდუხტის გარდა, ალაპი დაუდვიათ აგრეთვე მათი სახლიკაცებისთვის – „შაბურის ძეთათვის: ვარამისათვის და მათი შვილისა მიქასთვის“ (ქისკ 2014:304). 1465 წლის სიგელის მიხედვით ისინი ძმები არიან, თან ვამიყის შვილები, ეს კიდევ ამაგრებს ჩვენს მოსაზრებას ამ დოკუმენტის (პირი) ტექსტში არსებულ ხარვეზებზე.

ყოველივე ზემოთთქმულიდან გამომდინარე, გიორგი VIII-ისა და მისი I თანამეცხედრის თამარის ერთადერთი შვილია ბიზანტიის იმპერატორის საცოლე, შემდეგ ერისთავთ ერისთავ ვამიყ შაბურისძის მეუღლე, რომლის სახელი ყოფილა დულარდუხტი.

ბიბლიოგრაფია

References

1. აბდალაძე 1978: ა. აბდალაძე, სომხურ ხელნაწერთა XIV-XV საუკუნეების ანდერძების (პიშატაკარანების) ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1978.
2. ბარტიკიანი 1987: რ. ბარტიკიანი, სამცხის ათაბგთა პანეგირიკი... (რუსულ ენაზე, თსუ შრომები, ტ. 266 დამატება, თბ., 1987);
3. ბახტაძე 2003: მ. ბახტაძე, ერისთავობის ინსტიტუტი საქართველოში, თბ., 2003;
4. ბერიძე 1955: ვ. ბერიძე, სამცხის ხუროთმოძღვრება, თბ., 1955;
5. ბერძენიშვილი 2007: ნ. ბერძენიშვილი, ათონის ივერთა მონასტრის აღაპები, თბ., 2007.
6. გეორგიკა 1970: გიორგი სფრანძესი, მცირე ქრონიკა, გეორგიკა, ბიზანტიის მწერალთა ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ., თბ., 1970.
7. ნინიძე 1995: დ. ნინიძე, პროვინციის მეფეები XIX-XV საუკუნეების საქართველოში, თბ., 1995.
8. პალ 1981: პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, I, თბ., 1981.
9. პალ 1993: პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, II, თბ., 1993.
10. სინ 1979: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III, თბ., 1979.
11. შარაშიძე 1954: ქრისტინე შარაშიძე, საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVIII ს. ს.) მსკი, ნაკვეთი 30, თბ., 1954.
12. შარაშიძე 1961: ქრისტინე შარაშიძე, სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVII ს. ს.), თბ., 1961.
13. ქეი 1966: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, III, თბ., 1966.

14. ქეი 1967: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, IV, თბ., 1967.

15. ქისკ 2013: ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, II, თბ., 2013.

16. ქისკ 2014: ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, III, თბ., 2014.

17. ქრონიკები 1897: თედო უორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, წიგნი II, ტფ., 1897.

18. ქც 1973: ვახუშტი, ალნერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, IV, თბ., 1973.

19. ქც 1959: ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, II, თბ., 1959.

გელა ჩილაჩივა

**რუსეთ-ირანის დიპლომატიური
ურთიერთობების გააქტიურება და საქართველო
XVIII ს. 20-იანი წლების დასაწყისში**

ანოტაცია: სტატიაში გამოკვლეულია პეტრე I-ის ელჩის არტემი ვოლინსკის დიპლომატიური მისიის მიზანი ირანში 1716-1718 წწ. ამასთან დაკავშირებით შესწავლილია ვოლინსკის მიერ კავშირის დამყარების მცდელობა ირანში ტყვედ მყოფ ვახტანგ VI-სთან. გაკეთებულია დასკვნა: არტემ ვოლინსკის პეტრე I-ის მომავალ გეგმებში ევალებოდა ირანში მყოფი ვახტანგის რუსეთისკენ გადმობირება, მისი დარწმუნება რუსული ორიენტაციის აუცილებლობაში. ვახტანგ მეფის მიერ მუსლიმობის მიღებამ არტემ ვოლინსკის მისადმი უსაფუძვლოდ ზედმეტი ეჭვები გაუჩინა, რაც ვახტანგ VI-ს არ აძლევდა იმის საშუალებას, რომ გაერკვია მისი ელჩობის მიზნები. მიუხედავად ამისა, 1719 წელს ვახტანგ VI ირანიდან საქართველოში რუსეთზე ორიენტაციადებული დაბრუნდა. ასე შეიცვალა მისი დასავლური პოლიტიკა რუსული პოლიტიკით, რომელსაც არცთუ უმნიშვნელო საფუძველი გააჩნდა.

ამოსავალი სიტყვები: პეტრე I, ვახტანგ VI, არტემი ვოლინსკი, რუსეთ-ირანის სავაჭრო პოლიტიკა, ვახტანგ VI-ის ტყვეობა ირანში, ქართული ლვინის ექსპორტი ირანში.

Gela Chilachava

Enhancing Russia-Iran Diplomatic Relations and Georgia in the Early 1720 s

Abstract: In the article there is a research of the target of diplomatic mission of Artemy Volinsky who was the ambassador of Peter I in 1716-718. The author explores Volinsky's effort to connect Vakhtang VI who was in captivity in Iran. There is a conclusion: in the future plans of Peter I, Artemy Volnski would have duty to make sure Vakhang VI, who was in Iran, in Russian orientation. Vakhtang VI became Muslim and this fact raise causeless further doubts in Artemy Volinsky. This situation interrupted Vakhtang VI and had no opportunity to gain information about Volinsky's aim. In spite of this, in 1719 Vakhtang VI returned from Iran as Russian-oriented. So his western policy changed to Russian policy and the basis of this action wasn't insignificant.

Keywords: Peter I, Vakhtang VI, Artem volinski, Russian-Iranian trade politics, Vakhtang VI 's captivity in Iran, Georgian wine exports to Iran.

რუსეთ-ირანის დიპლომატიური ურთიერთობების გააქტიურება და საქართველო XVIII ს. 20-იანი ნლების დასაწყისში

XVII საუკუნის ბოლოს რუსეთისათვის დაიწყო ახალი ეპოქა. ეს მას შემდეგ, რაც ქვეყნის სათავეში მოვიდა პეტრე I, რომელმაც თავისი რკინისებური ნებისყოფით ქვეყნის განვითარება ახლებური გზით წარმართა. ქვეყნის შიგნით მნიშვნელოვანი რეფორმების განხორციელებამ მას საშუალება მისცა, ეფიქრა აქტიურ საგარეო პოლიტიკაზე. მან თავისი სახელმწიფო ინტერესების დასაცავად მიმართა და გამოიყენა მთელი თავისი ურყევი ენერგია. მისი აქტიური დიპლომატია გამოირჩეოდა ღრმა ნაციონალური ხასიათით, რაც პირველ რიგში გულისხმობდა რუსეთის ნაციონალური პრობლემების გადაწყვეტას.

როგორც ცნობილია, ირანთან ვაჭრობა დიდი ხნიდან იქცევდა რუსეთის მონარქთა უურადღებას. 1710 წელს დამყარდა რუსეთირანის სავაჭრო ურთიერთობა, მაგრამ მას დიდი წარმატება არ მოჰყოლია. 1711 წლის 2 მარტის ბრძანებულებაში პეტრე I განსაკუთრებულ უურადღებას აქცევდა ირანთან ვაჭრობას (პაიქაძე 1960:13). მაგრამ რუსეთის ვაჭრობას ირანთან ხელს უშლიდა ის გარემოება, რომ კასპიის ზღვის მიდამოებში, სადაც გადიოდა სავაჭრო გზა, არ იყო წესრიგი, ხშირად თავს ესხმოდნენ რუსეთის ვაჭრებს. ამდენად, პეტრე I-მდე რუსეთის ვაჭრობა ირანთან უმეტესად სამომხმარებლო ხასიათს ატარებდა. XVII საუკუნის ბოლოდან ირანის (აბრეშუმის ნედლეული და ბამბა) რუსეთში შემოჰქონდათ სამრეწველო საწარმოების დასაკმაყოფილებლად (Ку坎ია 1956:232) (Ку坎ია 1977:100). რუსეთის მრეწველობა, რომელსაც „...გამაღებული ნერგავდა პეტრე მანუფაქტურის ფორმით“ (Лысцов 1951:16), განიცდიდა ზოგიერთი სახის ნედლეულის ნაკლებობას. ასეთი ნედლეული კი უხვად მოიპოვებოდა კასპიისპირეთში. ამიტომ პეტრე I დაუოკებლად მისისწრაფოდა, რომ გამოეყენებინა კასპიისპირა ქვეყნების სიმდიდრე (Лысцов 1951:16-44).

პეტრე I-ის აღმოსავლური სავაჭრო პოლიტიკის მიზანი მდგომარეობდა იმაში, რომ ირანის ვაჭრობა წარემართა ვოლგა-კასპიის გზით და რუსეთი გაეხადა მოსაშუალედ აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის ვაჭრობაში. ამით ეკონომიკური დარტყმა მიეყენებინა თურქეთისათვის და ირანიდან გაეძევებინა დასავლეთ ევროპის სავაჭრო კაპიტალი.

ერთი სიტყვით, აღმოსავლეთში ვაჭრობაში უპირატესობის მოპოვების მიზნით პეტრე I-მა კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროების დაუფლება დაისახა ამოცანად. მისი გეგმებით „...საჭირო იყო ირანთან, შუა აზიასთან და ამიერკავკასიასთან, მათ შორის საქართველოსთან ვაჭრობის გაძლიერება“ (პაიჭაძე 1960:24). ფ. სოიმონოვის თანახმად, „პეტრე I-ს სურდა მტკვრის შესართავზე საფუძველი ჩაეყარა დიდი სავაჭრო ქალაქისათვის, სადაც თავს მოიყრიდა ქართველების, სომხების, სპარსელების ვაჭრობა და აქედან გაგრძელდებოდა ასტრახანამდე“ (Соймонов 1763: 99). ამავე ავტორთან მრავალი ცნობაა დაცული პეტრე I-ის საქართველოსთან სავაჭრო ურთიერთობის გეგმებზე. ფ. სოიმონოვის მიხედვით, პეტრე I-ს რუსი ვაჭრების მოთხოვნით განზრახული ჰქონია თბილისში შეექმნა სავაჭრო კანტორა. ასევე პეტრე I ვარაუდობდა, შესაძლებელი გაეხადა მდინარე მტკვრით სამდინარო მიმოსვლა თბილისიდან კასპიის ზღვამდე (Соймонов 1763:333). რაც შეეხება ქართველ ვაჭართა ხვედრით წილს ამ დროისათვის კასპიისპირეთში, ის დიდი ყოფილა (დაწვრ. იხ: Соймонов 1765 : 63-65).

როგორც ვხედავთ, პეტრე I-ის გეგმებში ირანთან სავაჭრო-ეკონომიკურ ჭრილში შედიოდა ამიერკავკასიის ხალხებთან, მათ შორის აღმოსავლეთ საქართველოსთან სავაჭრო ურთიერთობის დამყარება. სწორედ ამ მიზნით ა. ბასკავოვმა, რომელიც 1720 წელს შემახამი ვიცე-კონსულად იყო დანიშნული, მიიღო ბრძანება, შეეგროვებინა ცნობები მდინარე მტკვრის შესახებ – საიდან მომდინარეობს, რა ზომისა და სიღრმისაა, დადიან თუ არა ხომალდები და თუ დადიან, რომელ პუნქტამდე. რა ხალხები ცხოვრიდები მდინარის გასწვრივ (Соймонов 1763: 107) (Комарова 1967: 24). უფრო მეტიც, 1724 წელს დაზუსტების მიზნით მატიუშკინს დაევალა ზუსტად განესაზღვრა მტკვარზე მცირე ხომალდების მიმოსვლის შესაძლებლობანი. ამისთვის მას უნდა მოეწყო მდინარის გამოკვლევა თბილისამდე, დაეზუსტებინა ცნობები ჭორომების შესახებ (Комарова 1967: 607).

მოკლედ რომ ვთქვათ, მოტანილი პირველწყაროები უეჭველად გვარნმუნებს, რომ პეტრე I-ის კასპიისპირეთის გეგმებში საქართველოსთან ურთიერთობის დამყარება უფრო ადრე დაიგეგმა,

რუსეთ-ირანის დიპლომატიური ურთიერთობების გააქტიურება და საქართველო XVIII ს. 20-იანი წლების დასაწყისში

ვიდრე სამხრეთ-აღმოსავლეთში შეცვლილი ვითარება რუსეთის მეფეს ამ ლაშქრობას უკარნახებდა.

ამგვარად, 1715 წლის 19 აგვისტოსათვის ელჩიობა მთლიანად ჩამოყალიბდა, რომელიც სულ 72 კაცისაგან შედგებოდა. ელჩიობის მეთაური არტემი ვოლინსკი ურთულესი ამოცანების შესრულების წინაშე იდგა. მას დეტალურად უნდა შეესწავლა ირანი ეკონომიკური, პოლიტიკური, დიპლომატიური თუ სამხედრო თვალსაზრისით. აღნიშული ელჩიობა დიდხანს და გულდასმით მზადდებოდა. ელჩიობის გამგზავრებამდე შემუშავდა ძირითადი დოკუმენტი შემდეგი სახელწოდებით: „ბატონ პოდპოლკოვნიკ არტემ ვოლინსკის ინსტრუქცია“. იგი შევსებული და ხელმოწერილი იყო თვით პეტრე I-ის მიერ (Бушев 1978:23). მასში მკაფიოდ და ლაკონურად იყო ჩამოყალიბებული ელჩიობის მიზნები და ამოცანები. ინსტრუქცია 12 მუხლისაგან შედგებოდა (Бушев 1978: 23-29).

ჩვენთვის მეტად საინტერესოა „ინსტრუქციის“ ბოლო პუნქტი, რომელიც პ. ბუშევის თანახმად, მინერილია ინსტრუქციის შედგენის შემდეგ. იგი ირანში მყოფ ვახტანგ VI-ეს ეხება. მასში ვრცლადა ნათქვამი, რომ საქართველოს, იმერეთის დედოფლის ეკატერინეს ძმისშვილი მეფისინული ვახტანგ ლეონის ძე სპარსეთის შაჰის ტყვეობაშია და რომ ის აიძულეს მიიღოს მათი სარწმუნოება. მაგრამ ვახტანგი მტკიცედ იცავს ქრისტიანულ სარწმუნოებას. რის გამოც შაჰი განრისხებულია და ამყოფებს მას უდიდეს გაჭირვებასა და შევიწროებაში. ვახტანგის ცოლისა და ბავშვების გაგზავნაც უნდოდათ ისპაპანში, რათა ისინიც ეძულებინათ მიეღოთ მათი სარწმუნოება, თუმცა ისინი ძლივს გადაურჩნებ ნაყვანას. ა. ვოლინსკის ევალებოდა გაეგო ზუსტად სად იმყოფება დაპატიმრებული მეფისინული და თუ შესაძლებელია მოინახულოს ის. თუკი მას მიეცემა შესაძლებლობა შეხვდეს ვახტანგს. მისი პეტრე I-თან მევობრობის გამო ღირსეული სახით შეეცადოს შაჰის ტყვეობიდან გაათავისუფლოს ის (Бушев 1978:29).

ამასთან დაკავშირებით, აქვე წინასწარ გვინდა აღვინიშნოთ: პეტრე I-ის სახელით ა. ვოლინსკის თხოვნას, ვახტანგის ტყვეობიდან განთავისუფლებაზე, ირანის შაჰი არ დათანხმებოდა რა გინდ ხელსაყრელი შემთხვევაც არ შექმნიდა რუსეთის დესპანს. ეს რუსეთის სამეფო კარისათვის იმთავითვე ცხადი უნდა ყოფილიყო.

ისმის კითხვა: რას ეყრდნობოდა პეტრე I ირანის შაჰის წინაშე ამ თხოვნის წარდგენისას? მიგვაჩინია, რომ ხელსაყრელი ვითარების შემთხვევაში ა. ვოლინსკის (ცდას, რომ ეზრუნა ქართლის მეფის ტყვეობიდან გათავისუფლებაზე (ამაზე წავიდოდა თუ არა შაჰი), უნდა განესაზღვრა ირანის მიმართ პეტრე I-ის მოახლოებულ გეგმებში ვახტანგის ორიენტაცია რუსეთზე. იმ ამოცანებიდან გამომდინარე, რასაც ა. ვოლინსკის ელჩობა ისახავდა მიზნად, საფიქრებელია, ვახტანგთან კავშირის დამყარებას ის მნიშვნელობაც ჰქონდა, რომ ირანის მდგომარეობის შესახებ ცნობების შეგროვებისას, მას რუსეთის დესპანისათვის დახმარება გაეწია.

ამგვარად, რუს ელჩს, რომელიც ფარული აგენტი, მზვერავი უფრო იყო, ვიდრე დიპლომატიური წარმომადგენელი, საპასუხისმგებლო მისის შესრულება ხვდა წილად. ახლა გარკვეულწილად მასზე იყო დამოკიდებული მობოვებულ ინფორმაციებზე დაყრდნობით რუსეთ-ირანს შორის ურთიერთობების გაღრმავება. ა. ვოლინსკის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა მიეღწია ირანთან სავაჭრო ხელშეკრულების დადებისთვის, რათა დაცული ყოფილიყო რუსი მოვაჭრეების ინტერესები. ჩვენი აზრით, რუსეთიც ინგლის-ირანისა და საფრანგეთ-ირანის კვალდაკვალ ცდილობდა დაედო ირანთან კაპიტულაციების მსგავსი შეთანხმება. მართალია, ინსტრუქციაში ისე ჩანს, რომ ამის შესახებ რუსეთის მხარემ არაფერი იცის, მაგრამ ელჩობის მიზანი ამ ვარაუდის დაშვების საფუძველს გვაძლევს.

ჩვენი აზრით, ამ მიზნის მისაღწევად ა. ვოლინსკის უნდა გამოეყენებინა შემდეგი ფაქტორები: პირველი – ქართველების, კერძოდ კი ვახტანგ VI-ის კავშირები რუსეთის სასარგებლოდ. მეორე – სომხური ფაქტორი, სომხები, რომლებიც ფლობდნენ რა საკმაო კაპიტალს და ჩაბმული იყვნენ საერთაშორისო ვაჭრობაში, დაერწმუნებინა, რომ თავიანთი აბრეშუმი გაეტანათ ჯულფიდან არა ალეპოს, არამედ რუსეთის გზით. ეს ფაქტორი კარგად იყო გათვლილი და მას უთუოდ მოპყვებოდა დადებითი შედეგიც.

ამგვარი პოლიტიკური მისით აღჭურვილმა რუსმა დიპლომატმა 1716 წელს გადაღახა ირანის საზღვარი და დაიწყო მისთვის აუტანელი დღეების ათვლაც. იგი უკმაყოფილებას ვერ მაღავდა ელჩობისადმი უყურადღებობის, ცივად მოპყრობისა და ორმაგი

რუსეთ-ირანის დიპლომატიური ურთიერთობების გააქტიურება და საქართველო XVIII ს. 20-იანი წლების დასაწყისში

დიპლომატიური თამაშის გამო (Бушев 1978:36-40). ერთი სიტყვით, ა. ვოლინსკი შემახის ხოსრო ხანისაგან (წყაროს მიხედვით ის გამაპმადიანებული ქართველი იყო) ისპაპანისაკენ გზის გაგრძელების ნებართვის მოლოდინში დაყოვნდა გარკვეული დროის განმავლობაში.

ელჩებისადმი ასეთი მოპყრობა ირანში ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა. ირანის შაჰები ზოგჯერ რუს ელჩებს აიძულებდნენ თვეობით დალოდებოდნენ მიღებას, რათა ეჩვენებინათ მათი ბრწყინვალება. ამით განსაკუთრებით გამოირჩეოდა შაჰი აბას I. პირველი რუსი ელჩი გ. ვასილჩიკოვი რომელიც ირანში ჩავიდა 1588 წლის 8 სექტემბერს აბას I-მა მიიღო 1589 წლის 9 აპრილს ე.ი. 7 თვის შემდეგ. ელჩი ვასილი კორობინი მიიღო 5 თვის შემდეგ 1621 წლის 21 იანვარს. ხოლო გამოსამშვიდობებელი აუდი-ენციის დროს აღლოდინა წელიწადი და ხუთი თვე (Бушев 1978:53).

ჩვენს შემთხვევაში, შაჰმა ჰუსეინმა არტემი ვოლინსკი მიიღო ირანში მისი ჩასვლიდან 8 თვის შემდეგ. უნდა აღვნიშნოთ ერთი ფაქტიც: პეტრე I-ის პეტერბურგში არყოფნის გამო, რადგან ის მონაწილეობდა სამხედრო ოპერაციებში და დიპლომატიურ აქციებში ევროპაში, ირანის ელჩი ფაზლ ალი ბეგი 1711-1712 წლებში ასტრახანში მყოფი 10 თვე ელოდა პეტრესაგან მოსკოვში ჩასვლისა და კიდევ 6 თვე მოსკოვში მიღებას (Бушев 1978:53).

ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღემდე არ იყო ცნობილი, შემახის ხანის ხოსროს ქართული წარმომავლობა. პ. ბუშევის მიერ მოტანილი საარქივო მასალები ეჭვს არ ტოვებს, რომ ხოსრო-ხანი (ალბათ ქაიხოსრო – გ.ჩ.) წარმოშობით ქართველია (Бушев 1978:40-43). ამასთან დაკავშირებით წინასწარ აღვნიშნავთ: წარმოშობით ქართველი ხოსრო-ხანის ორმაგმა თამაშმა ვოლინსკის ზედმეტი სიფრთხილისკენ უბიძგა ირანში მყოფი ქართველების, კერძოდ, ვახტანგ VI-ის მიმართ. სწორედ ამის გამო იყო, რომ იგი შემახაში ხოსრო-ხანისაგან გამოგზავნილ წარმოშობით ქართველ ბეჟან-ბეგს უნდობლად შეხვდა (Бушев 1978:40-42). ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით მნიშველოვანია ერთი ფაქტი. 1716 წლის 12 სექტემბერს ვოლინსკი „...записал в журнале слух о принятии исламской веры мелетийским царевичем богданом (ვახტანგ VI – გ.ჩ.)“. 14 სექტემბერს კი „...беджан–бек подтвердил, что богдан

(ვახტანგ VI – გ.ჩ.) подлинно обусурманился“ (Бушев 1978:41). Аმ წყაროდან ჩანს, რომ ა. ვოლინსკიმ ბეჟუნ-ბეგთან შეხვედრამდე ორი დღით ადრე თავის უურნალში ჩაწერა ვახტანგ VI-ის გამაჰმადიანების შესახებ გავრცელებული ხმა. ცხადია, ელჩმა ამის გადამოწმება სცადა ბეჟუნ-ბეგთან, რომელმაც გავრცელებული ხმა დაადასტურა. ამიტომ ვერ ვირწმუნებთ პროფ. გ. პაიჭაძის აზრს, რომ „ვოლინსკიმ შემახის ხანისაგან მასთან გამოგზავნილ მოციქულთა შორის მყოფ ერთ ქართველს, სახელად ბეჟუნს დაუწყო გამოკითხვა ვახტანგ VI-ის შესახებ და მისგან გაიგო ქართლის მეფის გამაჰმადიანება“ (პაიჭაძე 1960:68). საკუთრივ იმ გარემოებამ, რომ ვახტანგ VI-მ „მუსლიმობა მიიღო“ „...შეაშფოთა რუსეთის დესპანი და ეჭვები გაულვიძა, მით უფრო, რომ ისპაჰანში ჩასვლისას ირანის მთავრობა მტრულად შეხვდა მას“ (პაიჭაძე 1960: 68).

1717 წლის 11 მაისს აუდიენციიდან მეორე დღეს შაჰმა ჰუსეინმა არტემი ვოლინსკის საჩუქრად გაუგზავნა 50 ბოთლი ქართული ლვინო, რომელსაც როგორც მეჰმანდარმა (საზღვარზე უცხო ქვეყნის ელჩების დამხვედრი და დედაქალაქამდე გამცილებელი დიპლომატიური წარმომადგენელი) უთხრა თვით შაჰი სვამის (Бушев 1978:121). ამასთან დაკავშირებით ჩვენთვის მეტად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ქართული ლვინო საექსპორტო საქონელს წარმოადგენდა ირანში და ევროპელ სტუმრებსა და დიპლომატებს უმასპინძლდებოდნენ. ამასთანავე იკვეთება შაჰ ჰუსეინის ხერხი, რომლისთვისაც, აღბათ, კარგად იყო ცხობილი რუსების, ჩვენს შემთხვევაში არტემი ვოლინსკის, მიდრეკილება აღკოშოლური სასმელებისადმი.

1717 წლის 1 სექტემბერს რუსეთის ელჩობა თაუხჩიდან გაემგზავრა და ჩავიდა შემახაში. აյ ყოფის დროს ხდება ჩვენთვის საინტერესო ფაქტი, რომელიც ქართველებს ეხება: რუსეთის საელჩოს თავი შეაფარა ტყვეობიდან გამოქცეულმა ქალმა, რომელიც წარმოშობით ქართველი აღმოჩნდა. იგი თურმე ემსახურებოდა მდიდარ ვაჭარს, რომელმაც ის ორი წლის წინ იყიდა ლეკებისაგან და შემდეგ კი აიძულეს რჯული შეეცვალა. სპარსელები კატეგორიულად მოითხოვდნენ მის გადმოცემას ელჩისაგან, რომელიც იყო მათი ქვეშევრდომი და მათი რჯულის. ელჩმა კი ტყვე ქალს

რუსეთ-ირანის დიპლომატიური ურთიერთობების გააქტიურება და საქართველო XVIII ს. 20-იანი წლების დასაწყისში

დახმარება აღუთქვა, მიუხედავად იმისა, რომ ის არ იყო რუსეთის ქვეშევრდომი. მისი გადაცემა კი ენინაალმდეგებოდა მეფის უდიდებულესობის ღირსებას. ამ მოტივით ელჩმა დაიწყო მოლაპარაკებები ირანელ მოხელეებთან, რაც დასრულდა 50 მანეთად ტყვე ქალის გამოსყიდვით. ეს სურათი ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის იმის შესახებ, თუ რა მდგომარეობაში იყვნენ წარმოშობით ქართველი და სხვა ეროვნების ადამიანები, რომელებიც ლეკების თავდასხმების შედეგად ვარდებოდნენ ტყვეებად და ამ გასაჭირში უხდებოდათ წლობით ცხოვრება. ეს კერძო შემთხვევა გვაძლევს იმ ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას, თუ რა იმედის თვალით შეჰყურებდნენ ტყვეობიდან გამოქცეული ადამიანები, კერძოდ, ქართველები რუსეთის ელჩს, რომელთა ცნობიერებაში ის იყო სახე რუსეთის ძლევამოსილი სახელმწიფოსი.

შემახაში ყოფნის დროს ჩვენთვის საინტერესო ამბავი აცნობეს ელჩს. მას მოახსენეს, რომ ვახტანგ ლეონის ძემ (ვახტანგ VI-ემ – გ.ჩ.) მოითხოვა ხოსრო ხანისაგან 10 მარტისათვის ყაზვინში მისი ჩასვლა. თვითონ ვახტანგი კი გამოვიდა თავრიზიდან და ელოდებოდა პასუხს შემახადან.

ჩვენს ყურადღებას იყყრობს ასევე შემდეგი ფაქტები: 24 იანვარს (1718 წლის 24 იანვარს – გ.ჩ.) ელჩს ეწვია წარმოშობით ქართველი თარჯიმანი გერინ ბეგი. ასეთი თარჯიმნები ინიშნებოდნენ ადგილობრივი გუბერნატორების მიერ, ირანის ხელისუფლებასა და რუს ვაჭრებთან კავშირის დასამყარებლად (Бушев 1978:195).

14 თებერვალს ელჩთან მოვიდა გამუსლიმანებული ქართველი, ხოსრო ხანის ნათესავი ისმაილ ბეგი. ის მიღებულ იქნა, როგორც ქეშმარიტი ქრისტიანი. სტუმარი ირწმუნებოდა, რომ, მართალია, ის მუსლიმანი გახდა, მაგრამ ყველაზე მეტად მაინც ქრისტიანები უყვარს (Бушев 1978:200).

ელჩთან წარმოშობით ქართველების სტუმრობა ამით არ ამონურულა: 1718 წლის 9 მაისს რუსეთის ელჩს ეწვია ხანის ნაცვალი ფარსადან ბეგი, რომელმაც გამართა მოლაპარაკება ა. ვოლინსკისთან ვახტანგის დავალებით. მან ელჩს განუცხადა, რომ სპეციალურად არის გამოგზავნილი მისი უფლისწულისაგან და სთხოვა დაეწერა ნერილი ვახტანგისათვის, რომელსაც ის სიამოვნებით მიიღებდა. 11 მაისს შედგა მორიგი შეხვედრა ელჩთან

ფარსადან ბეგისა, რომელმაც ელჩის აუწყა ვახტანგისათვის წერილის გადაცემის თაობაზე, რომ ვახტანგი ერთგულებას გამოხატავს ქრისტიანობის მიმართ და იმედს გამოთქვამს საქართველოს განთავისუფლებაზე რუსეთის მეშვეობით. აღნიშნული იყო ასევე, რომ არ გაკიცხონ ისლამის მიღების გამო, რადგან ეს გააკეთა არა დიდებისა და სიმდიდრისათვის, არამედ უკიდურესი აუცილებლობით. აღნიშნავდა, რომ ის გულში ინახავდა და იცავდა ქრისტიანულ სარწმუნოებას და იმედს გამოთქვამდა, რომ მეფის უდიდებულესობის დახმარებით თავს დააღწევდა მუსლიმანობას. ელჩის უნდოდა გაეხსნა ვახტანგის მიერ გამოგზავნილი წერილი, მაგრამ ფარსადან ბეგმა მოახსენა, რომ ეს წერილი გამოგზავნილია ვახტანგის დეიდის – იმერეთის დედოფლისათვის, რომელიც ცხოვრობდა რუსეთში და სთხოვდა გადაეცა მისთვის (Бушев 1978: 220-222).

ელჩი დაინტერესდა ასევე ვახტანგის ურთიერთობით შაპთან, გამოვა თუ არა ის თავისი ჯარით შაპის დასახმარებლად? მან კი უპასუხა, რომ მოუხედავად შაპის დაუინებული მოთხოვნისა ყაზვინში ჩასვლაზე, ვახტანგი ამას თავს არიდებს. რისთვისაც ლაშქრისთვის ჯამაგირის გადაუხდელობას იმიზეზებს. მისი ლაშქარი 10 ათასი მეტრძოლისაგან შედგება და დასძინა, რომ შაპს ისე არ უყვარს რუსეთი, რომ უზბეკეთის ხანს საჩუქრად ორი ათასი თუმანი გაუგზავნა, რათა მოეკლათ თავადი ჩერკასკი. ელჩმა სთხოვა ფარსადან ბეგს სიტყვიერად გადასცეს ვახტანგს, რომ იგი მისი ერთგული მსახურია, რაშიც ის დარწმუნდება მაშინ, როცა იქნება პეტრე I-ის კარზე. თუ ვახტანგს სურს გადასცეს რამე რუსეთის ხელმწიფეს, ის სიამოვნებით გააკეთებს ამას (Бушев 1978:223).

ეხლა კი შევეხოთ ირანში მყოფი სხვა ქართველების საკითხს: 1718 წლის 4 ივნისს რუსეთის ელჩთან გაგზავნილ იქნა ისმაილ ბეგის მიერ ვინმე ქართველი იგორ ივანოვი. იგი რამოდენიმე წელი ყოფილა დალაქი ასტრახანში, ხოლო შემდეგ ბეითალი მოსკოვში ქართველი დედოფლის კარზე. იქ მან ცოლი შეირთო და მოისურვა საქართველოში დაბრუნება. მაგრამ შემახაში შეყოვნდა, სადაც 1718 წელს დარჩა დოქტორის ხარისხით (Бушев 1978: 231).

ჩვენთვის მნიშვნელოვანია კიდევ ერთი ფაქტი: 13 ივნისს შემახადან გამომგზავრების წინ არტემი ვოლინსკი შეხვდა ხანის

რუსეთ-ირანის დიპლომატიური ურთიერთობების გააქტიურება და საქართველო XVIII ს. 20-იანი წლების დასაწყისში

ნაცვალ ისმაილ ბეგს, რომელსაც სთხოვა, რომ ყურადღება მიექცია აქ დარჩენილი რუსი ვაჭრებისათვის. რაზეც ისმაილ ბეგმა თანხმობა განუცხადა და აუწყა, რომ შაპმა ვაჭრებისათვის თარჯიმნად მოიწვია წარმოშობით ქართველი, სახელად ბეჟანი (Бушев 1978:233).

ზემოთ მოყვანილი ფაქტებიდან, ნათლად ჩანს, თუ რა ფართო სპექტრით იყო წარმოდგენილი იმდროინდელი ირანული პოლიტიკური ელიტა ქართული წარმოშობის ადამიანებით, რომლებიც ბედის უკუღმართობით მოხვდნენ სამშობლოდან შორს და მიუხედავად გარეგნულად გამუსლიმანებისა, გულით მაინც ქრისტიანობის მატარებელნი იყვნენ.

ჩვენთვის ძალიან საინტერესოა ჩანაწერის ის ნაწილი, სადაც ელჩი ქართული ჯარის ნაწილებს მიმოიხილავს ირანში. ქართულ ჯარს ის შემდეგნაირად ახასიათებს: „მე ვთვლი, რომ მთელ სპარსეთში ქართველები არიან ნამდვილი მეომრები. შეიძლება მათი რაოდენობა იყოს 15 ათასიდან 20 ათასამდე. სპარსეთის ჯარში გენერალ-სიმუსები და სპასალარები ქართველები არიან და ყველა წარმატებას სწორედ ქართველების მეთაურობით აღწევდნენ. ქართველ აზნაურებასა და თავადებს ერთიანობა რომ ჰქონიდათ, მათ ვერც სპარსელები და ვერც სხვა ეროვნების ჯარი ვერ დაამარცხებდა. ქართველები ძალიან ადვილად დაამარცხებდნენ ნებისმიერ სპარსულ ჯარს, თუნდაც რიცხობრივად 3-ჯერ უფრო მეტს. თუ რეგულარულ ესკადრონებს მიუმატებთ 20 ქართველ მებრძოლს, მაშინ შეიძლება უშიშრად შეიქრა სპარსეთში“ (Бушев 1978: 259).

არტემ ვოლინსკის ამ ჩანაწერებიდან შეგვიძლია გამოვთქვათ შემდეგი ვარაუდი იმის შესახებ, თუ რა ბრძოლინვალებას განიცდიდა ქართული არმია ირანში. რა ბრძოლისუნარიანი და ცენტრალიზებული იყო ის ქართველი სარდლებით სათავეში. მათ ხომ, ჩვენდა საუბედუროდ, საკუთარი სისხლის გაღება უხდებოდათ არა საკუთარი სამშობლოს დასაცავად, არამედ ირანის შაპებისათვის დღეების გასახანგრძლივებლად, რათა ამით მათი გული მოეგოთ, ირანში იძულებით მყოფ ქართველ მეფეებს და ღირსებოდათ საკუთარ ქვეყანაში მეფის რანგში კვლავ დაბრუნება. თუმცა, მათი ეს ჩანაფიქრი ხშირ შემთხვევაში განუხორციელებელი რჩებოდა.

ჩვენი აზრით, ამ ციფრებს თუ გადავხედავთ, დავინახავთ, თუ რა დანაკლისს განიცდიდა საქართველო სამხედრო და დემოგრაფიული თვალსაზრისით, რომლის უარყოფითმა შედეგებმა ისტორიული განვითარების შემდგომ ნოქტი იჩინა თავი.

ბიბლიოგრაფია

References

1. პაიჭაძე 1960: გ.პაიჭაძე რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII ს. I მეოთხედი), თბ., 1960.
2. Куканова 1956: Куканова Н. Г. Русско-иранские торговые отношения в конце XVII – начале XVIII в. – „Исторические записки“ , т. 57, М., 1956.
3. Куканова 1977: Куканова Н. Г. Очерки по истории русско-иранских торговых отношений в XVII – первой половине XIX века (По материалам русских архивов), Саранск., 1977.
4. Лысцов 1951: Лысцов В. П. Персидский Поход Петра I 1722–1723, МГУ, 1951.
5. Соймонов 1763: Соймонов Ф. И. Описание Каспийского моря... („Ежемесячные сочинения и известия о ученых делах“, январь-ноябрь) , СПб, 1763.
6. Соймонов 1765: Соймонов Ф. И. О торгах за Каспийское море , СПб, 1765.
7. Комарова 1967: Комарова В. Персидская война, 1722-1725 (материалы для истории царствования Петра Великого), М., 1967.
8. Бушев 1978: Бушев П. П. Посольство Артемия Волынского в Иран в 1715-1718 гг, М., 1978.

ნანა აბულაძე

ოჯახისა და ქორწინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში, მოტაცება

ანოტაცია: ქორწინების უძველეს გადმონაშთად ითვლება ქალის მოტაცება. ეს მიუღებელი ტრადიციული ფორმა დროთა განმავლობაში შეიცვალა. თანამედროვე პერიოდში მოტაცებას უკიდურეს შემთხვევაში მიმართავენ.

ხალხური სიტყვიერება ხალხის სუნთქვის გამოძახილია. ქალის მოტაცების გზით ოჯახის შექმნამ თავისი კვალი ზეპირსიტყვიერებასაც დაატყო, რაზეც არაერთი მეგრული ფოლკლორული მასალა მოგვითხრობს.

ამოსავალი სიტყვები: ფიქტიური მოტაცება, „კვეთილში ჩაგდება,“ „გათხოვილი ქალის მოტაცება, „გითოტყურება,“ პოეტური ტექსტი, მოტაცების ფორმები, „ფიოშით“ მოტაცება.

Nana Abuladze

Oldest Family and Marriage Traditions in Megrelian Folk Literature. Kidnapping

Abstract: In order to start a family kidnapping was characteristic for many societies on the way of humanity development. History shows that on some stages of development people of different nations kidnapped young girls and they became a kind of property of their husbands. Today, modern society features kidnapping as less civilized and acceptable form of family building. Still its tolerable in some culture. Many ethnographic sources – myths, tales, poetry, tell us about family building traditions. It is known that kidnapping was common in Georgian tribes as well.

Keywords: abduction, fictitious abduction of a woman, „gitotqurapa“, „the poetic text, forms of abduction, „pioshi“.

მოტაცების გზით ქალის დასაკუთრება საზოგადოების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე ჩვეულებრივ წესს წარმოადგენდა და საყოველთაო მოვლენა იყო მსოფლის უმეტესი ხალხებისთვის. ენგელსი მიუთითებდა, რომ „ქალის მოტაცების დროს უკვე თავს იჩენს ერთცოლიანობაზე გადასვლის გარკვეული ნიშნები, წყვილადი ცოლ-ქმრობის ფორმით“ (ენგელსი 1953:65).

ახალ დროში მოტაცებით ქორწინებას უკვე უკიდურეს შემთხვევაში მიმართავდნენ. ეს იყო ერთგვარი საპროტესტო რეაქცია სყიდვით ქორწინებაზე, თუმცა უნდა შევნიშნოთ, რომ აღნიშნულ ქორწინებას სხვა შემთხვევებშიც მიმართავდნენ.

მოტაცებით ქორწინების შესახებ მოვითხრობენ არა მარტო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მასალები, არამედ უძველეს ხალხთა მითები, საგმირო და საზღაპრო ეპონის ნიმუშები. საკმარისია გავიხსენოთ ირეთეას, ლევკიპეს ქალიშვილების მოტაცებები, რომ ნათელი გახდეს ამ წესის უძველესობა.

მოტაცებით ქორწინების ჩვეულება ქართველურ ტომებშიც ყოფილა წესად. ამ მხრივ საკმაოდ მდიდარი ეთნოგრაფიული და ისტორიული ლიტერატურა მოგვეპოვება. ხალხური სიტყვიერება ხალხური ყოფის ანარეკლს წარმოადგენს, ამიტომ ბუნებრივია, რომ მოტაცებით ქორწინების ჩვეულებამ ზეპირსიტყვიერებაშიც იჩინა თავი. საქორწილო, მაყრული ლექს-სიმღერები ამის თვალსაჩინო მაგალითია. სავსებით ნიშანდობლივია, რომ ქორწინებას თან სდევდა მაყრული, რომელშიც მოტაცებით ქორწინების ელემენტებიც უხვად იყო. საქართველოს ზოგ კუთხეში მოტაცება სავაუკაცო საქმედაც ითვლებოდა. ზოგჯერ ის ეკონომიკური მიზეზითაც იყო გამოწვეული, ქალის გამოსასყიდად არსებული დიდი ფასი აიძულებდა დარიბ გლეხს, მოტაცებინა ქალი. სწორედ ამ გარემოებით იყო გამოწვეული ფიქტიური მოტაცებაც, რომელიც ქალის მშობლებთან შეთანხმებით ხდებოდა. ამ შემთხვევაში მდევართა დადევნებასაც ფორმალური სახე ჰქონდა – ქალისთვის პატივის დასადებად. გარდა ეკონომიკური მდგომარეობისა, ქალის მოტაცება სხვა მიზეზითაც იყო განპირობებული: ქალ-ვაუის სიყვარული, როცა მშობლები მათ არ თანაუგრძობდნენ, მეტოქეობა, წოდებრივი უთანასწორობა, უცხო ტომთა თარეში.... ჩვენს ხელთ არის მთელი რიგი ტექსტებისა, რომლებიც აღნიშნულ მოტივებზე მიუთითებენ. მაგ. ლექსი

ოჯახისა და ქორწინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში, მოტაცება

„შატილს გადიდდა ხოხობი“ უშუალოდ ქალის მოტაცებაზეა. მისი შინაარსი ასეთია: ქისტები ახადში თავს დასხმიან გოდერძის ციხეს, ისე დაურბევიათ, ქვა ქვაზე არ დაუტოვებიათ, სარძლოდ სასურველი ქალი მოუტაცნიათ, უკან მიმავალთ ფშაველი თადიაური შეხვედრიათ, მას ჯერ გამარჯობა უთქვამს მგზავრებისთვის, მაგრამ თვალცრემლიანი ქალი რომ შეუნიშნავს, უკითხავს?

– ე ქალა საით მოგვავისთ,
ცრემლი რო უჩანს თვალზედა?

ქისტებს უპასუხნიათ:

ე, ქალა ახადით მოგვავს

შატილს უნდა დავსვათ ჯარზედა,

მაგის საქმარეც აქა გვყავს,

გაზრდილი ლერნამ ტანზედა.

ამის გაგონებაზე თადიაურს შეუძახნია:

– ე, ქალ, თუ წაგაყვანიოთ,

წვერებ ნუ მასხავს ყბა ზედა!

შვიდი ქისტი და ერთი ფშაველი შებმულან, თადიაურს შვიდივე დაუხოცავს, ქალი გაუთავისუფლებია. ქალ-ვაუი დამმობილებულან და შინ მშვიდობით დაბრუნებულან“ (თსუ. ფოლკ. არქივი, №1055: 88).

ქალის მოტაცებაზე სხვა ლექსებშიც არის საუბარი, მაგ.: „აქ ხო არავის გინახავთ, ქალი მოგვტაცეს დილასა,

ჩარგალში ამოატარეს, იძახდენენ „ჯვარი წინასა“, დედას ვუტირებთ, შევხვდებით, წელითა ვ ზიდავთ რკინასა. (თსუ ფოლკ., არქივი, № 4252: 257).

როგორც ტექსტიდან ირკვევა, თუმცა ქალი მოუტაცებიათ, მაგრამ, როგორც ჩანს, იგი დიდად არ ყოფილა დამწუხრებული, რადგან მხიარული მაყრულით მიდიოდნენ. უნდა აღვნიშნოთ, რომ უმეტესად ქალის ამგვარი გზით შერთვა, წინააღმდეგობის მიუხედავად, მაინც მორიგებით მთავრდებოდა. ჩვეულება მოითხოვდა, რომ ქალის სანაცვლოდ მომტაცებლებს გარკვეული ჯარიმა უნდა გადაეხადათ. მდევრების მიერ მოტაცებული ქალის უკან წამოყვანა, ხალხური ჩვეულების მიხედვით, უდიდეს სირცხვილად ითვლებოდა როგორც ვაუისთვის, ისე ქალისთვის, მაგრამ განსაკუთრებით ეს მიუღებელი იყო ვაუისა და მისი ოჯახისთვის, ამიტომაც ვაუიანები ყოველთვის ცდილობდნენ, რომ საქმე კეთილად დასრულებულიყო.

ეს შესანიშნავად არის ნარმოდგენილი ფშაურ ხალხურ ლექსში „ქალის მამა“ (ჩანტერილია 1938 წ. ალექსი კუნაშვილისგან.)

ქალის მამა მოგვივარდა – მედახიან ახალასა,
იმას ტრუკა დაუხვდება – ნუ მაფერებ მასხარასა.
– თავ დამანებებ ტრუკაო, ჩემს ქალს ვეძებ, სხვას არასა.
– ჭკვიანად იყავ, ახალავ, ნურც სმასა სთმობ, ნურც ჭამასა,
ქალს შენ აღარ დაგანახვებთ, თუნდა დასწყდე თავ – თავადა,
გოგოლაურთ ხო უურებ, ვერ გასწვდები სათვალავსა,
იარაღ იმით ავისხით, ხარ-ცხვარს გაძლევთ, სხვას არასა.
გარბის, გამორბის ბერიძე, ტყავთა იქნევს თავთავადა,
აპარეკა წინ დაუდგა ქეთევანსა, პატარძალსა,
ეცვენება ქუდმოხდილი, ნუ დაგვმართავ გზა-შარასა,
ალექსის ნუ გაგვიძილებ, შავვრემანსა, პატარა
თუშეთში ქალი საქმროს რომ დაინუნებდა, დანიშნულის გა-
ყოლაზე უარს იტყოდა ან გათხოვილი ქმრის ოჯახს დატოვებდა
და მამის სახლში დაბრუნდებოდა, ქმარულები მას „კვეთილში ჩა-
აგდებდნენ“ – შვიდი წლით სხვაზე გათხოვებას აუკრძალავდნენ.
ასეთ ქალს „კვეთილიანი“ ერქვა. „კვეთილიანი“ ქალის წაყვანის
მსურველს საკმაოდ დიდი გამოსასყიდი უნდა გაელო ძველი ქმრის
ოჯახის სასარგებლოდ. ხდებოდა ისიც, რომ განაწყენებულ „ქმა-
რევლი“ არავითარი გამოსასყიდის ფასად არ მოხსნიდნენ ქალს
„კვეთილას.“ მაშინ ახალი საქმრო მას მოიტაცებდა. ეს მოვლენა
შემოუნახავს ერთ ლამაზ ლექსს:

ჩემეულადალ უთხრიდით კვეთილიანსა ქალსაო,
შავ დაიხუროს მანდილი, გამოდგეს დარიფანსაო,
ლურჯი ჩაიცვას ჩოხაი, გულს ნუ ჩაიყრის ჯავრსაო.
გაზაფხული რო მოალის, წინას ამოცხვებ ცხვარსაო,
ქალ, დაგიხსნ კვეთილიანსა, შიშაქს გადაუთვლ ცხვარსაო,
თუ იმასაც არ დამჯერდნეს, მხართ ავიყრ იარაღსაო,
თუ არცა იმას დამჯერდნეს, უდელთ გაუყრი ხართაო,
თუ იმასაც არ დამჯერდნეს, მერმე კი ვხვითხავ ხმალსაო.
შენთა მამულთა ზავს მივსცემ, ალუდს უდუღებ სვიანსა,
მაგ შენთა მონას ქმარევლთა ხმალსა ვანახვევ ფხიანსა
აზდგიდი-დ გამოგიტაცებ, როგორც მთაშია ნიავსა (ცოცა-
ნიძე1990:223).

ოჯახისა და ქორწინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი
საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში, მოტაცება

თუშ-ფშავ-ხევსურეთის მსგავსად, ხშირად ხდებოდა ქალის
მოტაცება სვანეთშიც. რაფიელ ერისთავი თავის „ფოლკლორულ-
ეთნოგრაფიულ წერილებში“ წერდა: „მოსახლეობის თითქმის მე-
ოთხედს ცოლი მოტაცებით ჰყავს მოყვანილი, ამის მთავარი მი-
ზეზები იყო: 1) ქალების რაოდენობრივი სიმცირე მამაკაცებთან
შედარებით, 2) სვანისთვის წარმოუდგენელია ოჯახი ქალის გარე-
შე, ცოლი მისთვის მარჯვენა ხელია, რომელიც მართავს სახლს,
მუშაობს ქმრის გვერდით“ (ერისთავი 1986:167–168).

სვანეთში ქალის მოტაცებლებს სამკვდრო-სასიცოცხლოდ
მტრობდნენ და ეს მტრობა შეიძლებოდა თაობებშიც კი გაგრძე-
ლებულიყო.

ქალის მოტაცება მონოგამიური ქორწინების ელემენტებს
შეიცავს, მოტაცებული ქალი კარგავდა მეორედ გათხოვების უფ-
ლებას, ვაჟი კი, რომელსაც ქალი წაართვეს, მხოლოდ ისევ მოტა-
ცებით მოიყვანდა ცოლს. ქალის მოტაცება სვანეთში იყო ფაქტი,
რის შემდეგაც ქალის მშობლები აღარ თხოულობდნენ ურვადს.
ეკლესია კრძალავდა ქალის მოტაცებას და მოტაცებულ ქალს
ჯვარსაც არ წერდა, მაგრამ სვანეთში ხშირი იყო არა მარტო
გაუთხოვარი, არამედ გათხოვილი ქალის მოტაცებაც („უკეთუ
უქმრო დედაკაცი ვინმემ მოიტაცოს – ორი ძროხა მიართოს მი-
სიანებს, უკეთუ ქმრიანი დედაკაცი მოიტაცოს, ოთხი ძროხა მი-
ართვას, უკეთუ მღვდელმა ამგვარის მოქმედს ჯვარი დასწეროს
– განიკვეთოს“ (მაჩაბელი 1978: 53).

სამეგრელოში გათხოვილი ქალის მოტაცებაა გადმოცემული
ხალხურ ლექსში. მოგვყავს ტექსტი:

„სი მოჭყუდუ, მა – მაყარე, შენ პატარძალი, მე – მაყარი,
ლეცირდეს* ავაყარე, ლეცირდეს ავყრი,
გვადიას ოსურც მიდუღა დო გვადიას ცოლს წავართმევ და
ვარლამიას გავახარებ.“ ვარლამიას გავახარებ.

* ლეცირდე – ჩხორობწყუს რაიონი (ცირდავებით დასახლე-
ბული უბანი).

(ქართველური ხალხური სიტყვიერება (ჩხორობწყუს რაიონი
) 2016:104).

სამეგრელოში ძველ დროს ქალ-ვაჟის დაქორწინებას მხოლოდ
მშობლები ახდენდნენ. ნიშნობამდე ირკვეოდა ქალ-ვაჟის და მათი

მშობლების ვინაობა, ოჯახური და ქონებრივი მდგომარეობა, ამის-თვის ირჩევდნენ „მარებლებს“ – შუაკაცებს, რომელთაც ევალებოდათ ამ საქმის მოგვარება. „იგებდნენ, ხომ არ იყო ქალ-ვაჟს შორის რაიმე, თუნდაც შორეული ნათესაობა, რაც სატიკად აკრძალული იყო, განსხვავებით საქართველოს აღმოსავლეთ მთიანეთისა და სვანეთისგან, სადაც ხმირად ხდებოდა მოგვარეთა და ნათესავთა შორის ქორწინება. სამეგრელოში არ შეიძლებოდა ერთი ხატის ქალ-ვაჟის ქორწინება, არც დედის და ძიძის მოგვარე ქალის შერთვა. არ ირთავდნენ ასევე შვილობილის გვარისას და მის ნათესავსაც კი, ამ წესებს მკაცრად იცავდნენ და მის დამრღვევს სასტიკად დევნიდნენ. იმ შემთხვევაში, როცა ვაჟსა და მის ოჯახს ქალი მოსწონდა, მაგრამ ქალის ოჯახი მათ სწუნობდა და ქალს არ აძლევდა, მაშინ ვაჟი ამხანაგების დახმარებით ქალიშვილს იტაცებდა და მას ერთი წლით სადმე გადამალავდა. მოტაცებულ ქალს უარი რომ არ ეთქვა და მშომლებთან არ გაქცეულიყო, ვაჟი მასთან ძალატანებით იჭერდა კავშირს. ერთი წლის შემდეგ მშობლები იგებდნენ ქალის ამბავს, მაგრამ სიძეს, უმეტეს შემთხვევაში, მაინც არ ურიგედებოდნენ, ქალის მომტაცებელს უნდა გადაეხადა ჯარიმა: ცხენი, ხარი, ძროხა, ფული, რასაც მიუსჯიდნენ არჩეული კაცები. თუ ქალს შვილი გაუზნედებოდა, მაშინ მშობლები იძულებული იყვნენ, უპირობოდ შერიგებოდნენ სიძეს, მაგრამ მათ შორის კარგი ურთიერთობა არასდროს იყო, ვინაიდან ქალის მშობლები თავს შეურაცხყოფილად გრძნობდნენ. ვაჟისა და მისი ოჯახისათვის კი სასახელო იყო ქალის მოტაცება, თუმცა ამ დროს ხშირად იმართებოდა ხელჩართული ბრძოლა და სისხლიც ხშირად იღვრებოდა. იყო შემთხვევებიც, როცა ქალი ვაჟს თავს ნებაყოფლობით მოატაცებინებდა, ამას „გინოტყურაფას“ ეძახდნენ, ესეც მშობლების ნების საწინააღმდეგოდ ხდებოდა და სასიძოს მანამ არ ურიგდებოდნენ, სანამ ჯარიმას არ გადაიხდიდა. ძალით თუ ნებით მოტაცებულ პატარძალს ოჯახში თავი ამაყად ეჭირა, ასეთ ქალებს სანათესაოში მეტი მონონება და პატივისცემა ჰქონდათ, ვინაიდან სამეგრელოში ქალის მოტაცება ნიშნავდა მისი ღირსებების აღიარებას. ქორწინების ამ ფორმის ხშირმა შემთხვევებმა, რასაკვირველია, ასახვა ჰპოვა ზეპირსიტყვიერებაშიც, მაგალითისათვის მოვიყვნათ კ. სამუშიას მიერ ჩანს ლექსს „გოგოს მოტაცება“ – „ძლაბიშ ხვამილაფა“:

ოჯახისა და ქორწინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში, მოტაცება

სასინჯოს გუნულებუ მაყარეში ჯარითა, ძლაბიშ ყუდეშა ქიმუტყობუ მე ზობელიშ კარითა, ექ ნებით ვენაშევანდეს, გემნუსოფნა ძალითა. დუდმაყარე რაგადანს: არიქა – დადა გედია, ბარგი ოკო ქიმკიქუნე მუთა ვოხვარ მეტია, ათენა რე ჩეი მოპუნა, სქან იღბალ დო ბედია.

სასიძო წამოსულა მაყრიონთა ჯარითაო, გოგოს სახლში შეპარულა მეზობლისა კარითაო, იქ ნებით არ შეუშვებდნენ და შეჭრილან ძალითაო. თავკაცი მაყრიონისა ამბობს: დაო, ადექიო, ტანთ ტანსაცმელი ჩაიცვი, აღარ გშველის სხვა მეტიო, აი, ესაა, ჩვენ რო მოგვყავს, შენი იღბალი და ბედი. გოგოსა და მაყარს შორის იმართება დიალოგი. საინტერესოდ მიგვაჩნია მაყარის პოზიცია:

მაყარე	მაყარი
გედი ძლაბი ასე ხოლო,	გოგოვ, ახლავე ადექი,
ქმექუნი ბარგია!	ჩაიცვი ტანსაცმელიო!
სქან უჯგუშ ვეგგანთხუუ,	შენზე კარგი არ დაგესხმის,
ვართი სქანი მანგია;	არც შენი თანასწორიო;
თის მონონქენი თინავარა,	იმას მოსწონხარ თორემ
ვართი სირექ განძია,	არც შენა ხარ განძიო.
დიალოგში ერთობა გოგოს დედა:	

ძლაბიში დიდა	გოგოს დედა
ჰარიქა, ირკოჩქ გებდეგრთათ,	არიქა, ყველა წამოვდგეთ,
გგმიბლათ დო ბეგუინათ,	გავიდეთ და ვიყვიროთ,
გიმანთხაფალქ ქემმორთგ დო	გამტაცებლები მოვიდნენ და
მუშენ ოკო იბჯინათ?	რას უნდა ველოდოთ ?

სასინჯო	სასიძო
/ გალეშე იძახე/	/ გარედან იძახის/
- ეზმახანც მუს მულარეთ,	- ამდენ ხანს რას უდგეხართ,
ვარწყეთო გოთანა რე?	არ ხედავთ გათენებაა?
დინახალე ჩიება რე,	შეგნით კი ლაპარაკია,
გალე თოფიშ ყოთამარე!	გარეთ თოფების სროლაა!
ძლაბი ვარიას რაგადანცო?	გოგო უარს ამბობს?

ენა ახალ მოდა ვარე,
დოუნძალით დო ქვემაქუნით
ის ჩერჩელაფა მაღე!..
მეძობელეფი
ვარწყეთო, დიბჭვითგნი
მიდამიღეს ძლაბია,
არძას, ჩექ მეძობელებც
გამგმაკგლეს კარქია...
(სამუშა 2001:228–231).

პოეტური ტექსტიდან ნთლად ჩანს, რომ გოგოს აზრს ანგარიშს არ უწევენ. ასევე ცხადად იკვეთება მომტაცებელთა წრე (შენზე კარგი და არც თანასწორი მოგიტაცებს). უდაოა, რომ ნამდვილად არა-სასურველ ქორწინების შემთხვევასთან გვაქვს საქმე. ქალის მოტაცების ფაქტი მის პატრარქალურ წარმოშობაზე მიუთითებს. ქალის მოტაცებით მამაკაცი თავისი ძალის დემონსტრირებას ახდენდა და ცდილობდა ქალი მასზე დამოკიდებულ მდგომარეობაში ჰყოლოდა.

მეგრულ ფოლკლორში იძებნება ტექსტუალური მასალა, სადაც გოგოს ნამდვილად მასზე უკეთესი იტაცებს. მოვიხმობთ ტექსტს:

ცაქიას ლექსი
ძლაბი, გედი მალასგ დო ქიმკიქუნი ბარგია!
სქან უჯგუშის მეყუნქ ვარა, ვარე სქანი მანგია!
პეპუ მიქა გოხოლუნა თქვანი აფხანაგია?
თეშ ვარიას რაგადანქო, მუშე გინიხანგია?
დიდეფიშე ნათქვამი რე, თქვანი ეკოკათუა.
თეშ ვარია ვა გგგალე, ეშენ მუთუნ ვა თქუა!
ოკო გეგნოგიყონათგ, პეპუს აფუ ნათხუა,
ნებით მოლაზოვი, ვარა ქვმორხვადგ ხართუა! (ხუბუა 1937:
357 – 358).

.....
ადე გოგო, ტანთ ჩაიცვი, გელოდებით ხალხია,
შენზე უკეთესს მიყევხარ, არაა შენი ფარდია,
პეპუ მიქავა გახლავართ, თქვენი ამხანაგია,
ამის უარს როგორ ეტყვი თუ ჭკუა გაქვს თავშია.
დიდებისგან ნათქვამია თქვენი ერთად ყოფნა,
უარი აღარ გაგივა, მეტი არაფერი თქვაო,

ოჯახისა და ქორწინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში, მოტაცება

უნდა ნამოგიყვანოთ, პეპუმ ასე გვთხოვაო,
ნებით თუ არ ნამოხვალ, მაშ მოგიწევს გათოვაო.

ყველა შემთხვევაში ქალის მოტაცება ენინაალმდეგებოდა და ენინაალმდეგება საყოველთაოდ აღიარებულ და დაკანონებულ ცხოვრებისეულ ნორმება.

ჩვენ ვიცით ფუნქციური თვალსაზრისით მოტაცების სამი და-მოუკიდებელი ფორმა: 1. მოტაცება ძალადობით, 2. მოტაცება საცოლესთან შეთანხმებით, 3. ფიქტიური მოტაცება, მაგრამ სა-ცოლის მოტაცების ზემოთაღნიშნული ფორმების პარალერულად სამეგრელოში XIX ს. უკანასკნელ მეოთხედამდე შემორჩა მოტა-ცების კიდევ ერთი ხერხი – ფიოშით მოტაცება. ესაა ფეოდალურ ურთიერთობათა წიაღში შობილი მოტაცების ფორმა, რომელიც ფეოდალის მიმართ გარკვეული საქორწინო ვალდებულებების შე-უსრულებლობის გამო, ქორწინებაზე ფეოდალის უარითაა გან-პირობებული და ამ უკანასკნელისგან გაქცევას, ყმის ნაგვრასა და სხვა ფეოდალის განკარგულებაში გადასვლას გულისხმობს. „ფიოში“ მეგრული სიტყვაა და ნავარდს, თავისუფლად მოძრაობას ნიშნავს. ასე უწოდებდნენ სამურზაყანში იმ გლეხებს, რომლებიც სამეგრელოდან მებატონის თავგასულობას გაექცეოდნენ ენგურ-სგალმა. გლეხი ვალდებული იყო, ქორწინებისას მებატონისათვის გადაეხადა ე.წ. „საჩექმე“. ამის გარეშე მებატონე ყმა ქალს გათხო-ვების უფლებას არ აძლევდა, რაც ზრდიდა „ფიოშით“ დაქორწი-ნებულოთა და სხვა მებატონესთან გახიზნულთა რიგებს. „საჩექმე“ გადასახადი ზოგჯერ 20-30 თუმანსაც აღწევდა, რომელიც სასიძოს ჰქონდა გადასახდელი და იმ დროისთვის არცთუ მცირე თანხა იყო.

საინტერესო საკითხი „ფიოშით“ მოტაცების შემთხვევაში ქორწინების ლოკალურობისა. რომელ ფორმასთან გვაქვს საქმე? როგორც ვხედავთ, იგი არაა არც ვირილოკალური და არც უქსო-რილოკალური, არ შეიძლება იყოს არც ნეოლოკალური (გვრიფიშ-ვილი 1979:78). რამდენადაც ეს უკანასკნელი, ახალშეულებულთა სურვილიდან გამომდინარე, მშობლების ოჯახისგან განცალკევე-ბით დასახლებას გულისხმობს და, ამასთან, ვარაუდობს სოცი-ალური და ეკონომიკური კავშირების შენარჩუნებას, როდესაც ჩვენთვის საინტერესო შემთხვევაში ასეთი კავშირები, როგორც ქმრის, ისე ცოლის ნათესაობასთან საბოლოოდ წყდება, ამასთან,

ქორწინების ლოკალურობას განსაზღვრავს არა წყვილის სურვილი, არამედ იძულება. აქედან გამომდინარე, ქორწინების ლოკალურობის ამ ფორმას ვუწოდებთ – ეგზოლოკალურ (ანთელავა 1985:443). ეს იყო ქორწინება, რომელიც გულისხმობდა წყვილის დასახლებას ნათესავებისაგან სამუდამო მოწყვეტით, მათვის სავსებით უცხო გარემოში, რაც გახლდათ „ფიოშით:“ მოტაცების საზღაური.

დასკვნა: ფოლკლორული მასალა ცხადყოფს, რომ მოტაცების გზით ოჯახის შექმნას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში.

ქალის მოტაცებას საქართველოს ზოგ კუთხეში სავაჟკაცო საქმედ თვლიდნენ.

უმეტესად ქალის მოტაცების გზით შერთვა მიუხედავად წინააღმდეგობისა, მორიგებით მთავრდებოდა.

თუშეთში ქალი საქმროს რომ დაინუნებდა, დანიშნულის გაყოლაზე უარს იტყვიდა ან გათხოვილი ქმრის ოჯახს დატოვებდა და მამის სახლში დაბრუნდებოდა, ქმარულები მას „კვეთილში ჩააგდებდნენ“ – შვილი წლითსხვაზე გათხოვებას აუკრძალავდნენ. ასეთ ქალს „კვეთილიანი“ ერქვა. ხდებოდა ისიც, რომ განაწყენებულ „ქმარულნი“ არავითარი გამოსასყიდის ფასად არ მოხსნიდნენ ქალს „კვეთილას.“ მაშინ ახალი საქმრო მას მოიტაცებდა. ამ მოვლენის ამსახველი პოეტური ნიმუში შემოგვინახა ზეპირსიტყვიერებამ.

სვანეთში ქალის მომტაცებელს სამკვდრო–სასიცოცხლოდ მტრობდნენ და ეს მტრობა შეიძლებოდა თაობებშიც კი გაგრძელებულიყო. ეკლესია კრძალავდა ქალის მოტაცებას და მოტაცებულ ქვარს არ სწერდა. სვანეთში იყო შემთხვევები, როდესაც გათხოვილ ქალს იტაცებდნენ. გათხოვილი ქალის მოტაცების ამსახველი ტექსტურული მასალა სამეგრელოს პოეტურმა ფოლკლორმა შემოგვინახა.

სამეგრელოში ადგილი ჰქონდა ვაჟის მიერ ქალის ნებაყოფილებით მოტაცებად, ამას „გითოტყურაფას“ ეძახდნენ. ძალით თუ ნებით მოტაცებულ პატარძალს ოჯახში თავი ამაყად ეჭირა. სამეგრელოში ქალის მოტაცება ნიშნავდა მისი ღირსების აღიარებას.

პოეტური ტექსტები ნათლად ადასტურებს, რომ ქალის აზრს ანგარიშს არ უწევენ. უდავოა, რომ ნამდვილად არასასურველ ქორწინების შემთხვევასთან გვაქვს საქმე. ქალის მოტაცების ფაქტი,

ოჯახისა და ქორწინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში, მოტაცება

მის პატრიარქალურ წარმოშობაზე მიუთითებს. ქალის მოტაცებით მამაკაცი თავის ძალის დემონსტრირებას ახდენდა და ცდილობდა ქალი მასზე დამოკიდებულ მდგომარეობაში ჰყოლოდა.

XIX საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედამდე შემორჩა მოტაცების კიდევ ერთი ხერხი – „ფიოშით“ მოტაცება. ესაა ფეოდალურ ურთიერთობათა წიაღში შობილი მოტაცების ფორმა.

ბიბლიოგრაფია

References

1. ანთელავა 1985: ნ.ანთელავა, საცოლის მოტაცებისა და ქორწინების ლოკალურობის ერთი ფორმის შესახებ სამეგრელოში „მოამბე“ ტ., 120 № 2, თბ., 1985.
2. გვრიტიშვილი 1979: დ.გვრიტიშვილი, მასალები ქართველის გლეხების ისტორიისათვის XVIII ს., თბ., 1979.
3. ერისთავი 1986: რ.ერისთავი, ფოლკლორულ–ეთნოგრაფიული წერილები, გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა, შენიშვნები და კომენტარი დაურთო თემურ ჯაგოდნიშვილმა, თბ., 1986 .
4. ენგელსი 1953: ფ.ენგელსი, ოჯახის, კერძო საკუთრებისა და სახელმწიფოს წარმოშობა, თბ., 1953.
5. თსუ. ფ. არქ. № 1055: თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფოლკლორის არქივი, № 1055.
6. თსუ. ფ. არქ. № 4252: თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფოლკლორის არქივი, მთქმელი ს. მარუაშვილი, ჩამნერი ო. ონანი, № 4252.
7. მაჩაბელი 1978: 6.მაჩაბელი, ქორწინების ინსტიტუტი ქართლში, თბილისი, 1978.
8. სამუშა 2001: კ.სამუშა, ძველ კოლხური (მეგრული) ლექს-სიმღერები, წიგნი IV, ზუგ., 2001.
9. ქართველური ხალხური სიტყვიერება 2016: ქართველური ხალხური სიტყვიერება (ჩხოროწყუს რაიონი), წიგნი გამოსაცემად მოამზადა ა. ლომთაძემ თბ., 2016.
10. ცოცანიძე 1990: გ.ცოცანიძე, გიორგობიდან გიორგობამდე, თბ., 1990.
11. ხუბუა 1937: მ.ხუბუა, მეგრული ტექსტები, ტფ., 1937

ეპონომიკა

ნინო მაქაცარია, ლაშა ნარსია

მოტივაცია მენეჯმენტის სისტემაში

ანოტაცია: მოტივაცია, როგორც მენეჯმენტის უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია, უძუალოდაა დაკავშირებული ფირმის პერსონალის სტიმულირებასთან. მოტივაციის მართვისთვის მენეჯერები იყენებენ როგორც მატერიალურ, ისე მორალურ ბერეგებს, კერძოდ, სტიმულებს. მოტივაცია ძირითადად ასოცირდება მის ფულად სახესთან. თუმცა თანამედროვე პირობებში მოტივაცია ფულად კომპენსაციზე ბევრად მეტია. მოტივაციის განმსაზღვრელი ფაქტორებია განათლება, კვალიფიკაცია, სტატუსი, ფასეულობები და სხვ. მოტივაცია დაკავშირებულია პიროვნების საჭიროებებსა და მიზნებთან. მოტივაციის ხელს უწყობს პერსონალის დაინტერესებას შრომის შედეგებით, არის ფირმის ნარმატებისა და მდგრადი განვითარების ერთ-ერთი საიმედო გარანტი. მოტივაცია დაკავშირებულია ადამიანის მოთხოვნილებებთან, ზოგი უპირატესობას ანიჭებს არა მხოლოდ მეტ ხელფასს, არა-მედ სოციალურ მოთხოვნილებებს. ამიტომაც მენეჯერს უწევს ინდივიდუალური მიდგომაც. მოტივაციის სწორი პოლიტიკის გასატარებლად მენეჯერმა უნდა შეიცნოს პერსონალის უნარი, ნიჭი და მიდრეკილება, მოთხოვნილებები, მოლოდინი, ფასეულობანი, დამოკიდებულებები და თვალსაზრისი.

ამოსავალი სიტყვები: მოტივაციის თეორია; კომპანია; ინოვაცია; კრეატიული იდეა.

Nino Maqatsaria, Lasha Narsia

Motivation in Management System

Abstract: Motivation as an important function of management is directly related to the stimulation of firm staff. For managing motivation managers use material as well as moral bases, particularly stimuli. Motivation is mainly associated with its monetary face. Though, motivation is more than monetary compensation. Defining factors for motivation are education, qualification, status, values etc. Motivation is related to human necessities and goals. Motivation promotes staff interests in their productivity. It is reliable guarantee of firm success and stable development.

Motivation is connected to human demands. Some people prefer not only salary but social demands. That is why managers have to have individual attitude. For carrying right politics of motivation, managers must get acquainted with staff skills, talent and tend, demands, expectation, values, attitudes and views.

Keywords: Management; Motivation; Motivation Theory; Company; Innovation; Creative idea.

თანამედროვე პირობებში ბიზნესის გარემო საფრთხობლად შეიცვალა. იგი გახდა უფრო სწრაფი და უფრო კომპლექსური. მენეჯერებს უფრო მეტი პრობლემის გადაჭრა უწევთ შეზღუდულ პერიოდში. რაც არ უნდა პროფესიონალურად დაგეგმო საქმიანობა, როცა შეუდგები მის შესრულებას, უამრავი გაუთვალისწინებელი პრობლემა იჩენს თავს. ამასთან, ამ პრობლემების გადაწყვეტას ვერ შეძლებ ეფექტურობის მოძველებული მიდგომებით. აქედან გამომდინარეობს, რომ ბიზნესის ნარმართვა ნარმოუდგენელია მუდმივი განვითარების გარეშე. რაც უფრო მეტ ინოვაციურ, როგორც ტექნოლოგიურ, ასევე პირადულ მიდგომას ვითვისებთ და ვნერგავთ კომპანიებში, მით უფრო კონკურენტუნარიანი და ნარმატებულები ვხდებით. მოტივაციის გაზრდით ადამიანი ცდილობს მიუახლოვდეს საკუთარი შესაძლებლობების ზღვარს. თუკი მენეჯერი შეძლებს ამ ფაქტორის კარგად გააზრებას და სათანა-დო მოქმედებების ალსრულებას, გუნდი მიუახლოვდება საკუთარი შესაძლებლობების მაქსიმუმს.

მოტივაციის თანამედროვე თეორიები შეიძლება დაიყოს ორ კატეგორიად: 1. მოტივაციის შინაარსობრივი თეორიები. 2. მოტივაციის პროცესუალური თეორიები. მოტივაციის შინაარსობრივი თეორიები ეფუძნება იმ შინაგან მოთხოვნილებებს, რომლებიც აიძულებენ ადამიანებს იმოქმედონ ასე და არა სხვაგვარად. რაც შეეხება მოტივაციის პროცესუალურ თეორიებს, მათი საფუძველია ადამიანთა ქცევა მოვლენების აღქმისა და შემეცნებისაგან დამოკიდებულებით. მოტივაციის თეორიების განვითარება ატარებს ევოლუციურ და არა რევოლუციურ ხასიათს. ამიტომ, მთელ რიგ საკითხებში განსხვავების მიუხედავად, ისინი არ გამორიცხავენ ერთიმეორეს (შუბლაძე 2008:102).

მოტივაციისადმი ჰუმანისტური მიდგომა. მეოცე საუკუნის სამოციან წლებში ჰუმანისტური ფსიქოლოგიის მომხრეები, მათ შორის კარლ როვერსი, ამბობდნენ, რომ ფსიქოლოგიის ვერცერთი დომინანტური სკოლა, ვერც ბიპევიორული და ფრონდისეული, ადეკვატურად ვერ ხსნიდა ადამიანის ქცევას. მოტივაციის ჰუმანისტური ინტერპრეტაცია ხაზს უსვამს ისეთ შინაგან წყაროებს, როგორიცაა პიროვნების „თვითაქტუალიზაციის“ მოთხოვნილება, თანდაყოლილი „აქტუალიზაციის ტენდენცია“

ან „თვითგანსაზღვრის“ მოთხოვნილება. ასე რომ, ჰუმანისტურ ჭრილში, მოტივირება ნიშნავს ადამიანების შინაგანი რესურსების – მათი კომპეტენტურობის, თვითშეფასების, ავტონომიისა და თვითაქტუალიზაციის ნაქეზებას. მასლოუს თეორია მოტივაციის ცნობილი ჰუმანისტური ახსნაა.

ამერიკელი ფსიქოლოგი. ადამიანის მოტივაციისა და ქცევის ასახსნელად მე-20 საუკუნის 40-50-იან წლებში შექმნა მოთხოვნილებათა იერარქიის მოდელი. ადამიანის ქცევას მოთხოვნილება განსაზღვრავს. მასლოუ განასხვავებსთანდაყოლილ (ბიოლოგიურ) და შეძენილ (სოციალურ და პიროვნულ) მოთხოვნილებებს. სოციალური და პიროვნების განვითარების მოთხოვნილებებიადამიანის განვითარებასთან ერთად ყალიბდება. მასლოუს მოთხოვნილებათა იერარქიულ მოდელში ბიოლოგიური, ანუ საბაზისო მოთხოვნილებები ყველაზე უკეთადაბალ საფეხურზეა, ხოლო პიროვნების განვითარებისა და საკუთარი თავისრეალიზაციის მოთხოვნილება ყველაზე მაღალ საფეხურზე. მოტივაციის ფსიქოლოგიაში განასხვავებენ გარეგან დაშინაგან მოტივაციას. მასლოუს იერარქიულ მოდელში გარეგანი სტუმულები(გარეგანი მოტივაცია) ქცევას აღძრავს პირველი ორ ფიზიოლოგიურ დაუსაფრთხოების მოთხოვნილებების დონეზე, დანარჩენ სამ დონეზე კი ადამინისქცევას შინაგანი სტიმულები (შინაგანი მოტივაცია) უდევს საფუძვლად.

როულსის „სამართლიანობის თეორიის“ გაგება შეუძლებელია იმ პოლიტიკური და სოციალური წანამდლოვნების გააზრების გარეშე, რომლებიც ამერიკის შეერთებულ შტატებში წარმოშობილ პოზიტიურ მიმართულებებს უკავშირდება (Дაფტ 2006:618).

პირველ რიგში, ჩვენ ვსაუბრობთ ფრანკლინ დელანო რუზველტის „ახალი კურსის“ პოლქის და მის შემდგომ განვითარებული ტენდენციების შესახებ. 1970-იანი წლების დასაწყისში პოლიტიკური ფილოსოფია აღორძინების გზას დაადგა და უტილიტარისტული საყრდენების კრიტიკით ლიბერალიზმის წიაღში ახალი დაპირისპირებების განვითარებას შეუწყო ხელი. მისი აზრით, ეს არის ის, თუ როგორ უნდა განაწილდეს ადამიანების თანამშრომლობის წაყოფი ისე, რომ არავინ იგრძნოს თავი უსამართლობის მსხვერპლად. საუბარია იმაზე, თუ განაწილების რომელი სქემაა სამართლიანი (მაგალითად, ყველას მოთხოვნის მიხედვით, ან

ყველას უნარის მიხედვით და ა.შ.). მეორე მხრივ, შეიძლება იმას გვეკითხებიან, განაწილების რომელი პროცედურაა სამართლიანი. როულსი იმ თეორიებს, რომლებიც ამ მეორე კითხვაზე პასუხის გაცემას ცდილობენ, „პროცედურული სამართლიანობის“ თეორიებს უწოდებს. პოლიტიკური თეორიის საგანს არა ცალკეული ქმედებები, არამედ საზოგადოების „საბაზო სტრუქტურა“ წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, აუცილებელია, რომ სამართლიანი პირობები განვსაზღვროთ. როულსი უარყოფს სამართლიანობის პირობების შეთანხმების საფუძველზე განსაზღვრის შესაძლებლობას. მისი აზრით, იგი სრულიად განსხვავებული პროცედურის მიხედვით უნდა განისაზღვროს, რომელსაც „რეფლექსური წონასწორობის“ მეთოდს უწოდებს. მორალისტური რეფლექსის პროცესში ჩვენ გამოგვაქვს დასკვნების ამა თუ იმ კონკრეტულ ქმედებასთან თუ მოვლენასთან დაკავშირებით. ამ დასკვნებს გონიერი ექსპერტიზას ვუტარებთ და ვადგენთ ზოგად პრინციპებს. შემდეგ ვუპრუნდებით ცალკეულ დასკვნებს და ვადგენთ მათ შესაბამისობას ზოგად მორალის ზოგად თეორიასთან. ასე ვივლით წინ და უკან ცალკეულ, კონკრეტულ დასკვნებსა და ზოგად პრინციპებს შორის მანამდე, სანამ არ მივაღწევთ იმ წერტილს, როცა აღარ დაგვჭირდება რომელიმე მათგანის შეცვლა. ათვლის წერტილს იგი იღებს იმ ინტუიციას, რომ ყველა ინდივიდი უნდა განიხილებოდეს, როგორც თავისუფალი და თანასწორი. აქედან გამომდინარე, უმაღლეს ფასეულობად ადამიანი, როგორც ავტონომიური არსება მიიჩნევა.

ადამიანები „უფრო ადვილად ეგუებიან რაიმეს უქონლობას, ვიდრე უსამართლობას“ (ერქომაიშვილი 2011:298). უსამართლობის შეგრძნება ჩნდება მაშინაც, როცა ადამიანები ხედავენ განსხვავებას ანალოგიური სამუშაოთი სხვა ადამიანების ანაზღაურებასთან და ხედავენ განსხვავებას.

როგორც დ. უზნაძე ამბობს: „ზოგი ადამიანისთვის უმაღლეს მოთხოვნილებებს მეტი მნიშვნელობა აქვთ და მეტი ძალა, ხოლო ზოგისთვის ვირტუალური მოთხოვნილებაა ცხოვრების განმსაზღვრელი და სტილის მიმცემი. ზოგისთვის ესთეტიკური მოთხოვნილება დაუშრეტელი ენერგიის წყაროა, ზოგისათვის კი-დევ – მორალური და ინტელექტუალური მოთხოვნილება. ერთი

სიტყვით, ადამიანთა შორის საკმაოდ მრავალმხრივი მოთხოვნილება არსებობს იმის მიხედვით, თუ რა მოთხოვნილებებია უფრო დამახასიათებელი მათი მე-სათვის“ (უზნაძე 2006:215).

მარტივად, მენეჯმენტი ნიშნავს დასახული მიზნების მიღწევის უნარს სხვა ადამიანების შრომის, ინტელექტის, ქცევის მოტივების გამოყენების საფუძველზე. მენეჯმენტი, სპეციალური ცოდნის დარგია, რომელიც ეხმარება მუშავებს, განახორციელონ მართვა.

იბადება კითხვა, რა არის მოტივაცია? – „მოტივაცია არის მოქმედი ძალების ერთობლიობა, რომელიც ადამიანს განაწყობენ შრომითი საქმიანობიადმი, პირადი და ორგანიზაციის მიზნების მისაღწევად (ბარათაშვილი 2010:252).

წარმატებული მენეჯერი აყალიბებს ისეთ გარემოს, ქმნის ისეთ მოტივაციურ საფუძვლებს, რომელსაც ფირმის პერსონალი მიიჩნევს, როგორც მოთხოვნილების დაკმაყოფილების მნიშვნელოვან შესაძლებლობას. განსხვავებით მოთხოვნისაგან, რომელიც წარმოდგენილია ბაზარზე და გაზიმვადია, მოთხოვნილება შედარებით დაფარულია, ამიტომაც მასზე უშუალო დაკვირვება ან მისი გაზიმვა შეუძლებელია. ამიტომაც არ არის ადვილი მისი მართვა. რაც აშკარად ვლინდება, ესაა მოტივაციის საზომი – ადამიანთა ქცევა. არსებობს ორი სახის მოტივაცია – შინაგანი და გარეგანი. ვნახოთ, რით განსხვავდება ეს ორი ცნება ერთმანეთისგან.

ადამიანებს, რომლებიც ფლობენ განსაზღვრული სახის (შინაგან ან გარეგან) მოტივაციას, გააჩნიათ სხვადასხვა შედეგები ცხოვრებაში, გლობალური მასშტაბით კი სხვადასხვა ბედიც კი. ადამიანების დარწმუნება ამა თუ იმ ქმედების აუცილებლობაში დამკიდებულია რიგ ფაქტორებზე. ხელმძღვანელმა უნდა დაიმსახუროს ნდობა. მის მიერ წამოყენებული არგუმენტები უნდა შეესაბამებოდეს მსმენელთა ინტელექტუალურ დონეს. არგუმენტები არ უნდა იყოს ძალიან რთული, მაგრამ არც ძალიან გამარტივებული. მიზნები, რომელსაც დაისახავს ხელმძღვანელი, არ უნდა დაუპირისპირდეს მისი მსმენელების ფასეულობათა სისტემას. საქმე მხოლოდ მოიგებს, თუ ხელმძღვანელის ხასიათი და ქცევა მოეწონებათ ხელქვეითებს. ზოგჯერ ხელმძღვანელი მარცხდება იმის გამო, რომ ხელქვეითებს არ მოსწონთ მისი პიროვნება და

არც მისი შესაძლებლობები. დარწმუნების გზით გავლენის მოხდენას ადამიანებზე უფრო მეტი დრო და ძალისხმევა სჭირდება, ვიდრე საჭიროა იძულებასა, ტრადიციებსა და ხარიზმაზე დამყარებული ძალაუფლების დროს, რადგან ადამიანების დარწმუნება არ არის ადვილი საქმე. დარწმუნების მეთოდის გამოყენება არ ნიშნავს გავლენის სხვა ინსტრუმენტებზე უარის თქმას.

ადამიანებს, რომელთაც აქვთ შინაგანი მოტივაცია, გააჩნიათ: საკუთარი, წარმატებული საქმე და მაღალი შემოსავალი; საინტერესო ცხოვრება, რომლის განმავლობაშიც ისინი აღწევენ ყველაზე გაძელებულ მიზნებსაც კი; გარშემომყოფთა პატივისცემა, ხედავენ რა, თუ როგორ სწრაფად ვითარდება იგი; კმაყოფილების გრძნობა; ენერგიულობა და სიმსწევე; პოზიტიური დამოკიდებულება ცხოვრებისა და ადამიანების მიმართ; საკუთარი თავის რჩენა, რომელიც ეხმარებათ ცხოვრებაში რთული მომენტების გადაღახვაში; დამოკიდებულობა და თავისუფლება.

ხოლო ადამიანებს, შინაგანი მოტივაციის გარეშე, გააჩნიათ: უკამაყოფილება საკუთარი საქმისა და შემოსავლის მიმართ; პრობლემები ახლობელ ადამიანებთან, რადგან ისინი ელიან მისგან გადამწყვეტ მოქმედებებს; სიზარმაცე; მოწყენილობა და რუტინული ცხოვრების წესი; დროში ჩარჩენილობა; უკამაყოფილება ცხოვრების და გარშემომყოფების მიმართ; შიშები; საქმის შემდგომისთვის გადადება; უნდობლობა საკუთარი თავისა და შესაძლებლობების მიმართ.

თითოეული ამოცანის გადაჭრა ყოველთვის მიდის კარგი, ხარისხიანი იდეების საჭიროებამდე. რაც უფრო რთულია ამოცანა, მით უფრო კრეატიულ იდეებს ითხოვს ჩვენგან. თანამედროვე ბიზნეშში ლირებული იდეების არსებობა სასიცოცხლოა ორგანიზაციებისთვის. გუნდს, რომელიც კრეატიული იდეების მოფიქრებითა დაკავებული, უნდა ჰქონდეს კარგად განსაზღვრული პროცედურა და მოტივაციის სქემა, გუნდის წევრებს უნდა გააჩნდეთ მაღალი თვითშეფასების განცდა, მათ ირგვლივ უნდა იყოს კარგი გარემო და იცოდნენ კარგი ინსტრუმენტები, რაც გენერირების პროცესს უფრო ეფექტურს გახდის. მენეჯერის მთავარი სამუშაო მისი გუნდისთვის მოტივირების უზრუნველყოფაა. უმეტეს კომპანიაში იდეების მოფიქრება სამუშაოს უდიდეს

ნაწილს წარმოადგენს. იდეები განსაკუთრებით საჭიროა გაყიდვების სტიმულირების, პროდუქტებისა და მომსახურების განვითარებისა და სხვა მნიშვნელოვანი ამოცანების მიმართულებით. ამიტომ ამ მიმართულებაზე პასუხისმგებელი პირები განსაკუთრებით დგებიან კრეატიული იდეების გენერირების პრობლემის წინაშე. ერთი ადამიანის იდეები ხმირ შემთხვევებში ამონურვადია ან გარკვეული ხნის შემდეგ მრავალფეროვნებას კარგავს, ამიტომ გუნდის საკითხი წინ გადმოდის. კრეატიული გუნდის შექმნა კრეატიული იდეების მოფიქრების წინაპირობაა. კარგია, თუ გუნდში გვყავს ისეთი წევრები, რომლებიც განსხვავებული პროფესიის და საინტერესო ადამიანები არიან. შესაძლოა იყვნენ ორგანიზაციის გარედან მოწვეული პირები, თანამშრომლები სხვადასხვა დეპარტამენტებიდან, მნიშვნელოვანია ერთმანეთთან ჰქონდეთ ჯანსაღი ურთიერთობა.

მოტივაცია დაკავშირებულია ადამიანის მოთხოვნილებებთან, რამდენადაც ადამიანებს გარდა მსგავსისა, აქვთ განსხვავებული მოთხოვნილებები, მათი მოტივირების ფაქტორებიც სხვადასხვა შეიძლება იყოს. ზოგი უპირატესობას ანიჭებს არა მხოლოდ მეტ ხელფასს, არამედ სოციალური მოთხოვნილებებს. ამიტომაც მენეჯერს უწევს ინდივიდუალური მიღვომაც, რომ პერსონალის მართვა მიზნის წარმატებით მიღწევას უზრუნველყოფდეს. მოტივაციის ფაქტორები, როგორიცაა წარმატების შეგრძნება, დაწინაურება, გარშემომყოფებისგან აღიარება ხელს უწყობს როგორც ცალკეული მუშაკების შრომის ეფექტურობის ზრდას, ისე ფირმის საქმიანობის შედეგების ოპტიმიზაციას, საერთო მიზნის მიღწევას, რომელიც ერთნაირად აინტერესებს ბიზნესის ყველა სუბიექტს. საუკეთესო მოტივატორია იმის გათვალისწინება, რომ თითოეული მუშაკი ფირმის წარმატებას აიგვებდეს თავის პირად წარმატებასთან, ეს მაშინ მიღწევა, როცა მათ მიერ მიღებული შრომის ანაზღაურება ფირმის ფინანსური წარმატების კვალიბაზე იზრდება. აქ აშკარად ჩნდება გუნდურობისა და კოლექტივიზმის გრძნობა. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა იაპონური მენეჯმენტის მაგალითი, რომლის წარმატების ძირითადი მიზეზია – ადამიანებთან ურთიერთობის ცოდნა. ამ ლარიბი ბუნებრივი რესურსების ქვეყანაში იშვა პრინციპი: „ჩვენი სიმდიდრე –

ადამიანური რესურსია“, შესაბამისად, აქ შეიქმნა ამ რესურსების ეფექტური გამოყენების პირობები. ის ითვალისწინებს ასევე შესაბამისი მოტივაციის ფაქტორების გამოყენებას.

საწყის ეტაპზე საჭიროა მენეჯერმა შეიმუშაოს პროცედურა, რომელიც დაეხმარება გუნდს საქმიანობების უკეთ ორგანიზებაში, კოორდინაციაში, მოფიქრებული იდეებიდან საუკეთესოების შერჩევასა და მერჩეული იდეების სათანადოდ გამოყენებაში. პროცედურა უნდა შედგებოდეს კარგად განსაზღვრული ეტაპებისგან, თუ როგორ უნდა მივიდნენ იდეებამდე, რადგან არასწორად შედგენილმა პროცედურამ შესაძლოა ხელი შეუშალოს კრეატიული იდეების გენერირებას. პროცედურა უნდა მოიცავდეს შეხვედრის დროს, ადგილს, შეხვედრების რეგლამენტს, ასევე პროცედურა მოიცავს, საკითხებს, თუ როგორ უნდა მიმდინარეობდეს შეხვედრა, როგორ უნდა იმსჯელონ შეხვედრის მონაწილეებმა, ვინ იქნება პასუხისმგებელი საერთაშორისო პრაქტიკის კვლევაზე, კონკურენტების კვლევაზე, იდეების ჩანიშვნასა და სხვა მნიშვნელოვან საკითხებზე.

როგორც ყველა საქმიანობას, კრეატიული იდეების მოფიქრებასაც სჭირდება კრეატიული მოტივაციის სქემა. მოტივაციის სქემა შეიძლება მიებას მოფიქრებული იდეების ხარისხს, რაოდენობას ან სხვა მაჩვენებელს. მოტივაციისთვის შესაძლოა საუკეთესო იდეების ავტორები ძალიან წავახალისოთ: გადავცეთ მადლობის სიგელი, სახალხოდ გამოვაცხადოთ აღნიშნული ფაქტი, შევისწავლოთ წინასწარ მათი საჭიროებები და მოთხოვნები, ჩამოვწეროთ, ვეცადოთ, ვიყოთ არაორდინალურები ამ საქმეში, ამის შემდეგ შევარჩიოთ მოტივაციის რომელიმე ელემენტი და მოვარგოთ ამ საჭიროებებს.

მენეჯერის მთავარი ფუნქცია ამ შემთხვევაში გამოიხატება დაარწმუნოს გუნდის წევრები საკუთარ თავში, საკუთარ შესაძლებლობებში, ჩაუნერგოს მათ რწმენა, მოუხსნას ყოველგვარი ბარიერი, რაც ხელს შეუშლის ფიქრისას. თუ წევრი დათრგუნულია რაიმე ფაქტორების ზემოქმედებისგან, შესაბამისად, არაპროდუქტიულია. ყველაზე კარგი ინსტრუმენტი ამ დროს არის ხელმძღვანელის ყურადღება გუნდის წევრებისადმი. თუკი რაიმე საინტერესო იდეას დააფიქსირებენ, უნდა აღნიშნოს და არ

გამორჩეს შემთხვევა – შეაქოს იდეის ავტორი, არ უნდა დაუკარგოს ავტორს იდეის მფლობელობის შეგრძნება და მიეცეს საშუალება თვითონვე განავრცოს იგი. იდეის შეფასება არ უნდა იყოს გადაჭარბებით. ამის შედეგად თვითშეფასება ეზრდება ადამიანს და ცდილობს უფრო მეტი მოინდომოს, რადგან რწმუნდება, რომ დაინახეს მისი იდეა და ცდილობს უფრო ლირებულის მოფიქრებას. რაც უფრო საინტერესო და კარგი გარემო იქნება შექმნილი გუნდისთვის, მით უფრო საინტერესო და კრეატიული იდეები იქნება მათვის. უმეტეს შემთხვევაში შეხვედრებისთვის განსაკუთრებულ ადგილებს ირჩევენ, რომელიც ჩვეულებრივისგან ასევე საინტერესოა გასვლითი ღონისძიებების დაგეგმვა, სპეციალურად რაიმე საკითხის გარშემო კრეატიული იდეების მოსაფიქრებლად. პრაქტიკა აჩვენებს, რომ მოკლევადიანი გასვლითი ღონისძიება ხშირად არაპროდუქტულია, რადგან თუ შეხვედრა გრძელდება ორი-სამი საათი, რთულია საკითხზე კონცენტრაცია და იმდენად სწრაფად გარბის დრო, რომ იდეების გენერირება ვერ ესწრება. განსხვავებული ეფექტი აქვს გრძელვადიან გასვლით ღონისძიებებს, ამ შემთხვევაში დრო არის დასასვენებლად, ერთმანეთში საკომუნიკაციოდ და იდეებზე კონცენტრირებისთვისაც.

ინოვაცია მოითხოვს თავდაჯერებულობას, მაღალ გემოვნებას, რისკის განევის გამბედაობას, ლიდერობის უნარს და მომავალის სწორად დანახვის შესაძლებლობას. ახალი ინოვაციური იდეები კომპანიაში, ხელს უწყობენ განვითარება გახდეს ყოველდღიური ცხოვრების ნაწილი (*Henry Ford and Innovation 2010:3*).

უმრავლეს შემთხვევაში, კრეატიული იდეების მოსაფიქრებლად მხოლოდ ინსტრუმენტებს მიმართავენ, თუმცა ამ პროცესის უფრო ეფექტურად სამართავად საჭიროა კარგად განსაზღვრული პროცედურა, როგორც ინდივიდუალური, ისე გუნდური მოტივაციის სქემა, გუნდის წევრების თვითშეფასების გაზრდა, საინტერესო და კომფორტული გარემო და კრეატიული ინსტრუმენტები, რომელიც ეხმარება მრავალფეროვანი იდეების გენერირების პროცესს. არსებობს კრეატიული იდეების მოფიქრების უამრავი საერთაშორისო პრაქტიკა, ამისთვის არსებობს სპეციალური კომპანიებიც, რომლებიც სხვა გუნდებს ეხმარებიან საინტერესო იდეების მოფიქრებაში.

მოტივაცია კერძო სექტორში ნიშნავს (ჯანდიერი 2010:23):
კერძო ქონება ნიშნავს – ჩემია კონკრეტულად;
ზემოქმედება მარტივია და მყისიერი – გავყიდი;
პასუხისმგებლობა კონცენტრირებულია – ზარალი ჩემია.

მართლაც, თუკი ადამიანს საკუთარი საქმე არ უყვარს, იგი მას წარმატებით ვერ შეასრულებს. კონკრეტული მუშაკის წარუმატებელ საქმიანობას კი მთლიანი ორგანიზაციის წარუმატებლობაში შეაქვს წვლილი. და პირიქით, სათანადო მუშაკი ერთ-ერთი მთავარი განმაპირობებელია ბიზნესში გამარჯვებისა. სწორედ ამიტომ არის, რომ თანამედროვე ორგანიზაციები საკუთარ საქმეზე შეყვარებულ თანამშრომლებს ეძებენ და ვაკანსიების განთავსებისას აპლიკანტებს ერთ-ერთ აუცილებელ პირობად თვითმოტივირებულობას უყენებენ. თვითმოტივაცია ეს არის უნარი საკუთარი თავის მოტივირებისა და მიზანდასახულობა საქმის განხორცილებისას სხვა რომელიმე ადამიანის გავლენის გარეშე.

ფირმის ფუნქციონირებაში მოკლევადიანი შედეგი შესაძლებელია მიღწეულ იქნეს დადებითი მოტივაციის გაუთვალისწინებლად, მაგრამ მისი წარმატება ამ დროს არ იქნება გრძელვადიან პერსპექტივაზე გათვლილი. განსაკუთრებით თანამედროვე პირობებში ფირმის წარმატება მიღწეული უნდა იყოს სამუშაოს შესასრულებლად საჭირო უნარ-ჩვევებზე და შესაბამის მოტივაციაზე. რობერტ ბ. დენკარტი და ჯენეტ ვ. დენკარტი მოტივაციის მნიშვნელოვან მეთოდად განსაკუთრებით ასახელებენ მიზნის დასახვას. ისინი მიზნის მოტივაციური გავლენის მისაღწევად, გამოყოფენ შემდეგი მახასიათებლების არსებობას: ჩაინეროს მიზანი; დაკონკრეტდეს ის, ვინაიდან კონკრეტული მიზანი უკეთესი მოტივატორია, ვიდრე ზოგადი; გამოიყოს მიზნის შემოწმების კონკრეტული საშუალებები; განისაზღვროს მისი შესრულების თარიღი; აუცილებელია მიზანი აღქმული იქნეს, როგორც მიღწევადი; მიზანი გარკვეულნილად გამოწვევასაც უნდა შეიცავდეს; იყოს ნათელი და ადვილად გასაგები. მენეჯმენტი უნდა ცდილობდეს მიზნების შემუშავებასა და გადაწყვეტილების მიღებაში პერსონალის ჩართვას. ეს საუკეთესო შედეგს იძლევა (დენკარტი 2012:510).

გამოკვლევებმა უჩვენეს, რომ მუშაკი მაქსიმალურად მოტივირებული სამსახურში აყვანიდან სამი თვის განმავლობაშია. შემ-

დეგ კი, თუკი არ არსებობს რიგი წამახალისებელი ფაქტორები, მას ეს მოტივაცია უქვეითდება. სწორედ აქ დგება მნვავე საკითხი კონკრეტული ადამიანის, ხშირად კი მთელი დეპარტამენტის საჭიროებისა, რომელიც მაქსიმალურად შეუწყობს ხელს პერსონალის მოტივაციის თუ თვითმოტივაციის გაღვივებას და ამ მოტივაციას კომპანიის მიზნების განხორცილებისაკენ წარმართავს.

არაა ძნელი გავიგოთ, რომ მიღწეულებისაკენ მისწრაფება გარდაიქმნება ლიდერობაში. თუ კი თქვენ ადგენთ მაღალი მწარმოებლობის სიდიდეს და გაგაჩნიათ რა საკმარისი უფლებები, ასევე მოიქცევით მთლიანად ფირმის მიმართ. ანალოგიური გადამდები ძალა გააჩნია დადგენილი ნორმების გადაჭარბებასა და წარმატების კონკრეტული მაჩვენებლის ანალიზს. ამ თვისებების მქონე ლიდერები ხშირად აყალიბებენ მენეჯერების გუნდს, რომელთათვის დამახასიათებელია იგივე თვისებები და, რა თქმა უნდა, ლიდერობისათვის უპირველესი მნიშვნელობა ენიჭება ისეთ ლირსებებს, როგორიცაა ფირმის ერთგულება და ოპტიმიზმი, ემპათია (ამყოლაძე 2014:99).

სწორედ HR მენეჯერის ერთ-ერთ მთავარ ფუნქციას წარმოადგენს პერსონალის მოტივაცია, რაც, სამწუხაროდ, ხშირად უგულებელყოფილია. მმართველობით პერსონალს ავინწყდება, რომ მათი მთავარი აქტივი სწორედ რომ ადამიანია, რომელიც ქმნის იმ ფასეულობას, რომლის მეშვეობითაც ის იზიდავს მომხმარებლებს და საბილოო ჯამში იღებს მოგებას, რაც თავის მხრივ, ბიზნესის განხორცილების მთავარ მიზანს წარმოადგენს. ამასთან, რაც უფრო მოტივირებულია მუშაკი, მით უფრო წარმატებულია კომპანია.

HR მენეჯერები უნდა აცნობიერებდნენ, სამუშაოს რა კონკრეტული ასპექტია მამოტივირებელი თითოეული თანამშრომლისათვის და ცდილობდნენ, მაქსიმალურად დაბალანსონ სამუშაოს რუტინულობა და მონოტონურობა. ამით ისინი შექმნიან ისეთ სამუშაო ადგილებს, რომლებიც ამცირებს სტრესს, ზრდის მოტივაციას, აკმაყოფილებს ადამიანს და უფრო შედეგიანს ხდის მის შრომას (ბერიძე 2011:46).

მიზანები, რომლებიც უკარგავს მოტივაციას თანამშრომლებს, შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოვაყალიბოთ:

– როცა არ გაქვთ სტრატეგიული გეგმა. გუნდის მოტივირების-თვის ჩამოაყალიბეთ დამაჯერებელი ხედვა. ადამიანებს სჭირდებათ რაღაც, რასთანაც თავს გააიგოვებენ და რითაც იამაყებენ. საუკეთესო ხედვისა და იდეების მიუხედავად, სტრატეგიული გეგმის არქონით, რაც ამ აბსტრაქტულ სუბსტანციებს ხელშესახებ და მდგრად შედეგად გადააქცევდა, თქვენი გუნდი ერთ ადგილზე იტრიალებს.

– გადატვირთული სამუშაო. ნამდვილად ფიქრობთ, რომ თუ ადამიანებს გადატვირთავთ, ამით მეტ მუშაობას აიძულებთ? ერთადერთი რასაც მიაღწევეთ, მათი გამოფიტვაა. კარგი თანამშრომლის სწრაფი გამოფიტვის მიზეზი ხშირად გადატვირთული სამუშაო გრაფიკია. თუ კვირაში 50 საათზე მეტს ვმუშაობთ, პროდუქტულობა მკვეთრად ეცემა, ხოლო 55-საათიანი სამუშაო კვირის შემდეგ კი, საერთოდ ქრება. გახსოვდეთ, თუ მხოლოდ იმის გამო გაზრდით დატვირთვას, რომ თანამშრომელი ნიჭიერია, აუცილებლად ისეთ სამსახურს მოძებნის, რასაც იმსახურებს.

– კარგად შესრულებული დავალების დაუფასებლობა. დაუჯილდოვებელი შექება ყველას მოსწონს, განსაკუთრებით კი მათ, ვინც თავდაუზოგავად შრომობს და საქმეში მთლიანად ერთვება. მენეჯერებმა თავიანთ თანამშრომლებთან კომუნიკაცია უნდა დაამყარონ და გაარკვიონ, რითი კმაყოფილდებიან და რა აგრძნებენ თავს კარგად. თუ ყველაფერს სწორად აკეთებთ, კარგი მუშაკის დაჯილდოვება ხშირად მოგონევთ.

– არ ზრუნავენ თანამშრომლებზე. ყველაზე ნიჭიერი თანამშრომლისთვის უკუკავშირი უმნიშვნელოვანესია, გაცილებით მნიშვნელოვანი, ვიდრე ეს ნაკლებად ნიჭიერისთვის შეიძლება იყოს და ამ უკუკავშირით უზრუნველყოფა კი თქვენი, მენეჯერის მოვალეობაა. თუ ვერ მოახერხებთ, თქვენს საუკეთესო თანამშრომელს მოსწონდება და აღარც ეცდება განვითარებას. იმ ადამიანების ნახევარზე მეტი, რომელიც სამსახურიდან ნამოსვლის გადაწყვეტილებას იღებს, ამ ნაბიჯს თავიანთ ხელმძღვანელთან ურთიერთობის გამო დგამს.

– არაპროფესიონალი თანამშრომლების დაწინაურება. კარგსა და შრომისმოყვარე თანამშრომელს თავის მსგავს პროფესიონალთან ერთად მუშაობა სურს. როცა ხელმძღვანელი თანამშრომლად

მოტივაცია მენეჯმენტის სისტემაში

არაპროფესიონალს იყვანს, მის გვერდით მუშაობა ერთ-ერთი ყველაზე დიდი დემოტივატორი ხდება.

– ხელქვეითებს თავიანთი მისწრაფებების განხორციელების უფლებას არ აძლევენ. ნიჭიერი თანამშრომლები მუდმივად რაღაცისკენ ისწრაფვიან. მათი მისწრაფებებისთვის შესაბამისი ნიადაგის შექმნა მათივე პროდუქტულობას და სამუშაოთი კმაყოფილებას ზრდის. თუმცა, პრობლემა ის არის, რომ უამრავი მენეჯერი ცდილობს თანამშრომლებმა მათთან ერთად, ჩაკეტილ, პატარა ყუთში იმუშაონ.

– ნაკლებად კრეატიულები არიან და არ აყნებენ თანამშრომლებს ინტელექტუალური გამოწვევების წინაშე. ყველაზე ნიჭიერი თანამშრომელი ყველაფრის გაუმჯობესებას ცდილობს. თუ მათი ცვლილებებისადმი და გაუმჯობესებისადმი მიღრეკილებას მხოლოდ თქვენი სტატუს ქვის შესანარჩუნებლად დაბლოკავთ, სამსახურს შეაძლებთ. ახლის შექმნის სურვილის შეზღუდვა მხოლოდ მათ კი არა, თქვენც გინესებთ ლიმიტებს. კარგი ხელმძღვანელი თანამშრომლებს ერთი შეხედვით შეუსრულებელი დავალებისკენ მიმართავს. ყოველდღიური, ჩვეული მიზნების ნაცვლად, ისეთ ამოცანებს სვამენ, რაც ადამიანს თავიანთი კომფორტის ზონის დარღვევას აიძულებს.

– როცა მუდამ მიუწვდომელი ბრძანდებით. თქვენი გაუჩინარების შედეგად, სულერთია ეს ასისტენტის თუ კარს მიღმა მიმალვის გზით იქნება, თქვენი გუნდი საერთოდ შეწყვეტს თქვენთან კომუნიკაციას და კონსულტაციას. ნამდვილად ისეთი დაკავებული ხართ, რომ თქვენი გუნდის, იმ ადამიანების მიმართვას და მხარდაჭერას ვერ ახერხებთ, ვინც თქვენთვის ასე თავდაუზოგავად მუშაობს და თქვენს კეთილდღეობაზე ზრუნავს? სერიოზულად ამბობთ? შესაძლოა, თქვენს მნიშვნელობას ხაზს უსვამდეთ, მაგრამ ამ დროს თქვენს გუნდს თქვენს კომპეტენციაში შეაქვთ ეჭვი.

ზემო თქმულის საფუძველზე, თუ თქვენი საუკეთესო თანამშრომლების მოტივირება და შენარჩუნება გსურთ, აუცილებლად ყურადღებით უნდა მოიქცეთ – ნიჭი ფართო შესაძლებლობებს აძლევს. შესაბამისად, ყველაფერი უნდა გააკეთოთ, რომ თქვენთან ერთად მუშაობის სურვილი თავადვე გაუჩინდეთ. როცა ნიჭიერი თანამშრომელი ადვილ და მოსაბეზრებელ სამუშაოს აკეთებს, ისეთი სამუშაოს ძებნას იწყებს, რაც ახალ გამოწვევებს შესთავაზებს.

ისმის კითხვები, რა განაპირობებს მოტივაციას პერსონალში? მაინც რა უნარებს უნდა ფლობდეს კარგი მენეჯერი, რომელიც შეძლებს გუნდის მოტივაციას? კარგი მენეჯერისთვის არსებითია შემდეგი უნარების ფლობა და პრაქტიკული გამოყენება:

– **შესაბამის მიზანთა სათანადოდ დასახვა და რესურსთა გადანაწილება პრიორიტეტების მიხედვით.** გულდასმით შეარჩიეთ სფერო, დასახეთ პრიორიტეტები. მიყევით მიზნებს და იმოქმედეთ შესაბამისად. სწორად განსაზღვრული მიზანი, წარმატების ნახევრის ტოლფასია. უნდა შეგეძლოთ ბიუჯეტის შედგენა და მისი მართვა. რაც უფრო ნაკლები ხარჯი გექნებათ, მით უფრო მეტი მოგება დაგრჩებათ, ამის საშუალებას კი რესურსების სა-თანადოდ გადანაწილება მოგცემთ.

– **შრომითი დავალებების განაწილება თანამშრომელთა კვალიფიკაციის შესაბამისად.** გახსოვდეთ, რომ დელეგირებას, ანუ ქვეშევრდომებისთვის სამუშაოს გადაბარებას ორი უპირატესობა აქვს. მენეჯერი დროს ზოგავს, ავითარებს პერსონალის უნარებს და შესაბამისად, მათ ღირებულებას. შეარჩიეთ შესაფერისი ადამიანი, რომელიც პასუხისმგებლობით მოეკიდება დავალებას . სათანადო შეაფასეთ ამ თანამშრომლის შესაძლებლობები. დაავალეთ იმაზე ოდნავ მეტი, ვიდრე გაგონიათ, რომ ეს ადამიანი გაუმკლავდება. გქონდეთ მისი წარმატების იმედი და სასიამოვნო სურპრიზიც კი იქნება თქვენთვის, როცა დაინახავთ, რომ თქვენი თანამშრომლები თქვენს თვალნინ იზრდებიან და ვითარდებიან.

– **შესაბამისი ხელფასი და სოციალური უზრუნველყოფა.** თავისთავად ცხადია, რომ შრომის ანაზღაურება ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელობან როლს თამაშობს ხელქვეითის მოტივაციაში. ადამიანი უნდა გრძნობდეს, რომ მის შრომას და მონდომებას სათანადო აფასებენ და ეს ყველაზე კარგად ხელფასის ოდენბაში გამოიხატება. სოციალური კუთხით შეიძლება ვიგულისხმოთ სამედიცინო დაზღვევა, საჩუქრები დღესასწაულებზე და ა.შ. მინიმალური სოციალური უზრუნველყოფაც კი იწვევს თანამშრომელში მოტივაციას, რადგან ადამიანს უჩნდება სტაბილურობის შეგრძნება, რაც კეთილსინდისერი მუშაობისკენ უბიძგებს მას.

– **ნახალისება და მეგობრული ატმოსფერო.** შეიძლება არც კი დაიჯეროთ, მაგრამ სიტყვიერმა შექებამ შესაძლოა უფრო დიდი

ეფექტი მოგიტანოთ, ვიდრე ანაზღაურების 50 %-იანმა ზრდამ. ხელქვეითმა აუცილებლად უნდა იცოდეს, თუ რას ფიქრობენ მასზე და მის მიერ შესრულებული სამუშაოს ხარისხზე. თუკი მოგწონთ როგორ მუშაობს თქვენი თანამშრომელი, აუცილებლად უნდა შეაქოთ. ხოლო თუკი რაიმე პრეტენზია გაქვთ, აუცილებლად უთხარით, თუმცა აუცილებლად პირად საუბარში და არა საჯაროდ. ატმოსფერო და განწყობა კოლექტივში, ასევე, ძალიან მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რომელიც მოტივაციაზე და საბოლოო ჯამში, შრომის პროდუქტიულობასა და მის შედეგებზე ახდენს გავლენას. ამიტომ ხელმძღვანელმა ხელი უნდა შეუწყოს თანამშრომლებს შორის მეგობრული ურთიერთობის ჩამოყალიბებას.

– **შესაბამისი სამუშაო გარემო და პროფესიული განვითარების შესაძლებლობა.** ძალზედ დიდი მნიშვნელობა აქვს, თუ რა პირობებში უწევს ადამიანს მუშაობა. თუკი სუპერ-თანამედროვე საოფისე ავეჯის შეძენის საშუალება არ გაქვთ, თქვენი თანამშრომლები კომფორტული სავარძლებით მაინც უზრუნველყოთ. დამერნმუნეთ, ერგონომიულ საოფისე სკამს ძალზედ დიდი ძალა აქვს. ნებისმიერი ადამიანისთვის, განსაკუთრებით ამბიციურისა და კარიერაზე ორიენტირებულისთვის ძალზედ მნიშვნელოვანია პროფესიული განვითარება და იმ ცოდნის მიღება, რომელიც მას მისი „გლობალური“ გეგმების განხორციელებაში დაეხმარება. შესაბამისად, ტრეინინგებიც ძალზედ მნიშვნელოვან მოტივატორს წარმოადგენენ ხელმძღვანელის ხელში.

– **გადაწყვეტილებათა მიღება და პასუხისმგებლობის აღება საკუთარ თავზე:** გახსოვდეთ, რომ თანამშრომლებს არ უყვართ მერყევი მმართველი, რომელიც მხოლოდ დააბიჯებს ოფისში და ბრძანებებს იძლევა. შესრულეთ რთული სამუშაო და მიეცით თანამშრომლებს მაგალითი. მიღეთ მტკიცე გადაწყვეტილება. მიღებულ გადაწყვეტილებასა ნუ შეცვლით. მერყეობა ყველაზე ცუდი თვისებაა, რაც მენეჯერს და ზოგადად, ნებისმიერი პროფესიის ადამიანს, ხელს უშლის წინსვლაში. თუმცა ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ გადაწყვეტილების გადახედვა არ შეგიძლიათ. თანამშრომლებს დასახული მიმართულებით უნდა გაუძლვეთ და არ შეცვალოთ კურსი, ვიდრე ამის სერიოზული მიზეზი არ გექნებათ.

თუ გსურთ გააუმჯობესოთ ორგანიზაციაში მოტივაცია და გუნდური მუშაობა, დაეხმარეთ თანამშრომლებს რომ გაიცნონ ერთმანეთი უკეთესად. არაფორმალური საუბრები ეხმარება მათ თბილი ურთიერთობის ჩამოყალიბებაში. ხელმძღვანელებს არ შეუძლიათ დელეგირება იმ უფლებამოსილებების, რომლებიც ენინა-აღმდეგება კანონებს და კულტურულ ფასეულობებს უკიდურესად ხანგრძლივი პერიოდისათვის. უფლებამოსილება განსხვავდება ძალაუფლებისაგან. მათ ხშირად ურევენ ერთმანეთში, რაც არასწორია. უფლებამოსილება ნიშნავს, რომ პირი რომელიც იკავებს თანამდებობას აქვს მოქმედების უფლება, ძალაუფლება კი იმის მაჩვენებელია, თუ მას რისი გაკეთება შეუძლია სინამდვილეში.

საზოგადოებას არ ექნებოდა განვითარება არც ერთ სფეროში თუ დარგში, რომ არა მოტივაცია. უფრო მეტიც, მოტივაციას უკავშირდება კაცობრიობის სწრაფვა პროგრესისკენ. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში საბაზრო ეკონომიკის არც თუ ისე დიდი გამოცდილების მქონე ქვეყანაში საჭიროა მენეჯმენტის ქართული მოდელის სრულყოფა და შემდგომი განვითარება, რომელიც ადამიანური რესურსების მართვაში დაფუძნებული იქნება უცხოური გამოცდილების შემოქმედებით დაუფლებაზე, ამასთანავე ეროვნული მენტალიტეტისა თუ ტრადიციების გათვალისწინებაზე. სწორად დანახული ეროვნული მენტალიტეტი იძლევა საფუძველს, რომ ორგანიზაციისა თუ ფირმაში დამკვიდრდეს ჰუმანური გარემო, კოლექტივიზმის გრძნობა, გუნდურობის შეგრძნება, ურთიერთდახმარებისა და ურთიერთთანამშრომლობის ატმოსფერო.

დასკვნის სახით შეიძლება განვაცხადოთ, რომ მოტივაციის თემა მენეჯმენტის სისიტემაში ერთ-ერთი აქტუალური და საინტერესო საკითხია. მას გააჩნია ინოვაციურობის და შემოქმედებითად მიდგომის პრულარისტული ინტერპრეტირების ფართო არეალი. მიუხედავად მეცნიერების მხრიდან ამ საკითხისადმი, მრავალფეროვანი მიდგომებისა და განსხვავებული მოსაზრებებისა, ეს თემა მომავალშიც არ კარგავს თავის აქტუალობას. განსხვავებული მართვის ტექნოლოგიების არსებობა, იძლევა მოტივაციის საკითხების მომავალში უფრო გაშლის და მრავალფეროვანი მიდგომების ჩამოყალიბების საფუძველს.

ბიბლიოგრაფია

References

1. შუბლაძე 2008:102 : გ. შუბლაძე, ბ. მლებრიშვილი, ფ. წონკოლაური. მენეჯმენტის საფუძვლები, გამომცემლობა „უნივერსალი“ თბ., 2008.
2. ერქომაიშვილი 2011:298 : ფირმის ეკონომიკა, გ. ერქომაიშვილი. ე. ხარაიშვილი, თბ. 2011. გვ.298
3. უზნაძე 2006:215 : დიმიტრი უზნაძე. ზოგადი ფსიქოლოგია, თბ.2006 .
4. ბარათაშვილი 2010:252: ე. ბარათაშვილი. ლ. ქოქიაური, მენეჯმენტის პრინციპები, თბ., 2010
5. ჯანდიერი 2010:23 : სახელმწიფო და კერძო, გია ჯანდიერი. ახალი ეკონომიკური სკოლა. თბ., 2012
6. დენჭარტი 2012:510: რობერტ ბ. დენჭარტი, ჯენეტ ვ. დენჭარტი. საჯარო მართვა. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბ2012
7. ამყოლაძე 2014:99 : გ. ამყოლაძე, ი. ამყოლაძე ლიდერობა. უნარები, სტილი და მეთოდები, თბ., 2014
8. ბერიძე 2011:46 : როსტომ ბერიძე, ადამიანური რესურსების მენეჯმენტი. თბ., 2011
9. დაფტ 2006:618 : რიჩარდ ლ. დაფტ. – მენეჯმენტ. «Питер» სანქტ-პეტერბურგ. 2006.
10. Henry Ford and Innovation 2010:3 : Henry Ford and Innovation. 2010 The Henry Ford. This content is offered for personal and educational use through an „Attribution Non-Commercial Share Alike“
- Creative Commons. If you have questions or feedback regarding these materials, please contact education@thehenryford.org.
11. http://natakhtari.ge/?action=page&page_id=31&pageon=31&lang=geo. პიტერ დრუკერის მენეჯერული სკოლის შესახებ
12. <https://en.wikipedia.org/wiki/Peter-F.-Drucker-and-Masatoshi-Ito-Graduate-School-of-Management>
13. <http://manager.mpfmargtu.edusite.ru/p34aa1.html>
14. <http://manager.mpfmargtu.edusite.ru/p34aa1.html>

გელა სვირავა

ბიზნესის განვითარების ანალიზი, შეფასებები და ტენდენციები

ანოტაცია: ნაშრომის მიზანია 2004-2013 წლებში ქვეყნის ბიზნეს სექტორში მიმდინარე პროცესების ანალიზი, ტენდენციების გამოვლენა და რეკომენდაციების შემუშავება. კვლევის პროცესში გამოყენებულია, ეკონომიკური მოვლენებისა და მაჩვენებლების ანალიზისა და შეფასების სხვადასხვა მეთოდი, მათ შორის მონოგრაფიული, შერჩევითი გამოკვლევის, ანალიზისა და სინთეზის და სხვა

სახელმწიფო ბიზნეს სექტორში 2013 წელს დასაქმებულთა 5% ზრდა არავანსაღ ტენდენციად არის შეფასებული. ბიზნესის მდგრადი განვითარებისათვის საჭიროა შეიქმნას ისეთი ინსტიტუციები, რომლებიც უზრუნველყოფენ მცირე და საშუალო ბიზნესის სტაბილურ მხარდაჭერას. რეკომენდებულია რეგიონებში შეიქმნას რეგიონული განვითარების სააგენტოები და ტექნოლოგიური ტრანსფერის ცენტრები. ბიზნესის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის და რეგიონებში ბინზესის სტაბილური და უსაფრთხო განვითარებისათვის აუცილებლობია შეიქმნას კლასტერები.

ბიზნესის მდგრადი განვითარების პირობების უზრუნველყოფა, დაკავშირებულია მთელი რიგი საკითხების გადაწყვეტასთან. ეს საკითხები განსაკუთრებით მწვავეა ისეთი ქვეყნებისათვის, რომლებიც იმყოფებიან საბაზრო სტრუქტურების ჩამოყალიბების პროცესში. ახალი საბაზრო სტრუქტურის ჩამოყალიბება კი მოიხსენის მნიშვნელოვან ცვლილებებს საზოგადოების ცხოვრების მთელ რიგ სფეროებში, რაც მეტად რთული და მტკიცნეულია.

გაკეთებულია შეფასებები უკანასკნელი ათწლეულის განმავლობაში გატარებული რეფორმების, აღნიშნულია, რომ გატარებული რეფორმების შედეგად ქვეყანაში მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა ბიზნეს გარემო, რაც აისახა ბიზნესის განვითარების მაჩვენებლებზე. 2004-2013 წლებში ბიზნესის პროგნოს მოცულობა 6,2-ჯერ, გამოშვებული პროდუქცია 5,4-ჯერ, ხოლო დამატებული ღირებულება – 5,5-ჯერ გაიზარდა.

სტატიაში გაკეთებულია დასკვნა, რომ მხოლოდ სამართლებრივი რეფორმების ჩატარება და უკანასკნელ წლებში სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ცალკეული პროგრამები არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ მოხდეს ბიზნესის სწრაფი და სტაბილური განვითარება. საჭიროა ხელისუფლების მხრიდან გადაიდგას უფრო ქმედითი ღონისძიებების მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის კუთხით.

მოცემულია რეკომენდაციები ისეთი ინსტიტუციების შექმნის აუცილებლობაზე, რომლებიც უზრუნველყოფენ მცირე და საშუალო ბიზნესის სტაბილურ მხარდაჭერას.

ბიზნესის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის და რეგიონებში ბინზესის სტაბილური და უსაფრთხო განვითარებისათვის აუცილებლობია კლასტერების განვითარებული ქსელის შექმნა.

ამოსავალი სიტყვები: რეგიონული განვითარების სააგენტოები, ტექნოლოგიური ტრანსფერის ცენტრები, კლასტერები.

Gela Svirava

Business Development Analysis, Assessments and Trends

Abstract: The purpose of the work is the analyzing of the current processes, reveal trends and work out the recommendation in the 2004-2013 years.

In the processes of the survey it has been used several methods and analyzes of economical infects and indicators, even them the monographic, selecting the researches, analyzing and synthesis and others.

5% increasing of employment or public business sector in 2013 year, it is valued as unhealthy trends. For the sustainable development of the business it is necessary to establish such kind of institutes, which will provide stable support of small and medium business. It is recommended to settle regional development agencies and technological transfer centers in the regions. It is important to create a developed cluster network in order to increase business competitiveness and secure and stable development of business in the region.

Business conditions for sustainable development is linked to a number of issues. These issues are particularly acute for countries being in the process of formation of market structures. The formation of new market structure requires significant changes in a number of areas of public life, that is more difficult and painful.

Estimates made by the reforms implemented during the last decade, say that as a result of reforms in the country the business environment has significantly improved, which is reflected on the business development indicators. In 2004-2013 years, the business turnover has increased 6.2 times, production 5.4 times while the additional cost of 5.5-fold.

The article concludes that the only legal reforms and individual programs carried out by the government in recent years are not enough to ensure a quick and stable business development. More effective measures should be taken by the government to support small and medium business.

Recommendations are made for the necessity of creating institutions, which provides a stable support for small and medium businesses.

It is important to create a developed cluster network in order to increase business competitiveness and secure and stable development of business in the region.

Keywords: Regional Development Agencies, Technological Transfer Centers, Clusters.

ბიზნესის განვითარების ანალიზი, შეფასებები და ტენდენციები

ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკა ზოგადად ვლინდება ეკონომიკის რეგულირების ობიექტზე ზეგავლენის ხარისხსა და მეთოდებში, ასეთ შემთხვევაში რეგულირების ობიექტი შეიძლება იყოს სფერო, მოვლენები, სადაც წარმოიქმნება ან შეიძლება წარმოქმნას სიძნელები და პრობლემები, რომლებიც ავტომატურად ვერ წყდება ან შეიძლება გადაწყდეს შორეულ პრესპექტივაში. ამავე დროს ამ პრობლემების მოვარება აუცილებელია სფეროს სტაბილური ფუნქციონირებისათვის. მთავრობამ თავიდან უნდა აიცილოს ან უკიდურეს შემთხვევაში შეასუსტოს უარყოფითი პროცესები და ხელი შეუწყოს პოზიტიური პროცესების განვითარებას.

ბიზნესის მდგრადი განვითარების პირობების უზრუნველყოფა, დაკავშირებულია მთელი რიგი საკითხების გადაწყვეტასთან. ეს საკითხები განსაკუთრებით მწვავეა ისეთი ქვეყნებისათვის, რომლებიც იმყოფებიან საბაზრო სტრუქტურების ჩამოყალიბების პროცესში. ახალი საბაზრო სტრუქტურის ჩამოყალიბება კი მოითხოვს მნიშვნელოვან ცვლილებებს საზოგადოების ცხოვრების მთელ რიგ სფეროებში, რაც მეტად რთული და მტკიცნეულია.

უკანასკნელი ათწლეულის განმავლობაში, გატარებული რეფორმების შედეგად ქვეყანაში მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა ბიზნეს გარემო, რაც ასახა ბიზნესის განვითარების მაჩვენებლებზე.

ქვეყანაში 2014 წლის სექტემბრის მონაცემებით რეგისტრირებულ ბიზნეს სუბიექტების რაოდენობამ შეადგინა 588, 7 ათასი, მათ შორის აქტიურების რაოდენობა იყო 113 ათასი ანუ რეგისტრირებულთა რაოდენობის 19,1%-ი. აქტიური ბიზნეს სუბიექტები დარგების მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდება: სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობაზე 1004 ერთეული (0,9%); თევჭერა, მეთევზეობაზე – 123 (0,1%); სამთომომპოვებითი მრეწველობა – 478 (0,4); დამამუშავებელი მრეწველობა 8904 (7,9); ელექტროენერგიის, აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება – 143 (0,1); მშენებლობა – 4524 (4,0%); ვაჭრობა, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მომარების საგნების რემონტი – 50358 (44,6%); სასტუმროები და რესტორნები – 3892 (3,4); ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა – 6179 (5,5%); საფინანსო საქმიანობა – 1690 (1,5%); ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების

განევა – 10321 (9,1%); სახელმწიფო მმართველობა – 170 (0,1%); განათლება – 2438 (2,1%); ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური მომსახურება – 2513 (2,2%); კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების განევა – 3033 (2,7%); საქმიანობა უცნობია – 17247 (15,2%).

რეგისტრირებულ ბიზნეს სუბიექტების საკუთრების სახეების მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდება: კერძო პირებზე მოდის 91,6%, სახელმწიფოზე 1,3%, მუნიციპალურზე 0,2%, სხვა ტიპის საკუთრებაზე 6,9%.

ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმების მიხედვით: კომერციულ იურიდიულ პირებზე მოდის 26,3%, არაკომერციული (არასამენარმეო) იურიდიული პირებზე 3,4%, ინდივიდუალური მეწარმებზე 68,6%, საჯარო სამართლის სუბიექტებზე 1,0% და სხვაზე მოდის 0,7%.

ბიზნეს აქტიურობა საქართველოს რეგიონების მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდება: თბილისზე მოდის ქვეყანაში რეგისტრირებულ ბიზნეს სუბიექტების 43,7%; იმერეთზე 13,8; აჭარაზე 8,1%; სამეგრელო-ზემო სვანეთზე 8,0%; ქვემო ქართლზე 7,5%; კახეთზე 6,1%; შიდა ქართლზე 4,5%; სამცხე-ჯავახეთზე 2,7%; გურია 2,5%; მცხეთა-მთიანეთი 1,9%; რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი 0,8%; აფხაზეთის ა. რ. 0,6%.

ბოლო ათწლეულის ქვეყნის ბიზნეს სექტორის ანალიზი აჩვენებს აშკარა ზრდის ტენდენციას. ბიზნესის ბრუნვის მოცულობა 6,2-ჯერ, გამოშვებული პროდუქცია 5,4-ჯერ, ხოლო დამატებული ღირებულება – 5,5-ჯერ გაიზარდა. ამასთან უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ზრდა წლიდან წლამდე არაპროპორციულად ხდებოდა თუ 2004-2007 წლებში ზრდა შეადგენდა 3-4 მლრდ. ლარს. ზრდის შემცირება მოხდა 2008-2009 წლებში, რაც ძირითადად განპირობებული იყო რუსეთ-საქართველოს ომით და ეკონომიკური კრიზისით. წინა წლებში შედარებით 50,5 % გაიზარდა ბრუნვის მოცულობა 2011 წელს, ხოლო 2012 და 2013 წლებში შესაბამისად გაიზარდა 5,3 და 2,2 მლრდ. ლარით.

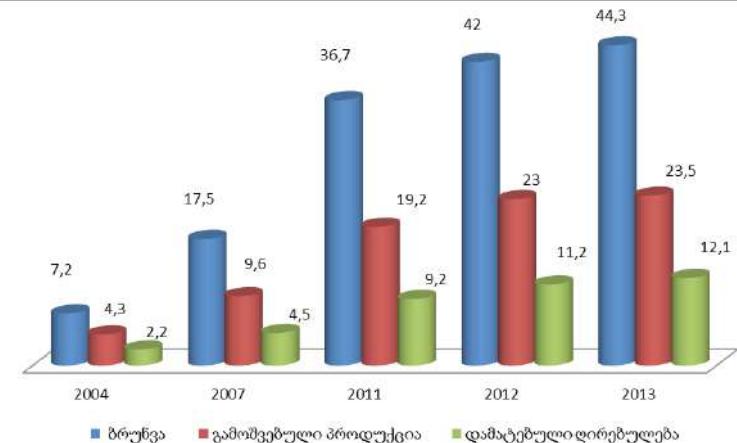
2004-2013 წლებში ბიზნესის ცალკეული სექტორებში ზრდა შემდეგნაირად გამოიხატა: სამრეწველო ბიზნესი გაიზარდა – 3,8 – ჯერ; სამშენებლო ბიზნესი – 8,4-ჯერ; სასტუმროებისა და

ბიზნესის განვითარების ანალიზი, შეფასებები და ტენდენციები

რესტორნების ბიზნესი – 9,7-ჯერ; ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების განევის ბიზნესი – 14-ჯერ; კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების განევის ბიზნესი – 24-ჯერ; ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის ბიზნესი – 3-ჯერ; საგანმანათლებლო ბიზნესი 4,6-ჯერ; ჯანდაცვის ბიზნეს სფერო 6,4-ჯერ; ვაჭრობა, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტის ბიზნესი – 8,6-ჯერ; აგრობიზნესი – 8-ჯერ; თევჭერა, მეთევზეობის ბიზნესი – 34-ჯერ.

დიაგრამა 1

ბიზნესის ბრუნვის, გამოშვებული პროდუქციის და დამატებული ღირებულების დინამიკა (მლრდ. ლარი)

2013 წლის მონაცემებით ქვეყნის ბიზნეს სექტორის ბრუნვის 72 % მოდის ქალაქ თბილისზე და მისი მოცულობა შედგენდა 31,9 მლრდ. ლარს. საანალიზო პერიოდში ბიზნეს სექტორის ბრუნვა რეგიონების მიხედვით ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ეს ზრდა არათანაბარი იყო. ბრუნვის მოცულობა ქალაქ თბილისში გაიზარდა 7,1-ჯერ, აჭარის არ – 7,1-ჯერ, კახეთში – 7,3-ჯერ, სამცხე-ჯავახეთში – 6,3-ჯერ, იმერეთში და მცხეთა მთიანეთში – 5-ჯერ, გურიაში – 6-ჯერ, ქვემო და შიდა ქართლში შესაბამისად 5,1 და 4,6-ჯერ,

სამეგრელო-ზემო სვანეთში – 4,7-ჯერ და რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთში – 3-ჯერ.

საწარმოთა მასშტაბის მიხედვით ბრუნვის მოცულობა გაიზარდა: მსხვილ საწარმოებში – 6,4-ჯერ, საშუალო საწარმოებში – 5,6-ჯერ ხოლო მცირე საწარმოებში – 4,4-ჯერ. ამასთან სახელმწიფო სექტორში ბრუნვა გაიზარდა – 1,3-ჯერ, ხოლო კერძო სექტორში – 7,2-ჯერ.

ქვეყნის ბიზნეს სექტორის ბრუნვის პარალელურად იზრდებოდა პროდუქციის გამოშვება ცალკეული სექტორების მიხედვით: სამრეწველო ბიზნესი გაიზარდა – 3,9-ჯერ; სამშენებლო ბიზნესი – 9,2-ჯერ; სასტუმროებისა და რესტორნების ბიზნესი – 8,8-ჯერ; ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების განვის ბიზნესი – 11,5-ჯერ; კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების განვის ბიზნესი – 18,9-ჯერ; ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის ბიზნესი – 2,6-ჯერ; საგანმანათლებლო ბიზნესი 4,7-ჯერ; ჯანდაცვის ბიზნეს სფერო 7,4-ჯერ; ვაჭრობა, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტის ბიზნესი – 6-ჯერ; აგრობიზნესი – 4,2-ჯერ; თევჭერა, მეთევზეობის ბიზნესი – 47,2-ჯერ.

რეგიონულ ჭრილში პროდუქციის გამოშვების ზრდის ტემპი არათანაბარი იყო. ქვეყნის ექვს რეგიონში (სამეგრელო-ზემო სვანეთში და იმერეთში 4,6-ჯერ, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთში 3,1-ჯერ, ქვემო ქართლში 4,4-ჯერ, შიდა ქართლში 3,5-ჯერ, გურიაში – 5,3-ჯერ) ზრდის ტემპი საშუალო მაჩვენებელზე დაბლა იყო. ორ რეგიონში (მცხეთა-მთიანეთში და სამცხე-ჯავახეთში) ზრდის მაჩვენებელი ტოლი იყო ქვეყნის საშუალო მაჩვენებლის, ხოლო სამ რეგიონში (ქ. თბილისი – 6,5-ჯერ, აჭარა – 8,6-ჯერ, კახეთი 7,2-ჯერ) ზრდა ბიზნეს სექტორის გამოშვებული პროდუქციის საშუალო მაჩვენებელზე მაღალი იყო.

საწარმოთა მასშტაბის მიხედვით გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა გაიზარდა: მსხვილ საწარმოებში 5,4-ჯერ, საშუალო საწარმოებში – 4,4-ჯერ ხოლო მცირე საწარმოებში – 5,9-ჯერ. ამასთან სახელმწიფო სექტორში გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა გაიზარდა – 1,2-ჯერ, ხოლო კერძო სექტორში – 7,1-ჯერ.

ბიზნესის განვითარების ანალიზი, შეფასებები და ტენდენციები

ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა ქვეყნის ბიზნეს სექტორის დამატებული ლირებულება. 2006-2013 წლებში დამატებული ლირებულება სამრეწველო ბიზნესში გაიზარდა – 2,6-ჯერ; სამშენებლო ბიზნესში – 4-ჯერ; სასტუმროებისა და რესტორნების ბიზნესში – 4-ჯერ; ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების განვის ბიზნესში – 6-ჯერ; კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების განვის ბიზნესში – 16,6-ჯერ; ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის ბიზნესში – 1,7-ჯერ; საგანმანათლებლო ბიზნესში 5-ჯერ; ჯანდაცვის ბიზნეს სფეროში 4,6-ჯერ; ვაჭრობა, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტის ბიზნესში – 6-ჯერ; აგრობიზნესში – 4,2-ჯერ; თევჭერა, მეთევზეობის ბიზნესში – 47,2-ჯერ.

საწარმოთა მასშტაბის მიხედვით დამატებული ლირებულება 2006-2013 წლებში გაიზარდა: მსხვილ საწარმოებში 3,4-ჯერ, საშუალო საწარმოებში – 3,2-ჯერ ხოლო მცირე საწარმოებში – 4,7-ჯერ. ამასთან სახელმწიფო სექტორში გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა გაიზარდა – 1,3-ჯერ, ხოლო კერძო სექტორში – 4,5-ჯერ.

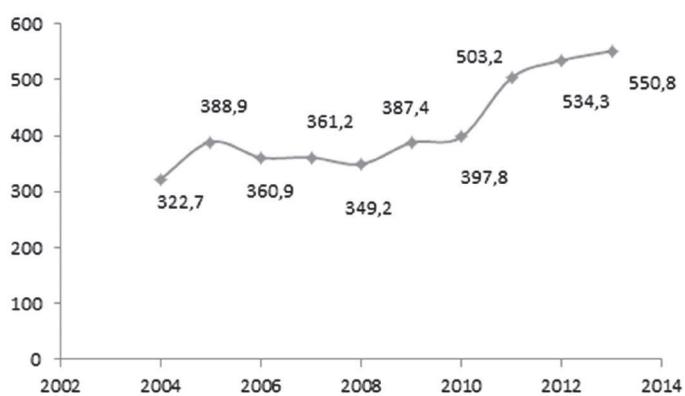
2013 წლის მონაცემებით ქვეყნის ბიზნეს სექტორის დამატებული ლირებულების 72,2 % მოდის ქალაქ თბილისზე და მისი მოცულობა შედგენდა 8,7 მლრდ. ლარს. 2006-2013 წლებში ბიზნეს სექტორის დამატებული ლირებულება რეგიონების მიხედვით ზრდის ტენდეციით ხასიათდებოდა. დამატებული ლირებულების მოცულობა ქალაქ თბილისში გაიზარდა 3,7-ჯერ, აჭარის არ – 3,6-ჯერ, კახეთში – 4,8-ჯერ, სამცხე-ჯავახეთში – 4,7-ჯერ, იმერეთში – 3,5-ჯერ, მცხეთა მთიანეთში – 2,1-ჯერ, გურიაში – 3,2-ჯერ, ქვემო და შიდა ქართლში შესაბამისად 2,1 და 2-ჯერ, სამეგრელო-ზემო სვანეთში – 2,6-ჯერ და რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთში – 1,2-ჯერ.

რეფორმები რომელიც განხორციელდა ბიზნესის სფეროში აისახა დასაქმებულთა რაოდენობაზე და სტრუქტურაზე. 2004 წლისათვის სახელმწიფო ბიზნეს სექტორიში დასაქმებულთა რაოდენობა შეადგენდა 144442 კაცს, ხოლო კერძო სექტორის დასაქმებულთა რაოდენობა იყო 178337 კაცი, განხორციელებული

პრივატიზაციის და კერძო ბიზნესის გააქტიურების შედეგად უკვე 2007 წლისათვის სახელმწიფო ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობა 95 ათასამდე შემცირდა, ხოლო კერძო ბიზნეში და-საქმებულთა რაოდენობა გაიზარდა 265 ათას კაცამდე. სახელმ-წიფო ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობის შემცირებას ადგილი ქონდა 2012 წლამდე, ხოლო 2013 წელს ამ სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობა წინა წელთან შედარებით გაიზარდა 7,4 % ანუ 4064 კაცით, რაც რათქმა უნდა არ შეიძლება დადებით მოვლენად შეფასდეს. ხოლო რაც შეეხება კერძო სექტორს აღ-ნიშნულ პერიოდში დასაქმებულთა რაოდენობა 2,7-ჯერ გაიზარდა და 492 ათასი კაცი შეადგინა. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ კერძო ბიზნესში დასაქმებულთა რაოდენობა წლიდან წლამდე არათანაბრად იზრდებოდ. მკვეთრ ზრდას ქონდა ადგილი 2005 წელს, შემდგომი მნიშვნელოვანი ზრდა მოხდა 2011 წელს 120 ათასი კაცით და 2012 წელს 40 ათასი კაცით. დასაქმებულთა მთლიანი ზრდა ქვეყნის ბიზნეს სექტორში ნაჩვენებია ქვემოთ-მოყვანილ დიაგრამაში.

დიაგრამა 2

ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობის დინამიკა (ათასი კაცი)

დასაქმებულთა რაოდენობა ზრდა ბიზნესის ცალკეული სექტორშის მიხევით მეტად განსხვავებული იყო. აღნიშნულ პერიოდში

ერთადერთი სექტორი სადაც შემცირდა დასაქმებულთა რაოდენობა იყო ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის ბიზნესი – 5,4 %-ით (ანუ 3234 კაცით), რაც გამოწვეული იყო ფოთის პორტის პრივა-ტიზაციით და სხვა არაეფექტური სახელმწიფო სატრანსპორტო და კავშირგაბმულობის კომპანიანიების გაკოტრებით. სამშენებლო ბიზნესში დასაქმებულთა რაოდენობა გაიზარდა 3,1-ჯერ, სამრეწ-ველო ბიზნესში – 1,3-ჯერ, აგრობიზნესში – 2,3-ჯერ, მეთევზეობის ბიზნესში – 3-ჯერ, ვაჭრობა; ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტის ბიზნესში – 2,3-ჯერ, სასტუმროებისა და რესტორნების ბიზნესში – 3,8-ჯერ, უძრავი ქონების ოპერაციების ბიზნესში – 3-ჯერ, საგანმანათლებ-ლო ბიზნესში 1,1-ჯერ, კომუნალური, სოციალური და პერსონალუ-რი მომსახურების განევის ბიზნესში – 1,9-ჯერ, ჯამნრთელობის დაცვისა და სოციალური დახმარების ბიზნესში – 1,3-ჯერ.

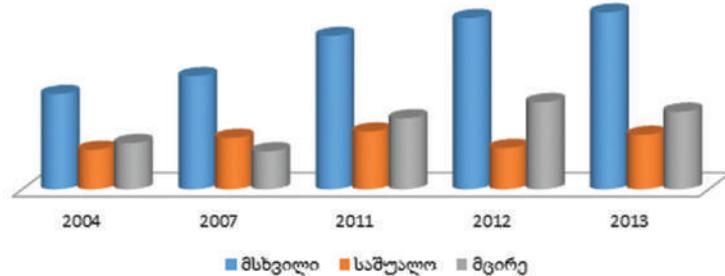
ქვეყნის ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთ სტრუქტურა 2013 წლისათვის ასე ჩამოყალიბდა: ვაჭრობა; ავტომობილების, საყო-ფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონ-ტის ბიზნესზე მოდის ქვეყნის ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა – 22%, სამრეწველო ბიზნესზე – 20%, სამშენებლო ბიზნესზე – 12%, ჯამნრთელობის დაცვისა და სოციალური დახმარების ბიზ-ნესზე – 10%, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის ბიზნესზე – 10%, ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მოხმარებლი-სათვის მომსახურების განევის ბიზნესზე – 9%, სასტუმროებისა და რესტორნების ბიზნესზე – 6%, კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების განევის ბიზნესზე – 5% ხოლო და-ნარჩენი 6%-ი არის დასაქმებულები ქვეყნის ბიზნესის სხვადასხვა სექტორში.

ქვეყნის ბიზნეს სექტორში 2004-2013 წლებში დასაქმებულთა 70,6%-ით ზრდის მიუხედავად (2013 წლის მონაცემებით დასაქმე-ბული იყო 550 885 კაცი) აშკარაა, რომ ვერ ჩამოყალიბდა ისეთი საბაზო ინსიტუციები, რომელიც უზრუნველყოფდა მოსახლე-ობის მნიშვნელოვანი რაოდენობის დასაქმებას და მოსახლეობის კეთილდღეობის ზრდას. ამის ერთ-ერთი მიზეზი მცირე და საშუ-ალო ბიზნესის ზრდის შედარებით დაბალი დონეა. საანალიზო პე-რიოდში მსხვილი ბიზნესი გაიზარდა 85,6%, ხოლო დასაქმებულთა

რაოდნობამ შეადგინა 315447 კაცი. საშუალო ბიზნესის ანალოგიურ პერიოდში გაიზარდა მხოლოდ 37,8% და ამ სექტორში დასაქმებულთა რაოდნობამ შეადგინა 97090 კაცი ანუ დასაქმებულები რაოდნობა გაიზარდა 26 ათასით. რაც შეეხება მცირე ბიზნესს ზრდაში შეადგინა 67,8%, ხოლო დასაქმებულთა რაოდნობა გაიზარდა 55 ათასით და 2013 წლისათვის იყო 138348 კაცი. აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ 2012 წელთან შედარებით 2013 წელს მცირე ბიზნესის საწარმოთა რაოდნობებში დასაქმებულთა რაოდნობა შემცირდა 17 ათასი კაცით, რაც შეიძლება ბიზნესის ამ სექტორში შექმნილი რთულ მდგომარეობაზე მიუთითებს.

დიაგრამა 3

დასაქმებულთა რაოდნობის დინამიკა საწარმოთა ზომის მიხედვით

საანალიზო პერიოდში ბიზნეს სექტორში დაქირავებულთა რაოდნობა გაიზარდა 532787 კაცამდე, რას ბიზნესის ცალკეული სექტორების მიხედვით შემდეგნაირად განაწილდა: აგრობიზნესზე მოდის 9,7 ათასი კაცი, თევჭერა, მეთევზეობაზე 394 კაცი, სამრეწველო ბიზნესზე 11 ათასი კაცი, სამშენებლო ბიზნესზე 6,5 ათასი, ვაჭრობა, ავტომობილების, საყიფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტზე 11 ათასი კაცი, სასტუმროებისა და რესტორნების ბიზნესზე 29,3 ათასი, ტრანსპორტზე და კავშირგაბმულობაზე 56,1 ათასი, ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების განევაზე 50 ათასი, განათლებაზე 19,1 ათასი, ჯამრთელობის დაცვის და სოციალური მომსახურებაზე 56,4 ათასი და კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების განევაზე 28,8 ათასი.

საკუთრების ფორმების მიხედვით 2013 წელს დაქირავებულთა რაოდნობა სახელმწიფო სექტორში იყო 58534 კაცი, ხოლო კერძო სექტორში 474253 კაცი. ამასთან სახელმწიფო სექტორში თუ მთელი საანალიზო პერიოდის განმავლობაში მცირდებოდა დაქირავებულთა რაოდნობა 2013 წელს გაიზარდა 4128 კაცით, რაც რათქმა უნდა ამ სექტორში მიმდინარე არაჯანსაღ მოვლენებზე მიუთითებს. სწარმოთა მასშტაბის მიხედვით დაქირავებულთა სტრუქტურა ასე გამოიყურება: მსხვილ ბიზნეში დაქირავებულთა რაოდნობა შეადგენს მთელ ბიზნესში დაქირავებით მომუშავეების 59,1 % (ანუ 314903 კაცი), საშუალო ბიზნესში 17,9% (ანუ 95261 კაცი), ხოლო მცირე ბიზნესში 23,0 % (ანუ 122623 კაცი).

დაქირავებით მომუშავეთა სტრუქტურა რეგიონების მიხედვით ასე ჩამოყალიბდა: ქ. თბილისზე მოდის ბიზნეს სექტორში დაქირავებულთა რაოდნობის 63,3%, აჭარის არ 8,9%, იმერეთის რეგიონზე 7,7%, ქვემო ქართლზე 6,2%, სამეგრელო-ზემო სვანეთზე 4,3%, კახეთზე 3,2%, ხოლო დანარჩენ რეგიონებზე ერთად მოდის 6,4%.

საანალიზო პერიოდში ზრდით ხასიათდებოდა ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება. 2004 წელთან შედარებით 2013 წელს საშუალო თვიური ანაზღაურება ბიზნეს სექტორში 161 ლარიდან 760 ლარამდე ანუ 4,7-ჯერ გაიზარდა. მსხვილ ბიზნესში 223 ლარიდან 970 ლარამდე ანუ 4,3-ჯერ გაიზარდა, საშუალო ბიზნესში 102 ლარიდან 565 ლარამდე ანუ 5,5-ჯერ გაიზარდა, ხოლო მცირე ბიზნესში საშუალო თვიური ანაზღაურება 66 ლარიდან 372 ლარამდე ანუ 5,6-ჯერ გაიზარდა. მსხვილ ბიზნესში ზრდის შედარებით დაბალი მაჩვენებელი შეიძლება განპირობებული იყოს 2013 წელს სახელმწიფო სექტორში დასაქმებულთა რაოდნობის 5%-ი ზრდით.

დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება ბიზნესის ცალკეული სექტორების მიხედვით როგორც ზრდის ტენდენციით ისე აბსოლუტური მოცულობით მეტად განსხვავებულია. ყველაზე მაღალი საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება არის სატრანსპორტო და კომუნიკაციების ბიზნესში და შეადგენს 1048 ლარს, ხოლო საანალიზო პერიოდში 4,7-ჯერ გაიზარდა; საშუალო თვიური ხელფასის ოდენობით მეორე ადგილზეა ოპერაციები

უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების განევა ბიზნესი 909 ლარით, შემდგ მოდის სამშენებლო ბიზნესი 869 ლარი და კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების განევის ბიზნესი 815 ლარით, ამ ბიზნეს სექტორებში საშუალო თვიური ანაზღაურება 2004-2013 წლებში შესაბამისად 5,6-ჯერ, 4,3-ჯერ და 6-ჯერ გაიზარდა. 8,2-ჯერ გაიზარდა საშუალოთვიური შრომის ანაზღაურება ვაჭრობა, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწილისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტის ბიზნესში და შეადგინა 692 ლარი. 3,7-ჯერ გაიზარდა სამრეწველო ბიზნესში და შეადგინა 754 ლარი. 10,39 ჯერ გაიზარდა თევჭერა მეთევზეობის ბიზნესში, 7,7-ჯერ ჯამრთელობის დაცვისა და სოციალური დახმარების სექტორში, 7-ჯერ სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობაში, 4,7-ჯერ განათლების ბიზნეს სექტორში და 2,8-ჯერ სასტუმროებისა და რესტორნების ბიზნესში სწორედ ამ სექტორში ფიქსირდება ბიზნეს სექტორში ყველაზე დაბალი საშუალოთვიური შრომის ანაზღაურება, რაც ქვეყანაში ტურისტების რაოდენობის მკვეთრი ზრდის პირობებში საკმაოდ დამაფიქრებელი და მეტად არაჯანსაღ პროცესად შეიძლება შეფასდეს. ამასთან საკუთრების ფორმების მიხედვით ბიზნეს სექტორის საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება სახელმწიფო სექტორში არის 779 ლარი, ხოლო კერძო სექტორში 757 ლარი.

რეგიონების მიხედვით ბიზნეს სექტორში საშუალოთვიური შრომის ანაზღაურების მიხედვით პირველ ადგილზე ქ. თბილისი 876 ლარით, რაც ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელზე 15,4% მეტია. მეორეზე მცხეთა-მთიანეთი 775 ლარით, მესამე ადგილზეა ქვემო ქართლი 679 ლარით. შემდგომ მოდის სამი რეგიონი 600 ლარამდე შრომის საშუალო თვიური ანაზღაურებით ესენია: სამცხე-ჯავახეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი და აჭარის არ. ყველაზე დაბალი მაჩვენებლით გამოირჩევა გურიისა და რეჭა-ლეჩუმი და ქვემო სვანეთის რეგიონი.

ზემოთმოყვანილი მაჩვენებლებისაგან განსხვავებით საანალიზო პერიოდში ინვესტიციები ფიქსირებულ აქტივებში საანალიზო პერიოდის ბოლო 8 წელინადიდან 3 წელინადს შემცირდა 2008, 2009 და 2011 წლებში, აღნიშნულ წლებში წინა წელთან შედარებით

ბიზნესის განვითარების ანალიზი, შეფასებები და ტენდენციები

მაჩვენებლები შესაბამისად შემცირდა 13,9%, 3,2% და 18,9%. ამათან ყველაზე დიდი ზრდას ადგილი ქონდა 2013 წელს, როდესაც ინვესტიციები ფიქსირებულ აქტივებში წინა წელთან შედარებით გაიზარდა 21,3% და შეადგინა 3,9 მლრდ. ლარი.

2013 წელს ინვესტიციები ფიქსირებულ აქტივებში საწარმოთა ზომის მიხედვით შემდეგნაირად გადანაწილდა: მსხვილ ბიზნესზე მოდის ინვესტიციების 82,2%, საშუალო ბიზნესზე მოდის 6,8 %, ხოლო მცირე ბიზნესზე 11,0%. სახელმწიფო საწარმოებში ინვესტიციებმა ფიქსირებულ აქტივებში შეადგინა 1,2 მლრდ. ლარი ანუ 30,8%, ხოლო კერძო სექტორში 2,7 მლრდ. ლარი.

ბიზნესის ცალკეულ სექტორებს შორის ინვესტიციები ფიქსირებულ კაპიტალში შემდეგნაირად გადანაწილდა: ყველაზე დიდი წილი 2013 წელს ინვესტიციების ფიქსირებულ აქტივებში მოდის სამრეწველო ბიზნესზე – 38,9%, სასტუმროებისა და რესტორნების ბიზნესზე მოდის 22,3%, სამშენებლო ბიზნესზე მოდის – 8,7%, ვაჭრობა, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწილისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტზე მოდის – 11,5%, ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების განევაზე მოდის 8,1%, სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობაზე 3,8%, ჯამრთელობის დაცვა და სოციალურ დახმარებაზე 3,5%, სასტუმროებისა და რესტორნების ბიზნესზე 2,9%, კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების განევაზე 1,9%, განათლებაზე 1,2% და 0,1 პროცენტამდე თევზეობაზე.

როგორც ანალიზმა გვიჩვენა მხოლოდ სამართლებრივი რეფორმების ჩატარება და უკანასკნელ წლებში სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ცალკეული პროგრამები არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ მოხდეს ბიზნესის სწრაფი და სტაბილური განვითარება. საჭიროა ხელისუფლების მხრიდან გადაიდგას უფრო ქმედითი ღონისძიებების მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის კუთხით. შეიქმნას ისეთი ინსტიტუციები რომლებიც უზრუნველყოფენ მცირე და საშუალო სტაბილურ მხარდაჭერას.

მცირე და საშუალო ბიზნესის სუბიექტების, შესაბამისი სტარტაპების ცოდნის ამაღლება მიზნობრივი ტრენინგების, სემინარების, ბიზნეს ფორუმების ორგანიზებისა და საკონსულტაციო-საექსპერტო მომსახურების გზით.

ბიზნესის მდგრადი განვითარების უზრუნველყოფისათვის აუცილებელია რეგიონებში შეიქმნას რეგიონული განვითარების სააგენტოები და ტექნიკური ტრანსფერის ცენტრები.

ბიზნესის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის და რეგიონებში ბიზნესის სტაბილური და უსაფრთხო განვითარებისათვის აუცილებლობია შეიქმნას კლასტერები.

ბიბლიოგრაფია

References

1 <http://geostat.ge/>.საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მასალები.

2. სვირავა გელა, სვირავა გიორგი, „ბიზნესის მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების რეგიონული ასპექტები,“ გამომცემლობა „უნივერსალი,“ თბ., 2011.

3. სვირავა გელა, „რეგიონის ეკონომიკური უსაფრთხოების ინდიკატორები,“ შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის შრომების კრებული III, 2010. გვ. 140-146.

გიორგი სვირავა

პერსონალის შერჩევა თანამედროვე მართვის პირობებში

ანოტაცია: ნაშრომი ეძღვნება ორგანიზაციაში პერსონალის შერჩევას. მენეჯმენტის უპირველესი ამოცანაა ისეთი ადამიანების მიზიდვა, რომლებსაც გააჩნიათ ფასეული სპეციალისტების, ასევე, სავარაუდოდ, პირობებით დაკმაყოფილებული თანამშრომლების თვისებები. იმისათვის, რომ დაქირავებულ იქნეს შესაბამისი მომუშავეები არსებული ვაკანსიების შესავსებად, საჭიროა მოვიპოვოთ ზუსტი ინფორმაცია თვით სამუშაოს ხასიათის, იმ თვისებებისა და კვალიფიკაცის შესახებ, რაც აუცილებელია გააჩნდეს პრეტენდენტს მოცემული სამუშაოს შესასრულებლად.

ამოსავალი სიტყვები: ადამიანური რესურსები, პერსონალის შერჩევა, მენეჯმენტი.

Giorgi Svirava

Selection of Personnel Management in Modern Conditions

Abstract: The work is about the selection of a personnel in an organization. The main task of a management is to attract the people who possess the features of valuable specialists as well as the features of the employees who are satisfied with their job conditions. In order to hire relevant employees to fill the existing vacancies it is important to get the exact information about the type and character of the job. An employee is to possess all the features and qualifications that is necessary for the implementation of the existing job.

Keywords: Human resources, personnel selection, management.

ადამიანური რესურსების თანამედროვე მართვის ზოგადი მიზანია ორგანიზაციამ დასახული ამოცანები საკუთარი პერსონალის საშუალებით განახორციელოს. ადამიანური რესურსი ყველაზე კრიტიკული რესურსია, რომელიც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ნებისმიერი ორგანიზაციის ეფექტიანობას. მარტივი არ არის საერთო მიზნის მისაღწევად მრავალი ადამიანის ძალისხმევის კოორდინაცია და წარმართვა. უმეტესი ორგანიზაციისათვის ადამიანები წარმოადგენენ მნიშვნელოვან რესურსს, ისინი განსაზღვრავენ კომპანიის სამომავლო სტრატეგიას, თვით სტრატეგიების რეალიზაცია ხდება ადამიანების მიერ.

მართვის უპირველესი ამოცანაა პერსონალის შერჩევა, ორგანიზაციაში ისეთი ადამიანების მიზიდვა, რომლებსაც გააჩნიათ ფასეული სპეციალისტების, ასევე, სავარაუდოდ, პირობებით დაკამაყნფილებული თანამშრომლების თვისებები. „იმისათვის რომ დაქირავებული იქნეს შესაბამისი მომუშავები არსებული ვაკანსიების შესავსებად, საჭიროა მოვიპოვოთ ზუსტი ინფორმაცია თვით სამუშაოს ხასიათის შესახებ, იმ თვისებების და კვალიფიკაციის შესახებ, რაც აუცილებელია გააჩნდეს პრეტენდენტს მოცემული სამუშაოს შესასრულებლად“. პერსონალის შერჩევა იწყება ორგანიზაციისათვის საჭირო თანამშრომლების ტიპების განსაზღვრით. აქ მნიშვნელოვანია სამუშაოს არსის ანალიზი. „სამუშაოს ანალიზი განიხილება, როგორც პროცესი, რომელიც მიზნად ისახავს ინფორმაციის შეგროვებას იმისთვის, რომ განისაზღვროს, რა კონკრეტული ცოდნა-ჩვევები, შრომითი უნარები და შესაძლებლობები უნდა გააჩნდეს ამ სამუშაოზე დასაქმებულ ადამიანს“, ანუ სამუშაოს ანალიზი ნიშნავს ადამიანის იმ ცოდნის, ჩვევათა და შესაძლებლობათა აღწერილობას, რომელიც აუცილებელია შრომითი დავალებების შესრულებისთვის“ (ამსტრონგი 2002:225).

სამუშაოს არსის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს მოვიპოვოთ დეტალური ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რა ამოცანების გადაწყვეტა მოუწევს მომუშავეს მოცემული სამუშაოს შესრულებისას და როგორია ამ სამუშაოს ინდივიდუალური მახასიათლებები. შემდგომ მენეჯერი ადგენს დოკუმენტს სამსახურებრივი მოთხოვნების აღწერას – კონკრეტული ამოცანების, მოვალეობების და პასუხისმგებლობის მკაფიო და ლაკონურ ჩამონათვალს.

ამის გარდა ხდება საკვალიფიკაციო მოთხოვნების ე.ი. ცოდნის უნარ-ჩვევების, განათლების დონის, ფიზიკური შესაძლებლობების და სამუშაოების პოტენციური შემსრულებლის სხვა მახასიათებლების ფორმულირება.

სამუშაოს არსის ანალიზი თანამდებობრივი მოვალეობების წინასწარი აღწერების შედგენის საშუალებას იძლევა, (თანამდებობრივი მოვალეობების წინასწარი აღწერიდან, სამუშაოს ადგილზე მიღების ჩათვლით), რაც ასევე ამაღლებს პერსონალის შერჩევის ეფექტიანობას. წინასწარი აღწერების წარდგენის პრაქტიკა ხელს უწყობს მომუშავეების შრომით დაკმაყოფილების ხარისხის ამაღლებას და კადრების დენადობის მაჩვენებლების შემცირებას, რამდენადაც ხელს უწყობს ინდივიდისა და ორგანიზაციის მოთხოვნების თანხვედრას. სამუშაოს არსის ანალიზი თანამდებობრივი მოვალეობების წინასწარი აღწერების შედგენის საშუალებას იძლევა, რაც ასევე ამაღლებს პერსონალის შერჩევის ეფექტიანობას.

ორგანიზაციაში პერსონალის დაკომპლექტების სისტემა შეიძლება ეყრდნობოდეს ადამიანური რესურსების ორ კატეგორიას, რომელიც პერსონალის მართვაში კვალიფიცირდება, როგორც შიდა და გარე რესურსები.

შიდა რესურსებიდან ვაკანსიების შევსება ხდება ორი პროცედურის მეშვეობით:

არაფორმალური მოძიება.

ამ შემთხვევაში მენეჯერი და პერსონალის მართვის სამსახური ერთად განიხილავენ შესაძლო კანდიდატს;

- პროფესიულ ჩვევათა შემოწმება-შეფასება.

ეს მეთოდი გულისხმობს ყოველი თანამშრომლის პროფესიულ ჩვევების დეტალურ გადამოწმებას;

მომსახურე პერსონალის შერჩევა გარედან და სამუშაოდ აყვანა ხდება შემდეგი პროცედურის მეშვეობით:

- უშუალოდ აპლიკაცია;

დაქირავების ეს წყარო, ფაქტობრივად, უფასოა, რადგანაც სამუშაოს მაძიებელი რეზიუმეების სასურველ ორგანიზაციებში გაგზავნით ცდილობს იპოვოს სამუშაო.

- რეკლამირება;

ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული მეთოდი სხვადასხვა ჟურნალ-გაზეთში, პროფესიულ გამომცემლობებში;

- თანამშრომლების აყვანა უნივერსიტეტებიდან და კოლეჯებიდან;
- შრომითი დასაქმების საგენტოები.

პერსონალის შერჩევა, როგორც საქმიანობა ან პრაქტიკა, რომლის პროცესში განისაზღვრება მოცემული ორგანიზაციის მოთხოვნების შესაბამისი დამახასიათებელი თვისებები კანდიტატებისათვის (ბერიძე 2011:75).

ბევრი კომპანია პრაქტიკაში იყენებს პერსონალის შიდა შერჩევის, ანუ „შეიძლება დაწინაურების“ პოლიტიკას უმაღლეს ხელმძღვანელ თანამდებობებზე. მაგალითად melon bank-ში ახალი ვაკანსიის გახსნისას უპირატესობა ენიჭებათ ბანკის თანამშრომლებს.

ბოლო დროს სულ უფრო და უფრო პოპულარული ხდება თანამშრომლების შერჩევა ინტერნეტის მეშვეობით, რის შედეგადაც კომპანიას შეუძლია მნიშვნელოვნად გააფართოვოს სამუშაო ადგილზე პოტენციური კანდიტატების წრე. ელექტრონულმა შერჩევამ შესაძლებელი გახადა თანამდებობრივი პოზიციის დაკავების საშუალო დრო 45 დღიდან 15 დღემდე შემცირებულიყო. პროცესის დაჩქარებასთან ერთად მცირდება ხარჯები. ბევრი ფირმა წარმატებით იყენებს ტრადიციულ მეთოდებს (სამსახურში მიღების შესახებ განცხადება, ვაკანსიების ბაზრობები), მაგრამ ელექტრონული შერჩევა, ან სამსახურში გარკვეული მონაცემების მიხედვით ერთი თანამშრომლის ელექტრონული შერჩევის ღირებულება შეადგენს 377 აშშ დოლარს მაშინ, როცა მასობრივი ინფორმაციის ბეჭდვითი საშუალებების გამოყენებით შერჩევა 1245 დოლარი ღირს (Мескои, Алверт 2008:175). მიღებასთან დაკავშირებული ანკეტების ონლაინ შეგროვება ხელმისაწვდომს ხდის კანდიდატების უფრო დიდ რიცხვს და ამცირავებლის ხარჯებს.

პერსონალის შერჩევის პრაქტიკა უნდა შეესაბამებოდეს ეროვნული კანონმდებლობის მოთხოვნებს. შრომის მოწყობის დროს თანაბარი შესაძლებლობების შესახებ კანონი ითვალისწინებს, რომ მიღებასთან და დაქირავებასთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებები უნდა გამორიცხავდეს დისკრიმინაციას რასობრივი

კუთვნილების, ეროვნული წარმოშობის, რელიგიის და სქესის საფუძველზე. სახელდობრ, ამერიკელი ინვალიდების კანონში ნათქვამია, რომ „თანამდებობრივი და საკვალიფიკაციო მოთხოვნები ზუსტად უნდა ასახავდეს სამუშაოს შემსრულებელი პირის ინტელექტუალურ და ფიზიკურ შესაძლებლობებს“ (ბერიძე 2011: 11).

პერსონალის სწორი შერჩევა მნიშვნელოვანი სამუშალებაა, რომლის მეშვეობით ორგანიზაციას შეუძლია მიაღწიოს დასახულ მიზანს. პერსონალის არჩევამდე აუცილებელია სწორად განვსაზღვროთ არსებული ვაკანსიების სამუშაო ხასიათი, იმ თვისებების და კვალიფიკაციის შესახებ, რაც აუცილებელია გააჩნდეს პრეტენდენტს მოცემული სამუშაოს შესასრულებლად.

ბიბლიოგრაფია

References

1. ამსტრონგი 2002: მ. ამსტრონგი, ადამიანური რესურსების მართვა, საგანმანათლებელო, მთარგმნელობითი და საგამომცემლო ცენტრი, შ.პ.ს. „მაუსი“ 2002;
2. ბერიძე 2011: ა.ბერიძე, ადამიანური რესურსების მენეჯმენტი, „უნივერსალი“ 2011;
3. Мескои, Алверт 2008: М. Мескои, М. Алверт, Основа менеджмента, издательский дом „Вильямс“ 2008.

ქიმია-ჰიბრიდია

ბადრი ნანეშვილი, ქეთევან ლატარია
ავტოტრანსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური
პრობლემები

ანოტაცია: ნაშრომში განხილულია ის პრობლემები, რომელიც გამოწვეულია გარემოზე ავტოტრანსპორტის ზემოქმედებით, დაბინძურების წყაროები, გამონაბოლქვისა და სხვადასხვა გამონაფრქვევების შედგენილობა, გავრცელების გზები და გავლენა ადამიანის ჯანმრთელობაზე. მოყვანილია ქართველი და უცხოელი მეცნიერების დასკვნები და რეკომენდაციები, თუ როგორ უნდა გავხადოთ სამომავლოდ ავტოტრანსპორტი ეკოლოგიურად უფრო უსაფრთხო.

ჩვენი მიზანია, განვიხილოთ ეკოლოგიური პრობლემები: ავტოტრანსპორტი – როგორც გარემოს დაბინძურების ერთ-ერთი წყარო; გამონაბოლქვის შემადგენელი მომნამდვლელი ნივთიერებები. მათი ნარმოქმნის გზები და მიზეზები, ზემოქმედება ადამიანის ჯანმრთელობაზე, მცენარეულ საფარზე; ავტოტრანსპორტი – როგორც ხმაურის, ვიბრაციისა და სხვადასხვა სპეციფიკური დამაბინძურებლის ძირითადი წყარო. საუბარია ავტოტრანსპორტის ეკოლოგიური უსაფრთხოების ამაღლების გზებზე, ექსპლუატაციაში არსებული ტრანსპორტის ეკოლოგიური გამართულობა თანამედროვე მოთხოვნების დონეზე, მომავლის ტრანსპორტის განვითარების გზები, საწვავისა და გარემოს კონტროლის მექანიზმები, სამართლებლივი, სარეკლამო, ინფორმაციული უზრუნველყოფა და სხვა.

კვლევის მეთოდად გამოყენებულია სტატისტიკური მონაცემების ანალიზი.

მრეწველობის სხვა დარგებიდან გამოცალკევებულია კონკრეტულად ტრანსპორტის ზეგავლენა გარემოზე და ეს პრობლემა შესწავლილია კომპლექსურად 2015 წლის ჩათვლით ჩატარებულია მრავალი ექსპერიმენტული კვლევა როგორც ქართველი, ისე უცხოელი მეცნიერების მიერ, რომელთა ნანილს ვეყრდნობით. საქართველოში ძირითადად კვლევები მიმდინარეობდა ხუთ ქალაქში, თუმცა, ეს პრობლემები იდენტურია მთელი ქვეყნის მასშტაბით.

ნაშრომის ბოლოს კომპინირებული დასკვნის სახით ნაჩვენებია, თუ რა უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ ტარნსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური პრობლემები შემცირდეს, ტრანსპორტი გახდეს უსაფრთხო და ნაკლებად ზიანის მომტანი გარემოსთვის.

ამოსავალი სიტყვები: ეკოლოგია, ავტოტრანსპორტი, გამონაბოლქვი, ტოქსიკური ნივთიერებები.

Badri Naneishvili, Ketevan Lataria

Ecological Problems Caused by Motor Transport

Abstracts: In this work have been discussed problems of environment caused by motor transport, sources of pollution, consistence of emissions, their ways of spreading and influence on people's health, have been given conclusions and recommendations of Georgian and foreign scientists how to make motor transport ecologically safer in the future. Our aim is to discuss ecological problems: motor-transport as one of the main source of polluting environment, toxic substances consisting in the fume, ways and reasons of its formation , influence on people's health and vegetative cover; motor transport as a main source of sound, vibration and other different specific contaminants. Here is talking about the ways of rising ecological security, ecological functionality of the existing transport according to the modern demands, ways of developing future transport, mechanisms of controlling fuel and environment, legal, advertising, informational provisions and others.

Used research method is statistical analysis.

Transport influence on the environment specifically is separated from the other fields of industry and this problem is studied complexly till 2015.

A lot of experimental research had been conducted by Georgian and foreign scientists, part of them are shared by us. In Georgia, the research mainly was conducted in five cities, but these problems are identical throughout the country.

At the end of the work as a combined conclusion are shown, what to do for minimizing these problems, making transport ecologically safer and less harmful for people's health.

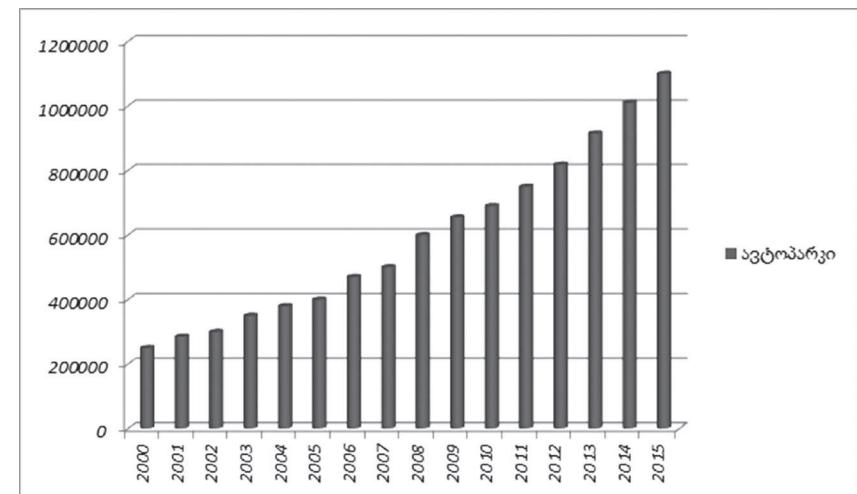
Key Words: Ecology, motor-transport, fume, toxic substances.

ინდუსტრიალიზაციის ეპოქის დადგომასთან ერთად აქტუალური გახდა ატმოსფეროს დაბინძურების პრობლემა (Защита окружающей среды Европы 2007:72-87) (Лебедева и др: 2012: 14-21). კვლევებით დადასტურებულია, რომ ევროპაში ნაადრევი სიკვდილიანობის 10 ათასი შემთხვევა გამონვეულია ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურებით. ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაცია სწავლობს ადამიანის ჯანმრთელობაზე ჰაერის დაბინძურების ზეგავლენის პრობლემებს (Air Quality Guidelines for Europe, Second Edition 2000; Лебедева и др: 2002: 14-21). ავტოტრანსპორტით ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურება უმნვავესი პრობლემაა ურბანიზებული გარემოში, რაც მძაფრად იჩენს თავს დიდი ქალაქების ცხოვრებაში. გამონაკლისა არც ჩვენი ქვეყანა წარმოადგენს და, არსებული მონაცემებით, საქართველოში ჰაერის დაბინძურების ძირითადი წყარო სატრანსპორტო საშუალებების გამონაბოლქვია. ეს განსაკუთრებით იგრძნობა დიდ და ტრანსპორტით გადატვირთულ ქალაქებში. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ 2002 წლიდან სატრანსპორტო საშუალებების რაოდენობა იზრდება (ნახ.1), დღეისათვის საქართველოში ჰაერის დაბინძურების ძირითად წყაროდ კვლავ ავტოტრანსპორტის გამონაბოლქვი რჩება. 2000 წელს საქართველოში 1000 მოსახლეზე 70 სატრანსპორტო ერთეული მოდიოდა. ბოლო 10 წლის განმავლობაში ქვეყანაში მსუბუქი ავტომობილების რაოდენობა გაორმავდა: დღეს საქართველოში ყოველ 100 კაცზე 15 მსუბუქი ავტომობილი მოდის (კორძახია და სხვ. 2010:50). ავტოპარკი საქართველოში ყოველწლიურად იზრდება. ზრდის მაჩვენებელმა 2015 წელს 8.23% შეადგინა. ავტოპარკის 81%-ს მსუბუქი და მსუბუქი მაღალი გამავლობის ავტომანქანები შეადგენს. სამგზავრო ავტომანქანების წილი საქართველოს ავტოპარკში 4,8%-ია, ხოლო სატვირთოების – 8.7 %. ავტოპარკის მნიშვნელოვანი ნაწილი (91%) 2006 წლამდეა წარმოებული. 3 წლამდე ასაკის ავტოსატრანსპორტო საშუალებები ავტოპარკის მხოლოდ 1,4%-ს შეადგენს. (შინაგან საქმეთა სამინისტროს მონაცემები).

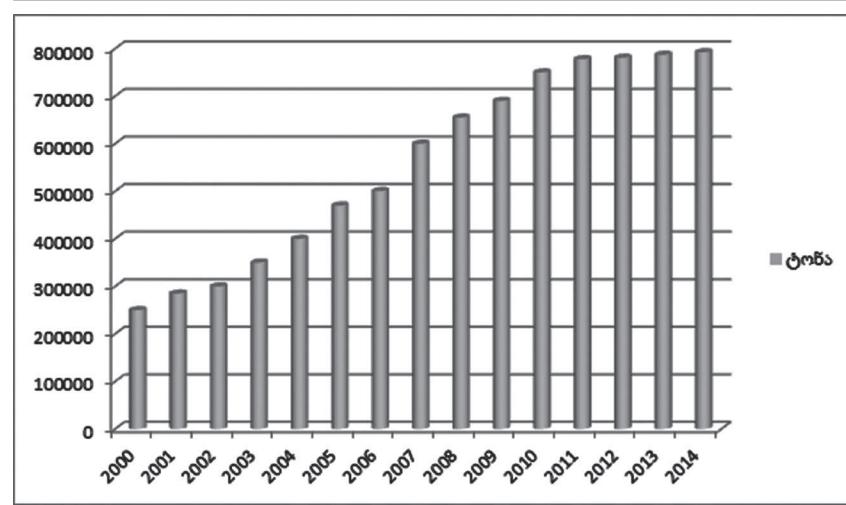
ავტოტრანსპორტის წილი საერთო ეკოლოგიურ ზარალში ყველაზე დიდია: ჰაერის დაბინძურება – 95%, ხმაური – 49,5%, კლიმატზე ზემოქმედება – 68%. ავტოტრანსპორტი ხდება

ავტოტრანსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური პრობლემები

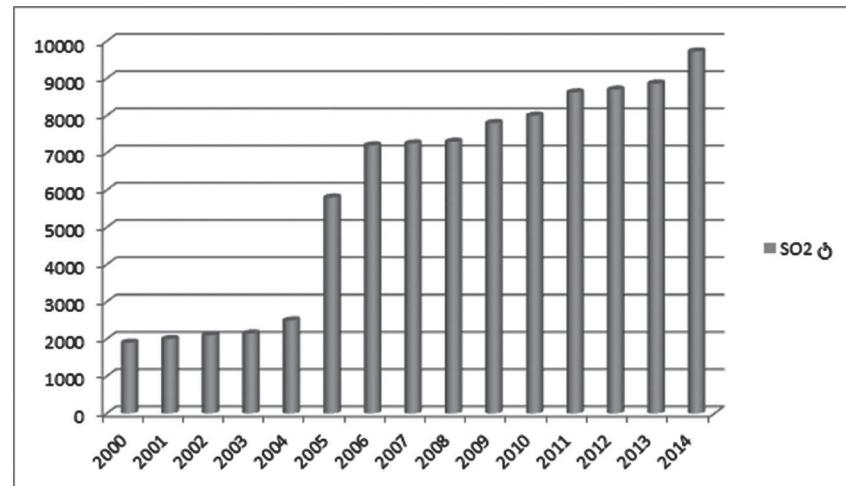
ადამიანის კონკურენტი საციცოცხლო სივრცეში. ქვეყანაში გაფრქვეული დამაბინძურებლების უდიდესი წილი სატრანსპორტო სექტორზე მოდის: ნახშირბადის მონოკლინის გაფრქვევათა 87%, აზოტის ოქსიდების 70%, გოგირდის დიოქსიდის 50%, აქროლადი ორგანული ნაერთების 40%. გაფრქვევათა უარყოფითი ზეგავლენა განსაკუთრებით მაღალია ცუდი განიავების პირობებში. ავტოტრანსპორტის ეკოლოგიური უსაფრთხოება არის ქვეყნის ეკოლოგიური უსაფრთხოების შემადგენელი ნაწილი, რომლის სიმძაფრე და მნიშვნელობა წლიდან წლამდე იზრდება. ეკოლოგიური თვალსაზრისით, გარემოზე ზიანი ავტოტრანსპორტისაგან ძალიან დიდია. ბინძურდება მიწის ქანები, წყალი, ატმოსფერო, ავტოტრანსპორტი ინვესტიციების ხმაურსა და ენერგეტიკულ დაბინძურებას. ყველაფერი ეს ინვესტიციების ჯანმრთელობის გაუარესებასა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის შემცირებას.

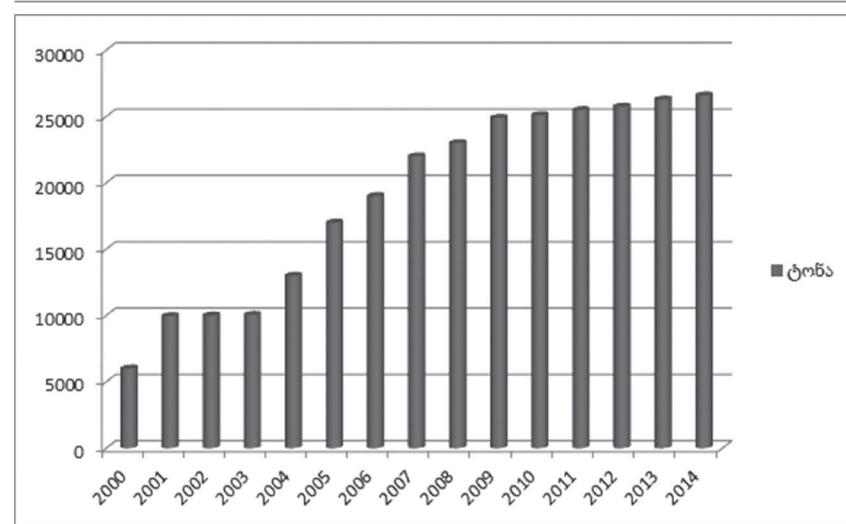
ნახ.1. ავტოპარკის დინამიკა წლების მიხედვით
(შინაგან საქმეთა სამინისტროს მონაცემები)

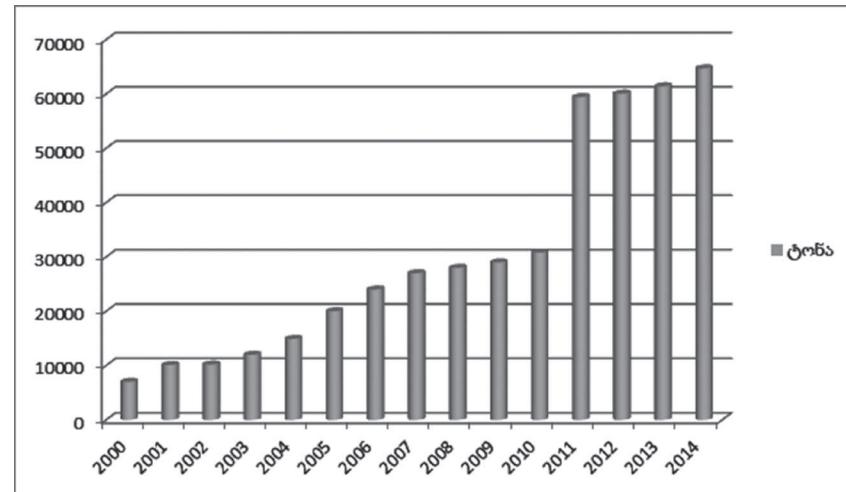
ნახ.2. ატმოსფერულ ჰაერში ავტოტრანსპორტიდან ნახშირბა-დის მონოკსიდის გაფრქვევები

ნახ.3. ატმოსფერულ ჰაერში ავტოტრანსპორტიდან გოგირდის დიოქსიდის გაფრქვევები

ნახ.4. ატმოსფერულ ჰაერში ავტოტრანსპორტიდან აზოტის ოქსიდების გაფრქვევები

ნახ.5. ატმოსფერულ ჰაერში ავტოტრანსპორტიდან აქროლადი ორგანული ნაერთების გაფრქვევები

ნახშირბადის მონოკესიდი, გოგირდის დიოქსიდი და აზოტის ოქსიდები ჰაერში ძირითადად სატრანსპორტო სექტორიდან, კერძოდ კი ავტომობილების გამონაბოლქვიდან ხვდება (ნახ.2-5). მოცუმულია ბენზინზე და დიზელის საწვავზე მომუშავე ავტოტრანსპორტიდან 2000-2015 წლებში ატმოსფეროში მავნე ნივთიერებათა გაფრქვევების რაოდენობრივი მახასიათებლები, რომლებიც გაანგარიშებულ იქნა საწვავის მოხმარების რაოდენობისა და ავტოტრანსპორტიდან მავნე ნივთიერების ხვედრითი გაფრქვევების კოეფიციენტის გამოყენებით. (საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის მინისტრის 2003 წლის 28 ივლისის ბრძანება №67 “დაბინძურების სტაციონარული წყაროებიდან ატმოსფერულ ჰაერში გაფრქვევების ფაქტობრივი რაოდენობის განსაზღვრის ინსტრუმენტული მეთოდის, დაბინძურების სტაციონარული წყაროებიდან ატმოსფერულ ჰაერში გაფრქვევების ფაქტობრივი რაოდენობის დამდგენი სპეციალური გამზომ-საკონტროლო აპარატურის სტანდარტული ჩამონათვალისა და დაბინძურების სტაციონარული წყაროებიდან ტექნოლოგიური პროცესების მიხედვით ატმოსფერულ ჰაერში გაფრქვევების ფაქტობრივი რაოდენობის საანგარიშო მეთოდიკის შესახებ “დებულების დამტკიცების თაობაზე” საკანონმდებლო მაცნე №80, 2003:82. გახარჯული საწვავის რაოდენობა აღებულია საქართველოს კონკურენციის საგენტოდან.)

ავტოტრანსპორტის ძრავებში მიმდინარე წვის პროცესები ატმოსფერული ჰაერის ერთ-ერთი უმთავრესი დამაბინძურებელია მავნე ნივთიერებებით: ნახშირბადის, აზოტის და გოგირდის ოქსიდები, მყარი ნანილაკები, არამეთანური აქროლადი ორგანული ნაერთები, ბენზ(ა)პირენი, დიოქსინ/ფურანები და ა.შ. ისინი ჰაერში დაგროვებისას კონცენტრაციის გარკვეულ ზღვრამდე მიღწევის შემდეგ უარყოფითად მოქმედებენ ადამიანის ჯანმრთელობაზე, ეკოსისტემებსა და მატერიალურ ფასეულობებზე (კორდახია და სხვ. 2011:25-33).

ავტოტრანსპორტის მიერ ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურება განპირობებულია მთელი რიგი ფიზიკო-ქიმიური ფაქტორებით, რომელთაგან აღსანიშნავია: მავნე ნივთიერებების გამოყოფის ინტენსივობა და მოცულობა; საწვავის სახეობა და ხარისხი;

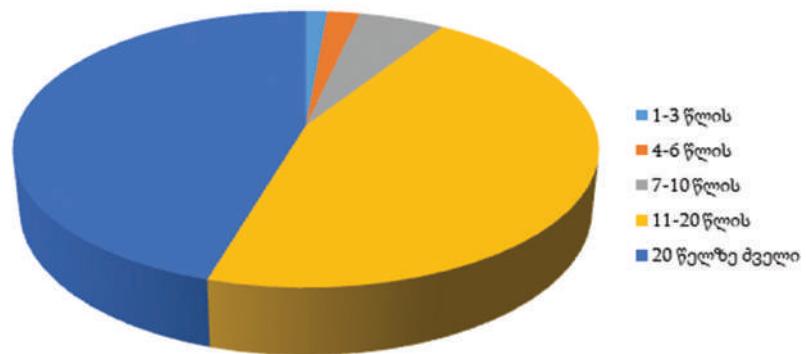
ავტოტრანსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური პრობლემები

ავტოპარკის ტექნიკური მდგომარეობა; მოძრაობის სწორი ორგანიზაცია, ბუნებრივი განიავების პირობები და სხვა (GEO-ქალაქები 2011). ავტოტრანსპორტიდან გაფრქვევების დიდი მოცულობა განპირობებულია არა მხოლოდ ავტომობილების რაოდენობითა და მოძრაობის ინტენსივობით, არამედ სავტომობილო პარკის თავისებურებებით. პარკი მოძველებულია, მანქანების უმრავლესობა 10-20 წელზე მეტი ასაკისა და ტექნიკურად გაუმართავია, არ არის ეკოლოგიურად უსაფრთხო. მანქანების აბსოლუტურ უმრავლესობას არ გააჩნია კატალიზატორული გარდამქმნელი ან ის მწყობრიდანაა გამოსული. კატალიზატორული გარდამქმნელი ხელს უწყობს საწვავის ბოლომდე დაწვასა და, შესაბამისად, მავნე ნივთიერებების გარემოში გამოფრქვევების მინიმუმამდე დაყვანას. როდესაც მანქანას არ აქვს კატალიზატორული სისტემა, იგი გარემოში 15-ჯერ მეტ ტყვევის გამოყოფს.

1. ბევრ ქვეყანაში შემოიღეს მკაცრი მოთხოვნები ტრანსპორტის ეკოლოგიზაციაში და შედეგად ბოლო 40 წლის განმავლობაში ტოქსიკური ნივთიერებების რაოდენობა ავტომობილების გამოფრქვეულ წვის პროდუქტებში შემცირდა 70%-ით (Гурьянинов 2001: 14-21) ბევრ მანქანათმშენებელ ფირმას აღებული აქვს კურსი მიაღწიოს გამომუშავებული აირების ნულოვან ტოქსიკურობას, მაგრამ კვლევებმა აჩვენა, რომ ასეთი შედეგის მიღება შესაძლებელია მხოლოდ ალტერნატიული საწვავის გამოყენების შედეგად (არა ნავთობის). საქართველოში განვითარებული ქვეყნებიდან შემოდის მანქანების დიდი რაოდენობა, ყოველ 100 კაცზე 12 მსუბუქი ავტომობილი მოდის (კორდახია და სხვ. 2011:25-33). საქართველოში ექსპლუატირებული ავტოტრანსპორტი არ შეესაბამება ტოქსიკურობის შეზღუდვების თანამედროვე ევროპულ მოთხოვნებს და გამოაფრქვევს უფრო მეტი რაოდენობით მომწამვლელ ნივთიერებებს, ვიდრე საზღვარგარეთული ანალოგები, რაც ძირითადად გამოწვეულია ავტოტრანსპორტის ექსპლუატაციის დაბალი კულტურით, გაუმართავი ავტორანსპორტის დიდი რაოდენობით, მკაცრი საკანონმდებლო მოთხოვნების არარსებობით. ამასთან ერთად, არ არსებობს გამართული ინფრასტრუქტურა, რომელიც მოემსახურება თანამედროვე ეკოლოგიური მოთხოვნების შესაბამისად აღჭურვილ ტრანსპორტს.

ევროპული ქვეყნებისგან განსხვავებით გართულებულია ნეიტრალიზატორების დანერგვა.

ავტოპარკის ასაკობრივი შეფასება

ნახ.6. ავტოპარკის ასაკობრივი შეფასება 2015 წლის მდგრძნელობით

(შინაგან საქმეთა სამინისტროს მონაცემები)

ავტოტრანსპორტი ყოველწლიურად მსოფლიოში წარმოებული სათბობების გარემონტიური მასალების 20%-ზე მეტს მოიხმარს. ძრავაში საწვავის არასრული და არათანაბარი წვის შემთხვევში საწვავის 15% იხარჯება ტრანსპორტის მოძრაობაზე, დანარჩენი 85% გამოიირქვევა სხვადასხვა გარდაქმნილი ნივთიერებების სახით ატმოსფეროში. ერთი ავტომობილი ატმოსფეროდან შთანთქავს 4 ტონამდე ჟანგბადს. მიმოქცევისას ბუნებაში აღდგება ავტომობილის მიერ მოხმარებული ჟანგბადის მხოლოდ 50% და ამავდროულად ატმოსფეროში გამოაფრქვევს წვის პროდუქტად 800კგ. მხუთავ აირს, 40 კილოგრამადე აზოტის ოქსიდებს, 200 კილოგრამადე სხვადასხვა ნახშირწყალბადებს, (შოთაძე და სხვ. 2013: 20-41.123; Pollution call on smog anniversary; ლოკინ 2011:5-69. კამლაძე და სხვ. 2010:45) მანქანის გამონაბოლქვებში საშიშ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს ტყვიის შემცველი ნაერთები, ტყვიის ოქსიდები, ქლორიდები, ფტორიდები, ნიტრატები, სულფატები და სხვა, რომლებიც წარმოიქმნებიან ბენზინში იქტანური რიცხვის

ავტოტრანსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური პრობლემები

ასაწევად დამატებული ტეტრაეთილტყვიის წვისას. გამონაბოლქვი მომწამვლელი ქიმიური ნივთიერებები, რომლებიც ხვდებიან გარემოში საფრთხეს წარმოადგენს (ქაჯაია 1999:57) ავტოტრანსპორტის ეკოსისტემაზე ზემოქმედების ზონის ზომები ძლიერ იცვლება. ავტოგზის გასწვრივ, დაბინძურების მანძილი 100 – 150 მეტრს აღწევს. ავტომაგისტრალების მიმდებარე სავარგულებში, გზიდან 60-90 მეტრის მანძილზე, ტყვიის შემცველობა ბევრად აღემატება ზღვრულად დასაშვებ კონცენტრაციას, დახლოებით 20% უშუალოდ სავტომობილო გზების მახლობლად ილექტება (გორდეზიანი და სხვ. 2011:42-5) ხოლო სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაში მათი კონცენტრაცია 40-50-ჯერ მეტია ნორმაზე. გამწვანება აჩერებს ტყვიის ნაკადის გავრცელებას. მშრალ ამინდში ტყვია გროვდება მცხოვრის ზედაპირზე და წვიმის შედეგად ჩამოირეცხება გარკვეული ნაწილი, დაახლოებით 45%. ტყვიით და კადმიუმით მიწის დაბინძურება ცვლის მცენარეებში მიკროელემენტების შემადგენლობას, უხერხელო ცხოველებში ტყვია გროვდება კანში, ხერხემლიანებში ძვლებში, ფრინველებს უგროვდებათ ბუმბულში, ქუძუმწოვრებს თავის ტვინსა და ლვიძლში. ეთილირებული ბენზინის გამოყენების სფეროში დასაქმებულ ადამიანთა სისხლში ტყვიის შემცველობა 329,00+1,73 მკგ/ლ-ია ნაცვლად 143,00+0,72 მკგ/ლ-ის.

ატმოსფეროს აქვს თვითგანმენდის უნარი, რასაც საფუძვლად უდევს ფიზიკური, ფიზიკურ-ქიმიური და ქიმიური პროცესები. მძიმე შეწონილი ნაწილაკების დაღებვა სწრაფად ათავისუფლებს ატმოსფეროს მხოლოდ უხეში ნაწილაკებისაგან, ნეიტრალიზაციისა და გაზების შეკავშირება ატმოსფეროში მიმდინარეობს ძალიან ნელა, დიდი როლი ამაში შეაქვს მცენარეულ საფარს, რომელთა შორის ხდება ინტენსური გაზგაცვლა და რომლის სიჩქარე 25-30 ჯერ აღემატება გაზგაცვლას ადამიანსა და გარემო არეს შორის. აღდგენით პროცესზე დიდ გავლენას ახდენს ატმოსფერული ნალექების რაოდენობა. ისინი ხსნიან გაზებს, ლექავენ და ადსორბირებენ მიწის ზედაპირზე მტკრისმაგვარ ნაწილაკებს. მიწის ქანების თვითგანმენდის პროცესი არის ძალიან ნელი. ტოქსიკური ნივთიერებები გროვდება მიწის ქანებში, ნელნელა, ცვლის მის ქიმიურ შემადგენლობასა და ცოცხალი ორგანიზმების ერთანი ცხოვრების სისტემას, იქიდან კი შეიძლება მოხვდნენ ცხოველების

ორგანიზმში. ადამიანებში შეუძლიათ გამოიწვიონ მძიმე დაავადებები და სიკვდილიანობა.

უცხოელი ექსპერტების აზრით, საქართველოს არ გააჩნია ავტოტრანსპორტის გამონაბოლქვის საკუთარი ნორმატივები და ძველი, საბჭოთა კავშირის დროინდელი კანონებით მოქმედებს, რომლებიც არ შეესაბამება ევროპულ სტანდარტებს.

ცხრილი № 1. ავტომობილების გამონაბოლქვის ტოქსიკურობის დასაშვები ნორმები ევროპის განვითარებულ ქვეყნებისათვის.

სტანდ-არტების დასახელება	წელი	გამონაბოლქვის შედგენილობა, გ/კვტ*სთ			
		NOx	CO	CxHy	მყარი ნანილაკები
ევრო 0	1988	14,4	11,2	2,5	
ევრო - 1	1993	8,0	4,5	1,1	0,36
ევრო - 2	1996	7,0	4,0	1,1	0,15
ევრო - 3	1999	5,0	2,0	0,6	0,10
ევრო - 4	2005	3,5	1,5	-----	0,02
ევრო - 5	2008	2,0	1,5	-----	0,02

მნიშვნელოვანია საცტომობილო ტრანსპორტის წილი სათბურის გაზებით გარემოს დაბინძურებაში, რადგან გამოყოფს ნახშირბადის დიოქსიდს დიდი რაოდენობით (ქაჯაია 1999:12) (ლიკინ 2011:5-69) მომწამვლელი ნივთიერებების ნარმოქმნა, არასრული წვის პროდუქტებისა და აზოტის უანგეულებისა, ძრავაში წვის პროცესში მიმდინარეობს სხვადასხვა გზებით. მომწამვლელი ნივთიერებების პირველი ჯგუფის ნარმოქმნა დაკავშირებულია საწვავის დაუანგვის ქიმიურ რეაქციებთან, რომელიც მიმდინარეობს როგორც აალების წინა, ისე წვა-გაფართოების პროცესში. მეორე ჯგუფი მომწამვლელი ნივთიერებებისა ნარმოქმნებაშა წვის პროდუქტებში აზოტისა და „ნარჩენი“ უანგბადის შეერთებით. აზოტის უანგეულების ნარმოქმნას აქვს თერმული ხასიათი და არ არის დაკავშირებული უშუალოდ საწვავის დაუანგვის რეაქციებთან. ძირითად გამოფრქვეულ მომწამვლელებს მიეკუთვნებიან: გადამუშავებული აირი,

ავტოტრანსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური პრობლემები

კარტერის აირი, აორთქლებული საწვავი, რომელთა შემადგენლობა არის შემდეგნაირი: გამომუშავებული აირები შეიცავს 95% CO, 55% C_xH_y, 98% NO_x, კარტერული აირები – 5% C_xH_y, 2% NO_x, აორთქლებული საწვავი – 40% C_xH_y-მდე საერთოდ გამომუშავებულ აირების შემადგენლობაში შეიძლება იყოს როგორც მომწამვლელი, ისე არატოქსიკური შემდეგი კომპონენტები: O, O₂, O₃, C, CO, CO₂, CH₄, C_nH_m, C_nH_mO, NO, NO₂, N, N₂, NH₃, HNO₃, HCN, H, H₂, H₂O მომწამვლელი ტოქსიკური გამონაფრქვევები CO, NO_x, C_xH_y, R_xCHO, SO₂, ჭვარტლი, კვამლი. CO (ნახშირბადის ოქსიდი) – არის უფერო, უსუნო, ჰაერზე უფრო მსუბუქი გაზი, დიზელის შემთხვევაში მისი კონცენტრაცია არ არის მაღალი, დაახლოებით 0,1....0,2%, ხოლო ბენზინის შემთხვევაში 5....8%. მაღალი ტოქსიკურობის გამო მისი კონცენტრაცია ატმოსფეროში არ უნდა აღემატებოდეს 1 მგ/მ³. მხუთავი (CO) ერთ-ერთი ყველაზე ტოქსიკური ნაერთია, რომელიც ნეგატიურად მოქმედებს ადამიანის ჯანმრთელობაზე. ამცირებს სისხლის გაჯერებას ჟანგბადით და ამით ასუსტებს შეგრძნებებს, ინვეს რეფლექსის შენელებას, ძილიანობას, ზრდის თავის ტკივილის სიხშირეს და ნეგატიურად აისახება ნერვულ სისტემაზე, გულზე, სისხლის მიმოქცევაზე. NO_x – (აზოტის ოქსიდები) – ყველაზე მომწამვლელია გამომუშავებული აირებიდან. N – ინერტული აირია ნორმალურ პირობებში. აქტიურად რეაგირებს ჟანგბადთან მაღალ ტემპერატურაზე, შესაბამისად, რაც უფრო მაღალია ტემპერატურა ძრავაში, მით მეტი იქნება აზოტის ოქსიდების გამონაფრქვევი. აზოტის შემცველობა ნავთობსა და გაზში 0,2-0,3%-მდეა. წვის პროცესში აზოტის ოქსიდები ნარმოიქმნება ძალიან მაღალ ტემპერატურაზე, ჟანგბადის სიჭარბის პირობებში აფერხებს მარცვლეულების ზრდას და ინვეს მათ დაზიანებას. ადამიანებში ინვეს სასუნთქი გზების დაავადებებს, ნეგატიურად მოქმედებს ფილტვების ფუნქციებზე, ზრდის ვირუსული დაავადებების ალბათობას. ძირითად როლს თამაშობს მჟავე წვიმების ფორმირებაში, რაც თავის მხრივ ინვეს ტყის მასივების განადგურებას თავისი ტოქსიკურობით აზოტის დიოქსიდი მიეკუთვნება საშიშროების მე-2 კლასს. მაღალი კონცენტრაციისას ადამიანს ეწყება მძიმე მოწამვლა და ხშირად სიკვდილითაც კი მთავრდება. აზოტის ოქსიდები განსაკუთრებით საშიშია, როცა ისინი სხვა ტოქსიკურ ნაერთებთან

ერთად ახდენენ ზემოქმედებას. წვის პროცესების დროს პირდაპირი გზით წარმოქმნილი ოქსიდებიდან აზოტის დიოქსიდი მხოლოდ 5%-ს შეადგენს, მაგრამ ქიმიური რეაქციების შედეგად ჰაერში არსებული აზოტის ოქსიდის მნიშვნელოვანი ნაწილი სწრაფად იუანგება და გარდაიქმნება აზოტის დიოქსიდად (*Air Quality Guidelines 2006:23*). ნახშირნყალბადები (C_xH_y) – ეთანი, მეთანი, ბენზოლი, აცეტილენი და სხვა ტოქსიკური ელემენტები. გამომუშავებული აირი შეიცავს 200-მდე ნახშირნყალბადს. ამერიკელ მკვლევართა მონაცემებით ლოს-ანჯელესში ერთი დღე-ღამის განმავლობაში ილვრება 350 ტონამდე ბენზინი. ამაში იმდენად ავტომობილი არ არის დამნაშავე, რამდენადც ადამიანი. ბენზინი ილვრება ავზებში ჩასხმის დროს, არასწორად გაკეთებული სახურავიდან ან ავტოგასამართ სადგურებში მანქანებში ჩასხმის დროს. შედეგად ატმოსფეროში ხვდებიან სხვადასხვა ნახშირნყალბადები. ერთ-ერთ ყველაზე საშიშ ნახშირნყალბადად ითვლება ბენზოპირენი. იგი წარმოადგენს ძლიერ კანცეროგენს, ინვევს ლეიკემიას, თანდაყოლილ სიმახინჯეებს. ბენზოპირენისთვის არ არსებობს ზღვრული დასაშვები კონცენტრაციები. ის ნებისმიერი რაოდენობით წარმოადგენს საშიროებას ადამიანის ჯანმრთელობისათვის. კვამლი არაგამჭვირვალე გაზია, რომელიც შეიძლება იყოს თეთრი, ლურჯი, შავი. ლურჯი და თეთრი კვამლი არის სანვავის წვეთებისა და მიკროსკოპული რაოდენობის ორთქლის ნარევი (არასრული წვის პროდუქტის კონდენსატი), რომელიც წარმოიქმნება ძრავის ცივ მდგომარეობაში ყოფნის დროს, ძრავის შემდგომი გახურებით კი იკარგება. შავი კვამლი შედგება ჭვარტლისაგან. კვამლი უარყოფითად მოქმედებს ადამიანის ორგანიზმზე, ცხოველებზე, მცენარეებზე. ჭვარტლი წვრილი, მაღალდისპერსიული, ერთგვაროვანი, ნახშირის პატარა ნაწილაკებია (ფხვილი), რომლებზედაც აბსორბირდება პოტენციურად საშიში ნივთიერებები (კერძოდ, პოლიარომატული ნახშირნყალბადები, რომლებიც ინვევენ კიბოს). წანილაკები საკმაოდ პატარებია, რის გამოც სუნთქვისას ღრმად აღწევენ ფილტვებში. დიზელის ძრავები უფრო მეტ წანილაკებს (ჭვარტლს) წარმოქმნიან, ვიდრე ბენზინის ძრავები. წანილაკები ინვევენ სასუნთქი რეგანოების გაღიზიანებას, შეუძლიათ დიდი ხნის განმავლობაში იყვნენ სუნთქვის არეში, მინის ზედაპირთან ახლოს შეწონილ მდგომარეობაში, დაულექავად.

ავტოტრანსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური პრობლემები

გოგირდის ნაერთები (SO, SO₂ და სხვები) წარმოიქმნება გოგირდშემცველი სანვავისაგან (განსაკუთრებით დიზელებში) აღიზიანებენ თვალებს, სუნთქვით ორგანოებს. განსაკუთრებით საგანგაშოა გოგირდის დიოქსიდის გაფრქვევების სწრაფი ზრდა დიზელის სანვავის მოხმარების ზრდის შესაბამისად (ნახ.6) (საქართველოს გარემოს დაცვის მოქმედებათა მეორე ეროვნული პროგრამა 2012-2016. საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 24 იანვრის #127 განკარგულება. კორძახია და სხვ. 2010:50)

გოგირდის დიოქსიდი განსაკუთრებით სამიშია მაშინ, როცა ის ილექტბა მტვრის ნაწილაკებზე და ასეთი სახით ღრმად აღწევს სასუნთქ გზებში. ჰაერში არსებულ ტენთან ურთიერთქმედებისას გოგირდის დიოქსიდი აზოტის ოქსიდებთან ერთად ე.წ. „მუავანვიმებს“ ინვევს, რომელიც აზიანებს მცენარეულ საფარს და მატერიალურ ფასეულობებს, ანადგურებს ადამიანისა და ცხოველების ფილტვების ქსოვილს.

PBO (ტყვიის ოქსიდი) – წარმოიქმნება ძრავებში, როდესაც სანვავად გამოყენებულია ეთილირებული ბენზინი. არაეთილირებულ ბენზინში ტყვიის შემცველობა არის 0,013 გ/ლ. ეთილირებულში – 0,37გ/ლ-მდე. ერთი ტონა ეთილირებული ბენზინის დაწვისას ატმოსფეროში გამოიყრქვევა დაახლოებით 0,5...0,85კგ ტყვიის ოქსიდი. 15% ტყვია რჩება მანქანის ძრავაში, 10% –ზეთში, 75% გაიფრქვევა ჰაერში. გროვდება ადამიანის ორგანიზმში ცხოველური და მცენარეული საკვებიდან, მოქმედებს ნერვულ სისტემაზე, ინტელექტზე, ცვლის ფიზიკურ აქტიურობას, კომოდინაციას, სმენას, ინვევს გულ-სისხლძარღვთა დაავადებებს. ტყვია ააქტიურებს სიმსივნურ პროცესებს (Отчет о семинаре ВОЗ 13-14 октября 2003:35) ტყვიის ბიოლოგიური ნახევარდაშლის პერიოდი დიდია და შეადგენს რამდენიმე წელიწადს. სასოფლო-სამეურნეო კულტურები, რომლებიც მოყვანილია საავტომობილო გზების გასწვრივ ათასჯერ მეტი რაოდენობით შეიცავენ ტყვიას. გზისპირებზე ავტოტრანსპორტის გამონაბოლქვის შედეგად დარღვეულია მცენარეების ნორმალური ზრდა-განვითარება და პროდუქციის ხარისხობრივი მაჩვენებლები;

ალდეჰიდები (R_xCHO) – წარმოიქმნებიან მაშინ როცა სანვავი ინვის ძალიან დაბალ ტემპერატურაზე და ნარევი არის ძალიან

ლარიბი, ალდეპიდები წარმოიქმნება ასევე ზეთის დაუანგვის შედეგად. მაღალ ტემპერატურაზე ალდეპიდები არ წარმოიქმნება. ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ფორმალდეპიდი იწვევს თვალებისა და ცხვირ-ხახას გაღიზიანებას, სურდოს, ხველებას, სუნთქვის გაძნელებას. დიზელის ძრავები გამოტყორცნის უფრო მეტ ალდეპიდებს, ვიდრე ბეწინის ძრავები. ყველაზე დიდი რაოდენობით გამოირჩევა ძრავები მეთანოლზე. რომლებიც გამოყოფა 2-6 ჯერ მეტ ალდეპიდს, ვიდრე ბეწინის ძრავები.

მიწისპირა ოზონი – ატმოსფეროს ზედა ფენებში ოზონი არსებობს ბუნებრივად რაც იცავს დედამინას ულტრაიისფერი გამოსხივებისაგან. ატმოსფეროს ქვედა ფენებში ოზონი წარმოადგენს დამაბინძურებელს. ის მავნებელია ადამიანის ჯანმრთელობისათვის, ბუნებრივი და ხელოვნური სამშენებლო მასალებისათვის. მიწისპირა ოზონის ფორმირება ხდება ფოტოქიმიური რეაქციის შედეგად, რომელშიც მონაწილეობენ ავტომობილების მიერ გამოყოფილი აზოტის ოქსიდები და ნახშირწყალბადები. ოზონი იწვევს თვალის დაავადებებს, თავის ტკივილს, ფილტვების დაავადებებს და სხვა. ნეგატიურ ზემოქმედებას განსაკუთრებით ექვემდებარებიან ასთმით დაავადებულნი და ბავშვები.

საპონი მასალები ქიმიურად ინერტულებია, მაგრამ შეუძლიათ რეზინის დაშლა, ნორმალურ პირობებში არ ორთქლდებიან. იწვევენ კანის მწვავე და ქრონიკულ დაავადებებს. ორთქლის ჩასუნთქვის შემთხვევაში იწვევენ მონამვლებს, განსაკუთრებით გოგირდშემცველები

მყარი ნანილაკები ატმოსფერული ჰაერის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი დამაბინძურებელია, რომელიც თავისი ქიმიური შემადგენლობის, ზომისა და წარმოშობის მიხედვით მრავალფეროვანია (ორგანული და არაორგანული). იგი წარმოადგენს ჰაერში შეწონილი თხევადი და მყარი ელექტრული მუხტის მქონე ან ნეიტრალური ნანილაკების ნარევს, რომელიც ატმოსფეროში შეიძლება მოხვდეს, როგორც პირდაპირი გაფრქვევის გზით, ასევე სხვა პირველადი დამბინძურებლების ურთიერთქმედების შედეგად 10 მკმ-ზე და 2.5 მკმ-ზე ნაკლები დიამეტრით. მეორე ზომის ნანილაკები გაცილებით სახიფათოა ჩასუნთქვისას, რადგან მათ შეუძლიათ მიაღწიონ ბრონქიოლების პერიფერიულ ნანილებამდე და ხელი შეუშალონ

ავტოტრანსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური პრობლემები

გაზურ ცვლას ფილტვებში.. ნანილაკების მუდმივი ზემოქმედება ზრდის გულ-სისხლძარღვთა და რესპირატორული დაავადებებისა და, აგრეთვე, ფილტვების კიბოს განვითარების რისკს. ავტოტრანსპორტი ასევე იწვევს ჰაერის დაბინძურების სპეციფიკურ ფორმებს. მოძრაობის დროს იცვითებიან საბურავები და ათასობით ტონა რეზინა წვრილი მტვრის სახით ხვდება ატმოსფეროში.(მაგალითად რუსეთის ქალაქებში მარტო სამარშრუტო ავტობუსების მოძრაობისას წელიწადში წარმოიქმნება 175-200 ტონა რეზინის მტვერი) (Kuripliov 2001: 13). ავტომანქანების გასარეცხად გამოიყენება დიდი რაოდენობის წყალი და სარეცხი საშუალებები, ასეთი დაბინძურებული წყალი განმენდის გარეშე იღვრება გარემოში. არ არის ერთიანი საკანალიზაციო სისტემები და გამწმენდი ნაგებობები, შედეგად ხდება მიწის ქანებისა და მიწისქვეშა წყლების დაბინძურება სხვადასხვა მოწნამცვლელი ნივთიერებით.

სავარაუდოა, რომ ავტომობილების რაოდენობის ზრდასთან ერთად ეს გაფრქვევები მომავალშიც გაიზრდება, თუმცა საწვავის სარისხის გაუმჯობესებით, გამონაბოლქვის ნორმების ევროპულ სტანდარტებთან მიახლოებით და მათი კონტროლით ავტოტრანსპორტის რაოდენობის ზრდის პირობებშიც კი ჯამური გაფრქვევის არა მარტო სტაბილურ დონეზე შენარჩუნება, არამედ შემცირებაც კი შესაძლებელია.

ავტოტრანსპორტი ასევე არის დიდ ქალაქებში ხმაურის წყარო. ხმაური ქალაქებში ადამიანის სიცოცხლის ხანგძლივობას ამცირებს 8 – 12 წლით. მას შეუძლია გამოიწვიოს ნერვული და-ძაბულობა, გამოფიტვა, წყლულოვანი დაავადებები, ენდოკრინული და გულ-სისხლძარღვთა სისტემის მოშლა. სპეციალისტების მონაცემებით, დიდ ქალაქებში ხმაური ყოველწლიურად იზრდება 1 დბ-ით. დასამვები ზღვარი არ უნდა აღემატებოდეს 80 დბ-ს

ავტოტრანსპორტის ეკოლოგიური პრობლემების გადაჭრას ჭირდება დიდი ფინანსური საშუალებები, რომლის გამონახვა დღევანდელ ეკონომიკურ პირობებში ძალიან რთულია, მაგრამ ამასთან ერთად აუცილებელი.

ავტოტრანსპორტის ეკოლოგიურობის ამაღლების ერთ-ერთი გზა არის მისი გადაყვანა ბუნებრივ გაზზე, რაც შეამცირებს ატმოსფეროში გამოფრქვეული მოწნამლელი ნივთიერებების რაოდენობას

ევროპული მოთხოვნების დონემდე. გაზი არის ეკონომიკური საწვავი ძრავებისათვის, 1მ³ გაზს შეუძლია ერთი ლიტრი ბენზინის ეკონომია, ძრავის რესურსი იზრდება 1.5-ჯერ, ზეთის გამოცვლის პერიოდულობა – 2.5 ჯერ, ამდენჯერ მცირდება ხარჯები საწვავზე და ძრავის მუშაობის ხანგძლივობას ზრდის ერთი მესამედით.

საჭიროა შეიქმნას გაზგასამართი სადგურების გამართული სტრუქტურა, ავტოტრანსპორტის გაზზე გადაწყობის სერვისები, მომზადდეს კადრები, უზრუნველყოფილ იქნას სამართლებლივი და სარეკლამო-ინფორმაციული მომსახურება, ხელი შეეწყოს სახელმწიფოს მხრიდან (ტექნიკური, ეკონომიკური, სამართლებრივი მხარდაჭერა) და აღიჭურვოს იმპორტირებული, მოქველებული ტრანსპორტის გამონაბოლქვის გამწმენდი კატალიზური ნეიტრალიზაციონურებით (კონვექტორებით).

აუცილებელია დამლექავების გამოყენება საწვავში, რის შედეგად გამოიყრექვევიან ნაკლებად ტოქსიკური ნართები, (მაგ. კარბულატორების ძრავებში სხვადასხვა სპირტების ნარევების დამატება ამცირებს გამონაბოლქვში ნახშირბადის ოქსიდების შემცველობას. ბარიუმ შემცველი დამლექავები დიზელის ძრავებში, რომლებიც 60 – 80% ამცირებენ კანცეროგენულ ნივთიერებებს გამონაფრქვევში).

უნდა შეიქმნას ძრავების დიაგნოსტირებისა და რეგულირების საკონტროლო სადგურები.

განხორციელდეს იმპორტირებული საწვავის კონტროლი ქვეყნის საზღვარზე, ინსპექტირებისთვის მოწყობილობისა და პროცედურების გაუმჯობესება, ავტოგასამართ სადგურებზე საწვავის ზუსტი მარკირების მოთხოვნა, საქართველოში შემოტანილი საწვავის სერტიფიცირება ადგილობრივი სერტიფიკაციის ორგანოების მიერ. სერტიფიცირების სავალდებულოდ შემოღება შესაბამისი სერტიფიკატის გაცემის გზით.

ქველი ავტოპარკის თანდათანობითი განახლება, რაშიც მოიაზრება იმპორტირებული ავტომანქანების მიმართ წაყენებული საგადასახადო კუთხით შეღავათების დაწესება ახალი ავტომობილებისათვის.

პრიორიტეტის მინიჭება მცირე მოცულობის ძრავიანი, ჰიბრიდული, ელექტრო ავტოსატრანსპორტო საშუალებებისათვის,

ავტოტრანსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური პრობლემები

რომელთა მიმართაც იქნება დაწესებული ასევე შეღავათები. საკრედიტო სისტემის შემოღება ასეთი ტიპის ავტოსატრანსპორტო საშუალების შესაძენად, რომლითაც განახლდება მოქველებული ავტოპარკი ეტაპობრივად.

სატრანსპორტო საშუალებათა ტექნიკური დათვალიერების სისტემის დანერგვის ხელშეწყობა, ავტომანქანები ტექმომსახურების სერვისის ხარისხის გაუმჯობესება, დამოუკიდებელი (სერტიფიცირებული) ერთეულების სახით. სპეციალური კანონის ამოქმედება, რომელიც შეჩერებულია 2017 წლამდე, რითაც სავალდებულო გახდება ავტომობილების ტექდათვალიერება.

აქცენტი გაკეთდეს არამოტორიზებული ტრანსპორტირების პოპულარიზაციაზე. მაგალითად, ფეხით ან ველოსიპედით სიარული, რაც იძლევა CO_2 -ს გამოყოფის შემცირების საშუალებას დასახლებულ ტერიტორიებზე. შესაბამისად, უნდა მოხდეს ასეთი სატრანსპორტო საშუალებებისთვის ქვეყნის მასშტაბით ინფრასტრუქტურის მოწყობა. საწვავ დამზოგავ ავტომანქანებს გაეწიოს პროპაგანდა ავტოსკოლებში, სასურველია, ახალბედა მძღოლებს ჩაუტარდეთ სალექციო კურსი საწვავდამზოგავი ავტომობილების შესახებ, სადაც მძღოლები შეიტყობენ ასეთი ავტომობილების უპირატესობებს, მათი გამოყენების სარგებლიანობას და ა.შ. (საქართველოში სატრანსპორტო საწვავის ეფექტურობასთან (უფრო სუფთა საწვავთან დაკავშირებული ინსტიტუციური ანალიზი. თბილისი, 2011) ასევე უნდა განხორციელდეს ქალაქებში ტრანსპორტის მოძრაობის ოპტიმიზაცია, რომელიც დაკავშირებულია გზებისა და ქუჩების უკეთეს მოწყობა-დაგეგმარებაზე, გზის საფარის გაუმჯობესობაზე, მოძრაობის სიჩქარის კონტროლზე. აუცილებელია ალტერნატიული ენერგოწყაროების გამონახვა, ისეთი ძრავების შექმნა, რომლებშიც შესაძლებელია ალტერნატიული საწვავის გამოყენება, ალტერნატიული ტრანსპორტის დანერგვა, როგორიცაა ელექტრომობილები, სწრაფმავალი ტრამვაის ხაზების შექმნა და სხვა, ავტოტრანსპორტის ხმაურისგან დაცვა, ავტოპარკებისა და მოძრაობის ეკონომიკური ინიციატივები, სადაც მოიაზრება გადასახადი ავტომობილზე, საწვავზე, გზაზე, ინიციატივები მანქანის განახლებაზე.

ბიბლიოგრაფია**References**

1. გორდეზიანი და სხვ. 2011: მ. გორდეზიანი, ხატისაშვილი გ., ვარაზი თ., ყურაშვილი მ., ფრუიძე მ. ქსენობიოქიმია ეკოლოგიური ქიმის საფუძვლებით. თბილისი, 2011.გვ. 42-5.
2. GEO-ქალაქები 2011: GEO-ქალაქები თბილისი, საქართველოს დედაქალაქის მდგომარეობის და ტენდენციების ინტეგრირებული გარემოსდაცვითი შეფასება, თბილისი. 2011.
3. კორძახია და სხვ. 2010: ქ. კორძახია, ნ. მეგრელიშვილი, ქ. თბილისის ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურების ძირითადი წყაროები და მისი განმსაზღვრელი ფაქტორები, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, საერთაშორისო სამეცნიერო-ტექნიკური კონფერენცია „გარემოს დაცვა და მდგრადი განვითარება“, 2010, სექტემბერი.
4. კორძახია და სხვ. 2011: ქ. კორძახია, ნ. მეგრელიშვილი, თავი 2. ატმოსფერული ჰაერის ხარისხი. კარი I – ჰაერის დაცვა, საქართველოს ეროვნული მოხსენება გარემოს მდგომარეობის შესახებ, საქართველოს გარემოს დაცვის სამინისტრო, თბილისი, გამომცემლობა შპს „ტორი პლიუსი“ 2011.
5. კამლაძე და სხვ. 2010: ა. კამლაძე, ფურცხვანიძე გ. სავტომობილო ტრანსპორტის გარემოზე ზემოქმედების შეფასების ეკოლოგიური ასპექტები, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ინტერნეტ-კონფერენცია „ბიოუსაფრთხო კვების პროდუქტთა პრობლემები და ბიზნეს გარემო“, ქუთაისი, 2010, 15 ოქტომბერი-15 დეკემბერი.
6. უფრო სუფთა საწვავთან დაკავშირებული ინსტიტუციური ანალიზი 2011: საქართველოს გარემოს დაცვის მოქმედებათა მეორე ეროვნული პროგრამა 2012-2016. საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 24 იანვრის #127 განკარგულება.
7. საკანონმდებლო მაცნე №80, 2003: საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის მინისტრის 2003 წლის 28

ავტოტრანსპორტით გამოწვეული ეკოლოგიური პრობლემები

ივლისის ბრძანება №67“დაბინძურების სტაციონარული წყაროები-დან ატმოსფერულ ჰაერში გაფრქვევების ფაქტობრივი რაოდენობის განსაზღვრის ინსტრუმენტული მეთოდის, დაბინძურების სტაციონარული წყაროებიდან ატმოსფერულ ჰაერში გაფრქვევების ფაქტობრივი რაოდენობის დამდგენი სპეციალური გამზიმდანტროლო აპარატურის სტანდარტული ჩამონათვალისა და დაბინძურების სტაციონარული წყაროებიდან ტექნოლოგიური პროცესების მიხედვით ატმოსფერულ ჰაერში გაფრქვევების ფაქტობრივი რაოდენობის საანგარიშო მეთოდიკის შესახებ“ დებულების დამტკიცების თაობაზე“ საკანონმდებლო მაცნე №80, 2003.

8. შოთაძე და სხვ. 2013: მ. შოთაძე ქალაქ თბილისის ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურების პრობლემა – ეროვნული გარემოსდაცვითი პრიორიტეტი. საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, 2013, ბიულეტენი №80.

9. ქაჯაია 1999: გ. ქაჯაია ეკოლოგია. თბილისი, 1999.

10. გურიანოვ 2001: Гурьянов Д.И. Экологически чистый транспорт: направления развития.//Инженер, технолог, рабочий. №2, 2001. – стр. 12-14.

Защита окружающей среды Европы 2007: Защита окружающей среды Европы. Четвертая оценка. Европейское агентство по окружающей среде. ЕАОС, Копенгаген, 2007.

11. Кириллов 2001: Кириллов Н.Г. А воз и ныне там – проблема экологизации автомобильного транспорта Санкт-Петербурга.//Промышленность Сегодня, №11, 2001.

12. Лебедева и др: 2012: Лебедева М.И., Анкудимова И.А. Экология. Издательство ТГТУ .Тамбов. 2012.

13. Ложкин 2011: Ложкин В.Н. Загрязнение атмосферы автомобильным транспортом. Автомобильный транспорт, как источник загрязнения окружающей природной среды. Проблемы и решения. Справочно-методическое пособие. НПК «Атмосфера» при ГТО им. А.И. Войкова. Санкт-Петербург. 201. с.5-69.

14. Отчет осеминаре ВОЗ 13-14 октября 2003: Качество воздуха в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии. Отчет осеминаре ВОЗ Санкт-Петербург, Российская Федерация, EUR/04/504602.

Polution call on smog anniversary: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk-news/england/2543875.stm>

Air Quality Guidelines, Global Update 2005 Particulate matter, ozone, nitrogen dioxide and sulfur dioxide. World Health Organization, 2006

15. Air Quality Guidelines for Europe, Second Edition 2000: Air Quality Guidelines for Europe, Second Edition 2000, WHO Regional Publications.